

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

FRANKOFONİ İLE TÜRK KONSEYİ'NİN MUKAYESESİ

DOKTORA TEZİ

Cemil Doğaç İPEK

MAYIS-2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

FRANKOFONİ İLE TÜRK KONSEYİ'NİN MUKAYESESİ

DOKTORA TEZİ

Cemil Doğaç İPEK

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

MAYIS-2017

TRABZON

ONAY

Cemil Doğaç İPEK tarafından hazırlanan “Frankofoni ile Türk Konseyi’nin Mukayesesi” adlı bu çalışma 13/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Başkan)

Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Danışman)

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER

Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜR MEN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Cemil Doğaç İPEK

24.05.2017

ÖNSÖZ

“Frankofoni ile Türk Konseyi’nin Mukayesesi” konusunu analiz ettiğimiz tezimizde uluslararası alanda işbirliği arayışlarının tarihçesi, kurumsal yapısı, hukuki altyapısı ve işbirliği alanları incelenerek, bu iki tecrübenin analizi ile bağlamını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bir taraftan dil temelli her iki uluslararası örgütün kuruluşundan bugüne tarihi gelişimi, kuruluşları, işbirliği alanları, kuruluş şartı ve diğer hukuki metinleri incelenirken öte yandan kuruluşundan bugüne faaliyet alanları ve buna yönelik kurulan ilgili kuruluşların çalışmaları da ortaya konulmuştur.

Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde doktora başladığım ilk günden, doktora tezime nokta koyduğum ana kadar öğrenciliğimi başta tez danışmanım Prof. Dr. Coşkun TOPAL Hocam olmak üzere, Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Prof. Dr. Mohammad ARAFAT ve Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ Hocalarımla yanında geçirmiş olmak benim için büyük bir şeref ve bahtiyarlık olmuştur. Hocalarımla katkıları, anlayışları ve teşvikleri olmasaydı bu tezin tamamlanması mümkün olamazdı. Ayrıca tez ile alakalı kıymetli yönlendirmeleri için ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Oktay TANRISEVER’e de mahsus teşekkür ederim. Bu doktora tezine kaynaklık eden metnin ilk hazırlıkları Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü üçüncü sınıf öğrencisi olduğum; Prof. Dr. Fırat PURTAŞ ve Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN ile tanıştığım ve onlarınengin bilgilerinden istifade ettiğim günlerde başlamıştı. Akademik yolculuğumun başında böylesine yetkin iki bilim insanının rehberliğinden faydalanmak benim en büyük şansımdır. Öğrenciliğimin ilk gününden bugüne her zaman ağabey sıcaklığı ile yanımda olan Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA’nın kıymetli desteklerini de hep yanımda hissettim. Başbakanlık Başdanışmanı Dr. Savaş Şafak BARKÇİN’in, Maliye Bakanı Başdanışmanı Fahrettin ERGÜN’ün, Diyarbakır Vali Yardımcısı Mehmet Çağrı ÖZPOLAT Ağabeyimin ve kıymetli kardeşlerim Enerji Bakanlığı TPAO Müzakere Uzmanı Serdar GÜRÜZÜMCÜ ile Sağlık Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Uzmanı Ahmed Said ALTIN’ın destekleri de benim için çok değerliydi.

Mayıs, 2017

Cemil Doğaç İPEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1-12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI ALANDA İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTLENMELERİNİN

ONTOLOJİSİNİ ANLAMAK.....	13-85
1.1. Uluslararası Alanda İşbirliği ve Örgütlenmenin Tarihi Gelişimi.....	13
1.2. Uluslararası Örgütlerin Tanımı ve Sınıflandırılması.....	30
1.3. Uluslararası Örgütlerde Kuruluş, Üyelik ve Hukuki Şahsiyet.....	37
1.4. Uluslararası Örgütlerde Kurumsal Yapı ve Düzen.....	40
1.5. Uluslararası Örgütlerin Epistemolojisi: Teorik Yaklaşımlar.....	41
1.5.1. Liberalizm.....	45
1.5.1.1. Neo-Liberalizm yahut Neo-Liberal Kurumsalcılık.....	48
1.5.1.2. Fonksiyonalizm.....	52
1.5.1.3. Uluslararası Rejimler.....	55
1.5.1.4. Kolektif yahut Kamusal Mallar Teorisi.....	58
1.5.2. Realizm.....	61
1.5.2.1. Neo-Realizm yahut Yapısal Realizm.....	64
1.5.2.2. Stratejik yahut Rasyonel Seçim Teorisi/ Kurumsalcılığı.....	67
1.5.2.3. Hegemonik İstikrar Teorileri ve Büyük Güçler Uyumu.....	69
1.5.3. Sosyal İnşacılık.....	72
1.5.4. Eleştirel Teoriler.....	79

1.5.4.1. Marksist ve Neo-Marksist Teoriler.....	80
1.5.4.2. Bağımlılık Teorisi.....	83

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI ALANDA İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTLENMELERİNİN NEV-İ ŞAHSINA MÜNHASİR İKİ ÖRNEĞİ: FRANKOFONİ VE TÜRK KONSEYİ	86-124
2.1. Frankofoni ve Türk Konseyi'nin Ontolojisi: Post-Kolonyalizm ve Medeniyet(ler) Yaklaşımı.....	86
2.1.1. Post-Kolonyalizm.....	86
2.1.2. Medeniyet(ler) Yaklaşımı	93
2.2. Uluslararası Siyasette Dil(ler), Fransızca-Frankofoni, Türk Dili ve Türk Konseyi.....	98
2.2.1. Uluslararası Politikada Dilin Yeri ve Önemi	98
2.2.2. Fransızca ve Frankofoni Kavramı.....	100
2.2.3. Türk Dili ve Keneş Kavramı.....	102
2.3. Fransız Kolonyalizmi ve Frankofoni'ye Giden Süreç.....	105
2.4. Fransızca ve Türk Dili: Dünya Üzerindeki Konum ve Hukuksal Statü	116
2.4.1. Fransızcanın Mevcut Durumu ve Statüsü	116
2.4.2. Türk Dilinin Mevcut Durumu ve Statüsü.....	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FRANKOFONİ VE TÜRK KONSEYİ'NİN KURUMSAL MUKAYESESİ	125-229
3.1. Kurumsallaşma Süreçleri.....	125
3.1.1. Frankofoni'nin Kurumsallaşma Süreci	125
3.1.2. Türk Konseyi'nin Kurumsallaşma Süreci.....	140
3.2. Kurumsal Yapıyı Oluşturan Hukuki Çerçevesel	160
3.2.1. Frankofoni Şartı	160
3.2.2. Türk Konseyi Şartı	164
3.3. Temel Organlar.....	168
3.3.1. Frankofoni'nin Temel Organları	168

3.3.1.1. Zirve.....	168
3.3.1.2. Bakanlar Konferansı	168
3.3.1.3. Daimi Konsey	169
3.3.1.4. Genel Sekreter	170
3.3.1.5. Topluluk - Uluslararası Frankofoni Örgütü.....	172
3.3.1.6. Frankofoni Parlamenter Meclisi	173
3.3.2. Türk Konseyi'nin Temel Organları.....	174
3.3.2.1. Devlet Başkanları Konseyi	174
3.3.2.2. Dışişleri Bakanları Konseyi.....	175
3.3.2.3. Kıdemli Memurlar Komitesi.....	175
3.3.2.4. Aksakallar Konseyi.....	176
3.3.2.5. Sekreteryaya	177
3.4. Operatör ve Yardımcı Kuruluşlar	179
3.4.1. Frankofoni'nin Operatör ve Yardımcı Kuruluşları	179
3.4.1.1. Frankofoni Üniversite Ajansı	180
3.4.1.2. Uluslararası Frankofon Televizyonu: TV5.....	188
3.4.1.3. Senghor Üniversitesi.....	194
3.4.1.4. Uluslararası Frankofon Belediye Başkanları Birliği.....	197
3.4.2. Türk Konseyi'nin Operatör ve Yardımcı Kuruluşları.....	200
3.4.2.1. TÜRKSOY-Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı.....	200
3.4.2.2. Uluslararası Türk Akademisi	202
3.4.2.3. TÜRKPA-Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi.....	206
3.4.2.4. Türk Kültür ve Mirası Vakfı.....	209
3.4.2.5 Türk İş Konseyi	211
3.5. Ekonomi ve Enerji Potansiyellerinin Mukayesesi	215
3.5.1. Frankofoni'nin Ekonomisi ve Enerji Potansiyeli.....	215
3.5.2. Türk Konseyi'nin Ekonomisi ve Enerji Potansiyeli	219
3.5.2.1. Türk Konseyi'nin Ekonomik Potansiyeli	219
3.5.2.2. Türk Konseyi'nin Enerji Potansiyeli	227
SONUÇ	230
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	237
ÖZGEÇMİŞ.....	270

ÖZET

İnsan topluluklarının yeryüzünde yer aldıkları günden bugüne kendi aralarında çeşitli düzeylerde işbirliği arayışında buldukları ve farklı örgütlenmeler tesis ettikleri bilinmektedir. Tarihi sürece bakıldığında ortaya çıkan işbirliği modelleri kimi zaman insanların ve devletlerin karşılaştığı sorunları çözme amacı ile ortaya çıktığı gibi, kimi zaman da birtakım ideallerin yahut özel işbirliği alanlarının gerçekleştirilmesi için de oluşturulmuştur. Bu özel işbirliği alanları için kurulan uluslararası örgütlerin iki nev-i şahsına münhasır örneği de Frankofoni ve Türk Konseyi'dir. Bu çalışmada, "medeniyet" ve "post-kolonyalizm" bir analiz birimi olarak kabul edilerek "Frankofoni: Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu" ve "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi" tecrübelerinin ne tür işbirliği tarzları ortaya koyduğu ve bu modellerin hangi yönleriyle farklılık oluşturduğu incelenmiştir. Hem Frankofoni hem de Türk Konseyi tecrübeleri bugüne kadar doktora düzeyinde mukayeseli olarak herhangi bir akademik çalışmada analiz edilmemiştir. Bu yönüyle bu tez alana mütevazı bir katkı yapmayı da hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası Örgütler, Post-kolonyalizm, Medeniyet Yaklaşımı, Türk Konseyi, Frankofoni

ABSTRACT

It is known that human communities are seeking cooperation at various levels among themselves and creating different organizations from the day they were present on the earth to today. The cooperation models emerging when looking at the historical process were created sometimes for the purpose of solving the problems encountered by people and states and sometimes for the realization of several ideals or special cooperation fields. Two examples of the only one of its kind cooperations of international organizations established for these special cooperation fields are The International Organisation of La Francophonie and Turkic Council. In this study, by accepting “civilization” and “post-colonialism” as a analysis unit, what kind of cooperation styles are presented by the experiences of “The International Organisation of La Francophonie” and “The Cooperation Council of Turkic Speaking States: Turkic Council” and in which ways these models create difference were investigated. Both the Francophonie’s and the Turkic Council’s experiences have not been analyzed at doctoral level at any academic study up to now. In this respect, this dissertation also aims to make a modest contribution to the field.

Keywords: International Organizations, Post-colonialism, Civilization Approach, Turkic Council, Francophonie

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Fransızca ve İlgili Ülkedeki Hukuki Statüsü.....	117
2	Fransızcanın Eğitim Dili Statüsü Kazandığı Ülkeler	117
3	Fransızcanın Yabancı Dil Statüsüne Sahip Olduğu Ülkeler ve Bahsi Geçen Ülkelerde Kullanılan Resmi Diller.....	118
4	Türk Konseyi Üyelerinde Türk Dili Konuşan Kişi Sayısı	123
5	Türk Konseyi Üyelerinde (Potansiyel Üyeler ile Beraber) Türk Dili Konuşan Kişi Sayısı	124
6	Total'in Günlük Petrol Üretim Sahaları ve Miktarı	218
7	2016 Yılı Azerbaycan Ekonomisi	219
8	2015 Yılı Azerbaycan İthalat-İhracat Verileri.....	219
9	Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Azerbaycan'ın İlk Beş İhracat Kalemi...220	
10	Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Azerbaycan'ın İlk Beş İthalat Kalemi...220	
11	2016 Yılı Kazakistan Ekonomisi.....	221
12	Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kazakistan'ın İlk Beş İhracat Kalemi221	
13	Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kazakistan'ın İlk Beş İthalat Kalemi.....222	
14	2015 Yılı Kazakistan İthalat-İhracat Verileri	222
15	2015 Yılı Kırgızistan Ekonomisi.....	223
16	Kırgızistan 2015 Yılı İthalat ve İhracat Verileri.....	223
17	Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kırgızistan'ın İlk Beş İhracat Kalemi224	
18	Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kırgızistan'ın İlk Beş İthalat Kalemi.....224	
19	2016 Yılı Türkiye Ekonomisi	225
20	Türkiye 2015 Yılı İthalat ve İhracat Verileri.....	226
21	Türkiye-Faslılara Göre İthalat Verileri.....	226

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
ACCT	: Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı
ACG	: Azeri-Çıralı-Güneşli Geliştirme ve Üretim Projeleri
ADELf	: Fransızcaı Kullanan Yazarlar Topluluğu
ADÖ	: Amerikan Devletleri Örgütü
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIMF	: Uluslararası Kısmen veya Tamamen Frankofon Başkent ve Metropol Belediye Başkanları ve Yetkilileri Derneği
AUF	: Frankofoni Üniversite Ajansı
AUPELF	: Fransızca Eğitim – Öğretim Yapan Üniversiteler Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
BNF	: Fransa Milli Kütüphanesi
BOAD	: Batı Afrika Kalkınma Bankası
BP	: British Petroleum – Britanya Petrol Şirketi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BYEGM	: Türkiye Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğu
CAF	: Latin Amerika Kalkınma Bankası
CIA	: Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı
CMF	: Frankofoni Bakanlar Konferansı
COMESA	: Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
CONFEMEN	: Frankofoni Eğitim Bakanları Konferansı
CPF	: Frankofoni Daimi Konseyi
CRPLF	: Frankofon Radyolar Topluluğu
CSTO	: Ortak Güvenlik Andlaşması Örgütü
ECO	: İktisadi İşbirliği Örgütü

EF	: Frankofon Alan
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EIA	: ABD Enerji Bilgi Yönetimi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
FERDI	: Uluslararası Kalkınma Araştırmaları ve İncelemeleri Vakfı
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
FINNOV	: Frankofon İnovasyon Ağı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IDE	: Dünyaya Giren Doğrudan Yabancı Yatırım
IFDD	: Frankofoni Çevre ve Enerji Enstitüsü
IFESCO	: Bağımsız Devletler Topluluğu Eğitim Bilim ve Kültürel İşbirliği Hükümetlerarası Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISESCO	: İslam Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
IUOTO	: Resmi Seyahat Örgütleri Uluslararası Birliği
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KEİO	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	: Milletler Cemiyeti
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NATO	: Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü
OCO	: Okyanusya Gümrük Örgütü
OEI	: İber-Amerikan Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
OIF	: Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu / Uluslararası Frankofoni Örgütü
OPCW	: Kimyevi Silahların Yasaklanması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RAPF	: Frankofon Meslek Dernekleri Ağı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TDİK	: Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi/ Türk Konseyi-Keneşi

THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TÜDEV	: Türk Devlet ve Topulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRKPA	: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
TV5	: Uluslararası Frankofon Televizyonu
UA	: Afrika Birliği
UBF	: Frankofon Bankalar Birliği
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNIDO	: Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
UNWTO	: Dünya Turizm Örgütü
UIJPLF	: Fransızca Yayın Yapan Basın Kurumları ve Gazeteciler Birliği
WCO	: Dünya Gümrük Örgütü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Bu doktora tezinin amacı benzer temelden (aynı dili konuşmak; Fransızca/ Türk Dili) yola çıkan iki uluslararası örgütün; Frankofoni ile Türk Konseyi'nin bağlamını analiz ve mukayese etmektir. Nev-i şahsına münhasır bu iki tecrübenin, iki uluslararası örgütün anlamı bir taraftan tarihi süreç boyunca aranırken diğer taraftan da bugünün perspektifi ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Frankofoni'nin kuruluşu Avrupa'nın kolonilerini yitirerek dünya siyasetinin merkezi olma vasfını kaybettiği dönemi işaret ederken; Türk Konseyi'nin kuruluşu ise Soğuk Savaş döneminin ideolojik rekabet ortamının ve iki kutupluluğun sona erdiği dönemin sonrasını işaret etmektedir.

Konuyla alakalı olarak literatür incelendiğinde uluslararası örgütler alanına odaklanan akademik çalışmalar uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde önemli bir hacme ulaşmış bulunmaktadır. Frankofoni: Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu ile Türk Konseyi: Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin bağlamının anlamlandırılması ve mukayese edilmesi amacı etrafında kaleme alınan bu tez söz konusu külliyatın bir bölümü ile paylaşılan sorulara uluslararası ilişkiler ve sosyal bilimlerin ilgili alanlarından teorik perspektiflerle güncel zeminde bir cevap arayışının ürünüdür.

Tezin konusu ile alakalı olarak uluslararası ilişkiler yazınında literatür etrafıca değerlendirildiğinde, uluslararası örgütler ile ilgili olarak literatür ziyadesi ile geniş olsa da Frankofoni veya Türk Konseyi'ni analiz eden çok sayıda çalışma bulunmamaktadır. İlgili literatür incelendiğinde bu alanda liberalizm, realizm, sosyal inşacılık, eleştirel teoriler ve bu dört ana teoriden neşet eden orta düzey teorilerin uluslararası örgütler ile alakalı çeşitli tasavvurlarının olduğu müşahede edilmektedir. Uluslararası örgütler konusu tezin içerisinde de atıf yapılan birçok çalışmada derinlemesine analiz edilmiş olsa da Frankofoni ile Türk Konseyi'nin bağlamını inceleyen ve mukayese eden herhangi bir çalışma bugüne dek yapılmamıştır. Bu doktora tez çalışması bu yönüyle ilgili alana mütevazı bir katkı yapmayı da hedeflemektedir.

İnsan toplulukları yeryüzünde var oldukları günden beri çeşitli saiklerle kendi aralarında farklı düzeylerde ve şekillerde işbirliği arayışı içerisinde olmuştur. Tarihte bilinen ilk devlet yapılanmalarının dahi bu arayışın neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir. Uluslararası alanda işbirliğinin kurumsal bir yapı kazanması ve bugün bilinen manası ile uluslararası örgütlerin dünya çapında yaygınlaşması ondokuzuncu yüzyılda başlamıştır ancak uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenme ilk insan topluluklarının yeryüzünde bulunduğu günden başlayarak bugüne uzanmakta ve gelişimine de devam etmektedir. İlk uygarlıklar ve devlet yapılanmaları da bu hadiseyi çeşitli açılardan doğrulamaktadır. Bu erken dönemde yerel çeşitli siyasi birimler kendi rızaları yahut zor ile bir araya gelerek çeşitli üst siyasi birimler, organizasyonlar oluşturmuşlardır. Bu şekilde Hititlerden Sümerlere, Mısırlılardan Çin'e, Hunlardan, Göktürklerden, Avrupa Birliği'ne kadar çeşitli tarzlarda organizasyonların teşekkül ettirildiği görülmektedir.

Küresel ölçekte kurumsal bir yapı anlamında ilk uluslararası işbirliği örgütlerinin ondokuzuncu yüzyıl içerisinde Avrupa kıtasında kurulduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde teknik amaçlı ilk uluslararası örgütlerin kurulmaya başlandığı da görülmektedir. Bu safhada Milletler Cemiyeti'nin teşkil edilmesi önemli bir aşamadır. Tüm olumsuzluklara rağmen Cemiyetin uluslararası alanda işbirliğine ve uluslararası teşkilatlanma hususuna önemli katkıları olmuştur. Zira Cemiyet Misakının 23.maddesinde uluslararası alanda işbirliğini geliştirmek amacı ile uluslararası örgütlerin kurulması açıkça teşvik edilmiştir. Hazırlık ve kuruluş safhalarından sonra, Birleşmiş Milletler Teşkilatının kuruluşuyla birlikte uluslararası örgütler deyim yerindeyse uluslararası hayatın vazgeçilmez aktörleri arasındaki yerini almıştır. Birleşmiş Milletler dönemi ile beraber uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenme çalışmaları belirli bölge yahut kıtalara özgü olmaktan çıkarak tam anlamıyla evrenselleşmiştir.

Bu tezin temel argümanını post-kolonyalizm ürünü olan (Frankofoni gibi) uluslararası örgütlerin post-kolonyal durum arz eden (Türk Konseyi gibi) uluslararası örgütlere göre daha iyi performans gösterdiği hususu oluşturmaktadır. Kolonyalizm yazınında alışkanlık yalnızca İngiltere, Fransa, Almanya vb. ülkelerin kolonyalizmini görme eğilimindedir. Kuşkusuz bu ülkelerin kolonyalizm sürecindeki etkileri çok büyüktür ancak daha az söz edilmekle birlikte önce bir Rus sonra da Sovyet kolonyalizmi de yaşanmıştır. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra

Birlik içerisindeki beş Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan) bağımsızlığını ilan etmiştir. Öte yandan bu kolonyalizm bugün de Türkistan'da Türk kökenli halklar üzerindeki baskısını tam olarak gevşetmemiştir. Dolayısıyla bu tez içerisinde post-kolonyalizm ürünü bir uluslararası örgüt olan Frankofoni'nin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan üç üyesi (Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan) vesilesi ile post-kolonyal durum arz eden bir uluslararası örgüt olan Türk Konseyi'nin bağlamı incelenmiş ve mukayese edilmiştir. Nihayetinde bu tez içerisinde çıkış noktası benzer olan (aynı dili konuşmak/ Türk Dili yahut Fransızca) ancak post-kolonyalizm ürünü olmakla ve post-kolonyal durum arz etmekle birbirinden ayrılan iki uluslararası örgütü bu durumların nasıl performe ettiği sorusuna cevap aranmıştır. Tezin temel sorunsalını bu nokta oluşturmaktadır. Bu doktora tez çalışması bu soruya cevap verebilmek için geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin yanında Frankofoni'yi ve Türk Konseyi'ni açıklamak için post-kolonyalizm ile medeniyet(ler) yaklaşımı görüşlerinin bir sentezini almış ve her iki uluslararası örgütteki biçimlerini de mukayese etmiştir.

Bugün Rusya Federasyonu, Türk Konseyi Bölgesinde Türkiye Cumhuriyeti'ne kıyasla daha güçlü konumdadır. Bunun temel nedeni SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan bölgedeki post-kolonyal durumdur. Zira post-kolonyal durum nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti bölgede Rusya Federasyonu'na göre dışarıdan-outside bir aktör konumundadır. Post-kolonyal durumda dışarıdan bir aktörün post-kolonyal durum arz eden aktörler ile işbirliği büyük zorluklar içermektedir. Bu nedenle de Türkiye ile Türk Konseyi'nin diğer üyeleri arasında işbirliğinin zorluğu durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu Sovyet ardılı cumhuriyetlerin Rusya Federasyonu ile kolonyal dönemden miras kalan mecburi bağlara sahip olması, Rusya Federasyonu'nun her cumhuriyete yönelik elinde ciddi etnik, politik, ekonomik kozlar barındırması ve zaman zaman bu kozları devreye sokması, Rusya Federasyonu'nun Sovyet ardılı cumhuriyetleri de içerisine alacak bir şekilde bölgede çeşitli alanlarda farklı uluslararası örgüt modelleri geliştirmesi (Kolektif Güvenlik Andlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği, Şangay İşbirliği Örgütü vb.) gibi faktörlere bağlamak mümkündür. Rusya'nın Kazakistan ve Kırgızistan'daki askeri ve uzay üsleri ile Kırgızistan sınırlarının Rusya Federasyonu askerleri tarafından muhafaza edilmesi de Rusya Federasyonu'nun Türk Konseyi Bölgesindeki gücünü arttırmaktadır. Sovyet döneminden miras kalan başta Dağlık Karabağ

olmak üzere çeşitli sınır problemleri, Kazakistan'daki yoğun Rus nüfusu, Kırgız-Özbek gerginliği ve birçok alanda Rusya Federasyonu'na bağlılık Rusya Federasyonu'nun elini bölgede güçlendirmektedir. Dolayısıyla kolonyal geçmişin doğal ve mecburi bir sonucu olarak Rusya Federasyonu günümüzde bölgedeki Türk Konseyi üyesi SSCB ardılı üç cumhuriyetin en yakın ortağıdır.

Tezin metodolojisi noktasında genel uluslararası ilişkiler teorileri ile birlikte direkt olarak geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yer almayan yaklaşımlardan da istifade edilmiştir. Yukarıda atıfta bulunulan literatürün de gösterdiği gibi uluslararası örgütler alanında çok derinlikli incelemeler bulunmaktadır ancak uluslararası örgütler alanının nev-i şahsına münhasır iki örneği Frankofoni ve Türk Keneşi ile alakalı mukayeseli olarak herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu tezde metodoloji-yöntem boyutunda geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri ve bunlardan neşet eden orta düzey teorilerden istifade edilmiş, aynı zamanda post-kolonyalizm ve medeniyet(ler) yaklaşımlarından da analiz düzeyinde faydalanılmıştır. Uluslararası örgütler ile ilgili olarak üretilen literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların kahir ekseriyetinin Batı menşeli geleneksel teoriler ekseninde yazıldığı görülmektedir. Bu durumun avantajları kadar dezavantajları da bulunmaktadır. Uluslararası örgütler sahasında nev-i şahsına münhasır iki örnek olan Frankofoni: Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu ile Türk Konseyi: Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin bağlamını anlamlandırmayı hedefleyen bu çalışmanın teorik zeminini uluslararası alanda işbirliği perspektifi oluşturmaktadır. Bu noktada geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin yanında medeniyet(ler) yaklaşımı ve post-kolonyalizm de analiz düzeyinde yer bulmuştur.

Frankofoni ve Türk Konseyi kendilerine özgü iki uluslararası örgüt modeli arz etmektedir. Post-kolonyalizm ve medeniyet(ler) yaklaşımı direkt olarak geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri arasında yer almasa da bahsi geçen bakış açıları inceleme konusu olan iki uluslararası örgütün hem tarihsel gelişimini anlamaya çalışmada hem de siyasal pratiğe olanak sağlama noktasında perspektifi genişletmekte yardımcı olacağı için tezin içerisinde yer almalarının uygun olacağı düşünülmüştür.

Konuyla ilgili olarak her iki uluslararası örgüt ile alakalı birincil yayınlar incelenmiş, resmi metinler, andlaşmalar ve resmi açıklamalar analiz edilmiştir. Ayrıca

konuyla alakalı olarak ikincil kaynaklar olan ilgili kitap, makale ve yayınlar incelenmiş ve tezde bahsi geçen çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Ek olarak konuyla ilgili fotoğrafı daha net görebilmek için Dünya Bankası, TÜİK, BP gibi çeşitli kuruluşların verilerinden de istifade edilmiş ve bu veriler tez içerisinde tablolaştırılmıştır. Konuyla alakalı kaynaklara her iki uluslararası örgütün resmi kanallarından ulaşılmış ayrıca Fransa Milli Kütüphanesi, Fransa'daki çeşitli üniversitelerin kütüphaneleri, Türkiye'de mukim büyük üniversitelerin kütüphaneleri ile Kazakistan Türk Akademisi kütüphanesi ve Almatı Avrasya Araştırmaları Enstitüsü kütüphanelerinden aktif bir biçimde istifade edilmiştir.

Tez çalışması ile ilgili olarak konunun icracıları konumunda bulunan yöneticilerle ve konuyla alakalı çalışmaları olan akademisyenler ile de Türkiye, Fransa ve Kazakistan'da çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türk Konseyi'nin ilk Genel Sekreteri Büyükelçi Halil Akıncı, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Laurent Bili, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı Prof. Dr. Fırat Purtaş, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Prof. Dr. Musa Yıldız, Fransa'nın Ankara Büyükelçilik Müsteşarı Prof. Dr. Maria Bonnafous-Boucher, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Mehmet Kutalmış, Türkiye'nin Astana Büyükelçisi Dr. Nevzat Uyanık, Türk Akademisi Başkanı Prof. Dr. Darkhan Kydyralı, Türkiye'nin Almatı Başkonsolosu Rıza Kağan Yılmaz, Astana Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Müdürü Dr. Almagul İsina, Paris Descartes Üniversitesi'nden Doç. Dr. Fouad Nohra, Strasbourg Üniversitesi'nden Prof. Dr. Paul Dumont ve Prof. Dr. Stephane de Tapia, Roma Sapienza Üniversitesi'nden Dr. Fabio Grassi, İspanya'nın Ankara Büyükelçilik Müsteşarı José Luis Santos, Senegal'in Ankara Büyükelçilik Müsteşarı Moustapha Sokhna Diop, Kazakistan Başkanlık Arşivleri Direktörü Dr. Boris Japarov, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Almatı Avrasya Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Nevzat Şimşek, Türk Akademisi'nden uzmanlar Zhanat Momynkulov, Kanat Dogalov, Daniyar Kosnazarov, Askhat Kessikbayev, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Almatı Avrasya Araştırmaları Enstitüsü Müdür Yardımcısı Dr. Aidarbek Amirbek ve Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi'nden Dr. Nazim Caferov ile görüşülmüş ve konuyla alakalı olarak fikir teatisinde bulunulmuştur.

Bu tez çalışması giriş, üç ana bölüm ve sonuç bölümlerinden müteşekkildir. Giriş bölümünün ardından uluslararası alanda işbirliği örgütlenmelerinin tarihi ve teorik çerçevesinin ele alındığı tezin birinci bölümünde, uluslararası alanda işbirliği örgütlenmelerinin ontolojisini anlamak başlıca hedef olmuştur. Günümüzde küresel ölçekte faaliyet gösteren ve uluslararası ilişkilerde ziyadesiyle önemli inisiyatifler alan çok sayıda uluslararası örgüt bulunmaktadır. Bu çerçevede uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenmenin tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur. Uluslararası örgütlerin taşıdığı önem ve yayıldığı alan nedeniyle de uluslararası örgütlere yönelik bir tanım ve sınıflandırma elzem hale gelmiştir; bu nedenle uluslararası örgütlerin tanımı ve sınıflandırılması konusu analiz edilmiştir. Uluslararası örgütler belirli bir usule göre kurulan birimlerdir. Uluslararası hukuk normları bu süreci başından sonuna kadar farklı aşamalarda çeşitli şekillerde değişik kurallarla düzenlemektedir. Bu noktadan hareketle uluslararası örgütlerde kuruluş, üyelik ve hukuki şahsiyet incelenmiştir. Kurumsal yapı hususu uluslararası örgütlerin başlıca maddi unsurudur. Onu meydana getiren irade (kurucu andlaşma) ile uluslararası ve ulusal düzenlerde hareket ehliyeti veren nitelik (şahsiyet), kurumsal yapı sayesinde ete kemiğe bürünmektedir. Bu nedenle uluslararası örgütlerde kurumsal yapı ve düzen diğer inceleme alanları olarak seçilmiştir. Ayrıca uluslararası örgütlerin epistemolojisini idrak edebilmek için teorik yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Bu noktada uluslararası örgütler, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki temel alt başlıklardan birisi olarak kabul edildiği için disiplin içerisindeki teorik bakışların uluslararası örgütler hususundaki temel varsayımlarının ve değerlendirmelerinin incelenmesinin konunun anlaşılması açısından faydalı olacağı düşünülmüştür. Zira teoriler uluslararası ilişkiler disiplinine entelektüel boyutta bir düzen sağlamaktadır ve çeşitli yönlerden karmaşık olarak nitelendirilebilecek hadiseleri yorumlayabilme imkânı vermektedir. Bu bağlamda *liberalizm* ve liberalizmden neşet eden neo-liberalizm yahut neo-liberal kurumsalcılık, fonksiyonalizm, uluslararası rejimler, kolektif yahut kamusal mallar teorisi; *realizm* ve realizm bünyesinden çıkan neo-realizm yahut yapısal realizm, stratejik yahut rasyonel seçim teorisi/ kurumsalcılığı, hegemonik istikrar teorileri ve büyük güçler uyumu ile *sosyal inşacılık*, *eleştirel teoriler* ve eleştirel teorilerden neşet eden marksist ve neo-marksist teoriler ile bağımlılık teorisi incelenmiştir.

Liberal görüşe göre uluslararası örgütler işbirliği alışkanlığına katkıda bulunan çeşitli kilit roller oynamaktadır, işbirliğini ve karşılıklı iletişimi geliştiren bir arena

hüviyetinde hizmet vermektedir. Uluslararası örgütler, devletlerarasındaki çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi için gerekli ortamı sağlamaktadır. Neo-liberal kurumsalcılar daha devlet merkezli bir görüşe sahiptirler. Neo-liberal kurumsalcılar uluslararası sistem içerisinde işbirliğinin mümkün ve devletlerin çıkarına olduğunu ispatlamak için oyun teorisinden bilhassa da “mahkûmun ikilemi” adlı oyundan-modelden istifade etmiştir. Fonksiyonalist teori ise uluslararası örgütlerin ilişkileri düzenlemesi, etkileşimi artırması ve insanların ihtiyaçlarını gidermesi ile beraber uluslararası örgütlere bağlılığın ve inancın artacağını ve farklı alanlarda da benzer işbirliklerinin önünün açılacağını düşünmektedir. Fonksiyonalist teorinin açıklamaları ve uygulamaları ile ilgili Avrupa Birliği kuruluş süreci önemli bir örnek olarak kabul edilmektedir.

Neo-fonksiyonalist görüşe göre uluslararası işbirliği süreci ve dinamikleri otomatik olarak gelişmemektedir bu yönde bir siyasi iradenin de bulunması gerekmektedir. Fonksiyonalistlerin ortak fayda ve amaca yaptıkları teknik vurguya neo-fonksiyonalistler çıkar kavramını da ilave ederek yeni çıkarımlarda bulunmuştur. Liberalizm içerisindeki önemli orta düzey teorilerden birisi de uluslararası hukuktan neşet eden uluslararası rejimler teorisidir. Uluslararası rejimler; uluslararası aktörlerin belirli bir alandaki beklentilerinin üzerinde birleştiği açık veya örtülü prensipler, normlar, kurallar ve karar alma yöntemleri olarak açıklanmıştır. Uluslararası örgütler bir uluslararası rejim teşkil etmemektedir lakin uluslararası örgüt yapısı bir rejimi resmîleştirir-kurumsallaştırır prensipler, kurallar, fonksiyonlar ve karar alma süreçleri ihtiva edebilmektedir. Böylece uluslararası örgütler işbirliği alışkanlıklarının sürekli ve genişleyen bir hale bürünmesinin bir aracıdır. Kollektif yahut kamusal mallar teorisi, biyolojist-çevrebilimci Garrett Hardin’in çalışmaları ile yaygınlaşmıştır. Bu noktada Hardin’in 1968 tarihli “Ortaklığın Trajedisi” adlı makalesi önemli görülmektedir. Kollektif yahut kamusal mallar teorisi, uluslararası örgütler gibi kolektif eylemin ve ortak sahaların bulunduğu platformlarda aktörlerin çeşitli sıkıntılarla yüz yüze gelebileceğini burada ortak çıkar ve işbirliği için aktörlerin tercihlerinin ödül ve ceza sistemi ile yeniden yapılandırılabilceğini öngörmektedir.

Realist görüş devletleri ana aktör olarak görmektedir. Bu tahayyüle göre uluslararası örgütler büyük güçlerin yönlendirmelerine fazlasıyla açıktır ve devlet aksiyonlarını etkilemeye yönelik devletlerden bağımsız bir kapasiteleri yoktur ve haliyle de uluslararası sistemi yalnız başlarına değiştiremezler-dönüştüremezler. Neo-realistlerin

çoğu uluslararası örgütlerin ve uluslararası rejimlerin varlığını ve ortaya çıkışını kabul etmekle birlikte bunların öneminin gereğinden fazla abartıldığını düşünmektedirler. Uluslararası örgütler sadece güç ilişkilerinin takip edildiği arenalar hüviyetindedir. Stratejik yahut rasyonel seçim teorisi-kurumsalcılığına göre çeşitli problemlerin uluslararası işbirliği ile çözülmesi ve karşılıklı çıkarların sağlanması devletlere bu çıkarların sürdürülebilmesi için uluslararası örgütleri kurmaları hususunda yeterli motivasyonu sağlamaktadır. Teori uluslararası örgütleri, rasyonel, problemlerle ilgili müzakere eden ve uluslararası aktörlerin direkt yüzüne bu problemlerle alakalı önerileri sunan yapılar olarak tasavvur etmektedir. Hegemonik istikrar teorileri ve büyük güçler uyumu; sistemde önde gelen devletlerin küresel ekonominin dominant aktörleri olduklarını savunmuştur ancak realistlerin aksine neo-liberal kurumsalcılara yakın da durarak devlet tercihlerinde ve karar alma süreçlerinde uluslararası örgütlerin de etkileri olduğunu ileri sürmüştür. Nihai kararı devletler vermektedir ancak bu nihai kararın oluşumunda uluslararası örgütlerin de etkisi görülmektedir.

Sosyal inşacılık, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde nispeten yeni bir yaklaşım olmasına karşın bilhassa kurallar ve uluslararası örgütler noktasında giderek önem kazanmaya başlamıştır. Sosyal inşacılar uluslararası örgütlerin devletleri derinden etkilediğini vurgulamaktadır. Uluslararası örgütler devletleri sosyalleştiren; normları inşa eden ve yayan; üye devletlerin kimlik tanımlarını ve çıkar anlayışlarını değiştiren zeminler sunan mekanizmalardır. Bir uluslararası örgütün normları kökleşmiş ve üyeler tarafından içselleştirilmişse üyelerin kimliği ve çıkar algıları uluslararası örgüt tarafından dönüştürülebilmektedir.

Eleştirel teoriler ise geleneksel teorilere çeşitli yönlerden meydan okuyan ve dünyayı anlamlandırmaya yönelik bir takım kapsayıcı çerçeveler sunan bir grup teoridir. Eleştirel teoriler bünyesindeki marksizmin varyantları kapitalist sistemin doğasında bulunan hegemonya kavramının üzerinde önemle durmuştur. Gramsci'nin sadece güç olarak değil politik ve ideolojik liderliğe rıza şeklindeki hegemonya tanımı bu noktada önemli bir temel oluşturmuş ve bu temel Cox tarafından geliştirilmiştir. Gramsci çatışma koşullarını belirlemek için verilen mücadelede "stratejik bir savaş sahası" olarak kültürün önemini vurgulamaktadır. Marksist ve neo-marksist görüşlere göre uluslararası alandaki rızanın oluşum süreçlerinden birisi de uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler

vasıtasıyla hegemonik düzenin kurulması ve idaresine her devletin-üyenin katıldığı inancı yaratılarak büyük güçler diğer devletlerin kısmen de olsa rızasını kazanmış olmaktadır. Bağımlılık teorisyenleri için uluslararası örgütler kapitalist sistemin sızma görevi verdiği vekillerdir. Bağımlılık teorisyenlerine göre merkezdeki ülkeler uluslararası örgütler aracılığı ile gelişmekte olan ülkelerin elitleri-komprador burjuvazi ile rabita kurarak sömüren ve sömürülen arasında sembolik bir ilişki türü tesis etmektedir.

Uluslararası örgütler alanının nev-i şahsına münhasır iki örneğinin incelenmeye başlandığı ikinci bölümde analiz perspektifini zenginleştirmek maksadı ile ilk önce post-kolonyalizm ve medeniyet(ler) yaklaşımı incelenmiş ve iki uluslararası örgüt ile rabitası kurulmuştur. Kolonyalizm kavramı özetle başka insanların topraklarının ve mallarının zaptedilmesi ve denetlenmesi olarak tanımlanabilir; aynı zamanda bedenlerin yanı sıra zihinlerin de boyunduruk altına alınması olarak anlaşılabilir. Kolonyalizm radikal derecede farklı kültürlerle ilişkin, yüzyıllara ve olağanüstü genişlikte bir yelpazeye yayılan biçim ve pratikleri içermektedir. Her emperyal ulus kendine has bir propaganda geliştirmiştir ve kendi iktidarını ortaya koymak için kendini diğer uluslardan ve imparatorluklardan kesin olarak ayırmıştır. Fransızların asimilasyon kuramları ve doğrudan doğruya dayattıkları metropoliten kültürü bu bağlamda anılabilir. Kimliğin varlık ve suret terimleriyle temsil edilmesi ötekiye neredeyse aynı olan ama tam da aynı olmayan bir farkın öznesi haline getirmektedir. Fransız olmak ile frankofonlaştırılmak-Fransızlaştırılmak arasındaki fark bir toplumsal denetim biçimi olarak bilgi üreten bir farktır ve burada frankofonlaştırılmak, Fransız olunmadığının altını çizmektedir. Dolayısıyla Fransa'nın kolonizasyon süreci bir yönüyle de frankofonizasyon süreci olmaktadır. Post-kolonyalizm terimi kolonyalizm siyaseti izlemiş Batı devletleri ile bu devletlerin izledikleri kolonyalizm siyasetine maruz kalmış çeşitli toplumlar arasındaki tarihsel ilişkileri ve bu ilişkilerin bugün devam eden yansımalarını içermektedir. Post-kolonyal teori toplumsal çözümlemede merkezi bir mekanizma olarak kültürü işin içerisine dâhil etmiştir.

Post-kolonyalizm, kolonileşme ve kolonileştirme süreçlerinin bugüne uzanan kimliksel ve kültürel etkilerini analiz etmektedir. Bu nedenle Frankofoni'nin post-kolonyal bir uluslararası örgüt olmasının ve Türk Konseyi'nin post-kolonyal durum arz etmesinin analiz edilmesinde faydalı olacağı düşünülmüştür. Onyedinci yüzyılın ortasından beri, Rus İmparatorluğu sessiz bir göçsel sömürgecilik türüyle Polonya, Finlandiya ve Baltık

ülkelerini içine almak üzere batıya, Sibiryaya doğru doğuya, Kırım, Gürcistan, Kafkaslar ve Türkistan'da da Karadeniz'e doğru güneye-güneydoğuya genişlemiştir. Türkistan'da Türk-Müslüman bölgelerinde Stalin'in inisiyatifi ile Sovyet hükümeti halkların dini veya etnik temelde birleşmelerini önlemek üzere çeşitli ve büyük oranda yapay uluslar yaratarak azınlık sorununu çözmüştür. Stalin, 1924 yılında Sovyet Orta Asya'yı, 1913'te kendisi tarafından belirlenen kriterlere göre altı ayrı millete bölerek parçalamıştır. Haliyle eski Rus İmparatorluğu'na bağlı olarak SSCB bir taraftan sömürge karşıtıyken diğer taraftan da sömürgeciydi. Bu nedenle bu doktora tezi içerisinde incelenen modellerden birisi olan Türk Konseyi, üyelerinden üçünün SSCB mirası nedeniyle kısmen post-kolonyal bir bölgedir.

Yine her iki uluslararası örgütün medeniyet ve kültür öğeleri içermeleri vesilesi ile medeniyet(ler) yaklaşımından faydalanılmıştır. Arapça'da şehir-medîne isminden türetilen medeniyet kelimesinin, kök itibarıyla yönetmek ve mâlik olmak anlamları da bulunmaktadır. Bir başka anlamı ile medeniyet, ortak özellikler gösteren sosyal gruplar veya bunların bütünüdür. Bu anlamıyla çoğul olarak kullanılmaktadır. Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinde medeniyet kelimesine farklı anlamlar yüklenmiş ve özellikle barbarlığın ve ilkelliğin karşıtı olarak kullanılmıştır. Medeniliği ve medeniyeti Avrupa'nın aklı ve tarihiyle özdeşleştiren aydınlanma düşünürleri Batı dışarısında kalan toplumları medeniyetten yoksun ve yarı medeni topluluklar olarak tahayyül etmiştir. Bu anlamda bir toplumun medeni, gelişmiş, ilkel, barbar vb. olarak tanımlanması onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda salt soyut bir akademik tartışma değil aynı zamanda somut sonuçları olan siyasi bir eylem olmuştur.

Takip eden alt bölümlerde ise uluslararası politikada kültür ve medeniyet temelli aktörlerin ve öğelerin ön plana çıkması vesilesi ile uluslararası ilişkilerin önemli unsurları arasına giren dil(ler) hususu incelenmiştir. İnsanlık tarihi boyunca, dillerin kaderi ulusal ve uluslararası düzeyde siyasi iktidar ilişkileri ile yakından bağlantılı olmuştur. Zira uluslararası sistem Soğuk Savaşın bitiminden bugüne hızlı siyasi değişimlerini sürdürmekte ve bugün küredeki hızlı değişiklikler siyaset-dil ilişkilerini etkilemeye devam etmektedir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler ve uluslararası ilişkiler alanındaki kültür-medeniyyet temelli aktörlerin çeşitlilik kazanması ile dil(ler) uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yeni bir araç seti halini almıştır. Düşünce veya bilginin içinde inşa edildiği dile atıfta bulunulmaksızın anlaşılması güçtür. Haliyle bir dili bilmek belli bir düşünce durumuna sahip olmak anlamına gelmektedir. Farklı dilleri kullanan toplum ya da gruplar farklı dünya görüşlerine sahiptirler; tek bir fiziksel dünya yoktur, farklı dillerin tanımladığı ve sunduğu çok sayıda dünya vardır. Dillerin farklılığı, dünya görüşleri ve bilgi sistemlerinin farklılığına tekabül etmektedir.

Devam eden diğer alt bölümlerde ise Fransızca ve Frankofoni kavramı, Türk Dili ve Keneş kavramı, Frankofoni ve Türk Konseyi'nin tarihsel gelişimi, Fransız kolonyalizmi ve Frankofoni'ye giden süreç, Fransızca ve Türk Dilinin dünya üzerindeki konumu ve hukuksal statüsü analiz edilmiştir. Frankofoni'nin öneminin anlaşılması için, Fransa için Fransızcanın dış politika aracı olarak öneminin anlaşılması gerekmektedir. Birçok tarihinin üzerinde ittifak ettiği üzere, onaltıncı yüzyılda ulusal birliğini sağlamaya başlamasından beri dil ve kültür politikaları Fransa için önemli bir konu olmuştur. Fransa'nın kolonyalist siyaseti ile birlikte toprakları dünyanın çeşitli yörelerinde artmaya başlamış ve bu yörelere Fransa ile beraber Fransızca da intikal etmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Fransa'nın sömürgelerinde bağımsızlık hareketi başlasa da ve bu ülkeler birer birer bağımsızlıklarını ilan etse de bu ülkelerde Fransızca bir miras olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Frankofoni'nin tarihi gelişimi incelendiğinde kültürlerarası iletişim-etkileşim ile birlikte teşekkülün Fransa ile eski kolonisi ülkeler/milletler arasında 'eski bağımlılık' modelinin bir ileri aşaması olduğu yani bir yönüyle de post-kolonyal bir uluslararası örgüt olduğu müşahade edilmektedir.

Her iki uluslararası örgütün kurumsal mukayesesinin yapıldığı üçüncü bölümde ise Frankofoni'nin kurumsallaşma süreci, Türk Konseyi'nin kurumsallaşma süreci, kurumsal yapıları oluşturan hukuki çerçeveler, Frankofoni Şartı, Türk Konseyi Şartı, Frankofoni ve Türk Konseyi'nin temel organları, operatör ve yardımcı kuruluşları incelenmiştir. Ayrıca Frankofoni ve Türk Konseyi'nin ekonomi ve enerji potansiyelleri açıklanmıştır. Frankofoni ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ekonomi temelinde bir işbirliğini temel olarak kurulmamıştır ancak dillerin ortak kullanımı ve teşkil edilen uluslararası örgüt

yapıları ister istemez ortaya birtakım ekonomik etkiler de çıkarmıştır. Bu nedenle tezin bu bölümünde her iki örgütün hem ekonomi hem de enerji potansiyellerinin mukayesesi yapılmıştır. Son olarak sonuç bölümünde ise tezin bulguları ve varılan sonuçlar ile değerlendirmeler aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI ALANDA İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTLENMELERİNİN ONTOLOJİSİNİ ANLAMAK

1.1. Uluslararası Alanda İşbirliği ve Örgütlenmenin Tarihi Gelişimi

Ulusal yaşamda olduğu gibi, uluslararası yaşamda da örgütlenme, belirli ortak gereksinimleri karşılamak için doğmuştur.¹ Uluslararası örgütler kendiliğinden ortaya çıkmış nedensiz yapılar değildir. Bu yapılanmaların ortaya çıkışı devletlerin kurumsal bir çerçevede ışığında işbirliği yapma ihtiyacının bir sonucudur.² Bu noktada işbirliği yüzde yüz uyum anlamına gelmemektedir çünkü uyum eksiksiz bir çıkar benzeşmesi gerektirirken, işbirliği ise kimi anlaşmazlıkların ve ortak çıkarların karışımından meydana gelebilmektedir.³ Bu açıdan bakıldığında uluslararası siyasetin merkezinde bulunan⁴ günümüzdeki işbirliği örgütlenme modellerinin temellerinin çok eski çağlara dayandığı anlaşılmaktadır. Uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenme hususunda tarihi süreç analiz edildiğinde ondokuzuncu yüzyıl ve sonrası başlıca inceleme alanı olarak tercih edilmiştir. Bahsi geçen alanda inceleme yapan birçok uzmanın çalışmalarında da bunu görmek mümkündür. Örneğin Türkiye’de Uluslararası İlişkiler disiplininin duayenlerinden Mehmet Gönlübol bu hadiseyi “*devletlerin uluslararası alanda sorunlarını çözmek için örgütlenme yoluna gitmeleri, uluslararası kuruluşların ortaya çıkmasına neden olmuştur*”⁵ şeklinde açıklamıştır. Yine aynı şekilde Gönlübol uluslararası alanda siyasi teşkilatlanmanın

¹ Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979, s.264.

² Henry G. Schermers ve Niels M. Blokker, **International Institutional Law**, 5. Baskı, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011, s.16.

³ Robert Axelrod ve Robert O. Keohane, “Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions”, **World Politics**, Cambridge University Press, Cilt: 38, Sayı: 1 (Ekim, 1985), s.1.

⁴ Michael Barnett ve Martha Finnemore, **Rules for the World: International Organizations in Global Politics**, New York: Cornell University Press, 2004, s.1.

⁵ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, Ankara: Attila Kitabevi, 1993, s. 552.

ondokuzuncu yüzyılda başladığını vurgulamıştır.⁶ Uluslararası alanda işbirliği ve uluslararası örgütler alanında son dönemde yazılan önemli eserlerden birisinin yazarı olan Mehmet Emin Çağırın da uluslararası örgütlerin terimdeki uluslararası niteliğinden hareketle uluslardan ve haliyle devletlerden sonra ortaya çıktığının altını çizmiştir.⁷ Yine yakın tarihte uluslararası örgütler ile ilgili kapsamlı bir inceleme yayınlamış olan Cengiz Başak eserinde uluslararası örgütlerin, kurumsal anlamda uluslararası ilişkilerde yer almasının ondokuzuncu yüzyılda mümkün olabildiğini ileri sürmüştür.⁸

Tarihte güncel anlamıyla devletlerin (İng. State; Fr. Etat) ve uluslararası alanda bir siyasal düzenin 1648 Vestfalya barışı sonrasında ortaya çıktıkları kabul edilmektedir.⁹ Dolayısıyla uluslararası örgütlerin ortaya çıkışını ve kurumsallaşma sürecini bu tarih itibarıyla incelemek rasyonel bir tercih olacaktır ancak bu tarihle başlayan sürecin öncesini de incelemek bu süreci analiz edebilmek için önemlidir. Bu nedenle tezin bu bölümünde Vestfalya öncesini de içeren bir tarihsel inceleme yapılmıştır.

Güncel uluslararası örgütlenme modeline en çok benzeyen tarihi model olarak Yunan ve Roma modeli gösterilmektedir.¹⁰ Bahsi geçen dönemde alt örgüt pozisyonunda bulunan kent devletleri üst örgüt niteliğindeki imparatorluğun alt birimleri haline gelmiştir.¹¹ Bu anlamda eski dönemlerde devletlerarasında inşa edilen birlikler ve koalisyonlar uluslararası örgütlerin en erken modellerini sunmaktadır.¹² Bu noktadan hareketle Yunan uygarlığının mitolojik başlangıcı olarak telakki edilen Truva Savaşı sırasındaki cepheleşme dünyadaki ilk sözlü örgütlenme olarak kabul edilmiştir.¹³ Antik Çağ'da Eski Yunan'da siteler arasında ağırlıklı iki tür birliğin kurulmuş olduğu dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi “amphictyony” diğeri ise “symmachiai”dir. Amphictyony

⁶ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi, Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1964, s.5.

⁷ Mehmet Emin Çağırın, **Uluslararası Örgütler**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2013, s.27.

⁸ Cengiz Başak, **Uluslararası Örgütler**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010, s. 21.

⁹ James G. March ve Johan P. Olsen, “The Institutional Dynamics of International Political Orders”, **International Organization**, 52(4), Sonbahar 1998, s.944.

¹⁰ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, 3. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, s.15.

¹¹ Davut Ateş, **Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantiği**, Bursa: Dora Yayınları, 2012, s.51.

¹² Kelly-Kate S. Pease, **International Organisations: Perspectives on Governance in the Twenty-First Century**, New Jersey: Prentice Hall, 2003, s.19.

¹³ Homeros, **İliada-İlias Destanı**, çev. Ahmet Cevat Emre, İstanbul: Varlık Yayınları, 1957, s.24, 70 -75.

komşu Yunan siteleri arasında gerçekleştirilen andlaşmalarla kurulan dini bir birliktir.¹⁴ Bu birlikler dini yönlerden tarafları ilgilendiren kutsal mekânların ziyaret edilmesi, dini törenlerin icra edilmesi gibi konuları düzenlemeye çalışmıştır.¹⁵ Eski Yunan’da askeri ve politik meseleler symmachiailer tarafından ele alınmıştır. Symmachy kelime olarak askeri yardım ve birlik andlaşması anlamına gelmektedir.¹⁶ Bu birlikler kimi zaman ortak bir hasıma karşı savunmayı ön plana aldığı gibi kimi zaman da yine bir ortak düşmana karşı saldırı amaçlı da oluşturulmuştur. Symmachy’e katılan siteler savaş zamanı askeri kuvvetlerini ortak bir komutanın emrinde birleştirmiş ayrıca bu sürekli ittifak sisteminde taraflar kendi siyasi bağımsızlıklarını muhafaza etmiştir.¹⁷ Eski Yunan’da kurulmuş çok sayıda askeri birlik organizasyonu vardır ancak bunların büyük bir kısmı uzun ömürlü olamamıştır. İçlerinden en uzun süreli devam edenler Peloponez Ligi ve Delian Ligi’dir.¹⁸

İskender’in ölümünden sonraki tarihi süreçte Eski Yunan’da krallıklar arasında ciddi düzeyde bir işbirliği örgütlenmesine rastlanılamamıştır ve iki yüz yıllık bir süreç neticesinde Eski Yunan krallıkları birer birer Roma’nın kurduğu emperyal dünya sisteminin bir parçası haline gelmiştir.¹⁹ Uluslararası örgüt yapılanmalarının ilk örneklerinin görüldüğü Eski Yunan’dan sonra Batı dünyasının parçalanmış yapısı İlkçağ ve Ortaçağ’da yerini Roma İmparatorluğu’nun yönetimi altında tek bir devlet yönetimine bırakmıştır. Dünya tarihinin en büyük devlet yapılarından birisi olan Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyet alanı Avrupa’nın dışında, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’ya kadar uzanmıştır. Pax-romana (Roma barışı) olarak adlandırılan bu birlik içerisinde bu geniş coğrafyada yer alan kavimler Roma’nın kurduğu siyasi ve hukuki düzen içerisinde uzun süre bir arada yaşamıştır.²⁰

Dünya uygarlığına çeşitli yönlerden, çeşitli alanlarda katkıları bulunan Roma İmparatorluğu’nun işbirliği ve birlik modellemeleri açısından da birçok faaliyeti

¹⁴ Çağırın, a.g.e., s.30.

¹⁵ Söz konusu dini birlikleri ifade etmek için amphictyony (komşular) terimi yanında koinon (cemaat) da kullanılmıştır. Bkz. Arthur Edward Romilly Boak, “Greek Interstate Associations and the League of Nations”, **AJIL**, vol. 15, 1921, s. 377.

¹⁶ Çağırın, a.g.e., s.31.

¹⁷ Çağırın, a.g.e., s.31.

¹⁸ Arthur Edward Romilly Boak, “Greek Interstate Associations and the League of Nations”, **AJIL**, vol. 15, 1921, s. 377.

¹⁹ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.19.

²⁰ Çağırın, a.g.e., s.31.

bilinmektedir. Roma'nın egemenliğini tesis edebilmek için iki ana eksen üzerinde yürüdüğü görülmektedir.²¹

- İstikrarlı, kalıcı, gerçekçi ve dengeli anlaşmalar yoluyla ittifaklar, koalisyonlar ve konfederasyonlar oluşturarak bağlaşıklar kazanmak, zaferlerin bütün kazanımlarına bağlaşıkları ortak etmek, hak-yükümlülük kurallarını adaletli saptamak.
- Eski Yunan sitelerinin denizlerde kurdukları kolonilerden farklı olarak karada tarım kolonisi kentler kurarak Roma'nın etki alanını rakip güçler aleyhine genişletmek.

İki ana eksenin de analizini yapacak olursak Roma'nın yola çıkarken uyguladığı ana strateji münhasır olarak gücü sınırlı olan yapıları bir araya getirerek yeni bir bölgesel ve küresel bir erk oluşturmaktır. Bu anlamda Roma'nın kuruluş tarihi salt bir fetih ve istila tarihi değil, anlaşmalar yoluyla İtalya'daki öteki kentleri ve kavimleri birleştirme tarihidir.²² Ancak bu birliktelikte siyasi birimlerin kendi istek ve iradeleri ile ve bağımsızlıklarını muhafaza ederek bir araya gelmeleri söz konusu değildir. Aksine; birlik diğerlerinin Roma'ya zor ile tabi olması şeklinde gerçekleşmiştir, dolayısıyla Roma döneminin uluslararası örgütlerin oluşum sürecine direkt bir katkısı olmamıştır ancak Roma İmparatorluğu'nun özellikle jus gentium yoluyla uluslararası hukukun gelişmesine yaptığı katkılar önemli görülmektedir.²³

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra evrensel bir siyasi düzen fikri nispeten unutulmuştur.²⁴ Roma'nın ardından Doğuda büyük imparatorluklar devri sürerken Batıda siyasi otorite krallıklar ve derebeylikler şeklinde küçük parçalara bölünmüştür. Roma'dan sonra gelen devlet ve topluluklarda yaşanan işbirliği ve örgütlenme arayışları incelendiğinde en önemli motivasyonun kutsal duygular ve dinsel birliktelikler olduğu görülmektedir. Bu ekseninde ilk birlik yapılarının ana hedefi Hıristiyan ülkeler arasındaki anlaşmazlık ve husumetlerin giderilmesi olduğu herkesçe bilinen bir gerçekliktir. Bu tarz

²¹ Haşgüler ve Uludağ, a.g.e., s.19.

²² Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi, Birinci Cilt, Cumhuriyet, Birinci Kısım: Menşelerden, Akdeniz Havzasından Hâkimiyet Kurulmasına Kadar**, İkinci Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1987, s. 45 – 46, 79 – 85.

²³ Çağırın, a.g.e., s.31.

²⁴ Gönlübol, a.g.e., s.11.

birlik, işbirliği, entegrasyon amacı ve hedefi konusunda fikir beyan eden ilk düşünürler temel olarak kutsal sayılan yerleri (İstanbul, Kudüs vb.) “Müslümanların elinden kurtarmak” ve “Türklerin Avrupa’da önce ilerleyişlerini durdurmak” sonra da “Avrupa ve Anadolu’yu Türklerden kurtarmak” amacını taşımıştır.²⁵ Bu ideal ile paralel olarak devletlerarasında sürekli bir işbirliği öneren düşünürlerden birisi de Pierre Dubois’dır. Dönemin Fransa Kralı Philippe’in de danışmanlığı görevini yürüten Dubois’ın aynı zamanda koyu bir Hıristiyan olduğu da bilinmektedir. Dubois 1305 yılında yayınladığı “Kutsal Toprakların Kurtarılışı” (De Recuperatione Sanctae Terrae) isimli kitabında Avrupalı Hıristiyan Prenslerin birbirleriyle ölümüne bir mücadele içerisinde olduğunu, bu mücadeleyi vakit kaybetmeden bitirmelerini ve biraraya gelip barışı sağlayarak ortak düşmanlara karşı bir federasyon kurulması gerektiğini duyurmuştur.²⁶ Dubois idealize ettiği federasyonda uyuşmazlıkların çözümü için bir “uluslar meclisi” kurulmasını teklif etmiştir.²⁷ Haçlı seferlerinin hararetli savunucularından ve ideologlarından birisi olan Dubois meclis teklifi ile uluslararası hakemlik divanı tarzı bir yapıya öncülük ederek belki de istemeden de olsa uluslararası işbirliği örgütlenmeleri için faydalı bir işe imza atmıştır.²⁸

Dubois ile aynı dönemde yaşayan ve benzer arayışlar içerisinde bulunan bir diğer düşünür de Dante’dir. Dante, tüm dünya devletlerinin birleşerek özel yetkilerle donatılmış bir imparator tarafından yönetilmesi gerektiğini “De Monarchia” adlı eserinde savunmuştur. Tüm bu çabalara rağmen bu dönemde kayda değer bir işbirliği organizasyonu kurulamamıştır. İlerleyen dönemlerde de benzer arayışlar devam etmiştir. Bu yönde Emeric Cruce’nin “Le Nouveau Cynee” eserinde ortaya koyduğu model anılmaya değerdir.²⁹ Cruce bu eserinde tarafsız bir şehir devleti içerisinde (Venedik vb.) tüm hükümdarları temsil edecek sefirlerden müteşekkil bir meclis kurulmasını ve uluslararası düzeydeki anlaşmazlıkların bu meclis içerisinde karara bağlanmasını önermiştir. Ayrıca Cruce bu meclis içerisinde yer alacak temsilciler için de bir protokol şeması öngörmüştür. Buna göre ilk sırayı Papa, ikinci sırayı Devlet-i 'Aliyye Padişahı, üçüncü sırayı Kutsal Roma İmparatoru, dördüncü sırayı Fransa Kralı alacak ve sonraki sıralamalar da buna uygun şekilde düzenlenecekti. Cruce’nin ortaya koyduğu yapının

²⁵ Gönlübol, a.g.e., s.11.

²⁶ Meray, a.g.e., s.265.

²⁷ Şaban Çalış, “Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Şaban Çalış ve diğerleri (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s.22.

²⁸ Gönlübol, Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar, s.525.

²⁹ Meray, a.g.e., s.265.

diğerlerinden önemli bir farkı bulunmaktadır. Buna göre önerilen meclis sadece Hıristiyanların kabul edileceği bir meclis değil, küresel bir katılımı sağlamayı amaçlayan, dünya devletlerinin sorunlarını çözmeyi hedefleyen bir meclisti.³⁰

Cruce'den sonra da bu doğrultuda fikir üreten birçok düşünür çeşitli projeler üretmiştir. Örneğin Duc de Sully, 1638 yılında “Anılar-Dördüncü Henri'nin Büyük Özlemi” adlı eserinde bir federasyon tasarlayarak bu federasyonun Avrupa'da barışı tesis edebileceğini iddia etmiştir. Duc de Sully, Cruce'nin aksine sadece Avrupalılardan müteşekkil bir birliktelik planlamıştır. Böylece Rusya ve Devlet-i 'Aliyye bu federasyonun dışında bırakılmış oluyordu. Sully'nin tasarımına göre devletler bu federasyona temsilci gönderecekler, toplam temsilcisi sayısı 66 olacak, büyük devletlerin dört, küçük devletlerin iki temsilcisi olacaktı.³¹ Bununla birlikte federasyon bir ordu teşkil edecek, bu ordu federasyonun üyeleri arasındaki anlaşmazlıklara müdahil olacaktı. Ayrıca bölgesel uyuşmazlıkların çözümü amacıyla altı bölge örgütü kurulacaktı.³²

Bir başka düşünür William Penn ise “Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Bir Deneme” (Essay Towards the Present and Future Peace of Europe) isimli eserinde bir Avrupa Parlamentosu tahayyül etmiş, bu parlamento içerisinde Devlet-i 'Aliyye ve Rusya'dan da temsilci bulunmasını istemiştir.³³ Penn parlamentonun belli aralıklarla toplanacağını ve parlamentoda Fransa ve Devlet-i 'Aliyye'den on temsilcinin bulunacağını öngörmüştür. Ayrıca bahsi geçen parlamento, üyeler arasındaki bütün anlaşmazlıklara bakarak, uyulması zorunlu kararlar alacaktı.³⁴

Onsekizinci yüzyılda ise Duc de Sully'den etkilenen bir başka düşünür farklı bir çalışma ile ortaya çıkmıştır. Uluslararası işbirliğine büyük önem atfeden ve savaşları önlemenin yollarını arayan bu düşünür Abbe de Saint Pierre'dir. Abbe de Saint Pierre çalışmasına “Avrupa'da Barışı Ebedi Kılmak Makadıyla Hazırlanmış Tasarı” adını

³⁰ Gönlübol, a.g.e., s.526 – 527.

³¹ Meray, a.g.e., s. 265-266 .

³² Rıdvan Karluk, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, 6.baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s.43.

³³ Johan Galtung, “Social Cosmology and the Concept of Peace”, **Journal of Peace Research**, 18(2), Special Issue on Theories of Peace, 1981, s.189.

³⁴ Karluk, a.g.e., s.44.

vermiştir.³⁵ Yine aynı yüzyılın son dönemlerinde Duc de Sully ve Abbe de Saint Pierre'den etkilenen Immanuel Kant her iki düşünürün fikirlerinden hareketle 1795 yılında “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme” isimli eserini yayınlamıştır. Kant, eserinde uluslararası alanda bir barıştan ve bu barışın tesisinden bahsedilebileceğini, bunun mümkün olduğunu ancak bunun çeşitli kural ve kanunlarla sürdürülebileceğini iddia etmiştir.³⁶ Bu bağlamda ilk yapılması gereken işin de devletlerarasında belli ilke ve kurallara bağlı, evrensel bir birliğin kurulması olduğunu ancak bu sayede, küçük ülkelerin bile hukuk yoluyla haklarını koruyabileceklerini, sistemin kurulmasıyla da sorunlar savaşılmadan çözüleceği için barışın uluslararası ilişkilere egemen olacağını ileri sürmüştür.³⁷

Bu fikri arayışlar ile birlikte 1648 yılında gerçekleşen bir hadise de uluslararası sistemin oluşumunda büyük rol oynamıştır. 1618-1648 yılları arasında Avrupa’da Katolik ve Protestan mezhepleri arasında “Otuz Yıl Savaşları” adı verilen büyük çatışmalar yaşanmıştır. Bu savaşların akabinde gerçekleştirilen Münster ve Osnabrück toplantıları sonunda bir takım uzlaşma metinleri elde edilmiş ve daha sonra bahsi geçen uzlaşma metinleri birleştirilerek Vestfalya Andlaşmaları oluşturulmuştur.³⁸ Vestfalya Andlaşması olarak bilinen bu andlaşmalar devletlerarası ilişkiler için bir kırılma noktası telakki edilmektedir. Bu andlaşma ile devletlerarası ilişkilerin temel paradigması tarihin çöplüğüne gönderilmiş yerine yeni bir paradigma oluşturulmuştur. Eski paradigmaya göre, Katolik mezhebine intisap etmiş devlet ve toplulukların ruhani lideri ve yegane ruhani otoritesi Papa idi ve Papa ile birlikte Papa’nın kılıcı olarak bilinen Kutsal Roma Cermen İmparatorunun belirleyici olduğu bir mekanizma bulunmaktaydı. Fransa Kralları birçok kez bu yapıyı kırmayı deneyip Katolikliğin lideri olmak isteseler de herhangi bir şekilde muvaffak olamamışlardır. En sonunda onaltıncı yüzyıl başlarından itibaren Avrupa’yı sarsan dinsel bölünme sonunda yeni Hıristiyan mezheplerinin Papa-İmparator ikilisini sarsması Avrupa’yı kasıp kavuracak ve yeni bir şekil verecek din savaşları dönemini başlatmıştır. Vestfalya Andlaşması bu sürecin son noktası olmuştur.³⁹

³⁵ Ira O. Wade, “The Abbe de Saint-Pierre and Dubois”, **The Journal of Modern History**, 2(3), 1930, s.430.

³⁶ Meray, a.g.e., s.266-267.

³⁷ Daniele Archibugi, “Models of International Organisation in Perpetual Peace Projects”, **Review of International Studies**, Vol. 18, No.4, 1992, s.295-317.

³⁸ Louis Dallot, **Siyasi Tarih**, İstanbul: Tan Matbaası, 1966, s.10.

³⁹ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.21.

Vestfalya Barışı Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren andlaşmalarla kurulan düzenin adıdır. Vestfalya Barışından önce Avrupa'da benzeri görülmemiş şiddet ve baskı hareketleri hüküm sürmüştür. Bu dönemde Avrupa'da birkaç çeşit çatışma olduğu bilinmektedir.⁴⁰ Bu çatışmalar şu başlıklar altında toplanabilir:

- Derebeyleri ile köylüler arasındaki güç mücadelesi,
- Hızla büyümekte olan şehirlerde yaşayan şehirli halk ile derebeyleri arasındaki mücadele,
- Ulusal hanedan üyeleri ile İmparator ve Papa arasındaki mücadele,
- Papalık ile dinde reform isteyenler arasındaki mücadele,
- Krallıklar ve krallar arasındaki güç mücadelesi.

Bu siyasi ve dini yönü bulunan mücadelede Protestan Prenslar Habsburg Hanedanı ile Habsburg Hanedanı Tudor Hanedanı ile ve Bourbon Hanedanı da Habsburg Hanedanı ile çatışmışlardır ve yirminci yüzyıla gelinceye kadar bu tarz çatışmaların herhangi bir şekilde benzerine rastlanmamıştır.⁴¹ Çatışmalar 1617 yılında koyu bir Katolik olduğu bilinen Ferdinand'ın Bohemya tahtına atanmasıyla çok farklı bir boyut kazanmıştır. Bu atanma ile birlikte ülkedeki Protestan asilzadeler İmparatora karşı ayaklanmış ve bir yanda Fransa tarafından desteklenen protestan hükümdarlar diğer yanda da İmparator ve İspanya Kralının oluşturduğu iki blok arasında otuz yıl sürecek kanlı savaşlar başlamış ve bahsi geçen savaşlar Vestfalya'nın Münster ve Osnabrück şehirlerinde yapılan barış andlaşmalarıyla sona ermiştir.⁴²

Bu andlaşma neticesinde Papa'nın dinsel otoritesini kullanarak siyasi otorite kurması önlenmiş ve İmparatorun da siyasi hegemonyasına büyük bir darbe vurularak çok taraflı bir denge sistemi oluşturulmuştur. Vestfalya Andlaşması sonrasında Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu içerisindeki 300 kadar Alman Devleti mutlak egemen siyasi birimler haline gelmiştir.⁴³ Vestfalya Andlaşması Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nu bir nevi devletlerarası birlik haline getirmiştir. Dolayısıyla bu haliyle bir devletten ziyade

⁴⁰ Gönlübol, Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi, Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı, s.12.

⁴¹ Frederick Schuman, **International Politics**, 4.baskı, New York: McGraw-Hill, 1948, s.86.

⁴² Çağırın, a.g.e. s.37.

⁴³ Oral Sander, **Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitabevi, 1989, s.61.

devletlerarası örgüt hali aldığı görülmektedir. İmparatorluğun bu son halini “İngiliz Uluslar Topluluğu” (Commonwealth) yapısına benzeten çalışmalar da bulunmaktadır.⁴⁴ Vestfalya Andlaşması ile Papalık ve dolayısıyla Katolik mezhebi üzerinden dinin siyaset üzerindeki etkisi oldukça sınırlandırılmıştır. Bu andlaşma ile belirli kurallar silsilesi etrafında ilk kez bir uluslararası sistem inşa edilmiştir. Vestfalya Andlaşması ve akabinde gerçekleşen Vestfalya Barışı ile birlikte Avrupa’da göreceli de olsa devletlerin egemenliğinin istikrarlı hale gelmesi uluslararası örgütlenme açısından bir dönüm noktası telakki edilmektedir.⁴⁵ Vestfalya Barışı ve nihayetinde başlayan değişim ve gelişim sürecinin getirdiği yenilikler ve ilkeler arasında en önemli hususlardan birisi ülkesel egemenlik ilkesi olmuştur. Artık siyasi otorite olarak krallıkların bir ülkesinin bulunması ve kralın bu ülke üzerindeki yetkilerinin mutlak olması şartı benimsenmiştir.⁴⁶ Geçmiş siyasi düzenin kökünden değişerek yeni bir düzenin kurulmasına başlangıç olarak bu ilke kabul edilmektedir.⁴⁷ Böylece belirli bir ülke üzerinde yaşayan toplulukların siyasi yapılanması olarak egemenlik hakkına sahip devlet olarak nitelendirilen birimler ortaya çıkmış ve bu şekilde Vestfalya modern devletlerarası sistemin başlangıcı olmuştur.⁴⁸

Ondokuzuncu yüzyıldan önce çeşitli düşünürler farklı işbirliği modelleri tasarlamışlar ancak siyasiler bu konuyla çok da yakından ilgilenmemişlerdir. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları’nın Avrupa’daki statükoya ve mevcut uluslararası sisteme büyük bir darbe vurmasının akabinde devletler başka felaketlerin meydana gelmesini engellemek amacıyla yeni kurumların tesisini zorunlu görmüştür. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak da Viyana Kongresi’nden önceki diplomasi yöntemleri bir kenara bırakılmış ve bu kongre ile birlikte, uluslararası ilişkilere ait yeni yöntemler geliştirilmiş, nihayetinde de çok taraflı diplomasi artık daha kurumsal bir yöntemle uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁹ Ondokuzuncu yüzyıl boyunca izlenen bu uygulamaya kimi zaman konferanslar sistemi kimi zaman da kongreler sistemi adı verilmiştir.⁵⁰

⁴⁴ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.21-22.

⁴⁵ Clive Archer, **International Organisations**, London and New York: Routledge, 2001, s.4.

⁴⁶ Çağırın, a.g.e., s.38.

⁴⁷ Gönübol, a.g.e., s.13.

⁴⁸ John Westlake, **International Law**, Part I, Peace, Cambridge: University Press, 1904, s.44.

⁴⁹ Çalış, a.g.m., s.24.

⁵⁰ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.18-20.

Napolyon savaşlarında Fransa ile büyük bir mücadele içerisine girmiş olan Rusya, Prusya ve Avusturya 1815'te bir andlaşma imzalamış ve Kutsal İttifakı oluşturmuştur. Bu şekilde, Kutsal İttifak tarzındaki konferans tipi toplantıların kurumsallaşmasının ilk adımı atılmıştır.⁵¹ Bu devletlere daha sonra İngiltere de katılmıştır. 1818 yılı içerisinde bu ittifaka Fransa'nın da dâhil olması ile bu ittifak Beşli İttifak'a dönüşmüştür. Güç dengesi anlayışını kendisine şiar edinen bu yapı "Avrupa Uyumu" (Concert of Europe) sistemi olarak da adlandırılmıştır. Bu yapı kısa vadede bir çözüm üretse de uzun vadede başarılı olamamıştır. Alman ve İtalyan birliklerinin sağlanmasından sonra emperyalist devletlerin saldırgan politikaları sonucunda Devlet-i 'Aliyye'nin de artık dağılmasının kaçınılmaz olduğu büyük güçler tarafından kabul görünce Birinci Dünya Savaşı'nın şartları hızla oluşmaya başlamış, kurumsal açıdan analiz edildiğinde zaten oldukça kırılğan olduğu bilinen yapı bir anda yerle bir olmak durumunda kalmıştır.⁵²

Küresel ölçekte kurumsal bir yapı anlamında ilk uluslararası işbirliği örgütlerinin Ondokuzuncu yüzyıl içerisinde Avrupa kıtasında kurulduğu bilinmektedir. Bu anlamda tesis edilen ilk organizasyon ulaştırma konusunda bazı yerel problemleri çözmek amacını taşıyan Ren Seyrüsefer Merkez Komisyonu (Commission Centrale Pour La Navigation Du Rhin) olmuştur.⁵³ Uluslararası bir konumda bulunan Ren Nehri üzerinde kullanım ve ulaşım hakkı Nehrin geçtiği ülkeler arasında hep bir sorun olagelmıştır. Oluşan bu sorunların çözümü için Viyana Kongresi içerisinde de çeşitli görüşmeler yapılmış ve nihayetinde 9 Haziran 1815 tarihinde imzalanan Viyana Andlaşması'nın 16/b eki olarak Ren Seyrüsefer Merkez Komisyonu kurulmuştur.⁵⁴ 1815 Viyana Kongresi'nin söz konusu komisyonu kurarken Ren Nehri'nin statüsüne yaklaşımı kıyıdaş olmayan devletlerin uluslararası nehirler üzerinde hakları olamayacağı yönünde olmuştur.⁵⁵ Bu komisyonun başlıca amacı nehrin geçtiği ülkelerin ortak çıkarlarını takip edecek bir ortak yönetim oluşturmaktır. Bu amaçla birlikte nehir idaresinin öngöreceği kurallara uymak ve ücretleri sağlamak şartıyla tüm ulusların nehir üzerinde ulaşım hakkı da sağlanmıştır. Komisyon devletlerin temsilini nehir üzerindeki kıyıların uzunluğuna doğru orantılı olacak bir şekilde

⁵¹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, 3.baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s.100-101.

⁵² Bkz. Archer, a.g.e., s.6-11.

⁵³ Michael G. Schechter, **Historical Dictionary of International Organizations**, 2.baskı, Maryland: Scarecrow Press, 2010, s. xiii.

⁵⁴ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.28.

⁵⁵ John S. Gibson, **International Organisations, Constituonal Law, and Human Rights**, New York: Praeger, 1991, s.17.

düzenlemiştir. Buna göre Nasau 3, Bavyera 4, Hesse 6, Baden 11, Hollanda 12, Fransa 12, Prusya 24 oy hakkı kazanmıştır.⁵⁶ Komisyon içerisinde kararların oyçokluğu ile alınması öngörülmüştür. Herhangi bir karar için olumsuz oy veren devlet için o karar geçersiz sayılmıştır.

Bu dönemde tesis edilen bir diğer işbirliği organizasyonu ise Tuna Rejimi Avrupa Komisyonu (Commission Européenne Du Regime Du Danube) olmuştur. Bilindiği üzere, Tuna Nehri Avrupa kıtasının en uzun nehridir. Alp Dağları'ndan doğup Karadeniz'e dökülen Tuna Nehri'nin büyük bir kısmı yüzyıllar boyunca Devlet-i 'Aliyye'nin egemenliği altında bulunmuştur. Devlet-i 'Aliyye nehir üzerinde mutlak egemenlik tesis etmiş ve tek denetim mekanizması kendisi olmuştur. Devlet-i 'Aliyye'nin Tuna üzerindeki mutlak tekelci denetimi 21 Haziran 1783'te imzalanan Türk-Rus Ticaret ve Seyrüsefer Andlaşması ile sona ermiş ve Rus uyruklulara da Tuna Nehri üzerinde seyrüsefer hakkı tanınmıştır. 24 Şubat 1784'te aynı haklar Avusturyalılara da tanınmıştır. Bu yeni durumda nehir boyunca ticaret ve seyrüsefer kıyıdaş devletler için serbest hale gelmiştir. 28 Mayıs 1812 Bükreş Andlaşması ile Rusya'nın Tuna deltasının kuzey kısımlarını topraklarına katması ve 14 Eylül 1829 Edirne Andlaşması ile Rusya'nın topraklarının Tuna Nehri ağzına kadar ulaşması ile konu bir Avrupa sorunu haline gelmiştir.

Avusturya İmparatorluğu, Rusya'nın Tuna Nehri üzerindeki egemenlik alanlarının giderek artmasından çok rahatsız olmuş bu durumun kendi ticaretine büyük zararlar vereceğini düşünmüştür. Öte yandan İngiltere de Rusya'nın Tuna Nehri'nin ağzı gibi stratejik bir bölgeyi denetlemesinden hoşnut olmamış bu durumdan tehdit algılamıştır. Tüm bu nedenlerle İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında konuyla alakalı çeşitli diplomatik görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler neticesinde 2 Aralık 1841'te Viyana'da kurulan bir komisyon ile Tuna Nehri'nin sorunlarına çözüm aranmıştır.⁵⁷ Aynı dönemde Devlet-i 'Aliyye ile Rusya arasında bir yılı aşkın süredir bir savaş cereyan etmekteydi ayrıca İngiltere ve Fransa, Rusya'ya karşı, 12 Mart 1854 tarihinde Devlet-i 'Aliyye ile bir andlaşma imzalamış ve böylece savaşa dâhil olmuşlardır. 1855 yılı süresince Kırım'a yapılan Türk-İngiliz-Fransız ortak harekâtı neticesinde Sivastopol limanı ele geçirilmiştir.

⁵⁶ Türkkaya Ataöv, "1815-1865 Arasında Devletler Tarafından Kurulan Milletlerarası Teşekküller", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: XV, No.3, Eylül 1960, s.45.

⁵⁷ Hasgüler ve Uludağ, a.g.e., s.31.

Aralık ayı içerisinde de Avusturya, Rusya'ya bir ulti­matom vererek Eflak ve Boğdan'ın boşaltılmasını istemiştir. Bu koşullar altında bahsi geçen devletler arasında ateşkes 16 Ocak 1856'da kabul edilmiştir.⁵⁸ Akabinde 1856 yılı Şubat ayında gerçekleşen Paris Barış Konferansı içerisinde de Karadeniz'in statüsü sorunu ve Tuna Nehri başlıca gündem maddelerinden birisi olmuştur. Bu anlamda 1815 Viyana Kongresi'nde Ren Nehri için kabul edilen kural ve nizamnamelerin Tuna Nehri için de uygulanacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede bir Avrupa Komisyonu ve ek olarak kıyıdaş devletler komisyonu oluşturulmuştur. İlk defa 7 Kasım 1857'de komisyon temsilcileri Viyana'da toplanmış ve bütün nehir üzerinde etkili bir anlaşma imzalamışlardır.⁵⁹

Yine bu dönemde teknik amaçlı ilk uluslararası örgütlerin kurulmaya başlandığı da görülmektedir. Bunlara ilk örnek 1864 yılında Berlin'de kurulan Uluslararası Arazi Ölçümü Birliği (Association Géodesique Internationale) olmuştur. On üye devletin katılımıyla yola çıkan birlik 1894 yılına gelindiğinde yirmi yedi üyeye ulaşmıştır.⁶⁰ Birliğin merkez bürosu Paris'te kurulmuştur. Birliğin yönetimi bir başkan, bir başkan yardımcısı, bir sekreter ve bir de sekreter yardımcısından müteşekkildi. Birlik beş ayrı teknik büroya ayrılmış ve bu teknik büroların başkanları birliğin yürütme komitesini oluşturmuştur. Birliğin tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan bir genel kurulu da vardı. Birlik'te her üyenin bir oy hakkı olmakla beraber kararların önemli bir bölümü oybirliği ile alınmıştır.⁶¹ Bu dönemde kurulan Uluslararası Telgraf Birliği (Union Telegraphique Internationale), Uluslararası Posta Birliği (Union Postale Universelle), Sınai Mülkiyet Birliği (Union Pour La Propriété Industrielle), Güzel Sanatlar Mülkiyet Birliği (Propriété Littéraire et Artistique) uluslararası işbirliğinin ve uluslararası örgütlenmenin kurumsallaşmasında önemli rol oynamışlardır. Ayrıca yine aynı dönemde ilk uluslararası sivil organizasyonlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Uluslararası Kızılhaç örgütü ve Devlet-i 'Aliyye Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) bu alanda önemli iki örnektir.⁶²

⁵⁸ Sander, a.g.e., s.214-220.

⁵⁹ Haşgüler ve Uludağ, a.g.e., s.32.

⁶⁰ Cemil Bilsel, **Devletler Hukuku – III. Kitap: Devletlerarasında Andlaşmalar**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1936, s.393.

⁶¹ Ataöv, a.g.m., s.45.

⁶² Akira Iriye, **Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World**, Berkeley: University of California Press, 2002, s.13-14.

Tüm bu organizasyonlara rağmen uluslararası anlamda istenilen bir kurumsallaşmaya ulaşılamamıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi bu sürece sekte vursa da Milletler Cemiyeti'nin (MC) kuruluşu uluslararası organizasyonlar için önemli bir kavşak noktası olmuştur. Bu anlamda MC'yi ortaya çıkaran başlıca nedenlerden birisi Birinci Dünya Savaşı'dır. Savaş ile birlikte meydana gelen korkunç yıkım, yaşanan büyük insan kaybı tüm devletler için büyük bir korku vesilesi olmuştur. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası hukuk açısından bir hak olarak görülen savaş kavramına artık yeni yaklaşımlar getirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.⁶³ Bu nedenle henüz savaş devam ederken bile ortaya çıkan yıkımın büyüklüğü nedeniyle sürekli, kurumsallaşmış ve küresel nitelikte bir örgütlenmeye ihtiyaç olduğu tüm taraflarca gündeme getirilmeye başlanmıştır.⁶⁴ Bu konudaki ilk adım Woodrow Wilson tarafından açıklanan "ondört nokta" ile atılmış ve MC'nin kuruluşu da dünyaya ilan edilmiştir. 1919 yılı içerisinde Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda da Cemiyet Misakı kabul edilmiş, ardından 1920 yılında MC kurulmuştur.⁶⁵ Cemiyetin doğuş süreci analiz edildiğinde savaştan galip çıkan devletlerin bir örgütü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bununla bağlantılı olarak örgütün ilk hedefi, barış andlaşmaları ile kurulan yeni dünya düzenini ve statükoyu korumak olmuştur.⁶⁶

MC tecrübesinde örgütlenme zorluğu ile geleneksel egemenlik bağdaştırılmaya çalışılmıştır.⁶⁷ Yetkisi ancak tavsiye niteliğinde olan MC'nin ekonomik ve sosyal alanlarda belli amaç ve önlemlerden çok o zamana kadar gelişmiş çeşitli uluslararası örgütlerin çalışmalarına eşgüdüm getirmesi öngörülmüştür.⁶⁸ Cemiyet kuruluş felsefesinden kaynaklanan birtakım problemler, çeşitli kurumsal sorunlar ve üyelerin kendi çıkarlarına Cemiyeti alet etmeleri gibi çeşitli nedenlerle savaşı önleme hususunda istenilen başarıları elde edememiştir. Ayrıca küresel bir nitelik de kazanamamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Cemiyetin uluslararası alanda işbirliğine ve uluslararası teşkilatlanma hususuna önemli katkıları olmuştur. Örneğin Misak'ın 23.Maddesinde uluslararası alanda işbirliğini geliştirmek amacı ile uluslararası örgütlerin kurulması açıkça teşvik edilmiştir. Cemiyet

⁶³ Frank Parkinson, **The Philosophy of International Relations, A Study in The History of Thought**, Beverly Hills: Sage Publications, 1977, s.155-158.

⁶⁴ Çalış, a.g.m., s.25.

⁶⁵ Bkz. Archer, a.g.e., s.15-21.

⁶⁶ Gönübol, **Uluslararası Politika**, s.531.

⁶⁷ Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, İkinci Cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını, 1975, s.66.

⁶⁸ Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, s.264.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile fiilen, Birleşmiş Milletler'in kuruluşuyla da hukuken sona ermiştir.

Uluslararası örgütlerin tarihi gelişiminde nihai aşama Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşuyla başlayan dönemdir.⁶⁹ BM de tıpkı MC gibi bir dünya savaşı sonrasında kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Bu nedenle ortaya çıkış gerekçeleri ve hedefleri açısından da çeşitli benzerlikler görülmektedir. BM, MC deneyiminden etkilenen ve çeşitli dersler çıkararak iki devlet adamı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Franklin Delanor Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill tarafından temelleri atılmış uluslararası bir işbirliği kuruluşudur. BM şartının kabul edilmesine kadar uzanan süreçte etkili olan hadiselerden birisi 1941 yılında İkinci Dünya Savaşı devam ederken Roosevelt ve Churchill'in birlikte yayınladığı Atlantik Bildirisi olmuştur. Bu bildiri de savaş sonrası düzene dair demokrasi ve hürriyet gibi bazı ilkeler ortaya konmaya çalışılmıştır.⁷⁰ Bu ilkeler arasında uluslararası barış ve güvenliğin tesis edilmesi için genel bir sistemin kurulmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Atlantik Bildirisi'nin daha sonradan teşkil edilecek BM Şartı açısından da temel kabul edilebilecek bazı ilkeleri içerdiği görülmektedir.⁷¹

BM adı ilk kez İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya, Japonya ve İtalya'ya karşı birleşen yirmi altı ülkenin 1 Ocak 1942'de Washington D.C.'de imzaladığı BM Bildirisi'nde kullanılmıştır.⁷² Bahsi geçen üç devlete karşı savaş halinde olan yirmi altı devlet temsilcisinin imzaladığı bu bildiri de, tam bir zafere erişinceye kadar savaşın sürdürüleceği belirtilmiş ve Atlantik Bildirisi'nin esasları tekrarlanmıştır.⁷³ Bu bildirinin savaştan sonra kurulacak BM Örgütü için atılmış ilk adım olduğu bilinmektedir.

30 Ekim 1943'te ABD, İngiltere, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Çin bu bildirgeyi Moskova'da hem teyit etmiş hem de ek olarak, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını temin edecek ve barışçıl devletlere açık olacak bir uluslararası işbirliği örgütünün en kısa zamanda kurulmasının önemine işaret etmiştir. Moskova

⁶⁹ Çağırın, a.g.e., s.58.

⁷⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkim Yayınları, 2007, s.382.

⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., s.382.

⁷² Uğur Özgöker, **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, 2. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2011, s.15.

⁷³ Çalış, a.g.m., s.42.

Bildirisi içerisinde de uluslararası barış için teşkilatlanma zorunluluğu vurgulanmıştır.⁷⁴ 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihleri arasında Washington yakınlarındaki Dumbarton Oaks'ta, ABD, SSCB, İngiltere ve Çin temsilcileri bir araya gelerek BM'nin kuruluş çalışmalarını başlatmışlardır.⁷⁵ Bu çalışmalar neticesinde yalnızca Güvenlik Konseyi oylaması konusu dışındaki konular çözüme kavuşmuş ve Dumbarton Oaks Önerileri olarak bilinen metin ortaya çıkmıştır.⁷⁶ Bu çalışmalar sırasında sorun teşkil eden en önemli husus oy verme yöntemi olmuştur. Bu sorunun çözümü için Şubat 1945'te Yalta'da bir konferans düzenlenmiş ve burada bir araya gelen Churchill, Roosevelt ve Stalin; Çin, ABD, İngiltere, SSCB ve Fransa'ya veto hakkı verilmesi üzerinde mutabakata varmışlardır. Yalta'da alınmış olan karar gereğince Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden tüm devletler kurucu sıfatıyla San Fransisco'da bir araya gelmişlerdir. 22 Nisan 1945'te bir araya gelen devletler 111 maddelik BM Andlaşmasını onaylamışlardır. Yeni kurulan uluslararası örgüte o tarihte vefat etmiş olan Roosevelt'in hatırası için onun önerdiği isim olan BM ismi konmuştur.⁷⁷ Yeterli sayıda devletin kendi iç hukuklarında onay sürecini tamamlamalarının ardından BM Andlaşması 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁷⁸

BM Andlaşması'nın başlangıç bölümlerini analiz ettiğimizde evrensel düzeyde temel bir anlayış tesis edilmek istendiği görülecektir. Buna göre şartın başlangıç bölümünde;

“Bir insan ömrü içinde iki kez insanlığa tarif edilemeyecek savaş belasından, gelecek nesilleri korumaya,
İnsanın temel haklarına kişinin haysiyet ve değerlerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük – küçük tüm milletler için de hak eşitliğine olan inancımızı yeniden duyurmaya,
Adaletin korunması ve andlaşmalarla devletlerarası hukukun diğer kaynaklarından doğan kurallara karşı saygı gösterilmesi için gerekli koşulları oluşturmaya,
Sosyal alanda ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve daha büyük bir özgürlük ortamı içerisinde daha iyi yaşama şartları için çalışmaya,
Ve bu maksatla,
Hoşgörülü hareket etmeye, iyi komşuluk zihniyeti çerçevesinde birbirimizle barışık yaşamaya,
Uluslararası güvenlik ve barışın korunması amacıyla güçlerimizi birleştirmeye,
Ortak çıkarların gerektirdiği durumlar haricinde silah kuvvetinin kullanılmasını sağlayan prensipleri kabule ve usulleri tesise,

⁷⁴ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar**, İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s.81.

⁷⁵ Çalış, a.g.m., s.42

⁷⁶ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 6.baskı, Ankara: İmge Yayınları, 1998, s.174.

⁷⁷ Robert C. Hilderbrand, **Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security**, North Carolina: University of North Carolina Press, 2001, s.215.

⁷⁸ Gündüz, a.g.e., s.80.

Bütün milletlerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini kolaylaştırmak amacıyla uluslararası kurumlara başvurmaya
Azmetmiş olan biz, Birleşmiş Milletler halkları,
Bu hedefleri gerçekleştirmek için, gayretlerimizi beraberce sarf etmeye karar verdik.”⁷⁹

yer alan bu cümleler ile BM bir yandan kuruluşunu ilan ederken öte yandan da geniş kapsamlı hedeflerini ve evrensel nitelikli bir uluslararası işbirliği kuruluşu olduğunu vurgulamıştır.

BM'nin ortaya çıkış süreci değerlendirildiğinde kurumun hem siyasi hem de hukuki açılardan MC'yi takip ettiği hatta onun devamı olduğu söylenilebilir. Bu bağlamda neden aynı isim ve şartla devam edilmediği sorunu akla gelmektedir. Aslında BM ile MC benzer şartlarda benzer amaçlar için kurulmuştur ancak barışı sağlama hususunda başarısızlığı ortada olan MC yerine yeni kurulacak, şaibesiz ve en azından başlangıçta sorunsuz bir örgütle yola çıkmanın daha etkin bir yöntem olacağı düşünülmüştür.⁸⁰ BM Şartı incelendiğinde; BM'nin temel kuruluş gerekçesinin savaşı önlemek, barışı kalıcılaştırmak, uluslararası güvenliği tehdit eden her türlü siyasal, psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlara karşı çözüme yönelik faaliyetlerde bulunmak olduğu görülmektedir.⁸¹ Bu temel amaç ve ilkeler dünya milletlerinin yaşadığı iki acı savaşın ardından yeni bir acının bir kez daha ortaya çıkmasını engellemek maksadı ile ortaya çıkmıştır.⁸²

BM üyelik sistemini iki bölüm üzerinde inşa etmiştir dolayısıyla örgütün iki çeşit üyelik sınıflandırması bulunmaktadır. İlk kısım üyeler kurucu üyeler, ikinci kısım ise üyeliğe sonradan kabul edilen üyelerdir.⁸³ Kurucu üyeler BM Andlaşmasını San Fransisco Konferansı'na katılım sağlamak suretiyle imzalayan ve Mihver Devletlere savaş ilan eden elli devletten oluşmuştur. BM Andlaşması'nın dördüncü maddesi uyarınca örgüte bir devletin üyeliği Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi ve Genel Kurul'un kararı ile gerçekleşebilmektedir.⁸⁴ 1945-1955 yılları arasında çeşitli vetolar nedeniyle üye kabulünde bazı sıkıntılar yaşanmış bu nedenle de Güvenlik Konseyi üyeleri kendi aralarında bir

⁷⁹ BM, **Birleşmiş Milletler Andlaşması**, Başlangıç Kısmı, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, (09.04.2014).

⁸⁰ Çalış, a.g.m., s.48.

⁸¹ Haşgüler ve Uludağ, a.g.e., s.102.

⁸² Stanley Hoffmann, “International Organization and the International System”, **International Organization**, University of Wisconsin Press, Cilt: 24, Sayı: 3 (Yaz, 1970), s.390-391.

⁸³ Çalış, a.g.m., s.52.

⁸⁴ BM, a.g.e.

centilmenlik andlaşması yaparak Örgüt'e üyelik için başvuran her devletin üye olarak kabul edilmesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır.⁸⁵ Andlaşmanın altıncı maddesi uyarınca andlaşma hükümlerine karşı sürekli aykırılık gerçekleştiren bir üyenin Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi ve Genel Kurul'un üçte ikilik çoğunluk kararı ile üyelikten çıkarılması mümkün olabilmektedir.⁸⁶ BM'nin altı temel organı bulunmaktadır.⁸⁷ Bunlar; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Genel Sekreterlik'tir.

Genel Kurul, Örgüte üyeliği bulunan tüm devletlerin en fazla beş temsilci ile katılabildikleri ve bir oy haklarının bulunduğu en genel nitelikli organdır. Güvenlik Konseyi, örgütün barış ve güvenliğinden sorumlu organıdır.⁸⁸ Ekonomik ve Sosyal Konsey; BM'nin ekonomik ve sosyal faaliyetler aracılığı ile dünya barışına katkı sağlamayı hedefleyen organıdır. Vesayet Konseyi, MC'de var olan manda rejiminin bir devamıdır ancak günümüzde manda statüsünde devlet örneğinin bulunmaması Vesayet Konseyi'ni nispeten önemsiz kılmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, BM Örgütü'nün en temel organlarından birisini oluşturmaktadır. Sekreterlik ise öz olarak, BM'nin işlemlerini, eylemlerini düzenleyen ve yöneten idari organdır.⁸⁹ Sekreterlik makamı Genel Sekreter ve Örgüt'ün çeşitli memurlarından müteşekkildir. Genel Sekreter beş yıl süre ile görev yapmaktadır ve Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi ile seçilmektedir.

BM Örgütü kuruluşundan bugüne çeşitli tartışmalara konu olsa da uluslararası alanda işbirliği ve bu işbirliğinin kurumsallaşması adına çok önemli bir rol oynamıştır. BM'nin kuruluşuyla birlikte uluslararası örgütler uluslararası hayatın vazgeçilmez aktörleri arasındaki yerini almıştır.⁹⁰ BM dönemiyle birlikte uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenme çalışmaları evrenselleşmiştir.

⁸⁵ Çalış, a.g.m., s.52.

⁸⁶ BM, a.g.e.

⁸⁷ J. Samuel Barkin, **International organization: theories and institutions**, New York: Palgrave Macmillan, 2006, s.53.

⁸⁸ Özgöker, a.g.e., s.18.

⁸⁹ Kirsten Haack ve Kent J. Kille, "The UN Secretary-General and self-directed leadership: Development of the democracy agenda", **International Organizations as Self-Directed Actors - A framework for analysis**, Ed. Joel E. Oestreich, Oxon:Routledge, 2012, s.29-30.

⁹⁰ Çağırın, a.g.e., s.64.

1.2. Uluslararası Örgütlerin Tanımı ve Sınıflandırılması

Uluslararası örgütlerin genel görünümü “birlik içinde çeşitlilik” olarak tanımlanabilir.⁹¹ Burada birlikten kastedilen uluslararası örgütleri diğer uluslararası birimlerden ayırmaya ve aynı kategori içerisinde toplamaya imkân veren özelliklerdir. Çeşitlilik hususu ise uluslararası örgütlere yönelik incelemenin derinleşmesi boyutunda fark edilmektedir. Bu alanda inceleme yapan araştırmacı öncelikle bazı uluslararası örgütlerin diğerlerinden kimi yönlerden farklı olduğunu görmektedir. İnceleme derinleştikçe alt grupların da tamamen homojenlik arz etmediği birlik içinde çeşitlilik formülünün alt seviyelerde de geçerli olduğu fark edilmektedir. Dolayısıyla uluslararası örgütler olgusunu kavramanın ilk şartı farklılıklar içerisinde ortak noktaları gözden kaçırmamaktır.⁹²

Uluslararası örgütlerin tanımı hususunda tarihi süreç içerisinde göz önünde bulundurulması gereken ilk tanımlama Sir Gerald Fitzmaurice’in Uluslararası Hukuk Komisyonu’na önerdiği tanımı esas alan 14 Mart 1975 tarihli Uluslararası Örgütlerle İlişkilerde Devletlerin Temsili Viyana Sözleşmesi’nin birinci maddesi olacaktır.⁹³ Buna göre uluslararası örgüt; “devletlerin arasında yaptıkları bir andlaşma ile oluşturdukları, üye devletlerden ayrı bir hukuki kişiliği, kendi yasası ve organları olan bir varlık” şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁴ Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun tanımı, uluslararası örgütlerin başlıca unsurlarını tasvir etmesi bakımından önemlidir. Bir başka tanımlamaya göre ise uluslararası örgütler “aralarında formel bir andlaşma olsun ya da olmasın, özel yahut genel bir amaç veya amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulmuş, gözlemlenebilir bir sürekliliğe sahip ve aralarında tespit edilebilir belli ilkeler çerçevesinde hareket eden en az üç ulus ya da devletten üyeye sahip ve faaliyetlerini de birden çok devlet üzerinde yürüten kurumsal yapılar” olarak tanımlanmıştır.⁹⁵ Doktrinden yola çıkarak yapılan bir diğer tanımlamaya göre uluslararası örgüt; belirli işlevleri yerine getirmek amacıyla andlaşmayla kurulan,

⁹¹ Çağırın, a.g.e., s.67.

⁹² Çağırın, a.g.e., s.67.

⁹³ Başak, a.g.e., s.43.

⁹⁴ Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000, s.146.

⁹⁵ Çalış, a.g.m., s.5.

kurumsal yapısı ve kendine ait organları bulunan, uluslararası şahsiyeti olan ve süreklilik arz eden devletler birliğidir.⁹⁶

Çeşitli uluslararası örgüt tanımlarından yola çıkarak uluslararası örgütlerin belli başlı beş temel özelliği olduğu görülmektedir. Bu anlamda bu temel özellikler uluslararası örgütleri diğer uluslararası aktörlerden ayıran özellikler olması hasebiyle de ayrıca bir önem arz etmektedir. Uluslararası örgütlerin temeli bir hukuki işlemdir; uluslararası örgütler birden çok devletin taraf olduğu bir andlaşma ile kurulmaktadır. İkinci özellik olarak uluslararası örgütler kurumsal bir yapı arz etmektedir. Kurumsal yapı uluslararası örgütler tanımında vurgulanan süreklilik unsurunun ifadesidir ve örgüt organları ve karar mekanizmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kurumsal yapının çerçevesini ve işleyişini uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları başta olmak üzere temel kuralları belirlemektedir. Uluslararası örgütlerin üçüncü temel özelliği hukuki şahsiyete sahip olmalarıdır. Uluslararası örgütler kendileri için belirlenen amaçlarını gerçekleştirmek, işlevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duydukları hukuki ehliyeteye bu şekilde sahip olmaktadır.⁹⁷ Uluslararası örgütlerin dördüncü özellikleri ise işlevsel kuruluşlar olmalarıdır. Devletler tek başına yapmaları mümkün olmayan veya birkaç devletin biraraya gelmesiyle birlikte yapmalarının daha uygun olacağını düşündükleri eylemleri gerçekleştirmek için uluslararası örgütleri kurarlar dolayısıyla her uluslararası örgüt belirli bir işlevi veya işlevleri yerine getirmek için kurulmuştur.⁹⁸ Uluslararası örgütlerin kurumsal yapısı, yetkileri ve çalışma alanları gibi önemli konular uluslararası örgütlerin işlevlerine göre belirlenmektedir bu nedenle konuyla ilgilenen bazı yazarlar uluslararası örgütleri açıklama ve analiz etme hususunda işlev kavramının anahtar rol oynadığının altını çizmişlerdir.⁹⁹ Uluslararası örgütlerin beşinci temel özelliği ise uluslararası işbirliği konusudur; uluslararası işbirliği ile devletler ortak amaçlarını gerçekleştirmek için birlikte hareket etmektedirler. Uluslararası örgütler sundukları kurumsal yapı ile önceleri ad hoc-geçici özelliği ağır basan devletlerarası işbirliğine süreklilik ve düzenlilik özelliği

⁹⁶ Çağiran, a.g.e., s.6.

⁹⁷ Çağiran, a.g.e., s.9.

⁹⁸ Robert O. Keohane, "International Institutions: Two Approaches", **International Studies Quarterly**, The International Studies Association, Cilt: 32, Sayı: 4; (Aralık, 1988), s.386.

⁹⁹ Michel Virally, "La notion de fonction dans la théorie de l'organisation internationale", **Le droit international en devenir – Essais écrits au fil des ans**, Paris: PUF, 1990, s. 271.

kazandırmıştır bu açıdan uluslararası örgütleri devletlerarası işbirliğinin kurumsallaşmış hali olarak da tanımlamak mümkündür.¹⁰⁰

Uluslararası örgütlerin sınıflandırılması konusu uluslararası örgütler literatürünün en önemli başlıklarından birisini oluşturmaktadır. Uluslararası örgütleri çeşitli açılardan başlıklara ve kategorilere ayırarak çeşitli sınıflandırmalara ulaşmak mümkündür. Şüphesiz ki yapılan ve yapılacak her sınıflandırma uluslararası örgütlerin belli başlı birtakım karakteristik özellikleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹ Bu bağlamda uluslararası örgütlerin sınıflandırılması hususunda doktrinde çeşitli sınıflandırmalara gidildiği görülmektedir.¹⁰²

Doktrindeki sınıflandırmalar analiz edildiğinde konuyu belirli bir teori perspektifinden ele alan ilk kişi Fransız bir uluslararası hukukçu olan Michel Virally olmuştur. Virally'e göre bir sınıflandırmanın uluslararası örgütleri anlama ve sistematize etme amacına hizmet edebilmesi için örgütlerin genelini ifade eden ortak bir ilkeye dayanması gerekmektedir o ilke de uluslararası örgütlerin varlık sebebini oluşturan işlevdir. Uluslararası örgütler tespit edilen farklılıklar üzerinden sınıflandırılabilir: dünya çapında örgütler-kısmi örgütler; genel örgütler-sektörel örgütler ve normatif örgütler-operasyonel örgütler.¹⁰³ Virally'nin görüşleri doktrinde bir ölçüye kadar etkili olsa da konu üzerinde çalışmalarını sürdürmüş ve sürdüren yazarlar genellikle pratik bir anlayışla meseleye yaklaşarak uluslararası örgütleri kendi bakış açıları ve çalışmaları açısından sınıflandırmışlardır. Bundan dolayı ortaya çok farklı sınıflandırmalar çıkmıştır.¹⁰⁴ Tezin bu bölümünde uluslararası örgütler sahası üzerine çalışma yapan yazarların sınıflandırmalarından konuyla ilgili fikir vermesi açısından birkaç tanesini anılacaktır.

Çağiran ilgili çalışmasında örgütlerin tamamını her birinin baskın özelliklerini dikkate alarak birkaç grupta ifade etme avantajına sahip olan klasik üçlü sınıflandırmayı tercih etmiştir. Buradan hareketle sınıflandırma “i-üyelik ve faaliyet alanlarına göre

¹⁰⁰ Çağiran, a.g.e., s.10.

¹⁰¹ Başak, a.g.e., s.47.

¹⁰² Catherine Brölmann, **The Institutional Veil in Public International Law: International Organisations and the Law of Treaties**, Portland: Hart Publishing, 2007, s.22.

¹⁰³ Michel Virally, “Definition and Classification of International Organizations: A Legal Approach” in G. Abi-Saab (Ed.), **The Concept of International Organization**, Paris: UNESCO, 1981, s.232.

¹⁰⁴ Çağiran, a.g.e., s.69.

evrensel örgütler-bölgesel örgütler; ii-faaliyet konularına göre siyasi, iktisadi, teknik vs örgütler; iii-yetkilerine göre işbirliği örgütleri-bütünleşme örgütleri” şeklinde gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵ Çalış, uluslararası örgütleri; “egemenlik açısından; uluslararası ve uluslarüstü örgütler, coğrafi orijin yahut üyelik açısından; global, subglobal ve bölgesel, resmiyet açısından; hükümetlerarası ve hükümetlerdışı, amaçlarına göre; genel amaçlı ve özel amaçlı, yönetsel yapılarına göre; sert bürokratik yapılı ve esnek yapılı; legallik-meşruiyet açısından; uluslararası hukuk normlarınınca legal kabul edilen örgütler ve illegal kabul edilen örgütler” şeklinde sınıflandırmıştır.¹⁰⁶ Pazarıcı, hukuksal açıdan baktığı sınıflandırmasında evrensel yahut bölgesel olma; genel kapsamlı yahut belirli bir konuyla ilgili olma veya eşgüdüm sağlayıcı veya bütünleşme amaçlı olma hususlarını ön plana alarak bir ayrıma gitmiştir.¹⁰⁷ Arı’nın yapmış olduğu sınıflandırmada ise coğrafi kıstas olarak evrensel yahut bölgesel olma, fonksiyonel kıstas açısından ise ekonomik, siyasi yahut askeri amaçlı olma şeklinde bir ayrıma gitmiştir.¹⁰⁸ Sur; uluslararası örgüt çeşitleri ile ilgili yaptığı sınıflandırmada örgütün coğrafi alanına göre, örgütün faaliyet konusuna göre ve yetkilerin niteliğine göre bir ayırım yapmıştır.¹⁰⁹ Uluslararası örgütlerin tanımı ve sınıflandırılması konusunu analiz etmeye çalışan tezin bu bölümünde Çağırın’ın izlediği yöntem izlenmiş; örgütlerin tamamını, her birinin baskın özelliklerini dikkate alarak, birkaç grupta ifade etme avantajına sahip olan klasik üçlü sınıflandırma tercih edilmiştir.

Bir sınıflandırma ölçütü olarak üyelik ve faaliyet alanları dolayısıyla coğrafya, uluslararası örgütleri dünyaya ve faaliyet gösterdikleri uluslararası topluma göre konumlarına göre sınıflandırıp değerlendirmeye fırsat vermektedir. Bu noktada bölgesel-küresel ayrımı uluslararası örgütleri coğrafi olarak sınıflandırmada klasik ölçüt olarak bulunmaktadır. Evrensel olarak nitelendirebilecek uluslararası örgütler amaçları ve işlevleri itibarıyla insanlığı bir bütün olarak telakki eden ve dünyanın tamamını faaliyet sahası olarak gören bu nedenle de ilke olarak dünya üzerindeki bütün devletlerin katılımına açık olan örgütlerdir. Evrensel uluslararası örgütlerin kurulmasını gerektiren başlıca neden; ihtiyaç ve menfaatlerin objektif değer kazanması yani ikili ve bölgesel çerçevelerin

¹⁰⁵ Çağırın, a.g.e., s.70.

¹⁰⁶ Çalış, a.g.e., s.8-9.

¹⁰⁷ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, 4.bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s.186.

¹⁰⁸ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s.40.

¹⁰⁹ Sur, a.g.e., s.147-149.

ötesinde bütün devletler için aynı anlamı ifade etmesidir.¹¹⁰ Mevcut uluslararası örgüt uzayında evrensel olarak ilk akla gelen örgüt BM olacaktır. Dünya'daki bütün barışçıl devletlere prensip itibariyle üyeliği açık olan¹¹¹ BM Örgütü evrensel uluslararası örgüt tipinin en klasik örneğidir.¹¹² Bölgesel uluslararası örgütler ise çoğunlukla belli bir bölgedeki devletlerin üye olabildikleri örgütler olarak ifade edilmektedir.¹¹³ Evrensel örgütler dışındaki tüm uluslararası örgütler bölgesel örgüt olarak kabul edilmektedir. Bölgesel örgütler, BM Örgütünün kurulmasından sonra hızla uluslararası örgütler uzayında boy göstermeye başlamıştır; bu durumda hiç şüphesiz ki BM Andlaşmasının bölgesel düzenlemelere ve örgütlere önem vermesinin önemli bir etkisi olmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü-KEİÖ, Avrupa Birliği, Afrika Birliği Örgütü-ABÖ ve Amerikan Devletleri Örgütü-ADÖ bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bölgesel örgütlere rağbetin en önemli sebebi coğrafi, siyasi, iktisadi, kültürel ve benzeri yakınlıkların devletlerarasında işbirliği ve dayanışmayı her zaman zorunlu kılmaya da kolaylaştırıcı etkisidir.¹¹⁴

Bölgesel örgütleri alt bölge örgütleri, kıtasal örgütler ve diğer bölgesel örgütler şeklinde üç parça halinde incelemek mümkündür. Alt bölge örgütleri sayı olarak nispeten bölgesel örgütler içerisinde en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu örgütler bir coğrafi bölge içerisinde yer alan ve bölgenin geri kalan kısmından farklı ortak menfaatleri paylaşan devletlerin kurduğu uluslararası örgütler olarak tanımlanabilir.¹¹⁵ Uluslararası Visegrad Fonu, Plata Havzası Ülkeleri Hükümetlerarası İşbirliği Kuruluşu, COMESA-Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı alt bölge örgütlerine örnek olarak verilebilir. Bölgesel örgütlenme düzeyinde karşılaşılan bir diğer tür, bir kıtanın yahut bölgenin bütününe hitap eden örgütlerdir. Bu tarz örgütlere örnek olarak Afrika Birliği ve Avrupa Konseyi örnek verilebilir. Bölgesel örgütler bölgede yahut kıtada yer alan devletlerin tamamına açıktır ve bu bölgesel-kıtasal açıklık çoğunlukla örgütün kurucu andlaşmasında ilke olarak yer almaktadır.¹¹⁶ Örneğin Afrika Birliği'nin kurucu andlaşması henüz örgüte katılmamış olan

¹¹⁰ Çağırın, a.g.e., s.70-71.

¹¹¹ BM, a.g.e., Madde 4.

¹¹² Başak, a.g.e., s.54.

¹¹³ Başak, a.g.e., s.56.

¹¹⁴ Çağırın, a.g.e., s.78.

¹¹⁵ Jean Charpentier, **Institutions Internationales**, 15. Baskı, Paris: Dalloz, 2002, s.58-59.

¹¹⁶ Çağırın, a.g.e., s.81.

herhangi bir Afrika devletinin örgüte üye olabileceğini belirtmektedir.¹¹⁷ Bölgesel örgütlenme düzeyinde coğrafya mutlak bir ölçüt değildir. İşbirliğini teşvik eden veya gerektiren diğer başka unsurların belirleyiciliğinde bir araya gelen devletler jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel bölgeler oluşturmaktadır.¹¹⁸ İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) bu çalışmanın konusu olan Frankofoni (Organisation internationale de la Francophonie) ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi bu tarz özel örgütlenmelere örnek olarak verilebilir.

Klasik üçlü sınıflandırma içerisinde ikinci ayırım faaliyet konularına göre uluslararası örgütleri sınıflandırmaktadır. Bu şekilde uluslararası örgütleri faaliyet alanlarına göre siyasi, askeri, iktisadi ve bilimsel-teknolojik-kültürel olarak dört başlıkta analiz etmek mümkün olmaktadır. Bu tasnifte siyasi örgütler kavramı dar anlamda siyasi-diplomatik meselelerin ele alındığı uluslararası örgütleri anlatmak için kullanılmaktadır; haliyle siyasi örgütler uluslararası barış ve güvenlik, siyasi anlaşmazlıkların çözümü, demokrasi ve insan hakları gibi devletlerarası siyasi meselelere öncelik veren örgütlerdir.¹¹⁹ BM Sistemi içerisindeki çeşitli alanlara yönelik uzman kuruluşlar, uluslararası alanda uluslararası örgütlere ilgiyi ve dikkati önemli derecede artırmıştır.¹²⁰ Şangay İşbirliği Örgütü-ŞİÖ, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-AGİT bu tarz örgütlere örnek olarak verilebilir. Askeri örgütleri; savunma ve güvenlik örgütleri ile silahların denetimiyle ilgili uluslararası örgütler olmak üzere iki başlıkta incelemek mümkündür. Genel olarak, savunma ve güvenlik örgütlerinin temel amacı üye devletlerin ülkelerini, rejimlerini ve hayati menfaatlerini diğer devletlerin saldırılarına ve müdahalelerine karşı korumaktır ve bu tür örgütler tarih boyunca görülen askeri ittifakların sürekli ve kurumsallaşmış halini oluşturmaktadır.¹²¹ Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü-NATO ve Ortak Güvenlik Andlaşması Örgütü-CSTO bu tarzdaki uluslararası örgütlere örnek olarak verilebilir. BM Örgütü, BM Sistemi içerisinde ortak güvenlik sisteminin etkin olabilmesi için silahlı kuvvet kullanımını yasaklayan mekanizmalar yanında devletlerin silahlanmasını denetim altına alacak düzenlemeler getirmeye de çalışmıştır; bu amaçla BM

¹¹⁷ UA, **Afrika Birliği Şartı**, Madde 29, <http://au.int/en/sites/default/files/Constitutive%20act%20French-1.pdf>, (15.04.2014).

¹¹⁸ Çağırın, a.g.e., s.81.

¹¹⁹ Çağırın, a.g.e., s.87.

¹²⁰ Robert O. Keohane, "International institutions: Can interdependence work?", **Foreign Policy**; Spring 1998; Sayı:110; s.83.

¹²¹ Çağırın, a.g.e., s.88.

Andlaşması Güvenlik Konseyi'ni silahlanmanın düzenlenmesine yönelik bir sistem kurmakla görevlendirmektedir.¹²² Bu alandaki uluslararası örgütlere Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı-IAEA, Kimyevi Silahların Yasaklanması Örgütü-OPCW örnek olarak verilebilir.

Güncel uluslararası ilişkiler uzayında en yoğun faaliyet alanlarından birisi ekonomi-iktisat alanıdır. Uluslararası örgütlerin sınıflandırılmasında iktisat terimi ticari ve mali nitelikteki faaliyetleri de içine alacak şekilde geniş bir anlamda kullanılmaktadır; böylece iktisadi örgütler iktisadi bütünleşmeden gümrük birliğine, kalkınma bankalarından belirli bir hammaddenin üretim veya satışının kontrol edilmesine yönelik kuruluşlara kadar geniş bir örgütler yelpazesinin ortak adı olmaktadır.¹²³ Güney Amerika Ortak Pazarı-MERCOSUR, Okyanusya Gümrük Örgütü-OCO, Dünya Gümrük Örgütü-WCO, İktisadi İşbirliği Örgütü-ECO, BM Sınai Kalkınma Örgütü-UNIDO, Batı Afrika Kalkınma Bankası-BOAD, Latin Amerika Kalkınma Bankası-CAF, Gıda ve Tarım Örgütü-FAO, Dünya Ticaret Örgütü-WTO ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü-OPEC bu alanda önde gelen uluslararası örgütlerden bazılarıdır.¹²⁴

Uluslararası ilişkiler ve uluslararası örgütler uzayında her ne kadar ağırlık iktisadi ve siyasi konularda olsa da son dönemde bilimsel, teknolojik ve kültürel örgütler de bu sahada sıkça boy göstermeye başlamıştır. Ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında kurulan uluslararası örgütler siyasi ve ekonomik amaçlardan önce teknik niteliği ön plana çıkan örgütler olmuştur haliyle BM Teşkilatı'nın kuruluş aşamasında uluslararası toplumun bu yönde önemli bir birikime sahip olduğu söylenebilir. Eğitim, bilim ve kültürü tek bir kurum içerisinde ele alan UNESCO bu tecrübenin üzerine bina edilmiştir.¹²⁵ Bu örgüt Dünyanın değişik bölgelerinde mini UNESCO olarak tabir edilebilecek uluslararası örgütlerin kurulmasında öncü ve model olarak hizmet etmiştir. Bu tarzdaki organizasyonlara örnek olarak İslam ülkelerinin bulunduğu coğrafyalarda faaliyet gösteren İslam Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü-ISESCO, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın Kültür Bakanlarının kültürel işbirliği yapmayı

¹²² BM, a.g.e., Madde 26.

¹²³ Çağırın, a.g.e., s.96.

¹²⁴ Bkz. Pınar Yardımcı, **Küreselleşme ve Bölgeselleşme Ekseninde Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar**, 1. Baskı, Ankara: Detay Yayınları, Temmuz 2012.

¹²⁵ Bkz. Fernando Valderrama, **A History of UNESCO**, Paris: UNESCO Publishing, 1995, s.1-17.

kararlaştırmaları neticesinde 12 Temmuz 1993 tarihinde Almatı'da kurulan TÜRKSOY ile Bağımsız Devletler Topluluğu Eğitim Bilim ve Kültürel İşbirliği Hükümetlerarası Kurumu-IFESCO verilebilir.

Uluslararası örgütlerin klasik tarzda sınıflandırılmasında üçüncü başlık yetkilerine göre işbirliği örgütleri-bütünleşme örgütleri olarak yapılmaktadır. Uluslararası örgütlerin kendilerine verilen görevler ve örgütün amaçları doğrultusunda birtakım yetkilerle donatıldığı bilinmektedir. Uluslararası örgüt yapısıyla üyeler arasındaki ilişki boyutu üzerinden uluslararası örgütler hükümetlerarası örgütler ve supranasyonel-ulusalüstü örgütler olarak iki grupta incelenmektedir.¹²⁶ Konuya güncel ve pratik açılardan bakıldığında ayırımın bir sınıflandırmadan ziyade genel bir hal ile ona istisna teşkil eden bir uygulama arasındaki farklara işaret etmek amacı taşıdığını görülmektedir zira mevcut uluslararası örgütler içerisinde supranasyonel bir özelliğe sahip tek uluslararası örgüt AB-Avrupa Birliği'dir. Klasik uluslararası örgütlerle supranasyonel uluslararası örgütlerin bariz özelliklerini aralarındaki farklılıkları da dikkate alarak yetkiler, kurumsal yapı, karar alma yöntemleri, kuralların etkisi ve uluslararası örgütün nihai amacı yönlerinden kısaca ortaya koymak mümkündür.¹²⁷

1.3. Uluslararası Örgütlerde Kuruluş, Üyelik ve Hukuki Şahsiyet

Uluslararası örgütlerin kurulması için andlaşma, ortak bildiri yahut paralel tek taraflı işlemde bulunmak suretiyle devletlerin iradesi gereklidir.¹²⁸ Uluslararası örgütlerin kuruluş safhasında ortaya çıkan kurucu andlaşma hususunda en sık kullan şekil andlaşma yahut sözleşme olmaktadır.¹²⁹ Bu safhada çoklukla izlenen yöntem çok taraflı andlaşma yapma sürecidir.

Kurucu andlaşmanın yapılp yürürlüğe girmesiyle birlikte uluslararası örgüt uluslararası alandaki varlığına başlamış olmaktadır. Kurucu andlaşma örgütün sadece varlık sahnesine çıktığına delâlet eden belge değildir; onun hukuki ve siyasi çerçevesidir.

¹²⁶ Çağıran, a.g.e., s.113.

¹²⁷ Claude Albert Coliard, Louis Dubouis, **Institutions internationales**, 10e édition, Paris: Dalloz, 1995, s.172.

¹²⁸ Pazarcı, a.g.e., s.186.

¹²⁹ Jan Klabbbers, **An Introduction to International Institutional Law**, New York: Cambridge University Press, 2002,s.104.

Uluslararası örgütlerin yetkileri belirtildiği üzere kurucu andlaşmalarda belirlenmiştir ancak bunun dışında organları vasıtasıyla da uluslararası örgütler birtakım yetkiler kullanabilmektedir bu noktada altı çizilmesi gereken husus şudur; kurucu andlaşmalardan kaynaklanan yetkinin kullanımı uluslararası hukuk kuralları kapsamında gerçekleştirilmektedir.¹³⁰

Uluslararası örgütlere üyelik hususunda uluslararası alanda herhangi bir genel düzenleme rejimi bulunmamaktadır. Uluslararası örgütlerde üyelik hususunda genellikle kurucu andlaşmada ve örgütün şartında-anayasasında düzenlemeler bulunmaktadır. Haliyle her uluslararası örgütte diğerlerine göre çok farklı uygulamalar olabilmektedir. BM, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü gibi tüm devletlerin üyeliğine açık örgütlerle birlikte Avrupa Birliği, Afrika Birliği Örgütü gibi üyeliğin kimi sınırlamalara tabi olduğu uluslararası örgütler de mevcuttur.¹³¹ Bununla birlikte, faaliyet konuları ve nitelikleri bakımından aynı sınıfa giren örgütlerde benzer kurallar dikkati çekmektedir. Üyelik hususunda ilk akla gelen soru “uluslararası örgütlere kimler üye olabilir?” sorusudur. Bu sorunun özel cevabı her örgüt için ayrı olarak ilgili uluslararası örgütün kurucu andlaşmasında-anayasasında verilmektedir. Buradan hareketle güncel uygulamalara da bakıldığında uluslararası örgütlere kimler üye olabilir sorusunu dört başlıkta cevaplamak mümkün olabilir. Güncel uluslararası örgütler uzayında üyeler;

- Devletlerden,
- Devlet gruplarından, federe devletlerden, bölgelerden, bağlı ülkelerden,
- Uluslararası örgütlerden üye kabul etmektedir.

Uluslararası örgütlere katılımın esas ve asli şekli üyeliktir lakin bununla beraber uluslararası örgütten yahut uluslararası aktörün konumundan kaynaklanan nedenlerle üyelik her zaman mümkün olamamaktadır. Böyle durumlarda değişik katılım türleri bulunmaktadır. Uluslararası örgütler uzayında uluslararası örgütlere üyelik dışındaki katılımlarla ilgili olarak genelgeçer bir standart bulunmamaktadır. Her uluslararası örgüt kendi özel durumlarına göre dışarıdan değişik aktörleri farklı düzeylerde kabul

¹³⁰ Başak, a.g.e.,s.64.

¹³¹ Klabbers, a.g.e., s.25.

edebilmektedir. Uluslararası örgüte tam üyelik dışında ortak üyelik, kısmi üyelik, bağlı üyelik ve gözlemci statüsü olmak üzere dört farklı üyelik türü bulunmaktadır.

Uluslararası örgütlerde hukuki şahsiyet konusu çok önemli bir husustur çünkü şahsiyet, uluslararası örgütün kurucu unsurlarından birisi ve diğer kuruluşlardan ayıran başlıca özelliğidir. Devletler için egemenlik ne anlama geliyorsa uluslararası örgütler içinde hukuki şahsiyet aynı öneme sahiptir. Uluslararası düzende bütün statülerin nihai kaynağı hukuk düzeni olmakla beraber uluslararası örgütlerin hukuki şahsiyeti içerik itibariyle devletlerin hukuki şahsiyetinden farklılık arz etmektedir. Uluslararası örgütlerin amaç, işlev ve yetki bakımlarından çeşitliliği de bu durumun bir ispatıdır. Uluslararası örgütlerin şahsiyetinin sübjektif niteliğine bağlı olarak, uluslararası örgütlerin “hak ve fiil ehliyeti” tam değildir; uluslararası örgüt kendini kuran iradenin çizdiği sınırlar içerisinde belirli haklara sahip olabilir ve bunları kullanabilir. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği hususunda gerekli üç kritere işaret edildiği görülmektedir.¹³² Buna göre;

- Devletlerin sürekli üyeliği yanında yeterli organlara sahip olması,
- Uluslararası örgüt ile uluslararası örgüt üyelerinin hukuki yetki ve amaçlarının birbirinden ayırt edilebilmesi,
- Uluslararası planda kullanabileceği, herhangi bir veya birden fazla devletin ulusal sistemine bağlı olmadan sahip bulunduğu, hukuki yetkilerin bulunması gerekmektedir.

Nihayetinde, uluslararası örgütlerin hukuk şahsiyetlerinin doğrudan sonucu olarak çeşitli hakları ve ödevleri bulunmaktadır. Uluslararası alanda varlığını etkili bir şekilde devam ettirebilmek için elzem olan bu sonuçlar, andlaşma yapma ehliyeti, diplomatik ilişkiler kurma ehliyeti, hak arama ehliyeti ve uluslararası sorumluluğudur.¹³³ Bu genel nitelikteki haklara ve yükümlülöklere bütün uluslararası örgütler sahiptir.¹³⁴ Ancak, uluslararası örgütlerin şahsiyetlerinin işlevsel nitelikte olmasının bir sonucu olarak bu hakların içeriği ve kullanım şekli örgüt anayasaları tarafından belirlenmektedir.¹³⁵

¹³² Ian Brownlie, **Principles of Public International Law**, Oxford: Oxford University Press, 2003, s.649.

¹³³ Çağırın, a.g.e., s.245.

¹³⁴ D.W. Bowett, **The Law of International Institutions**, 4. baskı, London: Stevens and Sons, 1982, s.341.

¹³⁵ **The Law of International Organisations**, Manchester University Press, Manchester, 1996, s.30-31.

1.4. Uluslararası Örgütlerde Kurumsal Yapı ve Düzen

Uluslararası örgütler temel olarak konsey, yönetim kurulu ve sekreterlik organlarına sahiptir. Bu organlar her örgütte değişik ad ve yapılandırma içinde bulunabilirler. Ayrıca örgütün temel amaçları doğrultusunda bu ana organların yanında çeşitli alt organların da kurulduğu görülmektedir. Örneğin BM'nin altı temel organı bulunmaktadır. Bunlar; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterliktir. Bu temel organların yanında çeşitli tali-alt organları da bulunmaktadır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Komite ve İnsan Hakları Komitesi buna örnek olarak verilebilir.

Model olarak BM'nin kurumsal yapısı üzerinden ilerlersek; ana organlardan Genel Kurul, BM'ye üyeliği bulunan tüm devletlerin en fazla beş temsilci ile katılabildikleri ve bir oy haklarının bulunduğu en genel nitelikli organdır. Genel Kurul, BM Teşkilatı'nın genel tartışma arenasıdır ve dünya forumu olmaya en yakın yapıdır.¹³⁶ Genel Kurul faaliyetlerini komisyonlar vasıtasıyla sürdürmektedir. Kurulda çalışma yürüten komisyonlar dört ana kategoride görev yapmaktadır. Bu komisyonlar; Ana Komisyonlar, Ulusal Komisyonlar, Daimi Komisyonlar ve Ad Hoc Komisyonlardan oluşmaktadır.¹³⁷ Güvenlik Konseyi, örgütün barış ve güvenliğinden sorumlu organdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası örgütlenmeye hâkim olan büyük güçler Güvenlik Konseyi'ni BM'nin en önde gelen organı olarak tasarlamıştır.¹³⁸ Ekonomik ve Sosyal Konsey; BM'nin ekonomik ve sosyal faaliyetler aracılığı ile dünya barışına katkı sağlamayı hedefleyen organdır. Vesayet Konseyi, Milletler Cemiyeti'nde var olan manda rejiminin bir devamıdır ancak günümüzde manda statüsünde devlet örneğinin bulunmaması bu örgütü nispeten önemsiz kılmıştır. Uluslararası Adalet Divanı, BM'nin hukuki yönünü ortaya koymaktadır. Divan'ın başlıca görevleri; örgüt içi hukuksal uyuşmazlıkların çözümü, üye devletlerarasındaki anlaşmazlıklar, uzmanlık kuruluşlarının danışma faaliyetlerini çözüme kavuşturmasıdır. Divan nezdinde başvuru hakkına sadece devletler sahiptir, bireylerin başvuru hakkı bulunmamaktadır. Divan içerisinde alınan kararların hukuken bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır ancak karara uyulmaması durumunda BM Güvenlik

¹³⁶ A. LeRoy Bennett ve James K. Oliver, **Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler**, (Çev. Nasuh Uslu), 1. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları, Eylül 2015, s.94.

¹³⁷ Çalış, a.g.e., s.54.

¹³⁸ Bennett ve Oliver, a.g.e., s.98.

Konseyi inisiyatif alabilmektedir bu nedenle genel uygulamada devletlerin kararlara uydukları görülmektedir. Sekreterlik, BM'nin işlemlerini, eylemlerini düzenleyen ve yöneten idari organdır.¹³⁹ Sekreterlik makamı Genel Sekreter ve Örgüt'ün çeşitli memurlarından müteşekkildir. Genel Kurul'dan ve bahsi geçen diğer üç konseyden farklı olarak Sekretarya devletlerin delegasyon sözcülerinden değil, örgütün tam zamanlı çalışanlarından oluşmaktadır ve bu kişiler bütün üyelerin çıkarlarına hizmet etme hususunda ve BM'nin amaçlarını geliştirme konusunda tarafsızlıklarını korumak durumundadırlar.¹⁴⁰

1.5. Uluslararası Örgütlerin Epistemolojisi: Teorik Yaklaşımlar

Teori kelimesi gibi hem ekonomistler hem sosyologlar hem de siyaset bilimciler tarafından sıklıkla kullanılan çok nadir kelime vardır ve bu nadir kullanılan kelimeler genellikle muğlak bir anlama sahiptir.¹⁴¹ Teori sözcüğü Eski Yunan'da pratik sözcüğünün karşıtı theoria kelimesinden türetilmiştir.¹⁴² Yunanca theoria kelimesinin anlamı görmek ya da idrak etmektir.¹⁴³ Teori kelimesi Kadim Yunanca'da "tefekkür, düşünme, zihni bakış" anlamlarına da gelmektedir.¹⁴⁴ Teorisyen kelimesi de yine aynı kökene dayanan theoros kelimesinden türetilmiştir. Eski Yunan'da dinsel dönemde bir şehirden başka şehirlere ilgili şehirlerdeki dinsel törenleri gözlemek için gönderilen memura theoros ismi verilmiştir.¹⁴⁵

Teori ve teorisyen kelimeleri felsefi bir içeriğe büründükten sonra da eski anlamlarını korumaya devam etmiştir. Güncel hayatın dar bağlamından sıyrılıp gerçeğe ulaşmak, gerçeği görmek için gereken uğraş, teorik bir süreç hatta bir yaşam tarzı (bios theoretikos) olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁶ Teori; Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe

¹³⁹ Çalış, a.g.m.,s.56.

¹⁴⁰ Bennett ve Oliver, a.g.e., s.106.

¹⁴¹ Raymond Aron, "Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales?", **Revue française de science politique**, 1967, 17(5), s.837.

¹⁴² İlkay Sunar, **Düşün ve Toplum**, 4. Baskı, İstanbul: Doruk Yayıncılık, Temmuz 2008, s.52.

¹⁴³ İbrahim Kalın, "Hikmetin karanlık dehlizlerinde Batı'nın köklerini aramak-II", **Anlayış Dergisi**, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=3823>, (25.07.2015).

¹⁴⁴ Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkilere Teorik Bakmak", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 2(6), Yaz 2005, s.157.

¹⁴⁵ Sheldon Wolin, Political Theory: Trends and Goals", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, ed. David Silis, New York: Macmillian and the Free Press, 1968, Cilt:12, s.319.

¹⁴⁶ Sunar, a.g.e., s.53.

Sözlüğü içerisinde; “uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi, belirli bir konudaki düşüncelerin, görüşlerin bütünü, sistemli bir biçimde düzenlenmiş birçok olayı açıklayan ve bir bilime temel olan kurallar, yasalar bütünü, nazariye” şeklinde açıklanmıştır.¹⁴⁷ Türk-İslam geleneğinde de nazar hakikati bilmek anlamına gelmektedir.¹⁴⁸

Teori bir anlamıyla da soyutlamadır yani tek tek olgulardan ve parçalardan kısmen bağımsız bir ifadelendirir.¹⁴⁹ Herkesin bir anlık algısını diğerlerine tam manasıyla aktarabilmesi haliyle mümkün değildir. Bu yönüyle dilde kullanılan kelimeler ve deyimler gibi teoriler de birer soyutlama ürünüdür. Buradan hareketle uluslararası örgütleri sınıflandırırken yahut teoriler ışığında analiz ederken aynı klasmana eklenen uluslararası örgütlerin birbirinin aynısı olmadığı vurgulanmalıdır. Yine konuyla ilgili olarak başlıca vurgulanması gereken bir diğer husus da şudur: Teoriler doğaları gereği çoğul olmak durumundadır; çünkü tek bir hakikat yoktur; çünkü insanı hiçbir zaman tek bir sosyo-kültürel çevre ile kayıtlanmamıştır.¹⁵⁰

Uluslararası ilişkilerde, toplum bilimlerinin diğer alanlarında olduğu gibi tek bir teori vasıtasıyla tüm dış politika ve uluslararası ilişkileri analiz etmek mümkün değildir; bu durum uluslararası ilişkilerin nev-i şahsına münhasır yapısı kadar toplum bilimlerinin genel niteliğinden de kaynaklanmaktadır.¹⁵¹ Farklı uluslararası ilişkiler teorilerini analiz etmenin bir amacı da uluslararası siyaseti daha anlaşılabilir kılmak; temelde güncel dünyadaki (ama onunla sınırlı olmayan) aktörler, yapılar, kurumlar, süreçler ve belli dönemlere dair daha iyi bir kavrayışa sahip olmaktır.¹⁵² Bu nedenle tezin bu bölümünde uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki başlıca teorik yaklaşımlar ve ilgili teorik yaklaşımların uluslararası örgütler konusuna bakışları üzerinde durmak amaçlanmıştır.

¹⁴⁷ TDK, **Teori**, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55154beddeb162.07811574, (14.07.2015).

¹⁴⁸ İhsan Fazlıoğlu, “Nazar'sız manzara: yalnızca bir temenni”, **Anlayış Dergisi**, (Sayı 44) Şubat 2007, <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=73>, (25.07.2015).

¹⁴⁹ Yurdusev, a.g.m., s.157.

¹⁵⁰ Yurdusev, a.g.m., s.158.

¹⁵¹ Tayyar Arı, “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler”, **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2**, Tayyar Arı (Ed.), 1. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın, Ekim 2014, s.1.

¹⁵² Ian Hurd, **International Organizations: Politics, Law, Practice**, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s.17.

Uluslararası İlişkiler ile ilgilenen bilim adamları uluslararası ilişkiler teorilerini uluslararası ilişkileri çeşitli yönlerden tasvir etmek, izah etmek ve öngörülerde bulunmak için kullanılmaktadırlar.¹⁵³ Tüm teorik yaklaşımlar yalnızca olup biteni açıklama yahut geleceğe dair bir öngörü amacı gütmemekte; insanlar için seçeneklerin bulunduğunu da göstermektedir.¹⁵⁴ Uluslararası ilişkiler literatürüne bakıldığında çok çeşitli teori tanımları ve anlayışları olduğu görülmektedir. Neredeyse her teori; bireyin rolü ve doğası, devlet ve egemenlik kavramları, devletler ve diğer aktörler arası ilişkiler ve uluslararası sistem ile ilgili anahtar fikirler üzerinde temellendirilmiştir.¹⁵⁵ Dolayısıyla teori; bir bütün olarak dünyayı yahut dünyanın bir bölümünü daha iyi anlaşılabilir hale getirmek amacını taşımaktadır.¹⁵⁶ Teoriler sıradan bir gözlemciye, uygun analiz düzeyini ve birimini seçebilmesini ve imkân dâhilinde önemli bağlantıları ve davranış kalıplarını saptayabilmesini sağlamak suretiyle, çok sayıdaki olguyu yönetilebilir şekilde kategorileştirerek eleştirel, mantıksal ve tutarlı bir şekilde düşünme konusunda yardım etmektedir.¹⁵⁷

Uluslararası ilişkiler teorileri “kim yönetiyor?”, “yönetim nasıl ve hangi etkilerle ortaya çıkıyor?” gibi soruları ele alan, dolayısıyla uluslararası örgütler başlığı ile yakından ilgili olan, bir anlamda küresel yönetim teorileridir.¹⁵⁸ Teoriler; uluslararası ilişkiler penceresinden dünyaya bakılan mercekler olarak da düşünülebilir.¹⁵⁹ Teorileri bir kutuda duran mücevherler gibi seçip kullanmak mümkün değildir zira teoriler aynı şeyleri farklı şekillerde açıklamakta ve yine teoriler ne gibi bir dünya görüldüğü ve nasıl bir dünya kurulmak istendiği ile ilgilidir.¹⁶⁰

Uluslararası ilişkiler teorileri üzerine yapılmış çalışmalara baktığımızda teorilerin çeşitli şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Örneğin Viotti ve Kauppi; realizm,

¹⁵³ Margaret P. Karns ve Karen A. Mingst, **International Organisations: The Politics and Processes of Global Governance**, 2. Baskı, London: Lynne Rienner Publishers, 2010, s.35.

¹⁵⁴ Burchill ve Linklater, a.g.m., s.15.

¹⁵⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.35.

¹⁵⁶ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond**, New York: MacMillan, 1987, s.3.

¹⁵⁷ Scott Burchill ve Andrew Linklater, “Giriş”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.33.

¹⁵⁸ Karns, Mingst, a.g.e., s.35.

¹⁵⁹ Robert Jackson ve Georg Sørensen, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford: Oxford University Press, 2007, s.54.

¹⁶⁰ Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.64.

plüralizm ve globalizm şeklinde¹⁶¹ Smith; realizm, rasyonalizm ve devrimcilik şeklinde¹⁶² Buzan; realizm, liberalizm ve marksizm şeklinde¹⁶³ Bull ise; Makyavelizm, Grotiyenalizm ve Kantiyenalizm şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir.¹⁶⁴ Bahsi geçen sınıflandırmalardan başka, benzer çok fazla sınıflandırma da hâlihazırda literatürde mevcuttur. Özellikle büyük tartışmalar-*great debates* temelli incelemelere güncel teori kitaplarının büyük bir kısmında rastlanmaktadır. Büyük tartışmalar başlığı altında; idealizm-realizm, davranışsalcı-gelenekselci, paradigmalarası ve pozitivism-post-pozitivism şeklindeki dört büyük tartışmanın incelendiği görülmektedir. Bu tartışmalar uluslararası ilişkiler teorilerinin tarihsel süreç içerisinde analiz edilmesini kolaylaştırırsa da ilgili dönemlerde sadece bu tartışmalar mı oldu, başkaları da var mıydı gibi soruların da dikkate alınması gerekmektedir.¹⁶⁵ Bahsi geçen konuyla ilgili olarak Schmidt; uluslararası ilişkiler disiplini ile ilgili böyle doğrusal bir hikâyenin anlatılamayacağını, bu tartışmaların gerçekten olup olmadığını ifade etmenin zor olduğunu ve bu tartışmaların uluslararası ilişkiler disiplinine aslında sahip olmadığı bir tutarlılık verdiğinin altını çizmektedir.¹⁶⁶

Bu tez çalışmasında doğrusal bir okuma yerine uluslararası ilişkiler literatüründe üzerinde durulan teorilerin uluslararası örgütler ile ilgili olanlarını temel alarak konuyu analiz etmek hedeflenmiştir. Bu anlamda Karns ve Mingst tarafından yapılan, konu ile ilgili kapsamlı çalışmadaki başlıklandırma yöntemi temel referans noktası olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Buna göre dört ana teori üzerinden (liberalizm, realizm, sosyal inşacılık, eleştirel teori) konu analiz edilmiştir. Bahsi geçen dört ana teorinin uluslararası işbirliği ve uluslararası örgütler konusunda temel önermelerinin üzerinde dikkatle durulurken aynı zamanda ilgili teorilerin varyantları ve bu teorilerden türetilmiş orta düzey teoriler de dikkate alınmıştır.

¹⁶¹ Bkz. Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond**, New York: MacMillan, 1987.

¹⁶² Steve Smith, “The Self-Images of a Discipin: A Genealogy of International Relations Theory”, **International Relations Theory Today**, Steve Smith ve Ken Booth (Ed.), Cambridge: Politiy Press, 1997, s.12.

¹⁶³ Barry Buzan, “The Timeless Wisdom of Realism”, **International Theory: Positivism and Beyond**, Steve Smith ve diğerleri (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.47-65.

¹⁶⁴ Richard Little, “The Growing Relevance of Pluralism”, **International Theory: Positivism and Beyond**, Steve Smith ve diğerleri (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.68-69.

¹⁶⁵ Yalvaç, a.g.m., s.44.

¹⁶⁶ Brian Schmidt, “On the History and Historiography of International Relations”, **Handbook of International Relations**, Walter Carlsnaes ve diğerleri (Ed.), London: Sage, 2006, s. 3-32.

¹⁶⁷ Bkz. Karns ve Mingst, a.g.e.

1.5.1. Liberalizm

Liberalizm çeşitli köklerden beslenen özellikle de Avrupa Aydınlanması olarak belirtilen dönemden türeyen etkili bir felsefi gelenektir-teoridir. Liberalizm uluslararası ilişkiler sahasında kendisinden en fazla bahsedilen kuramsal yaklaşımlardan birisidir.¹⁶⁸ Klasik gelenek içerisinde liberal teori insan doğasının temelde iyi olduğuna, sosyal ilerlemenin mümkün olduğuna ve insan davranışlarının kurumlar tarafından mükemmelleştirilebileceğine inanmaktadır.¹⁶⁹ Bireyin kutsallığı ve hür teşebbüsün önündeki engellerin kaldırılması sonucunda toplumun genel refahının artacağına dair inanç liberalizmin önde gelen özelliklerinden birisidir.¹⁷⁰ Liberaller insanlık tarihinde ilerlemenin, küresel çatışmanın sona ermesi ve iç siyasi sahada meşruiyeti sağlayan ilkelerin uluslararası alana taşınmasıyla ölçülebileceğine inanmaktadır.¹⁷¹ İnsanı odak noktasına alan, akılcılığı öne çıkaran, özel hayatın serbestliğini ve kamusal alana ise sınırlı bir devlet müdahalesini savunan bir yaklaşımdır.¹⁷²

Kökenleri onyedinci yüzyıl Grotiyan geleneğe, onsekizinci yüzyıl Avrupa Aydınlanmasına, ondokuzuncu yüzyıl siyasi ve ekonomik liberalizmine ve yirminci yüzyılın Wilson idealizmine dayanmaktadır.¹⁷³ Grotiyan gelenek Hugo Grotius'un eserlerinden neşet etmiştir. Pozitif hukukun kurucusu olarak da anılan Grotius düşüncelerini "Savaş ve Barış Hukuku Üzerine" isimli eserinde temellendirmiştir. Ona göre, "uluslararası ilişkiler anarşiktir ama çoğul egemen devletlerin varlığı ve ortak üst otoritenin yokluğu anlamında anarşiktir ve uluslararası ilişkilerde bir toplumsallık durumu vardır."¹⁷⁴ Bu toplumsallık durumunun temelini güç değil, gelenekler ve normlar oluşturmaktadır. Uluslararası hukuk kurallarını yapacak ve uygulayacak bir üst otorite olmasa da uluslararası toplumda bir hukuk sistemi vardır ve bu hukuku oluşturan temel faktörler normlar ve geleneklerdir. Grotius devletlerin her istediğini yapma ve savaş

¹⁶⁸ Tarık Oğuzlu, "Liberalizm", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Ekim 2014, s.135.

¹⁶⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.35.

¹⁷⁰ Mark D. Gismondi, **Ethics, Liberalism and Realism in International Relations**, New York: Routledge, 2008, s.17-22.

¹⁷¹ Scott Burchill, "Liberalizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.87.

¹⁷² Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Ankara: Adres Yayınları, 2011, s.51-80.

¹⁷³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.36.

¹⁷⁴ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Atilla Eralp (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s.45-47.

hakkına sahip olma durumunu reddetmekte,¹⁷⁵ devletlerin de tıpkı bireyler gibi temelde akılcı ve hukuka saygılı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷⁶ Liberal teori üzerinde etkili düşünürlerden birisi de Immanuel Kant'tır. Kant; uluslararası alanda bir barıştan ve bu barışın tesisinden bahsedilebileceğini, bunun mümkün olduğunu ancak bunun çeşitli kural ve kanunlarla sürdürülebileceğini iddia etmiştir.¹⁷⁷ Bu bağlamda ilk yapılması gereken işin de devletlerarasında belli ilke ve kurallara bağlı, evrensel bir birliğin kurulması olduğunu ancak bu sayede, küçük ülkelerin bile hukuk yoluyla haklarını koruyabileceklerini, sistemin kurulmasıyla da sorunlar savaşılmadan çözüleceği için barışın uluslararası ilişkilere egemen olacağını ileri sürmüştür.¹⁷⁸ Kant'a göre insanlık şu anda devletler halinde gruplanmıştır lakin bu durum geçici bir haldir; bir gün insanlar ortak bir çatı altında birleşecektir ve bu şekilde ebedi barış sağlanabilecektir.¹⁷⁹

Ondokuzuncu yüzyıl liberalizmi aydınlanma felsefesi ile de rabıta kurarak bilim ve sanayi alanındaki devrimsel ilerlemelerin demokrasi ve serbest ticareti de geliştireceğini düşünmüştür. Adam Smith ve Jeremy Bentham gibi liberaller serbest ticaretin karşılıklı bağımlılıklar inşa edeceğini ve bu durumun da savaşın bedelini yükselteceğini-savaş ihtimalini düşüreceğini; barış, refah ve adaleti tesis edeceğini öngörmüşlerdir.¹⁸⁰ Yirminci yüzyıl liberalizminin temellerini ABD Başkanı Woodrow Wilson'un kendi adıyla anılan Wilson ilkeleri oluşturmaktadır. Wilson, uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin hakimiyeti altında evrensel ilkelerin uluslararası sisteme yön vermesi ile bir kolektif güvenlik sisteminin tesisini, milletlerin kendi mukadderatını tayin hakkını ve savaşların engellenmesini mümkün görmüştür. Bu yönden Birinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kurulan MC de önemli bir girişim olmuştur. MC fikrinin ve aksiyonunun arkasında Wilson'ın (sonraları idealizm olarak da tasvir edilmiştir) bahsi geçen görüşleri bulunmaktadır. MC'nin İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememesi, Holokost ve Soğuk Savaş, liberalizm ve idealizmi realist teorisyenlerin yoğun eleştirileri ile karşı karşıya bırakmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁵ Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, (Çev. Seha L. Meray), İstanbul: Say Yayınları, 2011.

¹⁷⁶ Karns ve Mingst, a.g.e., s.36.

¹⁷⁷ Meray, a.g.e., s.266-267.

¹⁷⁸ Daniele Archibugi, "Models of International Organisation in Perpetual Peace Projects", **Review of International Studies**, Vol. 18, No.4, 1992,s.295-317.

¹⁷⁹ Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", s.47-48.

¹⁸⁰ Karns ve Mingst, a.g.e., s.36.

¹⁸¹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.37.

Liberaller için birey anahtar aktör konumundayken devletler en önemli müşterek aktördür ancak konuyla ilgili altı çizilmesi gereken detay şudur liberaller devleti yekpare tek bir bütün halinde görmezler; onların gözünde devlet çoğul bir yapı arz etmektedir.¹⁸² Bu çoğul yapıyı da ahlaki değerler, seçimler, ulusal ve uluslararası bazda güç ilişkileri ve müzakereler ile değişim arz eden uluslararası koşullar teşkil etmektedir.¹⁸³ Liberal anlayışa göre devlet kendi başına hareket etme kabiliyetine sahip değildir ve kamuoyundan bağımsız hareket edememektedir. Devlet belirtilen unsurların ve çok çeşitli çıkarların temsil edildiği bir yapıdır. Buradan hareketle liberallere göre devlet bireyler adına aldığı kararlara dair bireyleri bilgilendirmelidir ve sürece bireylerin katılımını sağlamalıdır.¹⁸⁴ Liberaller için sadece ulusal çıkar üzerinden bir devlet tanımlaması doğru değildir zira devletlerin çeşitli amaçları vardır haliyle de çıkar tanımlamaları değişkenlik gösterebilmektedir.¹⁸⁵ Özellikle uluslararası örgütler, liberallere göre, spesifik hususlarda bağımsız aktörler olarak hareket edebilmektedir ve devlet aksiyonlarına yönelik bir etki sağlamaları da mümkündür.

Liberaller devletdışı, uluslararası ve hükümetlerarası grup ve aktörlerin de sistem içindeki rollerini kabul etmektedir.¹⁸⁶ İşbirliğini mümkün görmekte ve işbirliğinin iki ana eksen üzerinde yükseleceğine inanmaktadırlar.¹⁸⁷ Öncelikle uluslararası sistem; gücün devletlerarasında dağılmış, devlet egemenliğine sabitlenmiş bir yapıdan ziyade çoklu etkileşimin yaşandığı ve çeşitli aktörlerin bu etkileşimlerden bir şeyler öğrendiği bir bağlama oturmaktadır. İkinci olarak liberaller çeşitli alanlardaki karşılıklı çıkarların iletişimi, bilgi teknolojilerini ve demokratik değerlerin yayılmasını destekleyeceğini ummaktadırlar. Liberal görüş uluslararası örgütleri devletlerin etkileşim içerisinde oldukları ve ortak problemlerin çözümü için işbirliği halinde buldukları alanlar olarak görmektedir.¹⁸⁸ Bu görüşe göre uluslararası sistem sadece güç temelinde değil başka açılardan da yapılanmıştır; sistemdeki değişimler yalnızca güç ilişkilerindeki değişimlere

¹⁸² Oliver Daddow, **International Relations Theory: The Essentials**, 2. Baskı, London: Sage Publications, 2013, s.86.

¹⁸³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.37.

¹⁸⁴ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, 2. Baskı, New York: Macmillan Publishing, 1993, s.231.

¹⁸⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.37.

¹⁸⁶ Henry R. Nau, **Perspectives on International Relations: Power, Institutions and Ideas**, 4. Baskı, London: Sage Publications, 2015, s.46-49.

¹⁸⁷ Karns ve Mingst, a.g.e., s.37.

¹⁸⁸ Karns ve Mingst, a.g.e., s.37.

bağlı olarak değil uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk tarafından da gerçekleştirilebilir.¹⁸⁹

Liberallere göre uluslararası örgütler işbirliği alışkanlığına katkıda bulunan çeşitli kilit roller oynamakta ve işbirliğini ve karşılıklı iletişimi geliştiren bir arena hüviyetinde hizmet vermektedir. Ayrıca uluslararası örgütler birincil olarak savaş tehdidini azaltmakta, ortak değerlerin gelişimine katkı vermekte ve uluslararası sistemi zenginleştirmektedir. Uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve normlar, devletlerarasındaki çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi için gerekli ortamı sağlamaktadır. Uluslararası alanda işbirliği ve uluslararası örgütler ile alakalı zikredilen temel liberal görüşler özellikle 1970'lerden itibaren neo-liberal kurumsalcılık olarak adlandırılan görüş tarafından eleştirilmiştir. Neo-liberal kurumsalcılar yahut neo-liberaller olarak bilinen bu yaklaşım liberal teori içerisinden neşet etmiş önemli bir fikir akımıdır.

1.5.1.1. Neo-Liberalizm yahut Neo-Liberal Kurumsalcılık

1970'li yıllar içerisinde liberalizm, soğuk savaş sırasındaki realist görüş üstünlüğü karşısında bir canlanma içerisine girmiştir. Başta Amerikalılar olmak üzere konuyla ilgili çalışan kişilerde artan farkındalık, sistem içerisinde karşılıklı bağımlılığın artışı bu canlanmayı besleyen başlıca unsurlar olmuştur. Artık güvenlik kadar ekonomik, sosyal ve çevre sorunları da uluslararası ilişkileri etkileyen sorunlar ortaya çıkarmaya başlamıştır. Çeşitlenen konu başlıkları ve spesifikleşen problemlerin çözümü için uluslararası örgütlere ihtiyaç artmıştır.¹⁹⁰ Robert Keohane ve Joseph Nye meşhur eserleri 'Güç ve Karşılıklı Bağımlılık'ta; uluslararası sistemde kompleks karşılıklı bağımlılık durumuna uluslararası örgütlerin ne şekilde cevap verdiğini incelemiştir. Buna göre uluslararası örgütlerin anarşik bir yapı arz eden uluslararası sistem içerisindeki düzen arayışları güçlü devletlerin çıkarlarını ön plana alan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bununla birlikte altı çizilen nokta, uluslararası örgütler rejiminin devamını sağlayacak norm ve kuralların tüm üye devletler için aynı olduğu hususudur. Bu durum da güçlü olmayan devletlerin de sistem içerisinde etkili olabilmelerine zemin hazırlamıştır. Nihayetinde büyük güçler dışında

¹⁸⁹ Joshua S. Goldstein, **International Relations**, New York: Longman, 1999, s.102.

¹⁹⁰ Burak Bilgehan Özpek, "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.149.

kalan ülkeler de; zayıf devletler de; belirli norm ve kurallar çerçevesinde teşkil edilen uluslararası örgütlere katılım göstererek bir taraftan spesifik bir konuyu siyasi bir gündemle ilişkilendirmeyi başarabilir diğer taraftan da her devlete sadece bir oy hakkı düştüğü için kendilerinden güç ve imkan bakımından daha güçlü devletlere karşı kendi aralarında ittifaklar kurup kendi çıkarlarını savunabilirler.¹⁹¹

Neo-liberal kurumsalcılar genellikle anarşik olarak gördükleri uluslararası sistem içerisinde devletleri rasyonel aktörler olarak görmektedirler bu yönleriyle daha devlet merkezli bir görüşe sahiptirler.¹⁹² Bununla birlikte devletlerin uluslararası alanda işbirliğine teşne olduklarını çünkü devletlerin çıkarlarını maksimize etmek isteyen aktörler olduklarını vurgulamışlardır. Bunun sonucu olarak sistem içerisinde çoğunlukla işbirliği, nadiren de ayrışma görülecektir. Uluslararası örgütler vasıtasıyla devletler tek başlarına çözmelerinin mümkün olmadığı problemlerin çözümü için ortak hareket edebileceklerdir.

Robert Keohane, Robert Axelrod ve William Hamilton gibi neo-liberal kurumsalcılar uluslararası sistem içerisinde işbirliğinin mümkün ve devletlerin çıkarına olduğunu ispatlamak için oyun teorisinden bilhassa da “mahkûmun ikilemi” adlı oyundan modelden istifade etmiştir. Bahsi geçen oyun şu şekildedir:¹⁹³ Polis teşkilatı suç işledikleri ile ilgili şüphelendikleri silahlı iki şahsı yakalamıştır. Polis teşkilatının elinde iki şahıs ile alakalı herhangi bir delil yoktur; fakat iki şahsın daha önce silahlı bir soyguna karışmış olabileceklerine dair kuvvetli şüpheleri bulunmaktadır. Her iki mahkûm birbirine temas etme şansı bulunmayacak şekilde ayrı ayrı odalara konulur. Her iki mahkûma da polis teşkilatı tarafından bazı teklifler yapılır. Her iki mahkûm da kendisine yapılan teklifin diğerine de yapıldığını bilmektedir. Teklifler şöyledir; eğer mahkûmlardan birisi suçlarını itiraf eder diğeri susarsa itiraf eden serbest bırakılacak diğeri uzun bir süre mahkûmiyet giyecektir. Eğer her ikisi de suçunu itiraf ederse her ikisi de suçun gerektirdiği yıl kadar hüküm giyecektir. Eğer her ikisi de susarsa ikisi de çok kısa bir süre için nezarete kalacak ve delil yetersizliğinden ötürü her iki kişi de serbest bırakılacaktır. Buna göre oyun ilk defa oynandığında her iki mahkûm da suçunu itiraf edecek ve suçun gerektirdiği uzun süreyi aynı şekilde hapis yatacaktır. Her iki kişinin de diğerinden şüphelenerek kendi çıkarını

¹⁹¹ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little Brown, 1977, s. 23-37.

¹⁹² Karns ve Mingst, a.g.e., s.38.

¹⁹³ Michael Nicholson, **Conflict Analysis**, New York: Barnes&Noble, 1970, s.60.

korumaya kalkışması her iki kişi için de kötü bir sonuç ortaya çıkarmış olacaktır. Eğer oyun aynı şekilde tekrar oynanırsa yahut oyunun koşullarında değişikliğe gidilirse (mahkûmların birbiriyle iletişimine müsaade edilmesi gibi) ortak çıkarlar iki mahkûmu da işbirliğine itecek ve iki mahkûm da sessiz kalmayı tercih edecektir. Bu durumda oyuncular bir çeşit ikilem (dilemma) karşısındadırlar: Rekabet yahut işbirliği.¹⁹⁴

Neo-liberaller mahkûmun ikilemi oyunundan uluslararası alanda işbirliği ve uluslararası örgütler hususunda çeşitli çıkarımlarda bulunmuştur. Örneğin devletler bir diğerinin işbirliğine dişe diş-kısasa kısas şeklinde işbirliği ile karşılık verdiğinde ortaya çıkan sonuçta her iki tarafta kazanmış olmaktadır.¹⁹⁵ Mahkûmun ikilemi modelinde oyunun tekrarlanacak olması kadar hangi zaman aralıkları ile tekrarlanacağı, diğer kişinin vereceği tepkinin boyutu ve bilgi akışı, tarafların işbirliğini tercih edip etmemeleri hususunda önemli unsurlardır.¹⁹⁶ Aktörler arasında işbirliği yapmanın getireceği kazançlar, işbirliğinden uzak durmaktan ötürü karşı karşıya kalınacak zarardan yahut diğer aktörün işbirliğinden vazgeçme ihtimalinden kaynaklanacak zarardan daha fazla olunca mahkûmun ikilemi şeklinde özetlenen bir ilişki biçiminde bile aktörler arasında uzlaşma ve işbirliği anarşi ortamına rağmen mümkün olabilmektedir.¹⁹⁷ Nihayetinde işbirliği aktörlerin bir tercihidir ancak işbirliği yapma durumunda kazançlar; yapmama durumunda ise kayıplar aktörlerin hissesine düşmektedir. Buradan hareketle şu görülmektedir ki işbirliğinin altın kuralı ilk hamlenin işbirliğine müsaade etmesi prensibi ve tarafların karşılıklılık ilkesi içinde ilişkilerini devam ettirmesidir.¹⁹⁸ Keohane'in işbirliği platformları olarak tasvir ettiği uluslararası örgütlere atfettiği güvenilir bilgi sağlamak ve şeffaflık oluşturma misyonu aslında "mahkûmun ikilemi" oyununda iki farklı odada aynı anda sorguya alınan mahkûmların arasındaki duvarın kalkması yani iki mahkûm arasında iletişim kanalının açılması anlamına da gelebilir.¹⁹⁹ Böylece işbirliğine gitmek en iyi olanın hayatta kaldığı bir biyolojik gerçeklik olmakla beraber kurumsal garantilere de kavuşmuş olacaktır. Çünkü

¹⁹⁴ Erol Güngör, **Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009, s.18.

¹⁹⁵ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**, David A. Baldwin (Ed.), New York: Columbia University Press, 1993, s.117.

¹⁹⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Kuramları-1**, Tayyar Arı ve Elif Toprak (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, s.103.

¹⁹⁷ Bkz. Grieco, a.g.m.

¹⁹⁸ Robert Axelrod ve William D. Hamilton, "The Evolution of Cooperation", **Science**, New Series, Vol. 211, No. 4489, Mar. 27, 1981, s.1390-1396.

¹⁹⁹ Özpek, a.g.m., s.150.

tam olarak bilgi sahibi olmadan; iletişim kanalları açılmadan rasyonel davranmak mümkün olamayacaktır.

Uluslararası örgütler tarafından sağlanan iletişim kanalları ve nihayetinde bilgi akışı devletlerin rasyonel davranmalarını da beraberinde getirecektir.²⁰⁰ Bu şekilde neo-liberaller uluslararası sistemde bir üst otorite olmasa dahi devletlerin kendi rasyonel kurallarını ve hareket tarzlarını geliştirebileceğini böylece anarşik bir ortamda dahi uluslararası alanda işbirliğinin mümkün ve akılcı bir hareket tarzı olacağını ispat etmeye çalışmıştır. Sonuç olarak mahkûmun ikilemi oyunu neo-liberallere devletlerin bağımsız aktörler olmakla birlikte karşılıklı bağımlılığa yönelik siyasete de eğilimlerinin olduğunu gösterme imkânı vermiştir.²⁰¹

1970'ler ve 1980'lerin ilk başlarında neo-liberaller önemli meydan okumaları ile karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası petrol krizi, Bretton Woods sisteminin çöküşü, üçüncü dünya borçlarındaki artışlar buna örnek verilebilir. Burada akla şu soru gelmektedir; *“tüm bu gelişmelere rağmen II. Dünya Savaşı sonrası düzende kurulan IMF ve GATT gibi uluslararası örgütler neden çökmedi ve varlığını sürdürebildi?”* Keohane, alanda oldukça meşhur olan *“Hegemonyadan Sonra-After Hegemony”* adlı eserinde bu durumu devletlerin uluslararası örgütler vasıtasıyla eriştiği işbirliğine; uluslararası örgütlerin ve uluslararası örgüt pratiklerinin devlet davranışı üzerindeki olumlu etkilerine bağlamaktadır.²⁰² Neo-liberallere göre devletler, kendilerini, anarşik bir yapı arz eden uluslararası çevreye rağmen, birbirleri ile işbirliğini tercih etmeye yönlendirecek süregelen bir etkileşim içerisindedir. Çünkü devletler ilerleyen zamanlar içerisinde aynı aktörlerle benzer etkileşimler içerisine gireceklerinin farkındadırlar. Bu süregelen etkileşim durumu aynı zamanda devletlere uluslararası örgütler teşkil etmek için de önemli bir motivasyon sağlamaktadır.²⁰³ Devletler bu motivasyonu aksiyona çevirmekte ve bundan uluslararası örgütler düzeyinde istifade etmektedirler çünkü devletler uluslararası örgütler vasıtasıyla tek taraflı olarak yapmaları mümkün olmayan aksiyonlara erişme şansına sahip

²⁰⁰ Robert O. Keohane, “The demand for international regimes”, **International Organization**, 36(02), İlkbahar,1982, s. 325-355.

²⁰¹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.39.

²⁰² Bkz. Robert O. Keohane, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton: Princeton University Press, 2005.

²⁰³ Bkz. Robert O. Keohane ve Lisa L. Martin, “The Promise of Institutional Theory”, **International Security**, Vol. 20, No. 1, Yaz, 1995, s. 39-51.

olmaktadırlar. Neo-liberaller; erken dönem liberallerin aksine uluslararası alanda işbirliğinin başlangıcında güç faktörünün önemine de vurgu yapmaktadırlar.²⁰⁴ Liberalizm ve neo-liberalizmden uluslararası alanda işbirliği ve uluslararası örgütlenmeye dair açıklamada bulunan fonksiyonalizm, kamu malları teorisi, rejim teorisi gibi orta düzey teoriler de neşet etmiştir.

1.5.1.2. Fonksiyonalizm

Fonksiyonalizm adından da anlaşılacağı üzere temelde toplumların ve devletlerin işbirliğine yönelik fonksiyonel bir ihtiyaç duymaları neticesinde ortaya çıkmıştır.²⁰⁵ İkinci Dünya Savaşı gibi son derece yıkıcı etkileri olan bir tecrübenin akabinde fonksiyonalistler için temel problem işleyen bir barış sisteminin kurulması ve uluslararası savaşların engellenmesidir.²⁰⁶ Fonksiyonalist teori öncelikli olarak bireylerin ihtiyaçlarını önemsemekte, uluslararası ilişkilerde temel aktör bazında devletleri esas almak yerine kendilerine biçilen fonksiyonları ifa etmeleri beklenen uluslararası örgütleri analiz etmektedir.²⁰⁷

Fonksiyonalist teorinin önde gelen düşünürlerinden birisi olan David Mitrany, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki problemlili siyasi atmosferde çatışmaların nasıl sonlandırılacağı ve tekrar ortaya çıkmasının nasıl engellenebileceği konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Fonksiyonalizmin temel prensiplerini vurguladığı önemli çalışmasına “A Working Peace System-İşleyen Barış Sistemi” başlığını uygun görmüştür.²⁰⁸ Mitrany, uluslararası aktivitelerin ve örgütlerin yayılması ve uzmanlaşması ile birlikte tüm milletlerin birbirlerine zamanla entegre olacağını öngörmüştür. Fonksiyonalist düşünürler bu öngörüğü tam olarak paylaşmasalar da uluslararası örgütlerin ilişkileri düzenlemesi, etkileşimi arttırması ve insanların ihtiyaçlarını gidermesi ile beraber uluslararası örgütlere bağlılığın, inancın artacağını ve farklı alanlarda da benzer işbirliklerinin önünün açılacağını düşünmekteydiler.²⁰⁹

²⁰⁴ Keohane, a.g.e.

²⁰⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.40.

²⁰⁶ Ateş, a.g.e., s.81.

²⁰⁷ Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, New York: Macmillan Press, 2000, s.31-32.

²⁰⁸ David Mitrany, **A Working Peace System**, London: Royal Institute of International Affairs, 1946.

²⁰⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002, s.448.

Fonksiyonalist teorinin açıklamaları ve uygulamaları ile ilgili gözle görülür bölgesel ve küresel bir örnek olarak Avrupa Birliği'nin kuruluş süreci verilebilir. "Avrupa'nın Babası" olarak anılan Jean Monnet, Avrupa'da milliyetçiliğin güçsüz düşeceğine, savaşın artık ihtimal dışı kalacağına, ekonomik entegrasyona yönelik atılacak adımların eninde sonunda Avrupa'da bir politik birlik oluşturulmasına vesile olacağına inanmıştır.²¹⁰ Monnet tarafından önerilen ve uygulamaya geçirilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'na, o da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na araç olmuştur.²¹¹

Fonksiyonalist teorinin temel sloganlarından birisi "işlevi şekil izler-form follows function" olmuştur. Bu önermeye göre insanların hayatını şekillendiren tüm organizasyonlar belirli bir ihtiyacı gidermeye yönelik işlevler etrafında şekillenmektedir.²¹² İlerleyen süreç içerisinde ihtiyaçlar değiştikçe organizasyonların-kurumların şeklinin de değişmesi mümkündür. Görüldüğü üzere burada organizasyonel-kurumsal değişimi tetikleyen ve onun yönünü, hızını belirleyen asıl etmen ihtiyaçlar olmaktadır. Haliyle kurumlar, ihtiyaca yönelik araçlar olarak ortaya çıkmakta ve nihayetinde bu ihtiyaçlar doğrultusunda dönüşmektedir. Buradan hareketle önce kurumların oluşturulup bunların istenen sonucu doğurmasını beklemek anlamsızdır, yapılması gereken işbirliği ile başladıktan sonra bu işbirliğinin kurumsallaşmasını sağlayacak adımları atmaktır.²¹³ Mitrany, radyo yayınlarının yaygınlaşmasının, uzay ve uçuş teknolojilerinin gelişmesinin, atom teknolojisinin ortaya çıkardığı risk ve olanaklar gibi birkaç ülkeyi ilgilendiren teknik konularının çoğalmasının bu konularda uluslararası alanda işbirliğini zorunlu kıldığını ileri sürmektedir.²¹⁴ Fonksiyonalist teori, teknik temelli ortaya çıkan Uluslararası Telgraf Birliği (Union Telegraphique Internationale), Uluslararası Posta Birliği (Union Postale Universelle), Sınai Mülkiyet Birliği (Union Pour La Propriété Industrielle), Güzel Sanatlar Mülkiyet Birliği (Propriété Littéraire et Artistique) gibi ilk uluslararası örgütlerin analiz edilmesinde yardımcı olmaktadır. Güncel durumda da fonksiyonel olarak nitelendirilebilecek çok sayıda uluslararası örgüt bulunmaktadır. Bunlar genellikle spesifik

²¹⁰ Karns ve Mingst, a.g.e., s.40.

²¹¹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.41.

²¹² Haluk Özdemir, **Avrupa Mantiği: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012, s.66.

²¹³ Özdemir, a.g.e., s.66.

²¹⁴ David Mitrany, "The Prospect of Integration: Federal or Functional", **Journal of Common Market Studies**, 4(2), Haziran 1965, s.142-143.

konularla ilgilenen, sınırlı üyeliğe sahip kimi zamanda belli bir coğrafi bölgeye özgü yapılardır. Jacobson, Reisinger ve Mathers gibi kimi uzmanlara göre bu tarz uluslararası örgütlerin gelişimi sadece fonksiyonalizm ile açıklanamaz.²¹⁵ İlgili dönemde dünya siyasetindeki tarihi değişim ve dönüşümler, dekolonizasyon süreci de muhakkak dikkate alınmalıdır. Sonuç olarak bu üç isim uluslararası örgütlerin dünya sistemini değiştirdiğini ancak fonksiyonalistlerin arzu ettiği-öngördüğü gibi sistemde henüz radikal bir değişim gerçekleştirmediğini ileri sürmektedir.

Fonksiyonalizm içerisinde neşet eden neo-fonksiyonalist görüşe göre uluslararası işbirliği süreci ve dinamikleri otomatik olarak gelişmemektedir bu yönde bir siyasi iradenin de bulunması gerekmektedir.²¹⁶ Neo-fonksiyonalizm, 1950'li yılların sonlarından 1970'li yıllara kadar olan süreçte Ernst Haas, Philippe Schmitter ve Leon Lindberg gibi isimlerin bir yandan fonksiyonalizmin temel önermelerini kabul ederken diğer yandan da ona yönelik çeşitli eleştiriler getirdiği bir yaklaşımdır.²¹⁷ Fonksiyonalistlerin ortak fayda ve amaca yaptıkları teknik vurguya neo-fonksiyonalistler çıkar kavramını da ilave ederek yeni çıkarımlarda bulunmuştur. Tüm aktörlerin diğerleriyle ilişkilerinde temel motivasyonunun çıkar olduğunu vurgulanmış ve çıkardan bağımsız bir ortak fayda yahut ortak amacın olamayacağını altı çizilmiştir.²¹⁸

Neo-fonksiyonalist görüşe göre belirli bir işlevin daha etkin ve daha üst düzeyde yerine getirilebilmesi için belirli kurallar teşkil edilmesi gerektiğini düşünen gruplar ve bahsi geçen grupların çıkar algılamaları da fonksiyonalist açıklamalara eklenmelidir.²¹⁹ Neo-fonksiyonalistler yalnızca teknik uzmanların görüşleri ile uluslararası sistemde ciddi bir değişiklik yaşanmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Zira siyasi ve teknik meseleler, belirgin ve kalıcı bir şekilde birbirinden ayrılamaz aksine; bir konunun sadece teknik bir konu haline gelebilmesi için daha önceden alınan siyasi bir karara gerek duyulmaktadır.²²⁰ Neo-fonksiyonalistler için ekonomik gelişmişliğe ve refaha erişim için gösterilen çabalar ancak siyasi kararların belirlediği sınırlar içerisinde yürütülebilir ve

²¹⁵ Harold K. Jacobson ve diğerleri, "National Entanglements in International Governmental Organizations", **The American Political Science Review**, Vol. 80, No.1, Mart 1986, s.157.

²¹⁶ Karns ve Mingst, a.g.e., s.41.

²¹⁷ Özdemir, a.g.e., s.68.

²¹⁸ Ernst Haas, **Beyond the Nation State: Functionalism and International Organisation**, Stanford: **Stanford University Press**, 1964, s.35.

²¹⁹ Haas, a.g.e., s.45-46.

²²⁰ Haas, a.g.e., s.23.

bahsi geçen siyasi kararların alınmasındaki temel ölçüt de güç ve çıkar endişeleridir.²²¹ Avrupa Birliği'nin gelişim süreci analiz edildiğinde neo-fonksiyonizmin öngörülerinin önemli bir kısmının gerçekleştiği görülmektedir.²²²

Fonksiyonizim, ele aldığı sorular ve önermeler hususunda kimi başarısızlıklarla da karşı karşıya kalmıştır.²²³ Eğer esas hedef savaşların engellenmesiye ve savaşlar ekonomik yetersizlikler, açlık, cehalet, hastalık gibi nedenlerden değil de başka nedenlerden ortaya çıkıyorsa, diğer savaş nedenleri nasıl engellenebilecektir? Teorinin bir diğer zaafı ise siyasi meseleler ile siyasetin dışında kalan meselelerin kolaylıkla ayrılabilmesi hususundaki çıkarımıdır. Bir başka problemlili önermesi ise ekonomik ve sosyal alanlardaki işbirliği alışkanlığının siyasi alanlara da transferinin mümkün olacağı inancıdır.

Fonksiyonist teori zaaflarına rağmen nihayetinde uluslararası alanda işbirliği ve uluslararası örgütlerin ortaya çıkışı hususunda, uluslararası örgütlerin işlevsel olma nedenleri konusunda dikkate değer açıklamalar sunmaktadır. Ancak ikna ediciliği şu an için sadece Avrupa Birliği ile sınırlıdır ve dünyanın başka yerlerindeki bütünleşme hareketlerinde teknik alandan ekonomiye, oradan da siyasete ulaşan örgütlenme ve bütünleşme girişimleri sınırlı düzeyde bulunmaktadır.²²⁴

1.5.1.3. Uluslararası Rejimler

Liberalizm içerisindeki önemli orta düzey teorilerden birisi de uluslararası hukuktan neşet eden uluslararası rejimler teorisidir. 1970'lerde hukuk uzmanlarının bu kavramı sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Bu uzmanlara göre uluslararası hukuk sadece resmi otoriter yasaklardan değil aynı zamanda gayri resmi-yazılı olmayan kurallardan, çeşitli davranış kurallarından, oluşmaktadır ve bu kurallar zaman içerisinde yazılı hale dönüşebilir.²²⁵ Bu normlar ve davranış kurallarının bütünü "rejimler" olarak tanımlanmıştır. Böylece spesifik konularda düzenin sağlanabileceği öngörülmüştür.

²²¹ Haas, a.g.e., s.23.

²²² Archer, a.g.e., s.138.

²²³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.41.

²²⁴ Ateş, a.g.e., s.84-85.

²²⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.42.

1975 yılından önce John Ruggie başta olmak üzere çeşitli teorisyenler Uluslararası İlişkiler teorisine rejim kavramı ile önemli katkılarda bulunmuşlardır. Uluslararası İlişkiler teorisyenleri rejim teorisini bilhassa yönetimi çeşitli yönlerden tetkik etmek için faydalı bulmuşlardır.²²⁶ Üzerinde uzlaşmaya varılmış sıklıkla kullanılan tanımına göre bir rejim; örtülü yahut açık prensiplerden, norm-kurallardan, belirli sorun-hedef alanlarına yönelmiş aktörlerin karar alma süreçlerinden müteşekkildir.²²⁷ Ruggie; uluslararası rejimi; bir grup devletin kabul ettiği karşılıklı beklentiler, uygulama ve kurallar, çeşitli planlamalar ve mali yükümlülükler olarak tanımlamıştır.²²⁸ Daha geniş bir kapsamı ile uluslararası rejimler; uluslararası aktörlerin belirli bir alandaki beklentilerinin üzerinde birleştiği açık veya örtülü prensipler, normlar, kurallar ve karar alma yöntemleri olarak açıklanmıştır.²²⁹

Sadece liberal gelenekte kendisine yer bulan-atıf yapılan fonksiyonalizmin aksine rejim teorisi ile sadece liberalizm yahut neo-liberalizm ilgilenmez. Realizm ve neo-realizmin de rejim teorisi ile alakalı öngörülleri bulunmaktadır. Kimi rejim teorisyenleri devletlerarasında rejimleri şekillendirme noktasında güç ilişkilerinin rolüne yoğunlaşmaktadır. Bu hususta özellikle ABD gibi hegemon devlet rolü üzerine önemle durulduğu görülmektedir. Kimi teorisyenler devletlerarasındaki ortak çıkarların birbirleriyle ilişkilerinde şeffaflığı ön plana çıkaracağını ve devletlerin kendi çevrelerindeki şüpheleri ortadan kaldıracığını iddia etmektedir.²³⁰ Rejim teorisyenleri aynı zamanda uluslararası rejimlere etki eden devlet çıkarlarını yönlendiren sosyal ilişkileri analiz edebilmek için sosyal inşacılıktan da istifade etmiştir.²³¹ Rejimler nasıl teşkil edilir, nasıl sürdürülür ve neden-nasıl-ne zaman değişir soruları rejim teorisyenleri için anahtar inceleme sahalarıdır.²³²

²²⁶ Karns ve Mingst, a.g.e., s.42.

²²⁷ Stephen D. Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", **International Regimes**, Stephen D. Krasner (Ed.), Ithaca: Cornell University Press, s.1.

²²⁸ John Gerard Ruggie, "International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in The Postwar Economic Order", **International Organization**, 36(02), Kış 1982, s.380-381.

²²⁹ Evren Çelik Wiltse, "Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık", **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.144.

²³⁰ Karns ve Mingst, a.g.e., s.42.

²³¹ Andreas Hasenclever ve diğerleri, "Integrating Theories of International Regimes", **Review of International Studies**, 26(01), Ocak 2000, s. 3-33.

²³² Karns ve Mingst, a.g.e., s.42.

Uluslararası rejim teorileri devletlerin kendi ulusal çıkarlarına ulaşmak için kendi eylemlerini ne şekilde ve hangi teşkilatlar vasıtasıyla diğer devletlerle koordineli hale getirdiğini göstermektedir. Uluslararası rejimler katılımcılarına önemli bilgiler sağlayabilir ve bu şekilde muğlaklığı azaltabilir. Belirli bir zaman sonrasında rejimin tarafları arasında işbirliği ve uyum; çıkarların ve değerlerin kısmi boyutta örtüşmesine ve meşruiyet düşüncesinin artmasına neden olabilir.²³³

Uluslararası rejimler teorisinin gelişmesinde ve taban kazanmasında özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğu olarak nitelendirilen ülkeler arasında gelişen ve taban kazanan mali ve ticari ilişkilerin büyük bir önemi bulunmaktadır. İlgili dönemde uluslararası ticari ve mali ilişkilerde devletlerarasında herhangi bir ayırım yapılmaması ve ticaretin mümkün olduğunca engellenmesinin önüne geçilmesi temel değerler olarak vurgulanmıştır.²³⁴ GATT çerçevesi olarak bilinen sisteme taraf devletlerarasında dış ticaretin karşılıklı olarak önündeki engellerin kaldırılması ve süreç içerisinde daha liberal bir sistemin oluşturulması hedefi ile hareket edildiği bilinmektedir. Zira 1958-1971 yılları arasında devletlerin kendilerine haksız kazançlar sağlamak niyetiyle döviz kurlarını yönlendirmesinin önüne geçmek için çıpa sistemi getirilmiştir ancak yaşanan petrol krizleri neticesinde dalgalı kur sistemine geçilmiştir.²³⁵ Tüm bu yaşanan gelişmelere rağmen Ruggie devletlerin özünde liberalleşme ve serbest ticaret prensiplerinden vazgeçemediklerini ileri sürmüştür.²³⁶ Yerleşik-iliştirilmiş liberalizm (embedded liberalism) terimi ile ifade edilen bu yeni durumda devletler formal olarak kendilerini bağlayıcı-sınırlayıcı mekanizmalar ve sistemler olmasa dahi başkalarının pahasına kendilerine avantaj sağlayacak korumacı, manipülatif mali politikalar izlememektedirler.²³⁷

Uluslararası rejimler üzerine çalışan teorisyenler rejimlerin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde uluslararası örgütlerin rolü hususuna da önemle eğilmiştir. Onlara göre uluslararası örgütler bir uluslararası rejim teşkil etmez lakin uluslararası örgüt yapısı bir rejimi resmîleştirilen-kurumsallaştıran prensipler, kurallar, fonksiyonlar ve karar alma

²³³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.42.

²³⁴ Evren Çelik Wiltse, a.g.m., s.144.

²³⁵ Evren Çelik Wiltse, a.g.m., s.144.

²³⁶ John Gerard Ruggie, a.g.m., s.379-415.

²³⁷ Evren Çelik Wiltse, a.g.m., s.144.

süreçleri ihtiva edebilir.²³⁸ Bir uluslararası örgütün karar alma süreçleri üye devletler tarafından daha ileri normlar ve kuralların oluşturulması, anlaşmazlıklara dair sözleşmelerin yürürlüğe konulması, ortak üretimin koşullarının belirlenmesi ve operasyonel faaliyetlerin desteklenmesi için kullanılabilir. Böylece uluslararası örgütler işbirliği alışkanlıklarının sürekli ve genişleyen bir hale bürünmesinin bir aracı olmaktadır.²³⁹

Uluslararası rejimler konusunun farklı alanlarda tanımlanması ve kullanıma sunulması bu alanda çalışan teorisyenlere sadece devletler ve uluslararası örgütler arasındaki etkileşimleri değil aynı zamanda uluslararası örgütlerin birbirleri arasındaki, uluslararası örgütlerle sivil toplum örgütleri arasındaki, henüz kurumsallaşmamış ve zaman içerisinde geliştirilmiş etkileşimleri ve ilişkileri analiz etme imkânı vermektedir.²⁴⁰

Uluslararası rejimlerin teşkil edilmesi, sürdürülmesi, uluslararası sistemde yükseliş ve düşüşü, spesifik yapıları ve değişime açık oluşlarına dair sosyal bilimlerde önemli bir literatür oluşmuştur. Bununla beraber altı çizilmesi gereken bir noktada şudur ki uluslararası rejimler, uluslararası ilişkiler ve haliyle uluslararası örgütler konusu içerisindeki tüm problemlere yönelik açıklamalar ve önermeler getiren bir teori değildir. Açık denizlerden ve uluslararası suların müşterek istifade etme rejimleri, tekstil ticaretindeki uzun dönemli anlaşmalar, nükleer proliferasyon rejimleri gibi sınırlı bazı alan ve konularda uluslararası rejimler teorileri başarıyla kullanılmaktadır.²⁴¹ Yapısından kaynaklanan bazı muğlaklıklara rağmen uluslararası rejim çalışmaları ve rejim teorisi uluslararası örgütleri, uluslararası yönetimi ve düzene ilişkin normları analiz etme hususunda alana önemli katkılar yapmıştır.

1.5.1.4. Kolektif yahut Kamusal Mallar Teorisi

Uluslararası yönetime ve işbirliğine dair liberalizmden neşet eden orta düzey teorilerden birisi de kolektif yahut kamusal mallar teorisi. Biyolojist-çevrebilimci Garrett Hardin, 1968 tarihli “Ortaklığın Trajedisi” adlı makalesinde görüşünü bir hikâyeden

²³⁸ Karns ve Mingst, a.g.e., s.42.

²³⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.43.

²⁴⁰ Hasenclever ve diğerleri, a.g.m., s.3.

²⁴¹ Evren Çelik Wiltse, a.g.m., s.145.

hareketle anlatmaktadır ve ortak bir otlığı paylaşan bir grup çobanın hikâyesinden bahsetmektedir.²⁴² Otlığı paylaşan her çoban hayvanlarının sayısını ve onları otlattığı alanı arttırmak isteyecektir çünkü bu durum kendisine daha besili hayvanlar ve daha fazla kazanç olarak geri dönecektir. Eğer tüm çobanlar kendileri için bireysel olarak rasyonel olan bu tercihi yaparsa yani hayvan sayılarını dolayısıyla otlattıkları alanı arttırsa bu otlığın tüm paydaşları kaybedecektir çünkü çok fazla hayvan bu bölgede otlayacak ve otlığın kalitesi düşecek bu durum da tüm yönlerden paydaşlar için ortaya olumsuz sonuçlar çıkaracaktır. Nihayetinde kendi kazancını çoğaltmak isteyen her çoban aslında ortak kazancı baltalamakta dolayısıyla her çoban zarar etmektedir. Hardin'in ortak otlak sembolü ile tasvir ettiği şey aslında her bireyin şahsi katkısına bakmaksızın faydalanabileceği bir kolektif yahut kamusal mallardır. Kolektif yahut kamusal mallar somut olabileceği gibi soyut da olabilir. Küresel bağlamda, açık denizler, atmosfer, ozon tabakası, kutup bölgeleri gibi tüm insanlığın doğal ortak alanları olarak anlaşılabilir.²⁴³ Bu alanlara kul yapısı küresel ortak alanları da eklemek mümkündür. Küresel norm ve prensipler, internet, barış içinde yaşam, sağlık, serbest ticaret için finansal istikrar, temiz bir çevre ve fakirlikle mücadele de ortak alanlara dâhil edilebilir.

Kolektif malların kullanımı karşılıklı seçimleri ve aksiyonları içermektedir. Bir devletin seçimleri ve aksiyonları diğer devletleri de etkilemektedir yani bir devlet için olumsuz sonuçlar getiren bir hadise başka bir devletin eyleminden kaynaklanabilmektedir. Örneğin 1920'li yıllardan itibaren yoğun bir şekilde kullanılan kloroflorokarbon gazlarının atmosfere ve ozon tabakasına verdiği zarar 1980'li yıllarda gelişmiş devletler tarafından görülmüş ve 1987 senesinde Kanada'nın Montreal şehrinde imzalanan bir protokol ile üretimine sınırlandırma getirilmiştir.²⁴⁴

Kolektif malların tanımlanması ile mevcut küresel ekonominin bu hususta eksik olduğu görülmüş ve alternatif yönetim formlarının ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kolektif yahut kamusal mallar teorisinde temel problematik kamusal malları kimin sağlayacağı konusu

²⁴² Garrett Hardin, "The Tragedy of the Commons", **Science**, New Series, 162(3859), 1968, s.1243-1248.

²⁴³ Inge Kaul, "Governing Global Public Goods in a Multi-Actor World: The Role of the United Nations", **New Millennium, New Perspectives: The United Nations, Security and Governance**, Ramesh Thakur ve Edward Newman Ed.), Tokyo: UN University Press, 2000, s.300.

²⁴⁴ Gregory Skalkeas, "Welcome Address", **Twenty Years of Ozone Decline: Proceedings of the Symposium for the 20th Anniversary of the Montreal Protocol**, Christos Zerefos ve diğerleri (Ed.), Netherlands: Springer, 2009, s.3-4.

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ortak eylem mekanizmalarının yoksunluğunda kamusal malların yeterli düzeyde arz edilmesi hususunda önemli riskler ortaya çıkmaktadır. Bu risklerden birisi de ortaya çıkan ürünlerden-mallardan (ortaya çıkışına fayda sağlasın sağlamasın) herkesin faydalanabilme şansıdır bu durum da bedavacılık/free-riding problemini ortaya çıkarmaktadır.

Kolektif malların sunulması, sunulacak grubun hacmine göre değişim göstermektedir. Mancur Olson kamusal mallar ile ilgili temel referans metinlerinden birisi olarak kabul edilen “Kolektif Eylemin Mantığı” adlı çalışmasında grubun hacmi büyüdükçe aynı şekilde kolektif malların ideal bir şekilde dağıtımın zorlaştığını vurgulamaktadır.²⁴⁵ Bedavacılık ve zarar verme eylemleri küçük gruplar içerisinde rahat bir şekilde fark edilmekte ve cezalandırılması daha kolay olmaktadır. Daha büyük gruplarda ise faydalanma oranı düşecek ve organizasyonel maliyetler artış gösterecektir.²⁴⁶ Küçük gruplarda aktörlerin birbirlerini takibi ve ortak çıkarların ihlali durumunda baskı ve ceza yaptırımlarının uygulanması daha kolay bir biçimde uygulanabilmektedir. Miles Kahler ise aksine büyük gruplar içerisinde de oylama kuralları, delegasyon ve diğer stratejilerle işbirliğinin kolaylaştırılabileceğini savunmaktadır.²⁴⁷ Ostrom da en efektif yönetim tarzının özel temsilcilerin yürütücü konumunda olduğu bir kendi kendini yönetme tarzı olabileceğini ileri sürmüştür.²⁴⁸

Sonuç olarak kamusal mallar teorisi uluslararası örgütler gibi kolektif eylemin ve ortak sahaların bulunduğu platformlarda, aktörlerin çeşitli sıkıntılarla yüz yüze gelebileceğini burada ortak çıkar ve işbirliği için aktörlerin tercihlerinin ödül ve ceza sistemi ile yeniden yapılandırılabileceğini öngörmektedir. Örneğin teşkil edilecek bir mekanizma ile kutup bölgelerini tehdit edenlere çeşitli cezalar verilirken, bu yönde küresel işbirliğine katkıda bulunanlara teşvikler verilebilir. Kolektif yahut kamusal mallar teorisi çeşitli alanlardaki uluslararası anlaşmaları, BM'nin çeşitli faaliyetlerini, çeşitli uluslararası örgütlerin teşkilini ve çeşitli malların üretiminin teşviki yahut engellenmesi ile ilgili oluşturulan uluslararası rejimleri farklı yönlerden analiz edebilir ve açıklayabilir.

²⁴⁵ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action**, New York: Schocken, 1968, s.35.

²⁴⁶ Karns ve Mingst, a.g.e., s.44.

²⁴⁷ Miles Kahler, “Multilateralism with Small and Large Numbers”, **International Organization**, 46(03), Yaz 1992, s. 681-708.

²⁴⁸ Elinor Ostrom, **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Rejim teorisi bilhassa ozon tabakası yahut açık denizler gibi tüm insanlığın ortak malı ve mirası olan bölgelerdeki problemlerin çözümü için faydalı görülebilir.

Nihayetinde kolektif yahut kamusal mallar teorisi liberalizmden neşet eden diğer teoriler ile birlikte uluslararası örgütleri, uluslararası hukuku ve uluslararası rejimleri kamusal malların yönetimi ve uluslararası alanda işbirliğini kolaylaştırıcı araçlar olarak görmekte ve bu yönde olumlu roller ifa ettiklerine iman etmektedir. Örneğin; bu temelde BM Teşkilatı'nın güç ilişkilerinin denetlenmesine yardımcı olacağına, teşkil edeceği ortak değerlerin ve ortak çıkarların ulusal çıkarların yerini alacağına, insanlığın gelişimini destekleyeceğine, uluslararası alanda işbirliği için bir meclis hüviyetinde bir yapı oluşturacağına dair liberallerin ümitleri bulunmaktadır.²⁴⁹ Tabii ki bu durum devletlerin öncelikli amacı olarak güç ve ulusal çıkar kavramlarını ileri süren realistlerin tam zıddındaki bir noktaya tekabül etmektedir.

1.5.2. Realizm

Uzun bir felsefi ve tarihi geleneğin ürünü olan realizm ve çeşitli realizm formları temelde bireylerin kendi şahsi çıkarlarını ön plana alarak eylemde bulunduğu varsayımına dayanmaktadır. Realizm, realpolitik yahut güç siyaseti en eski ve en fazla benimsenmiş uluslararası ilişkiler teorisidir.²⁵⁰ Realizm bilhassa bilginin bilimsel perspektif ve pozitif yöntemler ile elde edilebileceğini savunan bir akademik dünyada kendisine geniş bir alan açmış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler disiplininin de temel teorisi olarak kabul edilmiştir.²⁵¹ Realist teori geleneğinin kuruluşunda önemli rol oynayan düşünürler arasında Thucydides (M.Ö. 460-395), Niccolo Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679), Carl von Clausewitz (1780-1831), Edward H. Carr (1892-1982), Hans J. Morgenthau (1904-1980), Raymond Aron (1905-1983) ve John J. Mearsheimer (1947-) sayılmaktadır. Milat'tan önce beşinci yüzyılda Yunanistan'da yaşamış Atinalı Thucydides ile yirmi birinci yüzyılda ABD'de, New York'ta yaşayan John J. Mearsheimer'i aynı teori geleneğinin parçası yapan husus; uluslararası ilişkilere dair

²⁴⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.45.

²⁵⁰ Jack Donnelly, "Realizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.53.

²⁵¹ Ali Balcı ve Tuncay Kardaş, "Realizm", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Ekim 2014, s.119.

sordukları soruların aynı, bu sorulara verdikleri cevapların ise büyük oranda benzer olmasıdır.²⁵²

Uluslararası sistem içerisinde realistler devletleri ana aktör olarak görmektedir. Realizm; genellikle insan doğasının kötü olduğu ve insanın çevresine ve çevresindekilere hâkim olmak istediği varsayımından hareket etmektedir.²⁵³ Realistler, insan bencilliğinin ve tüm siyasal yaşamda güç ve güvenliğin önceliğini zorunlu kılan uluslararası bir üst otorite yokluğunun (anarşi) siyaset üzerinde oluşturduğu kısıtlamalara vurgu yapmaktadır.²⁵⁴ Realizmin özü, anarşi ve insan bencilliğinin birleşimiyle güç siyasetinin nihai mecburiyetlerinde yatmaktadır.²⁵⁵ Morgenthau'nun ifadesiyle uluslararası siyaset tüm siyaset gibi nihayetinde güç için bir mücadeledir.²⁵⁶ Realistlere göre uluslararası sistemde sürekli bir rekabet ve güç mücadelesi hali yaşanmaktadır.

Minimal metafizik noktasında realizmin temel önermelerini üç başlık çerçevesinde tasvir etmek mümkündür. Buna göre devlet uluslararası siyasetin temel aktörüdür; iç ve dış siyaset birbirinden ayrı iki ayrı sahadır; uluslararası ilişkilerin temeli güç mücadelesidir.²⁵⁷ Bir başka açıdan realizmin minimal metafiziği üç temel noktada özetlenebilir. Bunlar; devlet merkezlik varsayımı, güç varsayımı, rasyonellik varsayımıdır.²⁵⁸ Morgenthau'ya göre realizm altı temel ilke üzerinde yükselmektedir. Buna göre politika; toplum gibi kaynağı insan fitratı olan objektif kanunlar tarafından yönetilmektedir; uluslararası siyasette çıkar güç olarak tasvir edilmektedir; güç olarak tasvir edilen çıkar evrensel bir olgu olarak düşünülmelidir ancak çıkarın manası ve muhtevası dış politikanın şekillendiği siyasi ve kültürel çevreye bağlı olarak değişebilmektedir; ahlaki kurallarla siyasi aksiyonlar arasında daimi bir gerginlik hali bulunmaktadır; belli bir ülkenin ahlaki endişeleri ile küresel evrensel prensipler aynı anlama gelmemektedir; realizm'in çıkarı güç

²⁵² Eyüp Ersoy, "Realizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.160.

²⁵³ Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.120.

²⁵⁴ Robert G. Gilpin, "The Richness of the Tradition of Political Realism", **Neo-Realism and Its Critics**, Robert O. Keohane (Ed.), New York: Columbia University Press, 1986, s.305.

²⁵⁵ Donnelly, a.g.m., s.54.

²⁵⁶ Jacques Huntzinger, **Introduction aux Relations internationales**, Paris: éditions du Seuil, 1987, s.83.

²⁵⁷ John A. Vasquez, **The Power of Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s.37.

²⁵⁸ Keith L. Shimko, "Realism, Neorealism and American Liberalism", **The Review of Politics**, 54/2, 1992, s.286-287.

perspektifinden tasviri uluslararası politikayı diğer disiplinlerden farklı bir yere konumlandırmakta ve nihayetinde onu bağımsız bir disiplin haline dönüştürmektedir.²⁵⁹

Her devletin temel hedefinin hayatta kalma yani kendi varlığını sürdürme olduğunu savunan bu görüş, devletlerin varlıklarının devamı hususunda kendisinden başka hiçbir aktöre güvenemeyeceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle anarşik bir karakter arz eden ve güvenin söz konusu olmadığı bir uluslararası sistemde her devlet kendi varlığının devamını garanti etmek noktasında kendi başının çaresine bakmak durumundadır.²⁶⁰ İç siyaset ve uluslararası siyaset arasında bir ayırım yapan realistlere göre, uluslararası siyasetin egemen aktörü devlettir. Uluslararası örgütler, ticari şirketler yahut sivil toplum örgütleri devletlerin politikalarını etkileme gücüne sahip değildir. Realizmin devlet telakkisi noktasında iki önemli özelliği vardır; buna göre devlet dışında uluslararası sistemde egemen başka bir aktör yoktur ve devlet yekparedir, bu nedenle de rasyonel bir aktördür.²⁶¹

Çoğu realiste göre uluslararası sistem içerisinde bir üst otorite bulunmadığı için devletleri sınırlandıracak çok az kural yahut norm bulunmaktadır. Ancak modern realizmin babası olarak telakki edilen Morgenthau alandaki meşhur eserinde uluslararası alanda ahlak, hukuk ve yönetim başlıklarını da analiz etmiştir.²⁶² Morgenthau'ya göre uluslararası örgütler devletler tarafından ihtiyaç duyulduğunda kullanılan araçlardır. Uluslararası örgütler üye devletlerin güçlerine göre yükselebilir yahut güç kaybedebilir ancak uluslararası sistemin temel karakteristiğine etki edemezler zira onlar devletlerarasındaki güç dağılımına göre etki gösterebilirler çünkü üye devletlerin gücü haricinde münhasır bir güçleri bulunmamaktadır.²⁶³ Bu görüşe göre uluslararası örgütler büyük güçlerin yönlendirmelerine fazlasıyla açıktır ve devlet aksiyonlarını etkilemeye yönelik devletlerden bağımsız bir kapasiteleri yoktur ve haliyle de uluslararası sistemi yalnız başlarına değiştiremezler-dönüştüremezler.

²⁵⁹ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Boston: McGraw-Hill Higher Education, 2006, s.4-5.

²⁶⁰ Andrew Linklater, "İngiliz Okulu", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.123.

²⁶¹ Balcı ve Kardeş, a.g.m., s.122.

²⁶² Hans Morgenthau, **Politics Among Nations**, 4. Baskı, New York: Knopf, 1967, s.219-220.

²⁶³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.46.

Çoğu realist teorisyen uluslararası alanda işbirliğini ihtimal dışı görmez lakin onlar için uluslararası örgütler ve uluslararası alanda işbirliği arkaplanda kalan ikincil bir hadisedir. Çünkü uluslararası örgütlerin zorlayıcı gücü olmadığı için devletler üzerinde ve uluslararası siyaset üzerinde çok küçük bağımsız etkileri olabilir. Bu yönde bir yetkileri olmadığı için de bu yönde bir güç sergileyebilmeleri mümkün değildir.²⁶⁴ Realistler uluslararası örgütlerin bağımsız bir aktör olma fikrini kabul etmedikleri gibi devlet dışı sivil toplum örgütlerinin de uluslararası sistem içerisinde herhangi bir ehemmiyetinin olmadığını savunmaktadırlar. Nihayetinde çoğu realist düşünürü göre barışı sürdürmede gücün caydırıcılığı ve güç dengesi uluslararası örgütlerden daha efektiftir.²⁶⁵

1.5.2.1. Neo-Realizm yahut Yapısal Realizm

Realizmin çeşitli türevleri arasında en fazla iz bırakanı neo-realizm yahut yapısal realizm olmuştur. Realizm, özellikle 1980'li yıllarla beraber, bilhassa Kenneth Waltz'ın çalışmaları vesilesiyle tekil aktörler ve onların rasyonel davranışına yoğunlaşmak yerine sistemik unsurlara daha fazla ağırlık veren bir çizgiye doğru yönelmiştir.²⁶⁶ Waltz'a göre siyasal yapılar düzenleyici ilke, fonksiyonların farklılaşması ve kapasitelerin dağılımınca tanımlanır; yani birimler birbiriyle nasıl ilişkilidir, siyasal fonksiyonlar nasıl tahsis edilir ve güç nasıl dağıtılır soruları siyasal yapılar tanımını belirlemektedir.²⁶⁷ Neo-realizm üç temel varsayım üzerine bina edilmiştir. Sistemin düzenleyici ilkesi olarak anarşi; devletleri birbirine benzer kılan güvenliği önceleyen davranış biçimi ve sistemdeki aktörlerin pozisyonlarını belirleyen güç dağılımı-hiyerarşidir.²⁶⁸ Nihayetinde ulusal ve uluslararası siyaseti tanımlayan özünde hiyerarşi ve anarşidir.²⁶⁹

Hiyerarşik ve merkezi olan ulusal sistemde sistem içi aktörler ast-üst ilişkisi içerisinde olmasına rağmen merkezi olmayan ve anarşik uluslararası siyasi sistemlerde her bir aktör diğer aktörlere eşittir ve kimse emir vermeye yetkili değildir ve kimse biat ve

²⁶⁴ Bkz. Lloyd Gruber, **Ruling The World: Power Politics and the Rise of Supranational Institutions**, Princeton: Princeton University Press, 2000.

²⁶⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.46.

²⁶⁶ Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.127.

²⁶⁷ Donnelly, a.g.m., s.59,60.

²⁶⁸ Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.127.

²⁶⁹ Donnelly, a.g.m., s.59,60.

itaate mecbur değildir.²⁷⁰ Dolayısıyla uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi anarşi olmaktadır.²⁷¹ Uluslararası sistemde aktörler sadece kendi pozisyonları ve kendi kazançlarıyla alakadar değildir aynı anda diğer rakip aktörlerin de ne kazandığı ile yakından ilgilidir bu yüzden uluslararası siyaset pozisyoneldir. Bundan dolayı neo-realist tasavvurda insan doğası uluslararası siyasete dair öncelikli bir açıklama kaynağı olmaktan çıkmakta ve yerini anarşik sistemin belirleyiciliğine bırakmaktadır.²⁷² Waltz, realizmin temel önermesini insan fitratına dayandırmadığı ve analiz düzeyi olarak sistem ve yapıyı esas aldığı için daha bilimsel bir teori geliştirme çabası içerisinde olduğu yorumu yapılmıştır.²⁷³ Waltz, devletler için öncelikli olanın hayatta kalma-beka saiki olduğunu ileri sürmüştür. Beka saikinin ötesinde devletlerin hedeflerinin sonsuz derecede çeşitlendirilebileceğini kabul etmekle beraber Waltz; bekayı temel saik olarak görmektedir çünkü beka, devletlerin sahip olabileceği diğer tüm hedeflere ulaşabilmesi için bir ön şarttır.²⁷⁴

Devletlerin güç için mücadele etmesi çeşitli unsurların biraraya gelmesi ve bunların uluslararası sisteme karakteristik özelliğini vermesi nedeniyle gerçekleşmektedir. Buna göre sistemin temel aktörleri büyük güçlerdir; her devlet saldırgan bir askeri potansiyele sahiptir; devletlerin diğer devletlerin saldırgan mı yoksa savunmacı mı olduklarına dair niyetlerinden hiçbir zaman kesin olarak emin olabilmek şansları bulunmamaktadır; devletlerin nihai hedefleri beka-hayatta kalmaktır; zira devletler rasyonel aktörlerdir.²⁷⁵ Bahsi geçen unsurların herhangi birisi tek başına devletlerin güç hedefini açıklamamaktadır ancak bu unsurların bir arada düşünülmesi neden devletler güce erişmeyi hedefler sorusunu yanıtlayabilir. Diğer aktörlerden kuşkulandığı ve her aktörün kendi başının çaresine bakmak durumunda olduğu bir sistemde beka stratejisinin en makul hedefi diğer aktörlerin size saldırmaya cesaret edemeyeceği miktarlarda güç artırımına gitmektir. Güç artırımı hedefi klasik realistlerle benzeşen bir hedef gibi görülebilir lakin güç artırımını

²⁷⁰ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Long Grove: Waveland Press, 1979, s.88.

²⁷¹ Ersoy, a.g.m., s.174.

²⁷² Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.127.

²⁷³ Barry Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism," Steve Smith ve diğerleri, **International Theory: Positivism and Beyond**, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.49.

²⁷⁴ Waltz, a.g.e., s.91.

²⁷⁵ John Mearsheimer, "Structural Realism", **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, Tim Dunne ve diğerleri (Ed.), Oxford: Oxford University Press, 2010, s.79-80.

güvenliği sağlayan en garanti yol olduğu için elzemdir; yoksa klasik realistlerin iddia ettikleri gibi güçlü olmak tek başına insan fitratından kaynaklanan bir hedef değildir.²⁷⁶

Neo-realist teoriye göre uluslararası alanda işbirliği ihtimali imkânsız olmasa da çok zayıf ve azdır. Devletler karşılıklı çıkarlar için işbirliği ihtimali ile yüz yüze geldiğinde kazancın ne şekilde paylaşılacağına dair kendilerini güvensiz hissetmektedir. Burada devletlerin eğilimi ikimiz de kazanacak mıyız sorusundan çok kim daha fazla kazanacak sorusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin kazanç bire iki oranında bölünecekse çok kazanan az kazanana zarar verecek bir şekilde bu adaletsiz dağılımı gelecek siyasetinde kullanabilir. İşbirliği iki taraf için önemli kazanımlar doğursa da her iki tarafta da diğerinin bu kazancı onun kapasitesini ne şekilde geliştirecek yönündeki kaygısı işbirliğinin uzun ömürlü olmasını engelleyecektir.²⁷⁷ Neo-realist tasavvura göre devletin işleyişinden farklı olarak uluslararası alanda normları yahut kuralları hayata geçirebilecek ve devletleri bahsi geçen normlara yahut kurallara uymaya zorlayacak bir polis gücü bulunmamaktadır. Bu görüşe uygun olarak, BM gibi kurumların yaptırım gücü olan Güvenlik Konseyi de zaten uluslararası sistemde önemli pozisyonları elinde bulunduran beş ülkenin kontrolindedir.²⁷⁸

Neo-realistlerin çoğu uluslararası örgütlerin ve uluslararası rejimlerin varlığını ve ortaya çıkışını kabul etmekle birlikte bunların öneminin gereğinden fazla abartıldığını düşünmektedirler.²⁷⁹ Uluslararası örgütler sadece güç ilişkilerinin takip edildiği arenalar hüviyetindedir. Uluslararası örgütlerin devlet davranışı üzerinde çok küçük bir etkisi vardır ve Soğuk Savaş sonrası dönemde düzeni sağlamaya yönelik oldukça düşük bir ümit vermektedir.²⁸⁰ Neo-realistlerin büyük bir kısmı uluslararası örgütlerin uluslararası sisteme üzerinde çalışılmaya değerlik düzeyde bir bağımsız etkisinin olmadığı kanaatindedir. Bununla birlikte realizmden neşet eden bazı orta düzey teoriler uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenme hususu ile ilgili önermeler sunmaktadır. Tezin bu bölümünde bahsi geçen orta düzey teorilerden stratejik yahut rasyonel seçim teorisi ile hegemonik istikrar teorileri ve büyük güçler uyumu üzerinde durulacaktır.

²⁷⁶ Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.127.

²⁷⁷ Waltz, a.g.e., s.105.

²⁷⁸ Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.128.

²⁷⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.47.

²⁸⁰ John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", **International Security**, 19(3), Kış 1994-1995, s.7.

1.5.2.2. Stratejik yahut Rasyonel Seçim Teorisi/ Kurumsalcılığı

Stratejik yahut rasyonel seçim teorisinden siyaset biliminden ekonomiye kadar çok geniş bir sahada istifade edilmektedir. Rasyonel seçim teorisi neo-realizmin aksine uluslararası alanda işbirliği ve örgütlenme hususuna daha iyimser bir perspektif sunmaktadır.²⁸¹ Teoriye göre devletlerin seçimleri yine devletlerin objektif ve maddi koşullarından neşet etmektedir.²⁸² Rasyonel seçim teorisinde uluslararası politikanın esas aktörleri olan devletlerin rasyonel davranarak işbirliği kurulması formülünü benimsedikleri ve devletlerarasındaki ilişkileri ve faaliyetleri düzenleyecek, kendi işlerini kolaylaştıracak kurumlar oluşturdukları-oluşturacakları varsayımlarından hareket edilmektedir.²⁸³ Rasyonel seçim teorisyenleri teoriyi uluslararası ilişkiler sahasında uygularken devlet davranışını açıklamada teorinin mikro-iktisatta kullanılışından esinlenmektedir. Buna göre devletler faydalarını maksimize etmek maksadıyla rasyonel fiillerde bulunmaktadır.²⁸⁴ Bununla birlikte bu durumun bazı pazar kusurlarını da meydana çıkarabileceğini de kabul etmektedirler. Örneğin bilgi eksik olabilir yahut işlem bedelleri çok pahalı olabilir. Bu gibi durumlarda kurumlar-organizasyonlar anahtar rol oynayabilirler.²⁸⁵ Bu kurumlar-organizasyonlar aynı zamanda aktörlerin seçimlerini baskılayan-kısıtlayan bir davranış da gösterebilirler.²⁸⁶

Teoriye göre devletler her ne kadar işbirliği öncesi statükoya dönmeyi arzulasalar da uluslararası düzenlemelerin tarafı-parçası olmayı rasyonel bulmaktadır.²⁸⁷ Devletler zamanın gereklerinin gerisinde kalma korkusu taşımaktadır bu nedenle çıkarları için en iyi tercih olmasa dahi bu tarz yapılanmaların peşine takılmaktadır (bandwagoning). Buradan hareketle devletler aleyhlerine olan güç dengesini güç artırımına giderek yahut savaş yoluyla düzeltmeye çalışabilirler ancak buna imkânı olmayan küçük ve orta büyüklükteki devletler ise bir büyük gücün peşine takılma yoluyla hayatta kalırlar.²⁸⁸

²⁸¹ Remi Maier-Rigaud, **International Organisations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations**, Bonn: Max Planck Society, 2008/7, s.10.

²⁸² Karns ve Mingst, a.g.e., s.47.

²⁸³ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s.21.

²⁸⁴ Maier-Rigaud, a.g.e., s.11.

²⁸⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.48.

²⁸⁶ Maier-Rigaud, a.g.e., s.11.

²⁸⁷ Bkz. Gruber, a.g.e.

²⁸⁸ Balcı ve Kardaş, a.g.m., s.135.

Teorinin temel çıkış noktası; devlet fiillerinin olası öznel faydalara dair rasyonel hesaplamalar temelinde şekillendiği varsayımdır; bahsi geçen hesaplamalara diğer aktörlerin kapasiteleri ve olası hedeflerine dair tahminler de dâhildir.²⁸⁹ Nihayetinde uluslararası örgütler sıklıkla beklentileri istikrarlı hale getirdiği ve belirsizliği gidererek şahsi çıkarlara ulaşmayı kolaylaştırdığı için var olmaktadır.²⁹⁰ Buradan hareketle örneğin Avrupa dâhilinde devletlerin rasyonel fiillerine dair bir analiz yapılmak istenirse Avrupa sınırları içerisindeki çeşitli uluslararası örgütlerin dikkate alınması gerekecektir.²⁹¹

Teorinin temel önermelerine göre devletler uluslararası örgütleri gelecekteki hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak kullanmakta ve onları aynı zamanda dizayn etmektedir.²⁹² Bu açıdan rasyonel seçim teorisi-kurumsalcılığı çıkış noktası olarak aslında neo-realist teori ile benzerlikler de sergilemektedir. Bununla beraber neo-realizm ve rasyonel seçim teorisinin temelde farklı yaklaşımlar olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Rasyonel seçim teorisi; devletlerin, diğer devletlerin ne yaptığına bakmaksızın, şahsi faydalarını maksimize etmeyi hedeflediği temelinde şekillenmiştir. Eğer işbirliği devletlere kesin kazançlar sağlayacaksa işbirliğinin parçası olacaklardır aksi durumda ise işbirliğinden uzak duracaklardır.²⁹³ Devletlerin kendi belirli çıkarlarını düşünerek hareket ettiği görüşü temelinde rasyonel seçim teorisi-kurumsalcılığı uluslararası örgütlerin, uluslararası ortak eylem sorunlarını çözmek için, devletlerin isteği ile kurulmuş olduğunu öngörmektedir. Bir diğer deyişle uluslararası örgütler karşılıklı çıkarlara ulaşmak için yardımcı olabilecek yapılardır.²⁹⁴

Rasyonel seçim teorisi-kurumsalcılığına göre çeşitli problemlerin uluslararası işbirliği ile çözülmesi ve karşılıklı çıkarların sağlanması devletlere bu çıkarların sürdürülebilmesi için uluslararası örgütleri kurmaları hususunda yeterli motivasyon sağlamaktadır. Teori kendisini neo-realizm gibi sadece güvenlik boyutunda kısıtlamamakta örneğin ekonomi gibi sahalarda da çözüm önerileri sunmaktadır. Bu nedenle işlevleri

²⁸⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.48.

²⁹⁰ Robert O. Keohane, "Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War", **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**, David A. Baldwin (Ed.), New York: Columbia University Press, 1993, s.288.

²⁹¹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.48.

²⁹² Barbara Koremenos ve diğerleri, "The Rational Design of International Institutions", **International Organization**, 55(4), Sonbahar 2001, s.762.

²⁹³ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organisation**, 42(3), 1988, s.495-503.

²⁹⁴ Maier-Rigaud, a.g.e., s.12.

sadece kısıtlı güvenlik nosyonu ile sınırlı kalmamakta refah gibi konulara da yönelmektedir.²⁹⁵ Teori, uluslararası örgütleri, rasyonel, problemlerle ilgili müzakere eden ve uluslararası aktörlerin direkt yüzüne bu problemlerle alakalı önerileri sunan yapılar olarak tasavvur etmektedir.²⁹⁶ Realizmden neşet eden diğer teorilerin aksine rasyonel seçim teorisi-kurumsalcılığında güç kavramı analiz düzeyinin direkt olarak merkezinde bulunmamaktadır.²⁹⁷

1.5.2.3. Hegemonik İstikrar Teorileri ve Büyük Güçler Uyumu

Orta düzey teorilerden birisi olan hegemonik istikrar teorisinin kökenleri realist geleneğe uzansa da aynı zamanda teori; neo-liberalizm, uluslararası rejimler ve kamusal mallar teorilerinden de istifade etmiştir.²⁹⁸ Teori; 1970'lerde ve 1980'lerde açık ekonomi nasıl inşa edilir ve nasıl sürdürülür sorularına cevap olarak geliştirilmiştir. Teorinin bu sorulara cevabı ise bu durumun dominant yahut hegemon bir devletin gücü ve liderliğinde gerçekleşebileceği şeklinde olmuştur. Bu durumun tek bir devlet liderliğinde olup olamayacağı bazı teorisyenler tarafından tartışma konusu yapılsa da konu üzerinde görüş beyan eden tüm teorisyenler liderlik yahut güç ile kurumsal liberal ekonomi arasındaki ilişkiyi kabul etmiştir.²⁹⁹

Liberal sadakate ve eyleme sahip olmayan-bağlı olmayan hegemonya ile açık pazar ekonomisi bir emperyal sisteme sebebiyet verebilmekte ve daha küçük güçler aleyhine politik ve ekonomik sınırlamalara yol açabilmektedir.³⁰⁰ Teori açık pazar ekonomisini bir dominant ekonominin eylemleri olmaksızın sürdürülemez bir kolektif yahut kamusal mal olarak tahayyül etmiştir. Teori, bahsi geçen kolektif yahut kamu malının istikrarlı bir biçimde sağlanması için uluslararası topluluğun liderlik temelinde örgütlenmesinin gerektiğini vurgulamaktadır.³⁰¹ Böyle bir örgütlenme sağlanmadığında ise istikrar

²⁹⁵ Maier-Rigaud, a.g.e., s.12.

²⁹⁶ Koremenos ve diğerleri, a.g.m., s.768.

²⁹⁷ Karns ve Mingst, a.g.e., s.48.

²⁹⁸ Karns ve Mingst, a.g.e., s.48.

²⁹⁹ Krasner, a.g.m.

³⁰⁰ Robert Gilpin, **The Political Economy of International Relations**, Princeton: Princeton University Press, 1987, s.72.

³⁰¹ Charles P. Kindleberger, "Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides", **International Studies Quarterly**, 25(2), Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, Haziran 1981, s.242-254.

sağlayıcısı olmayan bir sistem ortaya çıkabilecektir.³⁰² Teori; temel olarak, uluslararası siyasette güçlü, baskın bir aktörün, sistemde tüm devletler için kolektif olarak arzu edilen sonuçlara ulaşmak amacıyla liderlik yapması biçiminde de tanımlanmaktadır.³⁰³

Hammaddeler, para kaynakları, pazarlar ve yüksek değerli malların üretimine dair rekabetçilik üzerinde dominant bir devlet olduğunda bu durum diğer ekonomiler üzerinde bir liderlik uygulanması anlamına geleceği gibi aynı zamanda diğer devletler üzerinde bir ekonomik nüfuz kullanılabileceği anlamına da gelmektedir. Eğer bu tarz bir dominant; eşit bir serbest piyasaya ve açık liberal dünya ekonomisine varlığını adarsa; bu dominant pozisyonunu kolektif malların tedarikini garanti etmek ve açık bir ticaret-para düzenini stabil kılmak için de kullanabilir. Bunu yapması halinde; çeşitli normların inşası, hilekârlığın ve bedavacılığın önlenmesi, diğer aktörlerin de sistemin giderlerini üstlenmesi ve sistemin sürdürülmesi yönünde cesaretlendirilmesi, devletlerin gümrük duvarlarını kaldırması yönünde yüreklendirilmesi, para sisteminin yönetilmesi, kendi dinamizmini sistemin geri kalanının da gelişimi için bir motor olarak kullandırması, bilgi ve teknolojinin transferi ve krizlere cevap verilmesi gibi çeşitli görevler ifa edebilmektedir.³⁰⁴

Tarihten günümüze bu tarzda iki tip hegemonik devletin küresel sahnede boy gösterdiği düşünülmektedir.³⁰⁵ İlk örnek ondokuzuncu yüzyılda dominant pozisyonunu büyük ekonomik güçler arasında bir serbest ticaret devri oluşturmak için kullanan Büyük Britanya olmuştur. İkinci örnek ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Bretton Woods uluslararası ticaret ve para sistemini kurması, gümrük duvarlarının azaltılması hususundaki teşviki, Amerikan dolarının küresel rezerv para birimi olarak kullanımı ve deniz aşırı yatırımların genişlemesi ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu hususta ABD'nin önemli rolü, liberal ekonomik düzene dair vizyonunun gerçek olması için bedel ödemeye yönelik eğilimi olmuştur.³⁰⁶

³⁰² Servet Akyol ve Süleyman Ulutürk, "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 13(2007), s. 69,70.

³⁰³ Isabelle Grunberg, "Exploring the "Myth" of Hegemonic Stability", **International Organization**, 44(4), 1990, s.431.

³⁰⁴ Keohane, a.g.m., s.32.

³⁰⁵ Karns ve Mingst, a.g.e., s.49.

³⁰⁶ Karns ve Mingst, a.g.e., s.49.

Teori ile alakalı çeşitli düzeylerde farklı sorgulamalar da yapılmıştır. Örneğin “niçin sistemdeki dominant devlet liderliği üstlensin” yahut “liberal değerler için neden kendisini sorumlu kılsın” soruları bu manada üzerinde çeşitli analizler yapılan konular olmuştur. Bunlar “bütünleşmiş-iliştirilmiş liberalizm” ve “hegemonun sosyal niyeti” gibi kavramlar üzerinden açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.³⁰⁷

Uluslararası ekonomi rejiminin 1970’lerde ve 1980’lerde ciddi kırılma ve meydan okumalara direnci; teorisyenlerin hegemonyanın gerilemesi durumunda neler olacağı ile ilgili de çalışma yapmalarına vesile olmuştur. Hegemon, güç kaybına uğrasa ve liderliğini sürdüremeyecek konuma sürüklense bile işbirliğinin devam etme ihtimali bulunmaktadır.³⁰⁸ Buna göre sistemin kurulumundan doğan ortak çıkarlar mirası nedeniyle rejim, taraf devletlerin isteği ile varlığını ve işlevini sürdürmeye devam edecektir.³⁰⁹ Bu tarz görüşler uluslararası rejimlerin kuruluşunda hegemonik gücün ve devlet davranışlarının temelini anlaşılmasında çok önemli katkılar sunmuştur.³¹⁰ Nitekim sistemde önde gelen aktörlerin ekonomik gücünün bu yönde kritik bir rol oynadığı da vurgulanmıştır.³¹¹ Bu noktada realistler gibi sistemde önde gelen devletlerin küresel ekonominin dominant aktörleri oldukları savunulmuştur ancak realistlerin aksine neo-liberal kurumsalcılara yakın da durarak devlet tercihlerinde ve karar alma süreçlerinde uluslararası örgütlerin ve sivil toplum örgütlerinin de etkileri olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre nihai kararı devletler vermektedir ancak bu nihai kararın oluşumunda farklı forumlar ve uluslararası örgütlerin etkisi görülmektedir.³¹²

Hegemonik istikrar teorisi ve büyük güçlerin uyumu, her ne kadar realizmden neşet etse de, diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden de önemli katkılar görmüştür. Farklı teorilerden gelen bu katkılar araştırmacıların dominant devletlerin uluslararası yönetime ne şekilde katkı verdiklerinin analizini yapmalarına ve diğer aktörlerin uluslararası yönetim süreçlerine nasıl etki verdiklerini gözlemlmelerine yardımcı olmaktadır.³¹³

³⁰⁷ Bkz. John Gerard Ruggie, a.g.m.

³⁰⁸ Karns ve Mingst, a.g.e., s.49.

³⁰⁹ Charles P. Kindleberger, “International Public Goods Without International Government”, **American Economic Review**, Sayı 76, Mart 1986, s.8.

³¹⁰ Karns ve Mingst, a.g.e., s.49.

³¹¹ Daniel Drezner, **All Politics is Global: Explaining International Regulatory Regimes**, Princeton: Princeton University Press, 2007.

³¹² Karns ve Mingst, a.g.e., s.50.

³¹³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.50.

1.5.3. Sosyal İnşacılık

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde nispeten yeni bir yaklaşım olmasına karşın bilhassa kurallar ve uluslararası örgütler noktasında sosyal inşacılık giderek önem kazanmaya başlamıştır. İnşacılık ve sosyal inşacılık teorilerinin birçok değişik biçimi olsa da hepsi bireylerin, devletlerin ve diğer aktörlerin davranışlarının paylaşılan değerler, sosyal inşa edilmiş kurallar ve gelenekler tarafından şekillendirildiği hususu üzerinde ittifak etmektedir.³¹⁴ Bu yaklaşım sosyoloji disiplininin uluslararası ilişkiler sahasına taşınmıştır. Sosyal inşacılık toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bir toplumsal gerçekçilik olarak da uluslararası ilişkilerin bir sosyal inşa olduğunu ileri sürmektedir.³¹⁵ Sosyal inşacılar maddi yapılar kadar sosyal-toplumsal yapıların da uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynadığının, kimliğin siyasi eylemleri şekillendirdiğinin ve aktörler ile yapılar arasında karşılıklı bir etkileşim ilişkisinin olduğunu altını çizmektedir. Bu noktada sosyal inşacılık gerçekliğin sosyal inşasına dikkat çeken bütüncül ve idealist bir ontolojik bakış açısıdır denilebilir.³¹⁶

Soğuk Savaşın sona ermesi neo-realist ve neo-liberal varsayımların ciddi bir şekilde eleştirilmesine vesile olmuştur zira ne neo-realist teori ne de neo-liberal teori Soğuk Savaşın sona ermesi hadisesini tahmin edememiştir. Ayrıca Soğuk Savaşın sona ermesi akabinde ortaya çıkan sistemik değişimi anlama ve anlamlandırmada da ciddi anlamda eksiklikleri ortaya çıkmıştır.³¹⁷ Soğuk Savaşın sona ermesi bu yönüyle de sosyal bilimlerde, bilhassa Uluslararası İlişkiler’de, alternatif bakış açılarının meydana çıkmasına altyapı hazırlamıştır. Bu yönüyle uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde 1980’li yılların ikinci yarısında temelleri atılan sosyal inşacılık, 1990’lı yıllarda Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte önde gelen teorik yaklaşımlardan birisi haline gelmiştir. İnşacılık kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe öncelikle Nicolas Onuf’un çalışmaları ile kendisine yer bulmuştur. Sosyal inşacılar tek bir nesnel ve değişmez uluslararası ilişkiler gerçeği olmadığını, tarihsel ve sosyal bağlama bağlı olarak uluslararası dünyanın farklı şekillerde kurulabileceğini düşünerek uluslararası ilişkilerde değişim paradigmasının

³¹⁴ Karns ve Mingst, a.g.e., s.50.

³¹⁵ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.325.

³¹⁶ Küçük, a.g.m., s.325.

³¹⁷ Christian Reus-Smit, “Konstruktivizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.293.

önünü açmış, bu değişim ile bağlantılı olarak özellikle toplumsal ve kültürel dinamikleri açığa çıkartmak suretiyle disiplinde uzun bir süre göz ardı edilmiş değişim konusunu uluslararası teorinin gündemine taşımıştır.³¹⁸

İster devletler ister de bireyler olsun siyasi ve sosyal aktörlerin eylemlerini şekillendirdiğine inanılan sistemik yapılar söz konusu olduğunda sosyal inşacılar sosyal ve fikirsel yapıların en az maddi yapılar kadar etkin olduğunu iddia etmektedir. Bu noktada sosyal inşacılar sistemdeki aktörlerce paylaşılan fikir, inanç ve değerler sisteminin yapısal bir hal arz ettiğini ve sosyal-siyasi eylemler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunun altını özellikle çizmektedir.³¹⁹ Sosyal inşacılar, toplumsal yaşamı oluşturan asli yapıların maddi unsurlardan değil büyük ölçüde ortak düşüncelerden ve bilgidен kurulu olduğunu, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının ise verili ve sabit olmadığını aksine sosyal etkileşim vesilesiyle ortaya çıktığını iddia etmektedir.³²⁰ Realist ekol devletlerin çıkarlarının ve kimliklerinin öncel bir veri olduğunu iddia ederken sosyal inşacılar bunun kültür, idealler, kurallar, ulusal ve uluslararası etkileşimler vesilesiyle sosyal olarak inşa edildiğini vurgulamaktadır. Yani; aktörlerin kimlikleri ve çıkarları sosyal yapılarla karşılıklı bir ilişki içerisinde sosyal olarak inşa edilmektedir. Dolayısıyla devletler diğer aktörlerle ilişkiye girmeden önce bir kimliğe yahut ulusal çıkar düşüncesine sahip değildir.³²¹

Sosyal inşacılar maddi kaynakların insan ve insan yapısı unsurlar tarafından anlam kazanmasının ancak aktörlerce paylaşılan ortak bilgi yapıları ve değerler sayesinde mümkün olabileceğini ileri sürmektedir.³²² Sosyal inşacıların sosyal ve düşünsel yapılara vurgu yapmasının bir başka nedeni de siyasi aktörlerin sosyal kimliklerini şekillendirmesi sebebiyledir.³²³ Teori üstü bir yaklaşım olarak inşacılığın farklı yaklaşımlarının ortak noktası ontolojik açıdan sosyal gerçekliğin inşası, epistemolojik açıdan ise bilginin sosyal olarak inşasıdır.³²⁴ Bu şekilde idealist ve holistik-bütüncül ontolojik önermeleri içeren bir felsefe ve sosyal teori olarak inşacılık uluslararası ilişkiler alanında maddeci ve bireyci

³¹⁸ Küçük, a.g.m., s.326.

³¹⁹ Reus-Smit, a.g.m., s.294.

³²⁰ Küçük, a.g.m., s.329.

³²¹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.50-51.

³²² Alexander Wendt, "Constructing International Politics", **International Security**, 20:1, Yaz, 1995, s.73.

³²³ Reus-Smit, a.g.m., s.294.

³²⁴ Stefano Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", **European Journal of International Relations**, 6/2, Haziran 2000, s.147-182.

yaklaşımların karşısında yer almaktadır.³²⁵ Sosyal inşacıların maddi olmayan-sosyal yapıların aktörlerin kimliklerini belirlemelerini önemli görmelerinin başlıca nedeni kimliklerin çıkarları, çıkarların da eylemleri belirlemesidir.

Sosyal inşacılar aktörlerin çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini idrak etmenin uluslararası siyasi olguları açıklamak için oldukça önemli olduğunun altını çizmektedir. Çıkarların nasıl oluştuğunu anlamak için sosyal inşacılar bireylerin ve devletlerin sosyal kimliklerine yoğunlaşmaktadır. Bu noktada kimlikler çıkarların belirleyicisi olmaktadır.³²⁶ Sosyal inşacılar, aktörlerin ve yapıların karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini ileri sürmektedir. Sosyal ve fikirsel yapılar kimlikleri ve çıkarları şekillendirmektedir lakin aynı zamanda da bu yapılar aktörlerin eylemleri olmaksızın var olamamaktadır.³²⁷

Sosyal inşacılığı uluslararası ilişkiler teorisinde düşünsel unsurları konu alan ve teorik çerçevesinde yer veren diğer yaklaşımlardan farklı kılan nokta, onun düşünsel ve kültürel unsurlara birincil ve özerk bir konum vermesi ile bu unsurların kurucu gücüne ve rolüne vurgu yapmasıdır.³²⁸ Kurumsallaşmış kurallar ve düşünceler aktörün kimliğini ve anlamını ve bu aktörlerce gerçekleştirilen kültürel, iktisadi ve siyasi eylemleri tanımlamaktadır.³²⁹

Sosyal inşacılar bir sosyal dünya olarak uluslararası ilişkilerin, aktörlerin ve yapıların ortaya çıkmasında ve kurulmasında fikirsel unsurların öncelikli rolüne ve önemine işaret etmektedir ancak sadece bireysel ve öznel değil, toplumsal düşünceler, kolektif kimlikler, ortak kurallar da kurucu bir rol oynayabilmektedir.³³⁰ Aktörler tamamıyla sosyal varlıklar olarak kabul edilmektedir zira aktörler kimliklerinin üyesi oldukları sosyal ortamda yaygın olarak normlar, değerler ve fikirlerce belirlenmesi bakımından sosyal varlıklardır. Sosyal inşacılar, aktörlerin çıkarlarının sosyal etkileşime girmeden önce son şeklini almış ve verili olduğu iddiasını kabul etmeyerek sosyal

³²⁵ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s.29-32.

³²⁶ Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, Vol. 46, No. 2, Yaz, 1992, s.398.

³²⁷ Reus-Smit, a.g.m., s.295.

³²⁸ Küçük, a.g.m., s.335.

³²⁹ John Boli ve diğerleri, "Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account", **Institutional Structure: Constituting State, Society and the Individual**, George M. Thomas ve diğerleri (Ed.), Londra: Sage Publication, 1989, s.12.

³³⁰ Küçük, a.g.m., s.337.

etkileşim sürecinde şekillendiğini, kimlik kazanımının bir sonucu olduğunu, iletişim süreçlerinde tecrübe ve belli bir rolün ifa edilmesiyle öğrenildiğini vurgulamaktadır.³³¹ İnşacı yaklaşımlar gerçekliğin ona atfettiğimiz anlamlardan bağımsız olarak var olmadığına ve bu anlamlar ile şekillendiğine inanmaktadır. Böylece sosyal bir ontolojiyi benimseyerek, sosyal varlık olan birey ve devletlerin, onları çevreleyen, kim olduklarını ve ne yapacaklarını şekillendiren normatif anlam ortamından ayrı düşünülmemeyeceğini savunurlar.³³² Sosyal inşacılar, toplumu aktörleri bilinçli sosyal ve siyasal varlıklar olarak üreten ve onları var eden, inşa edici bir alan şeklinde görmektedir.³³³ Teori, uluslararası sistemde devletlerin kolektif anlam dünyalarının ve davranış tecrübelerinin şekillendirdiği bir sosyal-kültürel yapı olduğunu ve bu yapının anarşik yapıyı ihata ederek şekillendiğini ileri sürmektedir.³³⁴

İnşacı ekol uluslararası ilişkilerde temel bazı kuralların yalnızca mevcut ilişkileri düzenlemekle kalmayan kurucu kurallar olduğunu vurgulamaktadır.³³⁵ Onuf tarafından tasvir edilen inşacılık Wittgenstein ve Austin'i temel alarak konuşma kurallarının ve eylemlerin sosyal inşa sürecindeki önemine vurgu yapmıştır.³³⁶ Yine Ruggie ve Kratochwil de uluslararası sistemi teşkil eden kuralların ve uluslararası kurumların altını önemle çizmiştir.³³⁷ Wendt'in çalışmaları sosyal inşacılık eğiliminin uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde sistematik hale gelmesi hususunda önemli rol oynamıştır. Uluslararası sistemi sosyal olarak inşa eden bu yaklaşım günümüzde uluslararası ilişkiler disiplinde en çok tanınan bir sosyal inşacı teorik yaklaşım olmuş ve merkezi bir konum elde etmiştir.³³⁸ Wendt de diğer inşacılar gibi devletin kimliğinin devletin çıkarlarını ve nihayetinde eylemlerini belirlediğine inanmaktadır lakin devletin sosyal ve kurumsal kimliği arasında da bir ayırım olduğunu ileri sürmektedir.³³⁹ Öncelikle sisteme odaklanmakta, devleti yekpare bir aktör olarak görmekte ve bilimsel realizm olarak da bilinen epistemolojik bir

³³¹ Reus-Smit, a.g.m., s.297.

³³² Bahar Rumelili, "İnşacılık/ Konstrüktivizm", **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.154-155.

³³³ Reus-Smit, a.g.m., s.297.

³³⁴ Rumelili, a.g.m., s.155.

³³⁵ John Gerard Ruggie, **Constructing the World Politiy**, New York: Routledge, 1998.

³³⁶ Nicholas Greenwood Onuf, **World of Our Making**, Columbia: University of South Carolina Press, 1989.

³³⁷ Friedrich Kratochwil ve John Gerard Ruggie, "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", **International Organization**, 40/4, (Autumn, 1986), s.753-775.

³³⁸ Küçük, a.g.m., s.350.

³³⁹ Reus-Smit, a.g.m., s.298.

pozisyonu savunmaktadır.³⁴⁰ Uluslararası sistemin kültürel yapıları ile uluslararası sosyal kimlikler arasında karşılıklı ve kurucu bir kimlik öngörmekte böylece sosyal teoriden aldığı yapılanma teorisi ve sembolik etkileşimcilik, sosyal inşa teorisinin altyapısını oluşturmaktadır.³⁴¹

Wendt devletleri kimlik kavramı ile birlikte tahayyül ederek onların da arzu ve düşüncelere sahip olduğunu vurgulamış ve onları sosyal birer varlık olarak kodlamıştır. Devletlerin kimlik ve çıkarına göre müşterek bilgi, nasıl davranacaklarına ilişkin ortak anlayış ve beklentiler (uluslararası kurallar), uluslararası kültürel yapılara ait özelliklerdir.³⁴² Bu tahayyüle göre uluslararası sistem dinamiktir, etkileşime ve dönüşüme açıktır. Uluslararası yapı bir yandan aktörleri, kurumları ve süreçleri üretmektedir ancak öte yandan bu sürecin nihayetinde kendisi de yeniden oluşmaktadır. Bu süreçlerin sosyal dinamikleri sembolik etkileşim kuramına atıf yaparak açıklanmaktadır. Böylece uluslararası etkileşim, aktörlerin sadece davranışlarını değil kimlik ve çıkarlarını da dönüştürmekte ve yeniden kurmaktadır.

Sosyal inşacılık içerisinde ulusal ve uluslararası kuruluşlara da büyük bir önem atfedilmektedir. Bu noktada devletlerin tutum ve davranışlarını etkileyen anahtar kural çok taraflılık-*multilateralism* olmaktadır. Bu noktada çeşitli araştırmacılar bu tarz örgütlenmelerin ortak hedeflerinin üyeleri ve üyelerin tutumlarını ne şekilde ihata ettiği üzerinde yoğunlaşan çalışmalar yapmıştır.³⁴³ Bu çalışmalar bilhassa ortak hedef ve düşüncelerin uluslararası çıktıları üzerine temayüz etmiştir. Uluslararası İnsan hakları rejiminin gelişimi³⁴⁴, Güney Afrika'da apartheid rejiminin sonlandırılması³⁴⁵, silah

³⁴⁰ Bkz. Alexander Wendt ve Ian Shapiro, "The Misunderstood Promise of Realist Social Theory", **Contemporary Empirical Political Theory**, K.R. Monroe (Ed.), Los Angeles: University of California Press, 1997, s.166-190.

³⁴¹ Küçük, a.g.m., s.352.

³⁴² Küçük, a.g.m., s.362.

³⁴³ John Gerard Ruggie, "Multilateralism: The Anatomy of an Institution", **Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form**, John Gerard Ruggie (Ed.), New York: Columbia University Press, 1993, s.3-47.

³⁴⁴ Thomas Risse ve diğerleri (Ed.), **The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change**, New York: Cambridge University Press, 1999.

³⁴⁵ Audie Jeanne Klotz, **Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid**, Ithaca: Cornell University Press, 1995.

trafiğine yönelik yasaklamalar³⁴⁶ ve insani müdahale³⁴⁷ ilgili başlıca örnekler olarak verilebilir.

Sosyal inşacılar uluslararası örgütlerin devletleri derinden etkilediğini vurgulamaktadır.³⁴⁸ Bu noktada bilhassa uluslararası örgütlerin sosyal içeriği analiz edilmiştir. Sosyal inşacılar uluslararası örgütleri uluslararası ilişkilerde sosyal mekânlar olarak görmekte ve kendilerine büyük bir önem atfetmektedir. Uluslararası örgütler normları inşa edebilmekte, bu normları bir öğretmen gibi sosyalleş(tir)me suretiyle devletlere öğretebilmektedir.³⁴⁹ Bu sebeple uluslararası örgütler devletleri sosyalleştiren; normları inşa eden ve yayan; üye devletlerin kimlik tanımlarını ve çıkar anlayışlarını değiştiren zeminler sunan mekanizmalardır. Örneğin BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü-UNESCO bilimsel bürokrasilerin inşasının modern devlet olabilmenin en önemli şartlarından birisi olduğunu geliştirmekte olan ülkelere öğretmektedir.³⁵⁰ Yine Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Teşkilatları devletlere insani yardım hususunda neler yapmaları gerektiğini ve sorumluluklarını öğretmektedir. Bu gibi uluslararası örgütlerin mekanizmaları içerisinde devletler sosyalleşerek yeni bilgiler öğrenmekte ve bunları içselleştirmektedir. Uluslararası örgütlerin bünyesinde birbirleriyle sıklıkla yoğun temas halinde olan devletler, topluluğun yerleşik norm ve kuralları doğrultusunda hareket etmeyi ilk etapta hedef-sonuç saiki ile stratejik hesaplarla tercih edebilirken, zamanla oynadıkları rolleri benimsemeye ve bu hareket tarzının doğruluğuna ve uygunluğuna ikna olmaya başlamaktadır.³⁵¹ Bunun sonucunda ilgili uluslararası örgütlere üye devletler çıkarlarını ve alternatiflerini örgüt kuralları ve ortak değerler çerçevesinde değerlendirmektedir. Nihayetinde bu konuda bahsi geçen sosyalleşme, dâhil olunan uluslararası örgütün yerleşik norm ve kurallarının içselleştirilmesidir. Belirli norm ve kuralları içselleştiren bir üye-devlet bu kuralları sorgulamadan, kâr-zarar hesabı gütmeyen, öyle yapılması gerektiği için uygulamaktadır.³⁵² Bu açıdan değerlendirildiğinde NATO bir güvenlik organizasyonu olarak teşkil edilmiş olmasına karşın üye devletlerarasında ortak bir perspektif ve güvenlik

³⁴⁶ Nina Tannenwald, **The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945**, New York: Cambridge University Press, 2008.

³⁴⁷ Martha Finnemore, **The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force**, Ithaca: Cornell University Press, 2003.

³⁴⁸ Rumelili, a.g.m., s.169.

³⁴⁹ Martha Finnemore, **National Interests in International Society**, Ithaca: Cornell University Press, 1996.

³⁵⁰ Karns ve Mingst, a.g.e., s.51.

³⁵¹ Rumelili, a.g.m., s.161.

³⁵² Rumelili, a.g.m., s.160.

sorunlarına karşı ortak bir bakış açısı getirmiştir. Realist tahayyüle göre NATO'nun Soğuk Savaş Dönemi sona erince işlevini yitirmesi, faaliyetlerini ve varlığını sonlandırması beklenirdi lakin nihayetinde bu ortak anlayış SSCB dağılıp ortak tehdit ortadan kalktıktan sonra dahi üye devletlerarasında güvenlik işbirliğinin devamını sağlamıştır. Realizm gibi rasyonalist tahayyüller uluslararası sistemin anarşik yapısını ve onun sonucu olan güç mücadelesini ve nihayetinde güvenlik ikilemlerini a priori veri olarak kabul ettikleri için bu tarzdaki değişimleri kurumsallaştıramamaktadır ve Soğuk Savaşın bitimi-SSCB'nin dağılması örneklerinde olduğu gibi bu gelişmeleri öngörememektedir.

Sosyal inşacılar; uluslararası örgütleri karar alıcılar ile devletlerin sosyalleştiği zeminler olarak da görmektedir. Bu temelde stratejik hesaplama, rol oyunu, kuralsal ikna bu zeminin bu yöndeki çıktıkları olarak vurgulanmıştır.³⁵³ Bir uluslararası örgütün normları kökleşmiş ve üyeler tarafından içselleştirilmişse üyelerin kimliği ve çıkar algıları uluslararası örgüt tarafından dönüştürülebilmektedir. Bu duruma örnek olarak Avrupa Birliği üyelik süreci ve Avrupa Birliği kurumsal yapısı örnek gösterilmektedir.³⁵⁴ Sosyal inşacılar göre uluslararası örgütler gerçek aktörlerdir ve nev-i şahsına münhasır güçlere ve güç kullanımına sahiptirler. Sonuç olarak bu görüşe göre uluslararası örgütler, uluslararası ilişkiler üzerinde bağımsız etkileri olan kullanışlı-faydalı uluslararası organizasyonlardır. Bölgesel ve küresel perspektifte fakirlikle, kölelikle, sömürgecilikle ve benzeri problemlerle mücadele etme hususunda uluslararası örgütler ciddi faydalar sağlamış ve ortaya önemli çıktılar sunmuştur. Bahsi geçen olumlu çıktılar yanında konuya şüpheli bakanlar da mevcuttur. Buna göre uluslararası örgütler kimi zaman uluslararası işbirliğinden ziyade kendi ajandasına yoğunlaşmakta; yapısını teşkil eden üyelerden çok kendi bürokrasisinin hedeflerini kovalayabilmekte ve nispeten işlevsiz kalabilmektedir. Bu yönde uluslararası örgütleri nihayetinde bürokratik yapılar olarak gören yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu bürokratik yapılar sosyal inşacılar göre uluslararası örgütleri hem olumlu hem de olumsuz yönlerden etkilemektedir.³⁵⁵ Bahsi geçen bürokratik yapılar örgütlerin üye devletlerden bağımsız bir kurum kültürü ve kimliğini geliştirmelerini

³⁵³ Jeffrey T. Checkel, "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", **International Organization**, 59/04, Ekim 2005, s. 801-826.

³⁵⁴ Karns ve Mingst, a.g.e., s.52.

³⁵⁵ Michael Barnett ve Martha Finnemore, "The Power of Liberal International Organisations", **Power in Global Governance**, Michael Barnett, Raymond Duvall (Ed.), New York: Cambridge University Press, 2005, s.162.

sağlamaktadır ancak Ruanda soykırımı sırasında BM Teşkilatının durumunda olduğu gibi örgütleri etkisiz ve hareketsiz de kılabilmiştir.³⁵⁶

1.5.4. Eleştirel Teoriler

Eleştirel teoriler, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde geleneksel teorilere çeşitli yönlerden meydan okuyan ve dünyayı anlamlandırmaya yönelik bir takım kapsayıcı çerçeveler sunan bir grup teoriden müteşekkildir. Bahsi geçen teoriler arasında önde gelenler marksist ve neo-marksist teoriler ile beraber bu teorilerden türetilmiş olan bağımlılık teorisidir. Bu teoriler realizmin gücü referans alan bakış açısına ve liberalizmin piyasaların genişlemesinin barış ve düzen getireceğine yönelik iyimserliğine meydan okumaktadır. Anarşi durumunun ve devletlerin bencil aksiyonlarının doğal ya da değişmez olduğu yönündeki realist iddiaları reddeden eleştirel teoriler aynı zamanda bir nevi inşacı karakter de sergilemektedir. Bu nedenle geleneksel teorilerin verili kabul ettiği yapı ve yapanların sosyal ve tarihsel inşasını açıklamak hedefindedir.

Kökenleri marksizme uzanan eleştirel teoriyi tanımlayan başlıca niteliklerden birisi bilginin belirli bir bağlamda nasıl meydana geldiği ve konumlandığına yönelik bir açıklamayı içeren kendi üzerine düşünmedir.³⁵⁷ Eleştirel teorinin kökenleri sıklıkla aydınlanmaya kadar götürülen ve Kant, Hegel ve Marx'ın yazdıklarıyla ilintilendirilen bir düşünce geleneğine dayanmaktadır. Eleştirel teorilerin en önemli katkılarından birisi uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde araştırma nesnesinin kapsamını genişletmiş olmasıdır. Bu yönde sadece epistemolojik ve ontolojik varsayımları dâhil etmekle kalmamış, aynı zamanda bunların önceden var olan siyasal taahhütlerle rabitasını da açıklamıştır.³⁵⁸ Bu teoriler belirli bir bağlam içerisine yerleşik ve bu nedenle siyasal süreçlere bağlı olan bilişsel süreçlerin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği tahayyülünden hareket etmektedir. Eleştirel teoriler, güç ilişkilerinin küresel yapısını bir araştırma nesnesi olarak kabul etmektedir ve bu yapının nasıl meydana geldiğini,

³⁵⁶ Rumelili, a.g.m., s.169.

³⁵⁷ Andrew Linklater, "Tarihsel Sosyoloji", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.215.

³⁵⁸ Richard Devetak, "Eleştirel Teori", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.222.

beraberinde ne tür maliyetler getirdiğini ve hangi alternatif senaryoların tarihte mündemiç bulunduğunu sorgulamaktadır.³⁵⁹

Eleştirel teoriler sadece dünya siyasetinin mevcut gerçekliklerini anlamak ve açıklamakla ilgili değildir aynı zamanda onları eleştirme ve dönüştürme amacı da taşımaktadır.³⁶⁰ Toplumsal dönüşüm amaçlı pratik siyasal etkinliği destekleyen bir sosyal eleştiri tarzı önermektedir.³⁶¹ Bu çerçevede eleştirel teorilerin disipline başlıca katkılarından birisi bilgi teşekkülünün siyasi tabiatını deşifre etmektir. Bunun temelinde ise insan özgürlüğü üzerinde sosyal olarak üretilmiş sınırlamalara meydan okumaya, onları ortadan kaldırmaya ve böylece uluslararası ilişkilerin muhtemel dönüşümüne katkıda bulunmaya dönük açık bir ilgi yatmaktadır.³⁶² Eleştirel teorinin uluslararası ilişkiler disiplinine önemli katkılarından birisi de siyasal yaşamın normatif temellerine odaklanmasıdır.³⁶³

1.5.4.1. Marksist ve Neo-Marksist Teoriler

SSCB'nin dağılması ve kapitalizmin küresel zaferini ilan etmesi ile birlikte her ne kadar gözden biraz düşmüş olsa da marksist ve neo-marksist teoriler hala uluslararası sistem içerisindeki hiyerarşinin anlaşılabilmesi için önemli bakış açıları sunmaktadır. Şu anda, bilhassa kolonyal geçmişe sahip, çeşitli güçsüzlüklerle boğuşan ve kapitalizmin fakirlik ve eşit olmayan ekonomik dezavantajları ile tanışmış, gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir etkiye sahiptir. Tıpkı liberalizm ve realizm gibi marksizmin de çeşitli varyantları ve bu varyantların ittifak ettikleri ön kabulleri bulunmaktadır. Bu ön kabuller, tarihsel analize odaklanan, ekonomik ve sosyal hadiseleri anlamlandırma hususunda ekonomik güçlerin etkisini önceleyen, kapitalizmin küresel bir üretim modeli olarak nev-i şahsına münhasır yapısını inceleyen ve aktörleri tanımlamada sosyal yahut ekonomik sınıfları dikkate alan bir düşünce tarzında ittifak etmektedir.³⁶⁴

³⁵⁹ Devetak, a.g.m., s.225.

³⁶⁰ Devetak, a.g.m., s.227.

³⁶¹ Bkz. Mark A. Neufeld, **The Restructuring of International Relations Theory**, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s.95-121.

³⁶² Andrew Linklater, **Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations**, London: The Macmillan Press, 1990, s.1.

³⁶³ Devetak, a.g.m., s.230.

³⁶⁴ Karns ve Mingst, a.g.e., s.53.

Marx, tarihin insan doğasının sürekli bir dönüşümü olduğunu ileri sürmüştür dolayısıyla insanlar sadece doğal dünyayı işleyerek değiştirmemiş aynı zamanda bu süreç içerisinde yeni ihtiyaçlar ve arzular da edinmek suretiyle kendilerini de dönüştürmüştür.³⁶⁵ Bu noktada üretim sürecinin dönüşümü de üretimi kontrol edenlerle üretim görevlerini ifa edenler arasındaki yeni ilişki biçimini anlama hususunda bir temel arz etmektedir. Marx, kapitalist sınıf-burjuva ile işçi sınıf-proletarya arasında kaçınılmaz bir çatışmanın çıkacağı noktasında fikirlerinin altyapısını kurmuştur. Bahsi geçen bu çatışmanın yeni bir sosyal düzenin kurulmasına vesile olacağı ileri sürülmüştür.³⁶⁶ Marx, insanların tarihi kendilerinin seçmediği koşullar altında yaptığını iddia etmiştir.³⁶⁷ Marx'ın bu temellendirmelerini Robert Cox uluslararası ilişkiler disiplinine “üretim örgütlerindeki değişimler devlet yapısını ve uluslararası düzen problematiğini değiştirecektir” savı ile entegre etmiştir.³⁶⁸ Bu savın temelini Marx, Annenkov'a yazdığı bir mektup içerisinde “ulusların tüm örgütlenmelerinin ve onların tüm uluslararası ilişkilerinin belirli bir işbölümünün ifadesinden başka bir şey olup olmadığı ve işbölümü değiştiğinde bunların da değişmek durumunda olacağı” ifadesi oluşturmaktadır.³⁶⁹ Bu noktada Cox'un sosyal güçler, devletler ve dünya düzeni çözümlemesi ile yaptığı entegrasyon, geleneksel uluslararası ilişkiler teorisini aşmaya çalışan girişimlerden birisidir. Cox, bahsi geçen üç seviye arasındaki ilişkiyi çözümlenerek dünya düzeninin varlığını sürdürmesini sağlayan devletler ve uluslararası örgütlerin analizini yapmıştır.

Marksizmin varyantları kapitalist sistemin doğasında bulunan hegemonya kavramının üzerinde önemle durmuştur. Bu noktada bilhassa Gramsci'nin ciddi etkisi bulunmaktadır. Gramsci'nin sadece güç olarak değil, politik ve ideolojik liderliğe rıza şeklindeki nev-i şahsına münhasır hegemonya tanımı önemli bir temel oluşturmuş ve bu temel Cox tarafından geliştirilmiştir.³⁷⁰ Hegemonya, fiziki güç yahut zorlamayla; entelektüel, moral ve kültürel iknâ ya da rızayı birleştiren sosyal ve siyasi bir kontrol biçimini ifade etmektedir. Hegemonik bir düzenin karakteristiği olarak da sınıflar, devlet

³⁶⁵ Karl Marx, “Economic and Philosophical Manuscripts”, **Karl Marx: Selected Writings**, Oxford: Oxford University Press, David McLellan (Ed.), 1977, s.105.

³⁶⁶ Karns ve Mingst, a.g.e., s.53.

³⁶⁷ Karl Marx, “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”, **Karl Marx: Selected Writings**, Oxford: Oxford University Press, David McLellan (Ed.), 1977, s.300.

³⁶⁸ Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, **Neorealism and Its Critics**, Robert O. Keohane (Ed.), New York: Columbia University Press, s.220.

³⁶⁹ Karl Marx, **The Poverty of Philosophy**, Moskova: Progress Publishers, 1966, s.159.

³⁷⁰ Andrew Linklater, “Marx ve Marksizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2014, s.176.

ve sivil toplum arasındaki ilişkilere “zor”dan ziyade “rıza”nın hâkim oluşu gösterilmektedir.³⁷¹ Gramsci, bir toplumsal grubun iktidarının domination-hâkimiyet ile ahlaki hegemonya-entelektüel ve moral yönetim olmak üzere iki şekilde tezahür edebileceğini söylemektedir.³⁷² Bir ideoloji ve bu ideolojiyle uyumlu kurumlar aracılığıyla sağlanan geniş temelli rızanın ayakta tuttuğu hegemonya, bir iktidar yapısıdır.³⁷³ Hegemonya, belli bir bilgi yapısının ve değerler sisteminin inşâsı anlamına gelmekte, kendi bilgi ve değerler sistemini yaratıp bunları genel ve evrensel olarak kabul edilebilir kavramlar haline dönüştürebilen sosyal grup yahut sınıf da entelektüel ve ahlaki liderliğe ulaşmaktadır.³⁷⁴ Hegemonyayı dünya tarihinin değişik dönemlerinde örneklerine rastlanan hâkimiyet tarzlarından ayıran temel nokta; ikincil devletlerin hegemonun liderliğine yalnızca maddi güç kaynaklarının yarattığı baskıyla değil, çıkar algılamalarındaki ortaklaşmanın da etkisiyle rıza göstermesidir. Bu nedenle fikirler maddi şartlarla ilişkileri dikkate alınarak anlaşılacak mecburiyetindedir.³⁷⁵ Bu şekilde bütün hayat, siyasetin sınırları içerisine girmektedir.³⁷⁶ Gramsci çatışma koşullarını belirlemek için verilen mücadelede “stratejik bir savaş sahası” olarak kültürün önemini vurgulamaktadır.³⁷⁷ Bu durum hiç şüphesiz ki bu çalışmanın konusu olan iki uluslararası örgüt için de önemli bir referanstır.

Marksist ve neo-marksist görüşlere göre uluslararası alandaki rızanın oluşum süreçlerinden birisi de uluslararası örgütlerdir. Uluslararası zemindeki örgütlenmeler, büyük güçlerin ötekilerin rızalarını kazanması noktasında temel gerekçelerden birisini oluşturmaktadır. Uluslararası örgütler vasıtasıyla hegemonik düzenin kurulması ve idaresine her devletin-üyenin katıldığı inancı yaratılarak büyük güçler diğer devletlerin

³⁷¹ Stephen Gill ve David Law, “Global Hegemony and the Structural Power of Capital”, Stephen Gill (Ed.), **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.93.

³⁷² Mehmet Akif Okur, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, 2. Baskı, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2012, s.44.

³⁷³ Okur, a.g.e., s.59.

³⁷⁴ William I. Robinson, **Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony**, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s.42.

³⁷⁵ Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Stephen Gill (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s.56.

³⁷⁶ Maurice A. Finocchiaro, **Gramsci and the History of Dialectical Thought**, New York: Cambridge University Press, 1988, s.134.

³⁷⁷ Okur, a.g.e., s.39.

kısmen de olsa rızasını kazanmış olur.³⁷⁸ Marksist ve neo-marksist görüşler hem uluslararası hukukun hem de uluslararası örgütlerin, hegemon devletlerin, hegemon fikirlerin ve kapitalist sınıfın çıkarlarının bir ürünü olduğunu ileri sürmektedir.³⁷⁹ Buna göre uluslararası örgütler modern kapitalist devletin ve liberal ideolojinin yayılması için bir araç olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası sistem içerisindeki rolleri enstrümantaldır.³⁸⁰ Gramsci, sadece kısa vadeli bireysel çıkarların değil, uzun vadeli kolektif arzuların da insanları motive ettiğini ileri sürmektedir.³⁸¹ Uluslararası örgütlerin teşekkülünü de bu perspektifle okumak mümkündür. Bu noktada sürecin temel niteliği, kurumlar inşa edilirken ve ideoloji geliştirilirken bir grup yahut sınıfın özel çıkarlarının aşılmasıdır. Bahsi geçen kurum ve ideolojiler ahlaki bir hegemonyayı yansıtacaklarsa şekil itibarıyla evrensel olmak, belirli bir sınıfınmış gibi gözükmemek ve hegemonik sınıfın hayati çıkarlarını korurken, liderliğini desteklemeyen ikincil gruplara da bir miktar tatmin sağlamak durumundadırlar.³⁸²

Sonuç olarak marksist ve neo-marksist görüşler ortak paydasında kapitalist sistem kötüdür ve bu sistemin yapısı ile ortaya çıkardığı sonuçlar sömürücüdür. Bu noktada bu sömürünün ve ortaya çıkardığı eşitsizliklerin iyileştirilmesi hususunda da tavırları açıktır. Uluslararası ilişkilerde büyük yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi taraftarındırlar.³⁸³

1.5.4.2. Bağımlılık Teorisi

Bağımlılık teorisi 1950'li yıllarda Latin Amerika kökenli Raul Prebisch, Enzo Faletto, Fernando Henrique Cardoso ve Andre Gunder Frank gibi isimlerin çalışmaları ile meydana çıkmıştır. Bağımlılık teorisyenleri küresel gelişme tarihinin büyük ölçüde Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tarihsel tecrübesi üzerine inşa edildiği, diğer tecrübelerin

³⁷⁸ Ateş, a.g.e., s.81.

³⁷⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.54.

³⁸⁰ Craig Murphy, **International Organisation and Industrial Change**, New York: Oxford University Press, 1994.

³⁸¹ Enrico Augelli ve Craig N. Murphy, "Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State", **Innovation and Transformation in International Studies**, Stephen Gill ve James H. Mittelman (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s.37.

³⁸² Robert W. Cox, a.g.m., s.58.

³⁸³ Karns ve Mingst, a.g.e., s.54.

görmezden gelindiği iddiasındadır.³⁸⁴ Teorinin anlamaya çalıştığı temel problematik “gelişmişlik düzeyi neden zengin kuzey ülkelerinde daha fazla iken fakir güneyde daha azdır ve neden kuzey-güney arasındaki makas açılmaya devam etmektedir” sorusudur. Az gelişmiş, geri bıraktırılmış, ya da üçüncü dünya gibi kavramlarla anılan ülkelerin tarihsel gelişimini anlamak hususunda popüler bir hale gelen bu teori entelektüel düzeyde İkinci Dünya Savaşı sonrasında, esas olarak ABD’de geliştirilen, modernleşmeci tezlerin eleştirisi üzerinde temellenmiştir.³⁸⁵ Teorinin çıkış noktasını 1960’ların sonuna geldiğinde gelişmiş kapitalist Batı Bloku ile Sovyet Bloku’nun yanında geniş bir az gelişmiş ve post-kolonyal üçüncü dünyanın ortaya çıkışı oluşturmuştur. Teoriye göre azgelişmişlik coğrafyalarının ortaya çıkışı, modernleşme teorisinin sunduğu kalkınma reçetelerinin vaad ettiği umutların gerçekleşmediğini ve mevcut kapitalist dünya ekonomik düzeninde de gerçekleşmesinin mümkün olmadığını göstermiştir.³⁸⁶

Tarihsel olarak azgelişmişlik, kapitalizmin gelişmesi-yayılmaya sürecinde sanayileşmemiş ekonomilerin dünya pazarına eklenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle üçüncü dünya olarak tahayyül edilen coğrafya kendiliğinden ortaya çıkmamış aksine bu sistemin kendisi, üretim ilişkileri, işbölümü, sermaye, siyasi baskı gibi nedenler üçüncü dünyayı azgelişmiş bir coğrafya haline getirmiştir.³⁸⁷ Teori, azgelişmişliğin aslında gelişmiş merkez ülkeleri ile azgelişmiş çevre ülkelerinin tümünü içine alan kapitalist dünya sisteminin bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁸

Teori, kısmen kolonyalizm ve neo-kolonyalizm tarihinin bir sonucu olarak kısmen de uluslararası şirketlerin, uluslararası örgütlerin ve uluslararası bankaların bağımlı ülkelerin ekonomilerini baltalayan gelişmiş kuzey ülkelerinde mukim olmasından dolayı, ticaretin gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında bir eşitsizliğe yol açtığını iddia etmektedir.³⁸⁹ Bağımlılık ekolünün temel tezi uluslararası devletler sisteminin çevre ve

³⁸⁴ Andre Gunder Frank, “The development of underdevelopment”, **Transnational Approaches of the Social Sciences: Readings in International Studies**, Jan S. Adams ve Marilyn Robinson Waldman (Ed.), Boston: University Press of America, 1983, s.273.

³⁸⁵ M. Asım Karaömerlioğlu, “Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları,” **Toplum ve Bilim**, no. 91, (Kış 2001-2002), s.83.

³⁸⁶ Mustafa Küçük, “Marksist Teoriler”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Ekim 2014, s.202-203.

³⁸⁷ Henrique F. Cardoso ve Enzo Faletto, **Dependency and Development in Latin America**, Berkeley: University of California Press, 1979, s.16-17.

³⁸⁸ Mustafa Küçük, a.g.m., s.203.

³⁸⁹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.54-55.

merkez devletlerarasındaki eşitsiz ayırım üzerinden işlediği, merkezdeki devletlerin kendi ekonomik çıkarları için çevre ülkeleri sömürdüğü iddiası üzerinden şekillenmiştir.³⁹⁰

Teori uluslararası örgütleri ne liberallerin gördüğü gibi sevecen-iyi huylu aktörler olarak görmekte ne de realistler gibi marjinal aktörler olarak görmektedir. Teoriye göre uluslararası örgütler kapitalist sistemin sızma görevi verdiği vekillerdir. Merkezdeki ülkeler, uluslararası örgütler aracılığı ile gelişmekte olan ülkelerin elitleri-komprador burjuvazi ile rabıta kurarak sömüren ve sömürülen arasında sembolik bir ilişki türü tesis etmektedir.³⁹¹ Bağımlılık teorisyenlerinden birçoğu bu noktada çözümü ulusal ekonomileri uluslararası ekonomilerden ayırmakta görmüştür. Bu şekilde güneyin iç piyasası uluslararası rekabetin eşitsizliklerinden soyutlanacak ve endüstriyel gelişimini hızlandırma imkânı bulacaktır. Böylece uluslararası örgütlerde ve uluslararası sistemde yapısal değişimlerin önü açılacaktır.

Teori, marksizmden neşet eden diğer teoriler gibi uluslararası örgütleri genellikle kapitalist sınıfların ve devletlerin bir aracı olarak tahayyül etmiştir. Bu bağlamda uluslararası örgütler, kapitalist sömürü ve hegemonyanın sürdürülmesi için gelişmekte olan devletler üzerinde kullanılan enstrümanlardır. Bağımlılık teorisi, küresel plandaki eşitsizliğin ABD merkezli uluslararası ilişkiler disiplininin bir konusu haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁹² SSCB'nin dağılması ile beraber marksizmin diğer varyantları gibi bağımlılık teorisi de büyük ölçüde gündemden uzak kalmıştır ancak bu görüş günümüzde küreselleşme karşıtları, küresel ekonominin kurallarının yeniden yazılmasını isteyenler, işçiler, küçük boyutlu çiftçiler-tüccarlar, fakirler ve kadınların korunmasını isteyen uluslararası görüş sahipleri tarafından zaman zaman gündeme taşınmaktadır.

³⁹⁰ Funda Hülügü, "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.184.

³⁹¹ Karns ve Mingst, a.g.e., s.55.

³⁹² Hülügü, a.g.m., s.184.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI ALANDA İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTLENMELERİNİN NEV-İ ŞAHSINA MÜNHASİR İKİ ÖRNEĞİ: FRANKOFONİ VE TÜRK KONSEYİ

2.1. Frankofoni ve Türk Konseyi'nin Ontolojisi: Post-Kolonyalizm ve Medeniyet(ler) Yaklaşımı

2.1.1. Post-Kolonyalizm

Kolonyalizm kavramı özetle başka insanların topraklarının ve mallarının zaptedilmesi ve denetlenmesi olarak tanımlanmakta,³⁹³ aynı zamanda bedenlerin yanı sıra zihinlerin de boyunduruk altına alınması olarak anlaşılmaktadır.³⁹⁴ Kolonyalizmin aleni bir siyasi kurum olarak son bulması ile post-kolonyalizm anlayışı ortaya çıkmış ve bu durum modernitenin kuruluşunda kolonyalizmin kurucu rolünün daha fazla kabul görmesini sağlamıştır.³⁹⁵ Post-kolonyalizm Türkçede sonra manasına gelen –post eki ile birlikte; kolonyalizm sonrasını işaret etmektedir. Bu terim, kolonyalizm siyaseti izlemiş devletler ile bu devletlerin izledikleri kolonyalizm siyasetine maruz kalmış çeşitli toplumlar arasındaki tarihsel ilişkileri ve bu ilişkilerin günümüzde devam eden yansımalarını içermektedir.³⁹⁶ Post-kolonyalizmin kökenleri, sömürgeci işgale ve emperyalist tahakküme karşı gösterilen tarihsel direnişe uzanmaktadır.

Post-kolonyalizm; tarihsel, siyasal, kültürel ve kavramsal yönlerden Batı'nın Üç Kıta ile girdiği şiddetli tarihsel etkileşimlerin melez bir ürünüdür.³⁹⁷ Üçüncü Dünya

³⁹³ Ania Loomba, **Kolonyalizm/ Post-Kolonyalizm**, 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s.19.

³⁹⁴ Ashis Nandy, **The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self Under Colonialism**, Oxford University Press, New Delhi, 1983, s.11.

³⁹⁵ Gurminder K. Bhambra, **Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2015, s.165

³⁹⁶ Joanne P. Sharp, **Geographies of Postcolonialism**, 2. Baskı, Londra: Sage Publications, 2011, s.3.

³⁹⁷ Robert J. Young, **Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş**, 1. Baskı, İstanbul: Matbu Kitap, Ocak 2016, s.92.

aydınlarının hareketlerini, Birinci Dünya kurumlarında seslerinin duyurabilmelerine olanak sağlayan değişimler, içinde bulunulan çağın düşüncesi ve ideolojisinde, post-kolonyalizmin radikal bir düşünsel ve siyasal rakip olarak ortaya çıktığı tarihsel koşullara işaret etmektedir.³⁹⁸ Post-kolonyal çalışmalar; kendisini ötekilerden daha üstün olarak konumlandıran bir kültürün, öteki kültürler ile etkileşime girmesinin devam eden akisleri üzerine odaklanmaktadır.³⁹⁹ Bu noktada Batı'nın gelişmesinin bir kolonyalizm rekabeti ve her kapitalist ve kolonyalist eylemi meşrulaştıran ilmi çalışmalarla ilgili olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁰⁰ Bu bağlamda Post-kolonyalizmin ön plana çıkışı diaspora teriminin on yıldır kazanmaya başladığı belirginlik ile de doğru orantılıdır.⁴⁰¹ Bu noktada küresel tahakküm ekonomisinin süreçlerini olmasa bile dilini açığa çıkarması nedeniyle dahi post-kolonyalizmin açıklamaları önemli görülmektedir.⁴⁰²

Bugün kültürel çalışmaların en çok gelişen kolu, post-kolonyal teori olarak bilinen alandır.⁴⁰³ Post-kolonyal teori toplumsal çözümlemede merkezi bir mekanizma olarak kültürü işin içerisine dâhil etmiştir. Post-kolonyal teorinin temelinde kapitalist Batı ülkeleri ile post-kolonyal dünyayı ayıran derin bir çatlak olduğu iddiası bulunmaktadır.⁴⁰⁴ Nihayetinde post-kolonyalizm hem modernliğin genelleşmiş kavramlarının yerel olana ilgisizliğini şüpheyile karşılayarak hem de dikkatleri küresel siyasi ve sosyal ilişkilerdeki yakın zamandaki dönüşümle ortaya çıkan yeni tip problemlere çekerek gerçek bir ihtiyaca cevap vermiştir.⁴⁰⁵ Post-kolonyalizm dünyayı eski kavramlaştırmalara göre anlaşılabilir hale getiren bu krizi hedef aldığı için de entelektüel mahfillerde etki yaratmıştır.⁴⁰⁶

³⁹⁸ Arif Dirlik, **Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi**, 2. Baskı, (Çev. Galip Doğduaslan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010, s.27.

³⁹⁹ Shrikant B. Sawant, "Postcolonial Theory: Meaning and Significance", **Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Literature**, Nanded, 2012, s.120.

⁴⁰⁰ Savaş Şafak Barkçin, **Kalbin Aklı**, 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s.30.

⁴⁰¹ Dirlik, a.g.e., s.27.

⁴⁰² A.K. Ramakrishnan, "The Gaze of Orientalism: Reflections on Linking Postcolonialism and International Relations", **International Studies**, 36(2), s.129-163.

⁴⁰³ Terry Eagleton, **After Theory**, New York Basic Books, 2003, s.6.

⁴⁰⁴ Vivek Chibber, **Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.88.

⁴⁰⁵ Dirlik, a.g.e., s.26.

⁴⁰⁶ Achille Mbembe, "The Banality of Power and the Aesthetics of Vulgarity", **Public Culture**, 4(2), 1992, s.1-30.

Post-kolonyal teori geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri ile sorunludur ve Doğu ile Batı arasındaki asimetrik ilişkiden bu teorileri de sorumlu tutmaktadır.⁴⁰⁷ Batı merkezilik ve doğunun amilliğini reddetmek, post-kolonyal yaklaşımların toplumsal ve insani bilimlere yönelttiği temel eleştiri noktalarını teşkil etmektedir.⁴⁰⁸ Teori önemli ölçüde bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye odaklanarak, Batı'nın özellikle eski sömürge ülkeleri üzerindeki gücünü sürdürmesinde bu ilişkinin nasıl bir işlev gördüğünün temellerini çözmeyi hedeflemektedir.⁴⁰⁹ Aynı zamanda iktisadi, siyasal ve kültürel tahakkümünü sürdüren emperyalist sistemin, çoğu zaman gizli bir şekilde devam ettirdiği faaliyetleriyle de savaşmaya çalıştığı da vurgulanmaktadır.⁴¹⁰

Emperyalizm tarih üstü bir imparatorluk inşa etme çabasıdır ve kolonyalizm bu çabanın sadece belli bir kısmını oluşturmaktadır, dolayısıyla kolonyalizm doğrudan toprak egemenliği ve nüfus yerleşimi ile yakından ilişkilidir.⁴¹¹ Kolonyalizm de emperyalizm de bir halkın başkalarına tabi kılınma biçimlerini içermektedir. Kolonyalizm radikal derecede farklı kültürlerle ilişkin yüzyıllara ve olağanüstü genişlikte bir yelpazeye yayılan biçim ve pratikleri ihtiva etmektedir. Buradan hareketle kolonyalizmin kapitalizmi küresel bir forma taşıyan araç olduğu iddia edilmiştir.⁴¹² Kolonyalizm aynı zamanda bir kişi yahut grubun kendi sınırları dışında kalan bir toprağı ve barındırdığı insanların davranışlarını kontrol edip yönetmesi anlamına gelmektedir.⁴¹³ Kolonyalizmin bir ürünü olarak da telakki edilen post-kolonyalizm ise kolonyalizm dönemi sona erdiğinde kolonicinin kolonize üzerinde kurduğu egemenliği ve bu egemenliğin devam etme biçimlerini sorgulayan akımdır.⁴¹⁴

Temel olarak post-kolonyal yaklaşımlar sömürge sonrası dönemde toplumların kendi kaderlerini tayin etmelerini de kısıtlamaya devam eden güç ilişkilerini ortaya

⁴⁰⁷ Ali Balcı, "Post-Kolonyalizm", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2. Baskı, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları, Ekim 2014, s.265.

⁴⁰⁸ Bahar Rumelili, "Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm", **Küresel Siyasete Giriş**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.211.

⁴⁰⁹ Balcı, a.g.m., s.257.

⁴¹⁰ Joe Painter ve Alex Jeffrey, **Political Geography**, 2. Baskı, Londra: Sage Publications, 2009, s.190.

⁴¹¹ George Steinmetz, "Return to Empire: The New U.S. Imperialism in Comparative Historical Perspective", **Sociological Theory**, 23(4), 2005, s.341-342.

⁴¹² Volkan İpek ve Çağlar Oyman, "Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.406.

⁴¹³ Ronald J. Horvarth, "A Definition of Colonialism", **Current Anthropology**, 13(1), 1972, s.46.

⁴¹⁴ İpek ve Oyman, a.g.m., s.406.

koymakla alakalıdır.⁴¹⁵ Post-kolonyal çalışmalar bir yönüyle de sembolik 1492’de başlayan uzun ve kanlı bir tarihle yüzleşmektir. Bu tarih kölelik düzeniyle, bilinmeyen sayısız ölümlerle, topraklarının istismalıyla, ırkçılığın kurumsallaşmasıyla, kültürlerin yok edilmesi ve başka kültürlerin terkip edilmesiyle yüklü bir tarihtir.⁴¹⁶ Post-kolonyalizm, Avrupa yayılcılık tarihinin ve 1492-1945 arası dönemde küresel toprakların büyük bir kısmının işgalinin hem özgün, hem de sorunlu bir süreci işaret ettiği ön kabulünden hareket etmektedir.⁴¹⁷

Post-kolonyal çalışmalar 1947’de Güney Asya toplumlarının bağımsızlıklarını elde etmeye başlayıp Avrupa’nın siyasi egemenliğini bitirdiği dönemde belirmiştir.⁴¹⁸ Nihayetinde post-kolonyal teori kolonyal tarihi hatırlamış, analiz etmiş, sorgulamış ve irdelemiştir.⁴¹⁹ Post-kolonyal teorinin temelini farklılığın olumlanması oluşturmaktadır. Farklılık bir durumun tanımlamasının ötesinde dili ve böylelikle kimliği şekillendirdiği için önem taşımaktadır. Burada sözü edilen farklılık benliği ve ötekini birbirinden ayıran değil, onları karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde birleştiren bir farklılıktır.⁴²⁰

Post-kolonyalizm; kolonileşme anından günümüze kadar emperyalizm sürecinden etkilenmiş tüm kültürleri kapsamaktadır.⁴²¹ Kolonyalizm bu noktada kültürel bir süreç olarak telakki edilmektedir.⁴²² Zira kolonyalizm aynı zamanda bir kültür projesidir. Kolonyal bilinç, kolonyal işgali doğurmuş ve aynı zamanda kültürü de oluşturmuştur. Geleneksel toplumlardaki kültür, kolonyalizmin işgali ve yönetimi ile yeniden oluşturulmuş ve bu durum kolonicilerle kolonizeler arasında yeni kategorilerin oluşmasına neden olmuştur.⁴²³ Post-kolonyal yaklaşımlara temel oluşturan düşünürlerin önde gelenleri Franz Fanon, Gayatri Chakravorty Spivak, Edward Said ve Homi Bhabba gibi isimlerdir. Said’in çalışmalarında ayırt edici nokta emperyalizmi ve onun bir sonucu olan

⁴¹⁵ Bkz. Siba N. Grivogui, “Postcolonialism”, **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, T. Dunne ve diğerleri (Ed.), Oxford, Oxford University Press, 2006.

⁴¹⁶ Bkz. Marc Ferro, **Colonisation: A Global History**, London: Routledge, 1997.

⁴¹⁷ Young, a.g.e., s.7.

⁴¹⁸ Henry Schwarz, **A Companion to Postcolonial Studies**, Wiley Blackwell, Oxford, 2000, s.4.

⁴¹⁹ Leila Gandhi, **The Postcolonial Theory: Context, Practices, Politics**, Londra: Verso Editions, 1997, s.29.

⁴²⁰ Dirlik, a.g.e., s.21.

⁴²¹ Bill Ashcroft ve diğerleri, **The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures**, Routledge, Londra, 1989, s.2.

⁴²² Nicholas Thomas, **Colonialism’s Culture**, Princeton University Press, New York, 1994, s.29.

⁴²³ Nicholas Dirks, **Colonialism and Culture**, The University of Michigan Press, New York, 1994, s.6.

kolonyalizmi salt ekonomik bir ilişki biçimi olarak telakki etmenin ötesine geçerek süreci ve epistemolojik yanını kurumsallaştırmasıdır.⁴²⁴

Post-kolonyal yaklaşımlara göre Batı, Doğu'yu daha aşağı olarak tanımlayarak, kendisini de rasyonel, gelişime-geliştirmeye açık ve hatta daha üstün olarak etiketlendirmektedir.⁴²⁵ Bu bir meşrulaştırma stratejisidir ve çeşitli şekillerde kolonyalist devletler tarafından uygulamaya koyulmuştur. (Bu meşrulaştırma biçiminin Fransa versiyonu tezin ilerleyen sayfalarında incelenmiştir.) Batı kendini daha gelişmiş olarak tanımlarken, Üçüncü Dünya'yı ise ilkel olarak etiketlemiştir. Bu anlamı ile Batı, gelişimin kaynağı ve dağıtıcısı olarak görülürken, Üçüncü Dünya ise Batı'nın yarattıklarını kabul etmekten başka çaresi olmayan bir toplum olarak lanse edilmiştir.⁴²⁶ Dolayısıyla kolonizasyon fiziksel olduğu kadar epistemik bir şiddeti de içerisinde barındırmaktadır. Bu yönüyle kolonyalizmin sadece bir askeri yönetim türü olarak değil, aynı zamanda bir tahakküm söylemi olarak işlediğinin altı çizilmektedir.⁴²⁷

Post-kolonyal teori Frantz Fanon'un eserlerinden istifade etmiştir ve kolonyalizmin tahlilini geliştiren kişi de Fanon olmuştur.⁴²⁸ Fanon bunu yaparken 1952 tarihli "Kolonyalizm Bir Sistemdir"- "Le Colonialisme est un système" adlı makalesinde aynı yönde yazan Sartre'in fikirlerinden istifade etmiştir.⁴²⁹ Her ikisi de Fransız sömürgeciliğini tasvir etmiştir.⁴³⁰ Sartre'a göre Fransız tipi kolonizasyon; anavatanın (Fransa) çıkarı için bir tür sömürü düzeni olarak tasarlanan bir formdur. Fanon, ırk ve sömürge ilişkilerinin 'öteki'nin varlığını görmezden gelmeye dayandığını ve 'öteki'ne var olmak için kendisini ötekileştirene benzemekten başka bir yol bırakmadığını vurgulamıştır. Fanon, "Siyah Deri, Beyaz Maske" adlı eserinde kolonyalizm sorununun yalnızca belirli bir tarihi koşulların ilişkiselliğinde değil, bu koşulların yarattığı toplumsal psikolojilerde de yattığını ileri

⁴²⁴ Dane Kennedy, "Imperial History and Post-Colonial Theory", **Journal of Imperial and Commonwealth History**, 24(3), 1996, s.347.

⁴²⁵ Ilan Kapoor, "Capitalism, Culture, Agency: Dependency versus Postcolonial Theory", **Third World Quarterly**, 23(4), 2002, s.650.

⁴²⁶ Serap Türkmen, "Identity in the Colonial Lands: A Critical Overview of the Postcolonial Studies", **Turkish Journal of International Relations**, Cilt 2, No. 3-4, 2003, s.189-190.

⁴²⁷ Young, a.g.e., s.513.

⁴²⁸ Bkz. Franz Fanon, **Toward the African Revolution**, (Çev. H. Chevalier), New York: Monthly Review Press, 1967.

⁴²⁹ Bkz. Jean-Paul Sartre, **Situations, V: Colonialisme et néo-colonialisme**, Paris: Gallimard, 1964.

⁴³⁰ Young, a.g.e., s.23.

sürmektedir.⁴³¹ Buna göre, ulusal elitlerin yürüttüğü sömürge karşıtı hareketler de sömürgeciliğin anlam yapılarından beslenmektedir.⁴³² Buna ek olarak bir dönem yaygın kullanıldığı adıyla Üçüncü Dünyayı resmettiğini söylediği iddialarına karşın post-kolonyalizm, iktidarın merkezlerinde yaşayan ulusötesi aydınlarca ortaya atılmıştır.⁴³³ (Tezin ilerleyen sayfalarında görüleceği gibi Frankofoni'nin Afrika kökenli olan kurucuları da bu profile uymaktadır.) Post-kolonyalizmin bir konu-hedef problemi de bulunmaktadır; zira post-kolonyal teori açık-tekil bir problem ile ilgilenmemektedir.⁴³⁴ Post-kolonyal eleştirmenler geçmiş ideolojik hegemonya biçimlerine haklı bir eleştiri yöneltmektedir ancak onun günümüzde aldığı biçimlerle ilgili pek de bir şey söylememektedir.

Sömürgeci teması hem sömürgeci hem de sömürgeleşen açısından bir ikilem barındırmıştır.⁴³⁵ Sömürgeci söylem bir yandan, yerlinin medenileşerek, kendisine benzemesini arzulamakta diğer yandan da farklı olduğu için hiçbir zaman kendisine tamamen benzeyemeyeceğinin altını çizmektedir. Kendisini sömüren gücü taklit eden sömürge yerlisi tam olarak sömüren gibi olamayacağı için ara tip bir kimliğe kavuşmaktadır. Dolayısıyla melez bir kimlik edinmektedir. Tezin ilerleyen sayfalarında detaylı olarak incelenecek Frankofon kimliği de bu yönüyle aynı zamanda melez bir kimliktir. Post-kolonyal çalışmalar, egemenlik ve tabiiyetin pratiklerini ve sonuçlarını sorgulamaya, onlara karşı çıkmaya dair ortak bir siyasal etik bağlılık ile bir araya gelen herkesi alakadar eden bir teori olarak tarif edilmektedir.⁴³⁶ Dolayısıyla, imparatorluk kültürleri ile kolonyalist iktidarda yoğunlaşan odak, alanın evreninde sadece bir bölümü teşkil etmektedir. Böylelikle teori artık kendi sorumluluğu olarak toplumsal pratiklerin tamamını görmektedir.⁴³⁷ Haliyle Frankofoni hem tarihi hem de mevcudu ile post-kolonyal çalışmaların direkt ilgi alanında bulunmaktadır.

Onyedinci yüzyılın ortasından beri, Rus İmparatorluğu sessiz bir göçsel sömürgecilik türüyle Polonya, Finlandiya ve Baltık ülkelerini içine almak üzere batıya,

⁴³¹ Franz Fanon, **Black Skin, White Masks**, New York: Groove Press, 1967, s.30, s.84.

⁴³² Rumelili, a.g.m., s.213.

⁴³³ Dirlik, a.g.e., s.9.

⁴³⁴ Malreddy Pavan Kumar, "Postcolonialism: interdisciplinary or interdiscursive?", **Third World Quarterly**, 32(4), 2011, s.665.

⁴³⁵ Constantina Papoulias, "Homi K. Bhabha", **Key Thinkers on Space and Place**, Phil Hubbard ve Rob Kitchin (Ed.), Londra: Sage Publications, 2011, s.69-75.

⁴³⁶ John McLeod, "Introduction", **The Routledge Companion to Postcolonial Studies**, John McLeod (Ed.), Routledge, Londra, 2007, s.6.

⁴³⁷ Chibber, a.g.e., s.15.

Sibirya'ya doğru doğuya, Kırım, Gürcistan, Kafkaslar ve Türkistan'da da Karadeniz'e doğru güneye-güneydoğuya genişlemiştir. Türkistan'da Stalin'in inisiyatifi ile Sovyet hükümeti halkların dini veya etnik temelde birleşmelerini önlemek üzere çeşitli ve büyük oranda yapay uluslar yaratarak azınlık sorununu çözmüştür. Her ulusun kendi ulusal diline sahip olmasına izin verilirken (pek çok ulus aslında ortak-çok dilliydi) dini hatta milli toplulukları ayırmak için dilsel ve etnik kriterler icat edilmiştir. Stalin, 1924 yılında Sovyet Türkistan'ı (1913'te kendisi tarafından belirlenen kriterlere göre) altı ayrı millete bölerek parçalamıştır. Bölgede Türk kökenli halkların bölünmesi, her devlet için farklı kültürel ve siyasi geleneğin yaratılmasıyla ve her şeyden önce daha önceki durum olan ortak dil ve lehçelerin genel kullanımı yerine, devlet dili ve edebiyat dili olarak ayrıcalıklı bir yerel dilin belirlenmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Anayasal olarak 1922 yılından sonra SSCB tek tek cumhuriyetlerden oluşmuştur ancak aynı zamanda bu cumhuriyetler bireysel, ulusal ve kültürel farkları ortadan kaldırmak üzere tasarlanan merkezîyetçi aygıt tarafından kontrol edilen tek tip yasal, eğitimsel ve kültürel kurumlara tabi olmuştur. Dolayısıyla SSCB, Rus emperyal politikasından sadece mahiyetçe bir fark arz etmiştir. Haliyle eski Rus İmparatorluğu'na bağlı olarak SSCB bir taraftan sömürge karşıtıyken diğer taraftan da sömürgeciydi.⁴³⁸ SSCB özellikle Rusça haricindeki diller üzerinde ciddi bir baskı kurmuştur. Daha 1928'de Kiev Politeknik Enstitüsü'nde profesör olan N. Markoviç kendi derslerini Ukraynaca vermek istemesi üzerine tutuklanmış ve bir yıl hapis yattıktan sonra Nijniy Novgorad'a gönderilmiştir. İki yıl sonra Kiev'de Ukrayna milli kültürünün taşıyıcılarının kitlesel tutuklanmaları başlamış ve bu tutuklamalar kısa aralıklarla devam etmiştir. Belarusya'daki milliyetçi demokratlarla bazı cumhuriyetlerdeki Türk Milliyetçileri büyük baskılar görmüştür. Örneğin Kazak aydın Ahmet Baytursunov 1929'daki ilk tutuklanmasının ardından hayatının geri kalanını hapisanede ve sürgünde geçirmiştir. Diğer milli kültür temsilcileri gibi o da 1937'de kurşuna dizilmiştir.⁴³⁹

⁴³⁸ Young, a.g.e., s.168.

⁴³⁹ Vladimir Mikhayloviç Alpatov, **Sovyet ve Sovyet Sonrası Coğrafyada Sosyo-Lengüistik Sorunlar: 150 Dil ve Politika (1917-2000)**, (Çev. İlyas Üstünyer), 1. Baskı, Gece Kitaplığı, 2016, s.103.

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, Orta Asya ile olan sömürge ilişkilerini herhangi bir karşılık ödemededen devam ettirmeyi hedeflemiştir.⁴⁴⁰ Bugün bağımsız devletler olan eski Sovyet Cumhuriyetlerine mensup Türk kökenli halklar da tabii ki geçmişin kendileri için bir sömürü dönemi ifade ettiğinin farkındadırlar. Aksi halde bugün yaşam standartlarının en azından Rusya Federasyonundaki ile aynı düzeyde olması gerekirdi. Bu nedenle incelenecek modellerden birisi olan Türk Konseyi, üyelerinden üçünün SSCB mirası nedeniyle kısmen post-kolonyal bir bölgedir ve post-kolonyal bir durum arz etmektedir.

2.1.2. Medeniyet(ler) Yaklaşımı

Medeniyet kavramı bilhassa Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması mı?" adını taşıyan makalesi ile gündeme gelmiştir ancak bu yaklaşımın tarihi çok daha eskilere gitmektedir. Bu anlamda İbn Haldun, Giambattisto Vico, Nicolay Danilevski gibi isimler tarihsel süreç içerisinde sırasıyla bu yaklaşıma katkı veren önemli isimler olmuşlardır. Medeniyet kavramının üzerinde uzlaşıya varılmış kesin bir tanımı yoktur. Medeniyet muhtevası çağdan çağa, ülkeden ülkeye, yazardan yazara değişen bir özellik de arz etmektedir.⁴⁴¹ Braudel bu durumu "Keşke mümkün olsaydı da, bir doğru parçasını, bir üçgeni, kimyasal bir cisim tanımladığımız gibi, medeniyet kelimesini de açık ve basit bir şekilde tanımlayabilseydik" şeklinde ifade etmiştir.⁴⁴² Bir tanıma göre medeniyet; bir dinden, bir düşünceden, bir felsefeden kalkarak onun sosyo-politik, sosyo-kültürel tezahürlerini gerçekleştirebilmek ve bunu birkaç asır boyunca sürdürebilmektir.⁴⁴³ Bir başka tanıma göre ise medeniyet her şeyden önce bir değerler, inançlar sistemidir. Müesseseler bu değer ve inançların birer eseri olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁴

Arapça'da şehir anlamına gelen medîne isminden Osmanlı Türkçesi'nde türetilen medeniyet kelimesinin, yönetmek ve mâlik olmak anlamları da bulunmaktadır.⁴⁴⁵ Medeniyet kelimesi kökü itibariyle Arapçadır ancak kuralına uygun bir şekilde Türkler

⁴⁴⁰ Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara: Platin Yayınları, 2005, s.44.

⁴⁴¹ Cemil Meriç, **Umrandan Uygarlığa**, 14. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.81.

⁴⁴² Fernand Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2014, s.31.

⁴⁴³ Mahmud Erol Kılıç, **Evvel'e Yolculuk**, 3. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap, 2012, s.129.

⁴⁴⁴ Erol Güngör, "Medeniyet ve İslamiyet", **Türk Yurdu**, Mart-Nisan 1998, s.24.

⁴⁴⁵ İlhan Kutluer, "Medeniyet", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2003, s.296-297.

tarafından türetilmiştir.⁴⁴⁶ Medine kelimesi aynı zamanda mülk ve itaat, ceza ve siyaset anlamlarına da gelmektedir.⁴⁴⁷ Bir başka anlamı ile medeniyet, ortak özellikler gösteren sosyal gruplar veya bunların bütünüdür. Bu anlamıyla çoğul olarak kullanılmaktadır.⁴⁴⁸

Toplumsal hayatın en görünür şekli şehir hayatıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) şehir hayatı için şöyle söylemiştir: “Belde ve şehirler fethedilir. İnsanlar birbirlerini köye-taşraya geliniz diye teşvik eder. Oysa bilseler, şehir (el-medîne) onlar için daha hayırlıdır. Sıkıntısına, geçim darlığına ve şiddetine rağmen şehirde yaşamaya sabredenlere kıyamet gününde şahit veya şefaathçi olacağım.”⁴⁴⁹ Medine insanlardan oluşan, insanların içinde yaşadığı ve şekillendirdiği bir mekândır. Bir Medine’ye sahip olmak, Türk-İslâm medeniyetinin en önemli amaçlarından birisi olmuştur.

İmparatorluk kelimesi de sıklıkla medeniyet kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır. İmparatorluk ve medeniyetin birlikte kullanılması o kadar yaygındır ki, her imparatorluğa tekabül eden bir de medeniyet olduğu düşünülmektedir.⁴⁵⁰ Bütün insanlar aynı medeniyete mensup değildir. Medeniyet bir değil, birçoktur.⁴⁵¹ Medeniyet kavramının anlamca çeşitlenmesinin bir sebebi de, medeniyetin de çeşitlilik arz etmesidir. Zira birçok medeniyet bulunmaktadır.⁴⁵² Bazı sosyal bilimciler medeniyetin sosyal bilimlerde ve tarih araştırmalarında analiz düzeyi için elverişli bir kavram olmadığını düşünürken kimi düşünürler de medeniyet kavramını ve medeniyeti insanlığın en üst mertebesi olarak görmektedir.

Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinde medeniyet kelimesine farklı anlamlar yüklenmiş ve özellikle barbarlığın ve ilkeliliğin karşıtı olarak kullanılmıştır. Medeniliği ve medeniyeti Avrupa’nın akli ve tarihiyle özdeşleştiren aydınlanma düşünürleri Batı dışarısında kalan toplumları medeniyetten yoksun veya yarı medeni topluluklar olarak

⁴⁴⁶ Murat Çelik, “Önce bir karar vermeli; medeniyetler mi medeniyet mi?”, **Serbestiyet**, <http://www.serbestiyet.com/yazarlar/murat-celik/once-bir-karar-vermeli-medeniyetler-mi-medeniyet-mi-726019>, (12.11.2016).

⁴⁴⁷ Kasım Şulul, **İbn Haldun’a Göre İslâm Medeniyeti**, 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s.19.

⁴⁴⁸ Tahsin Görgün, “Medeniyet”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2003, s.298-301.

⁴⁴⁹ Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (164-241/785-885), **el-Müsned**, XVIII, 213. (eş-Şâmile).

⁴⁵⁰ Şener Aktürk, “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a Medeniyet Kavramlarının Kullanılması”, **Doğu Batı**, 10(41), 2007, s.163.

⁴⁵¹ Ziya Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s.19.

⁴⁵² Ziya Gökalp, **Hars ve Medeniyet**, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2013, s.49.

tahayyül etmiştir. Bu anlamda bir toplumun medeni, gelişmiş, ilkel, barbar vb. olarak tanımlanması onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda somut sonuçları olan siyasi bir eylem olmuştur. Medenileştirme misyonu-la mission civilatrice; Afrika'dan Hindistan'a, Güneydoğu Asya'ya kadar çok geniş bir coğrafyada Avrupa kolonyalizmini meşrulaştıran çok önemli bir kavramsal araçtır. Bu anlamda medeniyet kavramı, Avrupa merkeziliği ve Avrupa kolonyalizmini meşrulaştırmak için elverişli bir araç olarak kullanılmıştır.⁴⁵³

İbn Haldun "Mukaddime" adlı eseri ile medeniyet yaklaşımının kurucusu olarak görülmektedir. İbn Haldun, insanlığın sosyal hayatını olaylara dayanarak ele almıştır.⁴⁵⁴ Umran ilmi adlı yeni kurduğu bilimde ekonomik faktörler ile sosyal olaylar arasındaki ilişkiyi, bilinçli bir şekilde, siyasal gerçekliğin açığa çıkarılması amacına yönelik olarak işlemiştir.⁴⁵⁵ Umran ilmi medeniyet ilmi olarak da kabul edilmektedir.⁴⁵⁶

Umran ilminde en önemli kavramlardan birisi asabiyyettir. Asabiyyet, kolektif his ve şuurdan doğan müşterek hareket etme anlayışıdır.⁴⁵⁷ İbn Haldun'un kuramı çerçevesinde asabiyyet sadece bir dayanışma duygusu değil, belirli bir topluluğa devlet kurma veya egemenlik oluşturma imkânı sağlayan potansiyel bir güçtür. Buna göre; her tür siyasal otorite ve iktidarın altında yatan temel etken asabiyyettir. Bunun nesep ya da sebep asabiyyeti olarak ortaya çıkmış olması, işlevi açısından bir fark meydana getirmemektedir.⁴⁵⁸ Asabiyyet bugün de kaybolmayan bir toplu-eylem tarzıdır. Siyasal dayanışma, hâlâ, iktidarın birincil derecedeki kaynaklarından. Tezin konusu olan her iki uluslararası örgüt de asabiyyet temelinde kurulmuş iki örgüttür. Frankofoni'de yalnızca sebep asabiyyesi (Fransızca konuşma) varken Türk Konseyi'nde sebep asabiyyesi olan Türk Dili konuşmaya ek olarak nesep asabiyyesi (Türk kökenli olmak) de mevcuttur.

Vico da toplumların genel gelişim şemaları üzerine bir sistem görüşü tasarlamıştır. Vico'ya göre her toplumun kendisi ve dünya ile ilgili kendine özgü tasavvurları mevcuttur.

⁴⁵³ İbrahim Kalın, **Akıl ve Erdem**, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s.128.

⁴⁵⁴ İbn Haldun, **Mukaddime I**, (iki cilt), (Çev. Süleyman Uludağ), 4. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005, s.204.

⁴⁵⁵ Ümit Hassan, **İbn Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi**, 6. Baskı, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2015, s.285.

⁴⁵⁶ Vügar İmanov, **Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı**, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s.12.

⁴⁵⁷ İbn Haldun, a.g.e., s.96.

⁴⁵⁸ Say, a.g.e., s.501.

Bu tasavvurlar o toplumun kullandığı dil ve içinde yaşadığı-inşa ettiği yapılarda cisim bulmaktadır. Vico tüm bunların “Yeni Bilim” ile araştırılıp idrak edilebileceğini düşünmekteydi.⁴⁵⁹ Rus düşünür Nikolay Danilevski’nin toplumları tasnif etme ve gelişim şemalarını sistematik bir hale getirme çalışmaları da medeniyet yaklaşımı içerisinde önem arz etmektedir. Danilevski’ye göre Avrupa merkezci tarih anlayışı Avrupa dışı bölgeler için herhangi bir önem taşımamaktadır. Ayrıca Danilevski en büyük insan topluluklarını dil kriterine göre kültürel-tarihi tiplere ayırmakta ve bunların doğuşu, yükselişi ve gelişimi ile alakalı birtakım kurallar tespit etmiştir.⁴⁶⁰

Arnold Toynbee medeniyet(ler)i insanlık tarihini açıklamakta bir analiz birimi olarak görmüştür. Toynbee’ye göre tek bir medeniyet yoktur; medeniyetler vardır. Medeniyetler durağan değil; değişebilen, ilerleyebilen birimlerdir. Toynbee medeniyeti, çevre koşullarının insanları değil, insanların çevrelerini kendi arzularına göre düzenleme süreci olarak tanımlamıştır.⁴⁶¹ Lev Gumilev ise halk tasviri için etnos kavramını kullanmıştır. Etnos alt-etnik gruplardan oluşan mozaik bir birleşimdir. Her etnosun kendi iç sistemi ve birbirine benzemeyen davranış kalıpları vardır. Belli bir bölgede ortaya çıkan ve tarihte mozaik bir bütün olarak kendisini gösteren etnoslar grubuna süper-etnos denmektedir.⁴⁶² Süper-etnos medeniyet anlamına gelen; medeniyet kavramına eşdeğer bir kavramdır. Gumilev Avrupa merkezçiliğe karşıdır; çok merkezlilik taraftarıdır. Tek bir evrensel medeniyetin değil; ayrı ayrı medeniyetlerin var olduğunu savunmuştur. Tarih üzerinde coğrafyanın etkisini çok önemsemiştir.⁴⁶³ Gumilev medeniyetler bahsinde Dünya üzerinde önemli medeniyetleri anarken Türklerin rolünü özellikle vurgulamıştır.⁴⁶⁴

Samuel P. Huntington 1993 yılında kaleme aldığı “Medeniyetler Çatışması mı?” isimli çalışmasında medeniyetler ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapmış hem de geleceğe dair birtakım öngörülerde bulunmuştur. Dünya siyasetinde bundan sonraki çatışmaların medeniyet temelinde cereyan edeceğini iddia etmiştir. Huntington’a göre medeniyet hem

⁴⁵⁹ Giambattista Vico, **Yeni Bilim**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2007.

⁴⁶⁰ İmanov, a.g.e., s.13-14.

⁴⁶¹ William McNeil, **Arnold Toynbee: A Life**, New York: Oxford University Press, 1989, s.96.

⁴⁶² Lev Gumilev, **Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.

⁴⁶³ İmanov, a.g.e., s.187.

⁴⁶⁴ Lev Gumilev, **Eski Türkler**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.

objektif hem de sübjektif unsurlar içermektedir.⁴⁶⁵ Zira medeniyet insan topluluklarının sahip olduğu en geniş kimliktir haliyle de medeniyet kodları insanların ve toplumların davranışlarında-zihniyetlerinde ve karar alma süreçlerinde ciddi bir yer tutmaktadır. Huntington gelecekte etkili olma potansiyeli bulunan medeniyetleri sekiz başlık altında incelemiştir. Bunlar; Batı, Konfüçyüs, İslam, Japon, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika medeniyetleridir. Ayrıca hangi medeniyete ait oldukları hususunda tereddütlü görünen kendi içerisinde ve dışında bu konu ile alakalı tartışmalar olan ülkeleri bölünük ülke-torn country olarak tasvir etmiştir. Bölünük ülke olarak gördüğü üç ülke Türkiye, Rusya ve Meksika'dır. Huntington'na göre medeniyetler arasındaki temel mücadele Batı ve diğerleri arasında geçecektir. (West-Rest) Burada Doğu, Samuel Huntington'un İngilizce'de kafiyeli olarak "the West and the Rest" kelimeleriyle yaptığı ayırımıdaki "the Rest"e tekabül eder şekilde "Batılı-olmayan bütün dünya" anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶⁶

Küreselleşmenin kültürel ve estetik aynılaştırma etkilerine rağmen farklı medeniyetlerin, farklı kültürlerin ve kimliklerin var olma mücadelesi devam etmektedir. Medeniyet ve kültür temelli mücadeleler, karşılaşılan temel sorunların cinsiyet, sınıf veya etnisite değil, medeniyet-değer merkezli kabuller üzerinden yapıldığı temeline dayanmaktadır. Hegemonya kavramını kültürel alana uyarlayan Gramsci, kültürel hegemonyanın diğer sosyal güçlerden daha etkili olduğunu ileri sürmüş ve böylece Marksist sınıf kavramının bu noktada işlevsiz hale geldiğinin altını çizmiştir. Gramsci için kültür temelli savaşlar-mücadeleler, kapitalizmin nüfuz politikalarına karşı verilen bir savaştır. Günümüzde güncel ileri ekonomik kalkınma ve teknolojik sofistikasyon; medeniyet, kültür ve kimlik tartışmalarının ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Tez içerisinde incelenen iki uluslararası örgüt de bu yönüyle bu temelde var olmaktadır. Frankofoni de Türk Konseyi de medeniyet-kültür temelli iki ayrı uluslararası örgüt örneğidir.

⁴⁶⁵ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, C.72, S.3, Yaz 1993, s.22-49.

⁴⁶⁶ Bedri Gencer, "Medeniyet Ütopyası Peşinde", *Gelenekten Geleceğe*, https://www.academia.edu/4096735/Bedri_Gencer-Medeniyet_Utopyasi_Pesinde, (02.01.2016).

2.2. Uluslararası Siyasette Dil(ler), Fransızca-Frankofoni, Türk Dili ve Türk Konseyi

2.2.1. Uluslararası Politikada Dilin Yeri ve Önemi

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler ve uluslararası ilişkiler alanındaki kültür-medeniyet tandanslı aktörlerin çeşitlilik kazanması ile dil(ler) uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yeni bir araç seti halini almıştır. İnsanlık tarihi boyunca, dillerin kaderi ulusal ve uluslararası düzeyde siyasi iktidar ilişkileri ile yakından bağlantılı olmuştur.

Benjamin Lee Whorf'a göre dil düşüncenin yalnızca aracı değildir, dil düşüncenin yoğrulduğu, şekillendiği teknedir. Düşüncüyü öncelikle şekillendiren şey toplumun yapısı değildir, dilin yapısıdır:

“Dilin linguistik arkaplan sistemi (başka bir deyimle grameri) yalnızca düşünceleri yeniden üretmenin aracı değildir; daha çok düşüncenin bizatihi kendisinin şekillendiricisidir; dil bireyin zihinsel faaliyetlerinin ve izlenimlerinin analizini; mevcut zihinsel statükonun oluşmasını sağlayan bir program ve klavuzdur. Düşüncelerin formülasyonu, eski anlamda tam rasyonel bağımsız bir süreç değildir, düşüncelerin formülasyonu belirli bir gramerin parçasıdır ve gramerler arasındaki farklılıklar önemsiz olandan önemli olana doğru ortaya çıkarlar. Biz doğayı ana dillerimizde bulunan hatlar boyunca sınıflandırırız. Fenomenler dünyasından izole ettiğimiz kategorilerle tipleri doğada bulamayız; çünkü bu kategoriler ve tipler her gözlemcinin emrine amade önceden mevcuttur; tersine, dünya zihinlerimizce organize edilmiş bulunan kaleidoskopik bir izlenimler akışı içinde takdim edilir; bu takdim işlemini gerçekleştiren büyük ölçüde, zihinlerimizde bulunan linguistik sistemlerdir. Doğayı parçalara ayırır, kavramlarla düzenleriz ve bunu yaparken de ona anlamlar yükleriz; çünkü biz bu şekilde bir organize etme işleminin taraflarıyızdır; konuşma topluluğumuz (speech community) içinde kabul ettiğimiz dil kalıpları bünyesinde kodlanan bir uzlaşmanın tarafları... Pek tabii bu uzlaşma zımnî ve dile getirilmemiş bir uzlaşmadır; ancak bu uzlaşmanın kavramları mutlak biçimde zorunlu kavramlardır.”⁴⁶⁷

Diller önceleri sadece dilbilimi içerisinde değerlendirilirken son dönemde dilbilimde ve sosyodilbilimde politik yaklaşımlar ve politika ile ilişkileri inceleyen çok sayıda çalışma yayınlanmaktadır.⁴⁶⁸ Küreselleşme süreci ve Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden önce dil(ler)in özünde siyasi olabileceği fikri çok yaygın değildi ancak şimdi bu konu üzerinde daha çok düşünülmektedir. Bugün dil, uluslararası politikanın bir

⁴⁶⁷ John B. Carroll, **Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf**, Massachusetts: The M.I.T. Press, 1956, s.212-214.

⁴⁶⁸ John E. Joseph, **Language and Politics**, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, s.1.

tartışma alanı haline gelirken, dil-politika ilişkisi de araştırmacıların daha fazla ilgisini çekmektedir.

Uluslararası ilişkilerde dil konseptleri Pierre Bourdieu'nün 1970'lerin başında ortaya attığı kültürel kapital kavramı ile yakından alakalıdır. Kültürel kapital ekonomik bir tanımlama değildir. Bu kavram ailede ve ulus-devlette hazır bulunan geniş bir dilsel yetenek yelpazesini ve yönelimlerini içermektedir. Bu durum devlet düzeyinde kurumsallaşmış bir biçimde (eğitim ve kültür faaliyetleri gibi) kendisini gösterebilir.⁴⁶⁹ Dil de kültürel kapitalin bir şeklidir ve kültürel kapital yerel ve küresel toplumda ekonomik, sosyal, kültürel ve politik güce ve statüye sahip gruplar tarafından kullanılan yüksek statülü, dünya çapındaki bir dilde akıcılık ve rahatlık olarak tanımlanabilir.⁴⁷⁰ Bu durum küresel çapta etkili ve büyük nüfuslar tarafından konuşulan dilleri konuşan-yazan bireylerin ve grupların, anadilleri sosyal ölçekte etki-konuşan yönünden düşük sıralamaya sahip meslektaşları karşısında önemli avantajlara sahip oldukları anlamına gelmektedir.⁴⁷¹ Bu gibi etkili-büyük dilleri konuşanların birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar ayrıcalıklar ve prestij, kültürel kapitalin çeşitli biçimleri yoluyla kuşaklar arası iletilebilmektedir.⁴⁷²

Bir dil çeşitli ulus devletlerde konuşulmakta ve kullanılmakta ise o dil uluslararası diller klasmanı içerisindedir.⁴⁷³ Bu tanıma göre Fransızca ve Türk Dili uluslararası diller klasmanı içerisinde kendilerine yer bulmaktadır. Kültürel kapital küreselleşme ile de yakından alakalıdır. Bilhassa internetin yaygınlaşması bu yönde yaygınlaştırıcı etki göstermiştir. Örneğin Türkiye televizyonlarında yayınlanan bir film yahut dizi internet vesilesi ile Türk Dünyasının her tarafında izlenebilmektedir. Aynı durum Fransızca için de geçerlidir. Aynı dili konuşan bireyler internet üzerinden bir araya gelebilmekte ve internet üzerinde bir dil topluluğu gibi davranabilmektedir.

⁴⁶⁹ Pierre Bourdieu, **The Forms of Capital**, <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Bourdieu-Forms-of-Capital.pdf>, (09.05.2016).

⁴⁷⁰ Keith Morrison ve Icy Lui, "Ideology, Linguistic Capital and the Medium of Instruction in Hong Kong", **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 21(6), 2000, s.471

⁴⁷¹ Máiréad Nic Craith, "Languages and Power: Accommodation and Resistance", **Language, Power and Identity Politics**, Máiréad Nic Craith (Ed.), New York: Palgrave MacMillan, 2007, s.2.

⁴⁷² David Swartz, "Bridging the Study of Culture and Religion: Pierre Bourdieu's Political Economy of Symbolic Power", **Sociology of Religion**, 57(1), 1996, s.76.

⁴⁷³ Ulrich Ammon, **Die internationale Stellung der deutschen Sprache**, Berlin and New York: de Gruyter, 1991, www.degruyter.com/downloadpdf/books/9783110886498/9783110886498.fm/9783110886498.fm.xml, (16.05.2016).

Dil düşüncenin içeriğinin, dili konuşan kişinin bilincinin iç dünyası dahil reel dünya ile ilgili tecrübesinin ifade edilmesini sağlamaktadır. Bu anlamıyla dil düşüncenin aracıdır. Fakat dil bu araçsal fonksiyonu yerine getirirken tecrübeyi bir yapıya kavuşturmakta ve nesnelere bakış tarzının belirlenmesine yardım etmektedir. İnsanlar dilde kural haline getirilmiş bir unsura dayandıkları için birbirlerini anlayabilmektedir ve böylece anlama topluluğunun bir üyesi olmaktadır. Bu iletişimin temelidir. Paylaşılmış hayat tarzlarının yokluğunda lingüistik iletişim gerçekleşmemektedir. Bir dil topluluğunun içerisine girerek aslında kabul edilen mevcut olan bir hayat tarzıdır. O dilin konuşulması bir faaliyetin parçası ve-veya bir hayat tarzıdır. Her insan gelenekler ve kurallarla örülmüş bir sosyal pratiğin varisidir. Dil de bir gelenekler sistemidir; bir dili öğrenmek, geleneklerin belirlediği bir yaşama tarzını öğrenmektir. Dil bu anlamda tarihsel tecrübedir. Yapılan mukayese de bir anlamda tarihsel Fransız(ca) tecrübesi ile Türk(çe) tecrübesinin mukayesesidir.

2.2.2. Fransızca ve Frankofoni Kavramı

Bir terim olarak Frankofoni ilk defa 1880 yılında Fransız Coğrafyacı Onésime Reclus (1837-1916) tarafından Fransızca konuşulan bölgeleri tasvir eden bir coğrafi terim olarak kullanılmıştır.⁴⁷⁴ Bu terim o dönemde Fransa, Cezayir ve Fransız sömürgelerini kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımın içerisine giren ülkelerde Fransızca resmi dil olarak kullanılmaktaydı.⁴⁷⁵

Güncel durumda Frankofoni teriminin başlıca iki ayrı anlamı ve kullanımı bulunmaktadır. Frankofoni sözcüğünün baş harfi “f” küçük yazıldığı takdirde günlük yaşam ve iletişimlerinde Fransızca aracılığı ile anlaşılan insan ve insan topluluklarını tanımlamaktadır.⁴⁷⁶ Baş harfi “F” büyük yazıldığı takdirde ise Fransızca konuşan devletler ve topluluklar arasında bir işbirliği organizasyonu-uluslararası örgüt olarak

⁴⁷⁴ Virginie Marie, “De la Francophonie “centripète” à une Francophonie périphérique”, **Alternative Francophone**, cilt 1, 2009/2, s.58.

⁴⁷⁵ René-Maurice Dereumaux, **L'Organisation Internationale de la Francophonie: L'institution internationale du XXIe siècle**, Paris, L'Harmattan, 2008, s.21.

⁴⁷⁶ François Provenzano, “La "francophonie": définitions et usages”, **Quaderni**, N. 62, Hiver 2006-2007, s.93.

anlaşılmaktadır.⁴⁷⁷ Bu çalışmada baş harfi büyük “F” ile yazılan “Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu” anlamına gelen uluslararası örgüt; Frankofoni incelenmektedir.

Frankofoni kaynağını bir dilden almıştır ve o dil de Fransızcadır.⁴⁷⁸ Fransızcanın tarihteki ilk izlerine 842 yılı Strasbourg Andlaşmasında rastlanmaktadır. Charles le Chauve (823-877) ve Louis le Germanique’in (804-876) kardeşleri Lothaire (795-855) karşısındaki ittifaklarını resmiyete döken bu andlaşma metni Fransızcanın erken dönem metinleri arasında kabul edilmektedir. Onüçüncü yüzyıla gelindiğinde Paris’in politik ve kültürel bir merkez olması nedeniyle Fransızca Latince karşısında yavaş yavaş güç ve mevzi kazanmaya başlamıştır.⁴⁷⁹ Bu bağlamda bölgede artık Fransızcanın resmi dil hüviyeti kazandığı da görülmektedir. Bu dönemde Fransızca bilim sahasında da ağırlığını yavaş yavaş hissettirmeye başlamıştır.⁴⁸⁰ Latince yazılan eserler Fransızca olarak da yayınlanmıştır. Bu dönemde modern cerrahinin babası telakki edilen Ambroise Paré (1509-1590), 1545 yılında eserini Fransızca yayınlamayı uygun bulmuştur.⁴⁸¹

Frankofoni’nin öneminin anlaşılması için, Fransa için Fransızcanın dış politika aracı olarak öneminin anlaşılması gerekmektedir. Onaltıncı yüzyılda ulusal birliğini sağlamaya başlamasından beri dil ve kültür politikaları Fransa için önemli bir konu olmuştur.⁴⁸² Onyedinci yüzyıldan itibaren Fransızca diplomasi lisanı haline gelmiştir. Fransızca ondokuzuncu yüzyılla birlikte etki olarak doruk noktasına ulaşmış ve Avrupa kıtası içerisinde öğrenim ağırlıklı olarak Fransızca yapılmaya başlanmıştır.⁴⁸³ Bu gelişmelere eş zamanlı olarak Fransa’nın kolonyalist siyaseti ile birlikte toprakları dünyanın çeşitli yörelerinde artmaya başlamış ve bu yörelere Fransa ile beraber Fransızca da intikal etmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Fransa’nın sömürgelerinde bağımsızlık hareketi başlasa da ve bu ülkeler birer birer bağımsızlıklarını ilan etse de bu

⁴⁷⁷ Emma Della Valle ve diğerleri, “A quoi sert la francophonie à l'heure de la mondialisation? Bilan du Sommet de Montreux”, **Terra Nova**, 2010, s.1., <http://www.tnova.fr/note/quoi-sert-la-francophonie-lheure-de-la-mondialisation-bilan-du-sommet-de-montreux-0>, (14.12.2016).

⁴⁷⁸ Henriette Walter, **French Inside Out: The Worldwide Development of the French Language in the Past, the Present and the Future**, Londra, Routledge, 1993, s.7.

⁴⁷⁹ Émile Littré, **Histoire de la Langue Française**, İkinci Cilt, Paris: Librairie Académique, 1865, s.17-18.

⁴⁸⁰ Marc Fumaroli, **Quand l'Europe Parlait Français**, Paris: Editions De Fallois, 2002, s.71-72.

⁴⁸¹ BNF, **Bibliographie sélective: Ambroise Paré**, Bibliothèque nationale de France, 2009, s.1-6. http://www.bnf.fr/documents/biblio_pare.pdf, (15.06.2016).

⁴⁸² Jody Neathery-Castro, Mark O. Rousseau, “Does French Matter? France and Francophonie in the Age of Globalization”, **French Review**, Vol. 78, No:4, Mart 2005, s.679.

⁴⁸³ Jacques Leclerc, “**Histoire du Français**” dans L’aménagement Linguistique dans le monde, http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/HIST_FR_s9_Fr-contemporain.htm, (17.05.2017).

ülkelerde Fransızca bir miras olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Fransızca bahsi geçen ülkelerde gelişimini devam ettirmiş ve bu ülkelerde politik ve sosyo-ekonomik yapıda varlığını kuvvetli bir biçimde sürdürmüştür.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmeler, Fransa'nın askeri ve ekonomik gücünü ve bunlara bağlı olarak küresel çapta siyasi nüfuzunu kaybetmesiyle beraber Fransızcanın da İngilizce karşısında lingua franca (ortak dil) olma niteliğini yitirdiği görülmektedir. Kültür politikalarının ve lisan egemenliğinin bir yönünün ekonomik güce dayandığı göz önüne alındığında Fransızcanın İngilizce karşısındaki gerilemesinin başlıca sebebi hakkında fikir yürütülebilir. Benzer şekilde sınıraşan ekonomik girişimlerin, refahın merkez havzasında Amerikan temelli İngiliz dili ve kültürünün yer işgal etmesi, Anglo-Amerikan medyanın baskın rolüyle desteklenmektedir.

Frankofoni'nin tarihi gelişimi incelendiğinde kültürlerarası iletişim-etkileşim ile birlikte teşekkülün Fransa ile eski kolonisi ülkeler-milletler arasında “eski bağımlılık” modelinin bir ileri aşaması olduğu, yani bir yönüyle de post-kolonyal bir uluslararası örgüt olduğu müşahede edilmektedir. Frankofoni'nin Fransa değil de özellikle Afrika milletleri-ülkelerinin bağımsızlaşma sürecindeki ‘siyasal eliti’nin çabalarıyla belirli düzeylere taşınmasını, Kanada’nın Quebec Bölgesi’nin de yine bu öncüllükte rol sahibi olmasını da kültürün ötesinde bir post-kolonyal güdü çerçevesinde açıklamak mümkündür. Afrika ülkeleri-milletlerinin tanınırlığa ve Quebec Bölgesi’nin de Fransızca konuşan kimliğini muhafazaya dair niyetlerinde Frankofoni'nin teşkilinin işlevselleştirilmesine yönelik emelleri şüphesiz ki yok sayılamayacaktır.

2.2.3. Türk Dili ve Keneş Kavramı

Türk Konseyi, resmi internet sitesinde ve faaliyetlerinde Türk Konseyi ifadesi ile birlikte Türk Keneşi ifadesini de sıklıkla kullanmaktadır. Keneş; kelime olarak bir iş için bilgi veya yol sorulan, istişare edilen yer anlamına gelmektedir. Eski Türkler danışma meclisi olarak kullandıkları kurumlara kurultay ve keneş adlarını vermişlerdir.⁴⁸⁴ Bir danışma meclisi olan kurultayın Oğuz Türkçesindeki adı keneş-kengeştir. Keneşin anlamı

⁴⁸⁴ Ayhan Ceylan, “İslam Öncesi Türk Hukukunda Danışma Meclisi”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1(1), 1997, s.2.

işlerde karşılıklı danışma, görüşme ve tedbir almadır.⁴⁸⁵ Türk Hakanlarının devlet işleri hakkında keneş düzenlemeleri ile bir meclis müessesesine sahip oldukları anlaşılmaktadır.⁴⁸⁶ Bu anlamda Batı dillerindeki konsey kelimesinin Türk Dilindeki karşılığının “keneş” kelimesi olduğu müşahede edilmektedir.

Türklerde devlet başkanı, keneş tarafından seçilmekteydi. Keneş ise devlet başkanını seçecek beylerle, eşrafın toplanması suretiyle oluşmaktaydı. Keneş’e halkın da katıldığı bilinmektedir. Keneş aynı zamanda “danışma meclisi” ve devlet idaresinin temelini oluşturan bir “devlet toplantısı” olarak değerlendirilebilir. Türk Devletinde devlet işleri, keneş olarak adlandırılan danışma meclisi aracılığıyla yürütülmüş; çeşitli sosyal, askerî, siyasî ve dinî konular bu keneşlerde görüşülüp, karara bağlanmıştır.⁴⁸⁷ Büyük Hun Hükümdarı Mete Han’dan itibaren müşahede edilen keneş; danışma ve danışarak karar verme geleneğinin Türk toplum şuurunda yerleşik bir usul olduğunu göstermektedir. Kültürel kavramlar, kelimeler, değerler, kurumlar, kuruluşlar tarihî devamlılık arz etmektedir. Ancak tarihî, siyasî, sosyal, kültürel, coğrafi farklılıklar veyahut kazanımların yaşanması nedeniyle bu kavramların değişimi-gelişimi de söz konusu olabilmektedir. Türk devlet geleneğinde; kavramlarda ve mahiyetlerinde zaman ve mekân itibariyle doğal olarak birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ancak bu değişikliklerde dahi kavramların; özü, aslı ve asıl manası korunmuş ve bugüne dek gelebilmiştir. Sonuç olarak Türklerde keneş, milletin birleşmesi, kaynaşması, din ile devlet gücünü tek elde toplayan bir gösteri ve toplantıdır.⁴⁸⁸

Dünya üzerinde Türk Dili kadar tarihi derinliği ve coğrafi genişliği olan nadir dil bulunmaktadır. Türk Dili çok geniş bir alanda varlık bulmuş ve varlık göstermeye de devam etmektedir. Haliyle de Moğolistan’dan, Çin içlerinden Orta Avrupa’ya, Sibiry’a’dan Hindistan’a ve Kuzey Afrika’ya kadar geniş bir alanda varlık gösteren bir dilin tarihi gelişiminden bahsetmek kolay değildir. Binlerce eser, anıt, yazıt ve belge bırakan Türk Dili bugün de Avrasya coğrafyasında kullanılmaktadır. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan ulaşım

⁴⁸⁵ Besim Atalay, **Divânü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"**, Ankara, 1943, s.301.

⁴⁸⁶ Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, 23. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014, s.139.

⁴⁸⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İnternet Sitesi, **Türk Kültürü**, <https://www.kultur.gov.tr/TR,96255/turk-kulturu.html>, (25.06.2016).

⁴⁸⁸ Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016, s.102.

ve iletişim imkânları Türk Dilini bugün ana ve ata yurtlarından da dışarıya taşımış; Türk Dilinin kullanım alanı dünyanın her tarafına yayılmıştır.⁴⁸⁹

Türkler onüçüncü yüzyıla kadar tek bir yazı dilini kullanmıştır. Türk Dili onbeşinci yüzyıldan başlayarak iki yazı dili etrafında toparlanmıştır. Bunlardan biri Oğuz Dili üzerinde şekillenen Batı Türk Yazı Dili ile Uygur-Karluk dilleri üzerinde şekillenen Doğu Türk Yazı Dilidir. Buna karşın bu iki mecra arasında karşılıklı iletişim kesintisiz devam etmiştir. Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren Türk Dünyasında, Türk yazı dili bir taraftan çeşitliliğe doğru giderken, diğer taraftan da bütün Türk Dünyasında tek bir yazı dilinin kullanılması konusunda çalışmalara başlanmıştır. Türkler, yirminci yüzyılın başlarında Altaylar'dan Tuna'ya, Sibirya'dan Yemen'e kadar olan bir arazi içinde, hiçbir zorluk çekmeden birbirleriyle anlaşabiliyorlardı, İstanbul'da çıkan bir gazete Buhara'da; Kırım'da çıkan bir gazete İstanbul'da rahatlıkla okunup anlaşılabilirdi.⁴⁹⁰

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Rus işgaline maruz kalmış Türk bölgelerinde, Çarlığın; 1917'den sonra ise Bolşevik idaresinin Türk kitleyi asimile etmeye, küçük parçalara ayırarak kolay yutulur lokmalar haline getirmeye yönelik politikaları doğrultusunda işe dilden başlanmış, adına “millî diller ve edebiyatlar siyaseti” denilen çalışmalar sonucu hiçbir hazırlığı olmayan mahalli şiveler, birden bire bir “dil” olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu durum da Türkler arasındaki dil birliğine büyük zarar vermiştir.

1926 Bakü Kurultayı'nda alınan kararlarla Türk Dünyasında hızla gerçekleştirilen Latin alfabesine geçiş süreci, Türk Dünyasında dil ve alfabe birliğinin kısmen yaşandığı bir ara dönem olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1928 yılında gerçekleştirilen alfabe değişikliğinin temel sâiklerinden birisi de bu sürecin dışında kalmamak kaygısıdır. Latin Alfabesinin bütün Türk Halkları için ortak alfabe olarak resmileşmesinden bir süre sonra, SSCB içerisinde bu işten memnuniyetsizlikler dillendirilmeye başlamıştır. SSCB Merkez Yürütme Kurulu, 1935 yılı Haziran ayında Latin Alfabesine geçiş işleminin büyük bir hata olduğunu ve bunun sorumlusunun da Yeni Alfabe Komitesi olduğunu deklare etmiştir. Bu, zaten çok kısa bir zaman dilimine yayılmış olan Türk Dünyasında Latin Alfabesi Birliği

⁴⁸⁹ Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dili Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s.14.

⁴⁹⁰ Bilgehan Atsız Gökdağ, “Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi”, **Yeni Türkiye**, 55/2013, s.3.

dönemi için sonun başlangıcı olmuştur.⁴⁹¹ Bu ara dönemin sonunu, savaş yıllarında uygulamaya konulan her Türk topluluğu için fonetik imlaya dayalı onsekiz değişik Kiril alfabesi tatbikatı getirmiştir.⁴⁹²

Her şeye rağmen bugün Anadolu-Rumeli, Azerbaycan, Türkmen, Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak, Uygur, Tatar, Başkurt, Çuvaş, Saha (Yakut), Tuva, Karay, Gagavuz, Karaçay-Malkar, Kumuk, Nogay, Altay, Salar, Hakas kültürel kimlikleriyle Türklük olgusu etnik-ulusal temelinde belirlenebilmektedir.⁴⁹³ Bu temelde konuşulan Türk Dili de birbirinden çok uzak vaziyette değildir. Türkiye Türkçesiyle Azeri, Türkmen, Özbek, Uygur, Kazak ve Kırgız Türkçesi arasındaki fark, Latince'den türemiş olan diller arasındaki farktan daha azdır. Bugün Türk Dilinin ve dolayısıyla Türk Varlığının-Türk Dünyasının coğrafi sınırları, batıda Balkanlardan başlayıp, doğuda Büyük Okyanus'a, kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden başlayıp, güneyde Tibet'e kadar uzanan yaklaşık 11.2 milyon kilometrekarelik bir alanı kapsamaktadır. Bu büyük coğrafi alanda yaklaşık 250 milyon civarında Türk nüfusu yaşamaktadır.

2.3. Fransız Kolonyalizmi ve Frankofoni'ye Giden Süreç

Kolonyalizm de emperyalizm de bir milletin başkalarına tabi kılınma biçimlerini içermektedir. Avrupalı ulusların tarihini, kolonileştirme sürecinin bir ürünü olarak okumak mümkündür.⁴⁹⁴ Bir uluslararası örgüt olarak Frankofoni de kolonileştirme sürecinin bir ürünüdür. Kolonyalizm fenomeni insanlık tarihinin en önemli yön değişikliklerinden birisidir.⁴⁹⁵ Kolonyalizm radikal derecede farklı kültürlerle ilişkin, yüzyıllara ve olağanüstü genişlikte bir yelpazeye yayılan biçim ve pratikleri içermektedir. Her emperyal ulus kendine has bir propaganda geliştirmiştir ve kendi iktidarını ortaya koymak için kendini diğer uluslardan ve imparatorluklardan kesin olarak ayırmıştır. Fransızların asimilasyon kuramları ve doğrudan doğruya dayattıkları metropoliten kültürü bu bağlamda anılabilir.

⁴⁹¹ Ahmet Tacemen, **Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değiştirilmesi: 1769-1940**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1994, s.67.

⁴⁹² Zeki Velidi Togan, **Türklüğün Mukadderatı Üzerine**, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1977, s.73-93.

⁴⁹³ Kamal Abdulla ve Mehman Musaoğlu, "Türk Dili Kavramının Bilişsel-Lengüistik Açıklanması Üzerine", **Turkish Studies**, 7(2), Kış 2012, s.43.

⁴⁹⁴ Martha Kaplan, "Panoptican in Poona: An Essay on Foucault and Colonialism" **Cultural Anthropology**, 10/1, 1995, s.94.

⁴⁹⁵ Bouda Etemad, **Possessing The World: Taking The Measurements of Colonisation From The 18th to The 20th Century**, New York&Oxford: Berghahn Books, 2007, s.1.

Fransız kolonileri bağımsızlığını kazanmadan önce neredeyse 70 milyona varan bir kişi sayısına tekabül etmekteydi. Kolonyalizm çağında Fransız Kolonyal İmparatorluğu İngiliz Kolonyal İmparatorluğundan sonra dünyada en fazla alan ve kişiye hükmeden bir imparatorluktu. Eğer Hindistan dışarıda bırakılacak olursa Fransa o çağda en geniş alana koloniye sahip kolonyalist devletti.⁴⁹⁶ Afrika'daki Fransız mülkleri Fransız Batı Afrikası ve Fransız Ekvator Afrikası federasyonlarından oluşmaktaydı.⁴⁹⁷ Coğrafi olarak Fransız kolonileri geniş olarak şu şekilde sınıflandırılabilir: Kuzey Afrika'da Cezayir, Tunus ve Fas, Batı Afrika Federasyonu, Belçika Kongosu ve Nijerya arasından kuzeyde Libya'ya kadar olan bölgede, Fransız Ekvatorial Afrikası, Réunion, Fransız Somaliland, Hindu Çin Birliği, Hindistan Fransız Kuruluşları, Yeni Kaledonya ve Avusturya ile Fiji arasında yer alan takımadaları, Society Adalarını da içeren Fransız Okyanusya Şirketleri, Amerika'da Guadeloupe, Martinique, Fransız Guyanası, St. Pierre ve Miquelon, Ortadoğu'da manda yönetimi altında Lübnan ve Suriye.

Fransız kolonyalizmi düz bir çizgi halinde bir tarihsel süreç izlememiştir lakin yine de Fransa'nın kolonyal tarihini üç temel bölümde değerlendirmek mümkündür. 1) Onaltıncı yüzyıldan 1815 Napolyon Savaşlarının sonuna kadar; 2) 1830, Cezayir'in Fransa tarafından işgalinden, 1870 II. İmparatorluğun düşüşüne kadar; 3) 1895, III. Cumhuriyet dönemi emperyalist yayılcılığından 1962 Cezayir'in bağımsızlığını kazanması ile dekolonizasyon sürecinin zirveye çıkmasına kadar.⁴⁹⁸ Bu farklı tarihi aşamalar kendine özgü girişim ve rasyonalizasyon süreçleri ile tanımlanabilir. Her aşama dönemine özgü spesifik söylev ve ideoloji setinin kolonyal yayılcılık tarzını yansıtmaktadır.⁴⁹⁹

Fransızlar ilk kolonilerini 1608'de Quebec'de kurmuştur. 1815 yılı itibariyle Fransa, kolonilerinin büyük bölümünü kaybetmişti ve sömürgeci bir güç olarak sayılmıyordu. Cezayir'in ve Kuzey Afrika'nın kolonizasyonu, Fransa'da milli gururu ve kaybedilmiş askeri ihtişamı yeniden kazanmak için bir yol olmuştur. Fransa'nın pek de popüler olmayan kralı Onuncu Charles, 1830 yılında tahtını korumak için Cezayir'e

⁴⁹⁶ H. R. Tate, "The French Colonial Empire", *Journal of the Royal African Society*, Vol. 39, No. 157 (Oct., 1940), s.322

⁴⁹⁷ Ali Al'Amin Mazrui, "Africa since 1935", *General History of Africa*, Vol. 8, Oxford: Heinemann, 1993, s.60.

⁴⁹⁸ Margaret A. Majumdar, *Postcoloniality: The French Dimension*, New York&Oxford: Berghahn Books, 2007, s.1.

⁴⁹⁹ Raoul Girardet, *L'idée coloniale en France de 1871 a 1962*, Paris: La Table Ronde, 1972.

saldırmıştır. Charles tahtı kaybetmiştir ancak Fransa'nın "sınırlı istilası" 1847 yılına kadar sağlamlaşmasa da başlamıştır. Bu süreç 1850'li yıllarda Batı Afrika ve Hindüçini'ne doğru emperyal genişleme hareketi başlatan İmparator Üçüncü Napolyon Bonapart'ın emperyalizmine doğru evrilmiştir. Bu dönemde hem idealistler hem de cumhuriyetçiler için başka toprakların işgal edilmesi, milliyetçilikle sorgulanmayan bir bilgi, teknoloji ve refah üstünlüğüne dayanan ilerici Fransız kültürünün faydalarını "geri kalmış" halklara sunma arzusunu biraraya getiren *la mission civilisatrice*-medenileştirme misyonu fikriyle meşrulaştırılmıştır.⁵⁰⁰

Fransızların medenileştirme misyonu ideolojisi daha sonra bütün Avrupalı sömürgeci güçler tarafından farklı formlarla benimsenmiştir. Bahsi geçen dönemde evrensel olmadıkları için paradoksal bir şekilde dünyanın geri kalanına dayatılması gereken "evrensel değerler" Aydınlanma döneminin bir mirasıydı. İnsan eşitliği kavramı, medenileştirme misyonu olarak güncelleştirilerek baskıcı bir kültürel emperyalizm türüne dönüştürülmüştür.⁵⁰¹ Medenileştirme misyonu-*la mission civilisatrice* sloganı ile hareket eden Fransızlar ve Avrupalılar, başka toplumları sömürmenin ve kendilerine benzetmenin (asimilasyon) "beyaz adamın yükü" olduğuna inanmıştır.

İmparatorlukların coğrafi tutarlılıkları onaltıncı yüzyılda köklü bir değişime uğramıştır. Dini yayılmaya dair sebepler, okyanus aşabilen gemiler gibi modern kolonyalizmin gereksinim duyduğu teknolojik imkanlar ve onaltıncı yüzyıldaki ticaret devrimiyle başlamış olan Avrupa kapitalizminin gelişimiyle bağdaştırılan iktisadi dürtü bu süreçte el ele vermiştir. Burjuvazi, monarşiye karşı giderek şiddetlenen bir mücadele yürütmüş ve bu mücadele klasik burjuva devrimleri ile sonuçlanmıştır: 1640'ta İngiliz, 1789'da Fransız Devrimi. Bu sürecin motorunu sanayileşme ve modern ekonomik pratikler teşkil etmiş ve bununla beraber gelen siyasi ve kültürel dönüşüm de paketin bir parçası olmuştur. Bu geleneksel olarak anlaşıldığı biçimiyle sermayenin de evrenselleşme misyonuydu. Bu durum İngiltere ve Fransa'daki klasik burjuva devrimlerinin anahtarı olmuştur. Sermayenin evrenselleşme güdüsü, sermayenin kendi dar bölgesel çıkarlarının peşinde koşmanın ötesine geçip, diğer sınıfların çıkarları ile ülkü birliği yapabilmesi

⁵⁰⁰ Young, a.g.e., s.118.

⁵⁰¹ Charles-Robert Ageron, **L'anticolonialisme en France: de 1871 a 1914**, Paris: Presses universitaires de France, 1973.

kabiliyetini ifade etmektedir. Medenileştirme misyonu ve kilisenin misyonerler vasıtasıyla bu sürece katılması da bu açıdan yorumlanabilir. Afrika'nın, Amerikalılar ile Asyanın sömürgeleştirilmelerinde, keşişler ile papazlar, Hristiyanlaştırma gayretlerinde yerlilere Batı Avrupalının itikâtlarını, zevkleri ile dillerini benimsetmişlerdir.⁵⁰² Fransız ve İngiliz burjuvazisi, burjuvazinin icat ettiği evrensel değerler üzerine kurulu ve kendi evrenselleşme güdüsünden doğan yeni bir siyasal ulus yaratmıştır. Fransız Devrimi tarihi, modern dünyanın kökenlerinin bir öyküsü olarak inşa edilmiş ve bu tarih daha sonra, modern Avrupa kimliği söylemini oluşturmuştur. Devrim, Fransa'nın toplumsal ve siyasi yapısını kökten dönüştürmüştür ve daha sonraki İmparatorluk, ileri düzeydeki askeriyesi ve devlet düzenlemesine dair ortaya koyduğu yeni fikir ve yöntemleri sayesinde savaş açtığı ülkeler üzerinde etkili olmuştur.

Fransa açısından kolonyalizm sorunlu bir süreç olmuştur. 1871'de Alsas-Loren Almanlara kaybedilip yerel Fransız nüfus zorla Cezayir'e gönderildiğinde işler yoluna girmiştir. Kolonyalizmin dinamosu olarak artık nüfus düşüncesi, kıtlığın vurduğu 1840'ta zirve yapmış ve yüzyılın sonraki bölümünde kolonyalizmi haklılaştıran bir temel haline gelmiştir. Fransa merkezileşme projesine zaten onyedinci yüzyılda, Avrupa'nın en heybetli mutlakiyetini inşa ederken başlamıştır. Fransız Devrimi gerçekleştiğinde iktidar sınıfının çoğu üyesi, sonuç ne olursa olsun, Fransa'nın küresel bir seviyede, İngiliz gücüyle mücadele edebilecek bir siyasi aygıt inşa edip koruması gerektiğinin farkındaydı. Bu yüzden, Thermidor'un erken dönemlerinden Napolyon'un iktidara yükselişi boyunca, Fransız Devrimi'nin radikal ve demokratik dürtülerinin önü kesildikçe bile devrimin merkezileşirme çabalarına hiç engel olunmamıştır.⁵⁰³

Kolonyalizmin siyasi kurumlarının ortaya çıkıp gelişmesi, bir yandan Fransız Devrimi ile bir yandan da dünyadaki ekonomik faaliyetleri dönüştüren Sanayi Devrimi ile ilgilidir. 1750-1850 yılları arasındaki sanayi yüzyılının ekonominin yapısını, toplam üretimin şeklini ve istihdam dağılımını radikal bir biçimde değiştirdiği ve böylece

⁵⁰² Ş. Teoman Duralı, Çağdaş Küresel Medeniyet: Anlamı-Gelişimi-Konumu, 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.156.

⁵⁰³ Howard G. Brown, **Ending the French Revolution: Violence, Justice and Repression from the Terror to Napoleon**, Charlottesville: University of Virginia Press, 2006.

niteliksel açıdan farklı bir ekonomi türünü ortaya çıkardığı telakki edilmektedir.⁵⁰⁴ Eric Williams, klasik anlatımında Britanya ve Fransa, Afrika ve Kolonyal Amerika arasında kurulan “üçlü ticaret”in, Sanayi Devrimi’nin finansmanına katkıda bulunan önemli bir sermaye birikimi yolu olduğunu iddia etmiştir. Köle gemileri, “*ana ülkeden bir kargo mamul mal ile açılırdı. Bu mallar Afrika kıyılarında Zencilere karşılık mübadele edilirdi. Bunlar ise plantasyonlarda ana ülkeye götürülmek üzere bir kargo kolonyal ürüne karşılık satılırdı.*” Böylece üçlü ticaretin Fransa ve Britanya sanayisini üç yerden teşvik ettiği ileri sürülmektedir.

Onsekizinci yüzyılda Fransa’da gelişen neredeyse tüm sanayi, “ya Gine ya da Amerika kıyılarına giden mal veya metalara dayanmıştır” ve başka şeylerin de ticaretini yapmış olan Fransız burjuvazisinin başarısı veya başarısızlığı da aslında köle ticaretine dayanmaktadır.⁵⁰⁵ Dahası onsekizinci yüzyılın sonuna kadar bir Fransız kolonisi olan Saint Dominique dünya şekerinin yüzde kırkını, kahvesinin ise yarısını üretmiştir. Saint Dominique aynı zamanda Fransız mallarının ihraç edildiği en büyük yabancı pazar olduğundan, Fransız ekonomisi için vazgeçilmez bir önem taşımıştır. Batı Hint adalarında kölelerin şeker plantasyonlarında ürettiği zenginlik, çoğunlukla Britanya’ya götürülmüş ve onların ürettiği ürünler Britanya’da tüketilmiştir. Britanyalıların-Fransızların ürettiği ürünler ise zenginliği üretirken kendileri tükenen köleler tarafından tüketilmiştir.⁵⁰⁶ Ondokuzuncu yüzyılın Avrupalı kolonyalistleri bir yandan vatandaşlık, devlet, sivil toplum, kamusal alan, insan hakları, yasalar önünde eşitlik, birey, özel ve kamusal arasındaki ayrımlar, özne düşüncesi, demokrasi, halk egemenliği, toplumsal adalet, bilimsel rasyonellik gibi Aydınlanma hümanizmini sömürgelerinde vaaz ederken öte yandan kendi pratikleri ile söylediklerini tekzip etmiştir.

Bu dönemde Fransız ve İngiliz kolonyalizmi için meşruiyet ve heves uyandıran bir başka husus ise bu dönemde çeşitli seyyahların yayınladığı seyahatnameler ve konuyla alakalı kitaplar-romanlar-şiiirler olmuştur. Seyahatnameler Avrupa’nın, daha sonraları

⁵⁰⁴ Ronald Max Hartwell, “The Causes of The Industrial Revolution: An Assay in Methodology”, **The Economic History Review: Essays in Economic History Presented to Professor M.M. Postan**, 18(1), 1965, s.181.

⁵⁰⁵ Eric Williams, **Capitalism and Slavery**, Londra: The University of North Carolina Press, 1994, s.51-52.

⁵⁰⁶ W. Sidney Mintz, **Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History**, Londra: Penguin Books, 1986, s.43.

dünyanın geri kalanı demenin olanaklı hale geldiği bir şeyle bağlantılı olarak, kendisi hakkında farklılaşmış anlayışlar üretmesinin önemli bir aracı olmuştur. Seyahatnamelerde bahsedilenler ve sonrasında oluşturulan algı Avrupa'da ve Fransa'da kolonyalizmin meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.⁵⁰⁷ Dönemin çeşitli edebi eserlerinde sömürgeciliğin medeniyet götürme fikri ve dünyaya zorla modernite götürmenin nihai faydaları konusunda liberal-idealist emperyalist bir coşku da bulmak mümkündür.⁵⁰⁸

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında imparatorluk kavramı ve kolonizasyon, ister popüler kültür ister çok daha farklı araçlarla, orduda, denizde, sömürge yönetiminde veya Fransız anakarasında da olsa giderek daha fazla Fransız insanın doğrudan birlikte yaşadığı bir kavram haline gelmiştir. Kolonizasyon ve imparatorluk, ilgili dönemde Fransa'daki kahir ekseriyet siyasi platformların üzerine konuştuğu ve üstlendiği bir kavramdır. Bu kavram Fransız vatandaşlarının cumhuriyet okullarında öğrenmeye başladıkları Fransız ulusal büyüklüğü ve kimliği fikrinin bir parçası olmuştur. 1871'den sonra, Fransa'nın sömürge imparatorluğu ve imparatorluk fikri ulusal kimliğin bir parçası haline gelmiştir.

Bu fikrin bir tarihi geçmişi de bulunmaktadır. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar boyunca Fransa, Karayipler'de ve Kuzey Amerika'da topraklara sahipti. Bunların birçoğu Fransız Devrimi döneminde kaybedilmiş olmasına rağmen Devrim'in en güçlü miraslarından birisi devrimi Fransa sınırları ötesinde sürdürmeye dair ahlaki zorunluluk olmuştur. Başka bir deyişle, Fransa; Fransız uygarlığını dünyanın geri kalanına götürme görevindeydi. Onsekizinci yüzyılın sonlarında Fransa'da devrim gerçekleştiğinde bile, Cumhuriyet'in orduları, “insan haklarını” kıtanın monarşilerine getirmek için Avrupa'ya yayılmıştır. Nihayetinde Napolyon da bu fikrin savunucusu ve uygulayıcısıdır. Ona göre Fransa, sadece Avrupa kıtasındaki Fransız olmayanları değil tüm dünyada medeni olmayanları medenileştirme misyonuna sahipti.⁵⁰⁹ Napolyon, ondokuzuncu yüzyılın sonunda Mısır'ı sömürgeleştirmeye çalışmıştır ve bu girişimi, bilim ve ilerlemeye dair düşünce ile Batı dışı dünyayla ilgili Batı'da gerçek hiçbir bilginin olmaması ve Avupalı olmayan milletlerin Avrupalılardan daha aşağı olduğuna dair inancın bir kombini olmuştur.

⁵⁰⁷ Mary Louise Pratt, **Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation**, Londra&New York: Routledge, 1992, s.5.

⁵⁰⁸ Bernard Semmel, **The Liberal Ideal and The Demons of Empire: Theories of Imperialism from Adam Smith to Lenin**, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993.

⁵⁰⁹ Charles Keith, “French Imperialism”, **France Since 1871**, Yale University, <http://oyc.yale.edu/history/hist-276/lecture-12>, (23.07.2016).

Bu kombinasyon Fransız milliyetçiliğinin ırk ve medeniyet ile ilgili düşünceleriyle birlikte sömürgeciliğin sonuna kadar sürecek güçlü bir kombinasyondur. Bu kombinasyon Fransızcada *la mission civilisatrice*-medenileştirme misyonu olarak bilinmektedir. Buna göre Greko-Romen mirası, Hıristiyanlık, Aydınlanma mirası, modern bilim, kapitalizm gibi özellikler Fransa'ya doğuştan bir üstünlük ve medeniyetinin miraslarını “daha az şanslılara” ihraç etme yönünde ahlaki bir sorumluluk yüklemiştir.

1870'ler ve 1880'ler boyunca Fransa'da siyaset, oldukça sıkıntılı bir seyir izlemiştir. Fransa bu dönemde askeri olarak bastırılmış, ekonomik olarak çökertilmiş, demografik olarak azalmıştır. Bu dönemde Fransız politikacılar bu krizden çıkışın kolonyal imparatorluğun genişlemesiyle mümkün olabileceğine inanmıştır. Fransız siyasi eliti içerisinde bu görüşün bayraktarlığını Jules Ferry yapmıştır. Ferry'e göre Fransa'nın etrafındaki güçler yükselirken kolonyalizm konusunda çekincede kalmak Fransa için çöküş anlamına gelecekti.⁵¹⁰ Ferry bu fikirlerini meşrulaştırmak için medenileştirme misyonu fikrinden de faydalanmıştır. Ferry'e göre üstün ırkların daha aşağı ırklar üzerinde çeşitli hakları vardı ve buna göre onlara batılı değerleri götürerek onları medenileştirmek Fransa için bir ödevdi. Ferry'e göre bu siyasetle Fransa hem rakiplerini alt edecek hem de sömürgeleştirdiği kolonilere kültür ve medeniyet götürecekti.⁵¹¹ 1880'lerde Ferry gibi politikacılar, Fransa'nın sömürge hırslarını daha önce hiç görülmemiş şekilde ulusal politikanın ilk sırasına getirmiştir. Ferry'nin ulusal politikadaki görevlerini devretmesinden hemen sonra, Fransız sömürge etkinliği, İngilizler, Almanlar ve Hollandalılarla rekabet etmek için hızlı oranda genişlemeye başlamıştır.⁵¹²

1890'lara gelindiğinde, kolonyalizm politikası üzerine tartışmalar, Fransız Temsilciler Meclisi'ndeki görüşmelerin standart gündemi haline gelmiştir. Fransız ulusal siyasetinde kolonyalizm konusunun baskın oluşu, birçok bakımdan, Fransız toplumunda büyüyen ve çok etkili olan sömürge lobisinin faaliyetleri nedeniyle gerçekleşmiştir. Sömürge lobisi tek bir organizasyon yahut örgütlü bir hareket değildi. İçerisinde politikacılardan gezginlere, işadamlarından misyonerlere, sanatçılardan edebiyatçılara

⁵¹⁰ Jules Ferry, **Le Tonkin et la mère-patrie**. Paris: Victor Havard. 1890, s.47-48.

⁵¹¹ Paul Robiquet, “Discours sur la politique extérieure et coloniale”, **Discours et Opinions de Jules Ferry**, Tome V, Paris: Armand Colin, 1897, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6220111c/>, (25.07.2016).

⁵¹² William Fortescue, **The Third Republic in France: 1870-1940**, London: Routledge, 2000, s.39-40.

varan geniş bir yelpaze bulunmaktaydı.⁵¹³ 1880'ler ve 1890'lar boyunca, Fransız kolonyalizm siyaseti ve Fransız kolonileri, ekonomik ve jeo-stratejik gerekliliklerin ötesine geçen bir şekilde bir beka meselesi olarak görülmüş ve ulus inşasının mütemmim cüzü olarak telakki edilmiştir. Sömürgeler bir tür "modernite laboratuvarı" olarak anlaşılmıştır; ulus inşası deneyleriyle ulusun kaderini ilerletmek ve korumak için gerekli yerler olarak görülmüştür.⁵¹⁴ Bu dönemde koloniler yavaş yavaş günlük hayatın en sıradan biçimlerinde görünmeye başlamıştır. Örneğin *Petit Journal* gibi Fransız gazetelerini takip edenler Fransız İmparatorluğu hakkında her geçen gün daha fazla bilgi ile karşılaşmıştır. Çoğunlukla, makaleler askeri mücadeleler ve savaşan kahraman Fransızlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Afrikalı ya da Asyalı kolonyalizm karşıtları ve yerli halk ise bu öykülerde kötüler ya da vahşi bir düşman imgesi ile aktarılmıştır. Fransız halkı bu dönemde kilisede de kolonyal imparatorluk ile hemhâl olmuştur. Rahipler bir taraftan kolonyal imparatorluğu överken diğer taraftan da medenileştirme misyonu için çeşitli kolonilerde bulunan misyonerler için yardım toplamıştır.

Fransa kolonilerinden savaş sahasında da çok ciddi şekilde istifade etmiştir. 1914-1918 yılları arasında I. Dünya Savaşında 250 bin civarı Kuzey Afrika'dan, 250 bin civarı diğer sömürgelerinden olmak üzere neredeyse yarım milyon kişi Fransa ve müttefikleri için savaşmıştır. Ayrıca bir o kadar miktarda kişinin de çeşitli lokasyonlarda geri hizmette çalıştırıldığı bilinmektedir.⁵¹⁵

Kolonyalizm Avrupalılar ile Avrupalı olmayanlar arasındaki bağlantıyı genişletmiş ve böylelikle daha önce görülmemiş ölçüde bir imgeler ve fikirler seli yaratmıştır. Dış ülkelere yolculuk eden Avrupalılar, karşılaşmayı umdukları halklara ilişkin önceden edinmiş oldukları birtakım imgeleri ve kalıplaşmış şuuru da beraberlerinde taşımıştır. Avrupalı olmayan halkların aşağı bir konumda bulduklarını ima eden bu önceden edinilmiş imgeler, Avrupalıların yurtlarını, ticaret pratiklerini, dinsel misyonlarını ve askeri faaliyetlerini meşrulaştırdığı için bir süreklilik söz konusudur. Kolonyalizm dönemi Fransız edebiyatını, Fransa'nın toplumsal misyonu olarak telakki edilen medenileştirme misyonunun yani kolonyalizmin, Fransa'nın Fransızlara yeniden sunulmasının

⁵¹³ John F. V. Keiger, **France and The World Since 1870**, London: Arnold, 2001, s.201.

⁵¹⁴ Gwendolyn Wright, "Tradition in the Service of Modernity: Architecture and Urbanism in French Colonial Policy: 1900-1930", **The Journal of Modern History**, Vol. 59, No. 2 (Jun., 1987), s.297.

⁵¹⁵ Tate, a.g.m., s.324.

(representation) hayati parçası olduğunu anımsamaksızın okumak mümkün değildir. Avrupalı olmayan ülke ve halklara ilişkin bilgi toplanması ve bunların çeşitli yollardan sınıflandırılması, bu ülke ve halkları denetleme stratejilerini belirlemiştir.

Kolonyalizm sürecinin en başından beri imgelerin kullanımı silahların kullanımı ile eşzamanlı yürümüştür. Kolonyalizmin en çarpıcı çelişkilerinden birisi, hem kendi ötekilerini medenileştirmeye hem de bunlara kalıcı bir ötekilik konumunda sabitleştirmeye ihtiyaç duymasıdır. Kan ve renk bakımından Afrikalı ama beğeni, dünya görüşü, ahlak ve zeka bakımından Fransız-frankofon olan kişilerden oluşma bir sınıf yaratmayı amaçlayan kolonyal eğitim politikalarını zihinsel ırk karışımı olarak da karakterize etmek mümkündür.

Fransız kültürünün, dininin ve dilinin faydalarını dünyanın “aydınlanmamış” ırklarına “ihvan etme” amacını taşıyan ve diğer emperyalist güçler tarafından gerekli ulusal ayarlar yapıldıktan sonra kullanışlı bir mefhum olarak görülüp hızlıca sahiplenilince kolonyalizmin-emperyalizmin temel ahlaki argümanı haline gelen medenileştirme misyonu-la mission civilisatrice kavramının icadı bu açgözlü politikayı gerekçelendirmeye yaramıştır.⁵¹⁶ Kültürel ve eğitsel emperyalizm, medenileştirme misyonunun elzem yan parçaları olmuştur. Medenileştirme misyonu-la mission civilisatrice, kolonyalizm-emperyalizm lehine ortaya atılan iktisadi savların zayıflığına karşı kuvvetli bir ideolojik seçenek sunmuştur ve dönemin kolonyalizm karşıtlarını ikna etmek için kullanılmıştır.⁵¹⁷ Fransa'nın kolonyalist asimilasyon doktrininden dolayı medenileştirme misyonu en çok Fransız emperyalist ideolojisinin merkezinde yer almıştır. Büyük Fransa hayalinin ima ettiği üzere, ne kadar uzakta olurlarsa olsunlar, sömürgeler idari ve kavramsal olarak Fransız anakarasının parçası sayılmıştır. Medenileştirme misyonu, yirminci yüzyıla kadar, Fransız kolonyalizm politikasının genel ilkesini ve makbul zeminini oluşturmayı sürdürmüştür.⁵¹⁸

⁵¹⁶ Philip D. Curtin, **Death by Migration: Europe's Encounter with the Tropical World in the Nineteenth Century**, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989.

⁵¹⁷ Marcel Merle, **L'Anticolonialisme européen, de Las Casas a Marx**, Paris: Colin 1969.

⁵¹⁸ Raymond F. Betts, **Assimilation and Association in French Colonial Theory, 1890-1914**, New York: Columbia University Press, 1961.

Kolonizasyonda-sömürgecilikte Britanya'nın sistemi, herhangi bir kolonileştirilmiş ülkenin teorik ve arzulanabileceği bir durum olarak ve genel anlamıyla görünüşte bağımsız arazilerin bir federasyonuna doğru giden bir imparatorluk fikrine dayanırken; Fransızların asimilasyona dayalı sömürgecilik sistemi bütün imparatorluğun Fransız anakarasının bir parçası olarak görüldüğü anlamına gelmektedir. Kolonilerdeki tebaadan olan kişiler kendilerini Fransız-frankofon olarak düşünmek üzere eğitilmişlerdir. Bu politika özellikle Karayiplerden-Antillerden ve Batı Afrika'dan gelenler bakımından dikkate değer ölçüde başarılı olmuştur ve sömürge karşıtı hareket içerisinde farklı bir dinamik yaratmıştır. Fransız medeniyetine ve kültürüne farklı derecelerde asimilasyonu öngören resmi doktrin sömürgeleştirilmiş halkların Fransız kültürünü ve eğitimini almasına daha çok önem verilmesi ve siyasi olarak Fransa'dan ayrılmaya yol açacak herhangi bir anayasal yol üzerine düşünmeyi reddetme mirası aynen devam etmiştir. Bu durum neden bazı Fransız kolonilerinin sonunda Fransız anakarasının bir parçası olarak kalmayı tercih ettiğini açıklayabilir. Dolayısıyla, paradoksal olarak pek çok durumda sömürge karşıtı milliyetçilik ve siyasi-kültürel kendini tanımlama, daha geniş ve sorgulanmayan bir şekilde halen frankofon kültürünün bir parçası olma varsayımının çerçevesi içinde yürütülmekteydi. Bu tutum Birinci Dünya Savaşı sırasında sömürgeci askerlerin silah altına alınması için yürütülen ve bütün sömürgeci öznelerin Fransız olduğu ve Fransa için savaşmak istediğini öne süren propaganda ile desteklenmiştir. Bu durum da *dette de sang*-kan borcu kavramını (Fransa'nın kendisi için yapılmış fedakarlıkların karşılığını vereceği karşılıklı bir yükümlülük anlamına gelen varsayım) ortaya çıkarmıştır.⁵¹⁹

Kimliğin varlık ve suret terimleriyle temsil edilmesi ötekiye neredeyse aynı olan ama tam da aynı olmayan bir farkın öznesi haline getirmektedir. Fransız olmak ile frankofonlaştırılmak-Fransızlaştırılmak arasındaki fark bir toplumsal denetim biçimi olarak bilgi üreten bir farktır ve burada frankofonlaştırılmak, Fransız olunmadığının altını çizmektedir. Dolayısıyla Fransa'nın kolonizasyon süreci bir yönüyle de frankofonizasyon süreci olmaktadır.

Fransa, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda Afrika, Asya ve Amerika kıtalarında kurduğu sömürgeler vasıtasıyla doğrudan veya dolaylı yönetim sahaları elde etmiştir. Bu bölgelerde medenileştirme misyonu vesilesiyle halkların dil ve kültür değerleri ile

⁵¹⁹ Philippe Dewitte, **Les Mouvements negres en France: 1919-1939**, Paris: Harmattan, 1986.

oynanmış ve bir tür kültürel kolonyalizm de yaşanmıştır. Afrika’da kan ve deri bakımından Afrikalı olan yerlileri Fransız-frankofon haline getirecek bir eğitim sistemi inşa edilmiştir. Bu eğitimin ve medenileştirme misyonunun rahle-i tedrisinden geçen yerliler aslında Fransa’nın çıkarlarını koruyan-koruyacak bir sınıf oluşturacak ve büyük, boyun eğmeme potansiyeli taşıyan bir kıtanın yönetilmesinde Fransızlara yardım edecektir. 1960’lı yıllara gelindiğinde ise bu toprakların neredeyse tamamı bağımsızlığını ilan etmiş ve hukuki olarak Fransız yönetiminin dışına çıkmıştır. Ancak bir zamanlar Fransız sömürgeci olan bu ülkeler, Fransa ile irtibatlarını başta Fransızca olmak üzere bu ülkeden tevarüs ettikleri hukuk, yönetim biçimi, kültür, ekonomi ve eğitim sistemi vb. uygulamaları korumuştur. Bu durum, tıpkı İngiltere gibi Fransa’nın da artık zayıflamış olan küresel güç iddialarına karşılık deniz aşırı coğrafyalardaki bağlantılarının temelini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra Frankofoni ve bu örgüt şemsiyesi altında gerçekleştirilen uluslararası toplantılar yoluyla bu bağlantının resmi zemini korunmaya çalışılmıştır.⁵²⁰ 1960’lı yıllarda bu topraklarda yeni bağımsız devletler kurulduğunda bölgede yeni kolonyalizm çağının başladığı iddia edilmiştir. Yeni sömürgecilik terimi ilk defa 1961’de Gana’nın bağımsızlığını kazanan ilk Afrika sömürgeci olmasından sonra işitilmiştir. Gana lideri Kwame Nkrumah 1965 tarihli *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism-Yeni Kolonyalizm: Emperyalizmin Son Aşaması* isimli kitabında terimi kurumsal olarak ayrıntılandırmıştır: Yeni sömürgeciliğe tabi olan bir devlet teoride bağımsızdır ve uluslararası egemenliğe sahip olduğunu belirten bütün süsleri üzerinde taşımaktadır. Gerçekte ise iktisadi sistem ve dolayısıyla siyasi politika dışarıdan yönetilmektedir. İddiaya göre yeni kolonyalizm, geleneksel kolonyalizm yönetiminin başka yollarla kaim kılınmasıdır.⁵²¹ Yeni kolonyalizm terimi bugün hala kullanılışlığını muhafaza etmektedir. Frankofoni’nin de bir yeni kolonyalizm aracı olduğuna dair çeşitli iddialar dillendirilebilir. Örneğin Ngugi wa Thiong’o tarafından ileri sürülen iktisadi tez çerçevesinde, kültürel tahakküm gibi çoğu zaman torunların yerleşimci dedelerinin yerleştikleri topraklarda varlıklarını sürdürmesi, sömürgeci güçlerin kullandığı Fransızca ve İngilizce gibi dillerin fiilen ulusal dil haline gelmesi ve kökenleri itibariyle sömürgeleştirme döneminde ihdas edilen Batılı eğitsel, hukuki ve siyasi kurumların işlerliğini koruması gibi nedenlerden dolayı devam eden kültürel etkilere vurgu yapılmıştır.⁵²²

⁵²⁰ Gordon D. Cumming, “Commonwealth and Francophone Summits: Towards a New Sense of Purpose?”, *Journal of Contemporary European Studies*, Londra, 2010, 11(2), s.201.

⁵²¹ Kwame Nkrumah, *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*, Londra: Heimmann, 1965, s.ix.

⁵²² W.T. Ngugi, *Decolonizing the Mind*, Londra: James Currey, 1981.

2.4. Fransızca ve Türk Dili: Dünya Üzerindeki Konum ve Hukuksal Statü

2.4.1. Fransızcanın Mevcut Durumu ve Statüsü

Frankofoni'nin kuruluşuna kadar dünyada Fransızcanın kullanım yaygınlığı oldukça gerilemiştir; örneğin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bilimsel literatürün %10'undan daha azının Fransızca olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde NATO dahilindeki teknik dokümanların %90'ının İngilizce olduğu belirtilmektedir.⁵²³ 1970'li yıllarda Kanada'nın Fransızca konuşan bölümü olan Québec Eyaletinde, ülkede baskın olan Anglofon yönetime karşı rahatsızlık baş göstermiştir. Ekonomik, sosyal ve siyasi yönlerden yaşanan eşitsizlikler, Fransızca konuşan toplumun daha iyi şartlara kavuşma talebini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla 1961 yılında Paris'te bir irtibat ofisi olarak kurulan "Délégation Générale", Kanadalı Frankofonların Fransa nezdinde kültürel ve siyasi destek aradığı bir kuruluş olmuştur. Dünyanın geri kalanında Fransızca konuşulan azınlıkların bulunduğu ülkelerde yaşayan topluluklar da (Afrika'daki eski Fransız sömürgeleri, Belçika, İtalya, İsviçre ve ABD'nin New England ve Louisiana Eyaletleri vb.) Fransızca üzerinden kimlik iddialarını dile getirmişlerdir.⁵²⁴

Fransızcanın, Frankofoni üyesi ya da gözlemcisi ülkelerin (84 ülke ve hükümet) içerisinde bulunduğu konumu gösteren bir yayın Frankofoni tarafından 2014 yılı içerisinde yayınlanmıştır.⁵²⁵ Bahsi geçen yayın, konuyla alakalı kapsamlı çalışmaları bulunan Jacques Leclerc'nin ilgili araştırmaları⁵²⁶ ve Frankofoni Resmi İnternet sitesi içerisindeki⁵²⁷ verilerden hareketle tezin ilgi alanları ile alakalı veriler üç ayrı tablo ile somutlaştırılmıştır:

⁵²³ Brian Weinstein, "Francophonie: A Language-Based Movement in World Politics", **International Organization**, Vol. 30, No. 3, Yaz 1976, s.488.

⁵²⁴ Weinstein, a.g.m., s.489.

⁵²⁵ OIF, **La langue française dans le monde 2014**, Paris: Éditions Nathan, 2014.

⁵²⁶ Jacques Leclerc, "Qu'est-ce que la Francophonie?", **L'aménagement linguistique dans le monde**, Québec: CEFAN, Université Laval, <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/francophonie.htm>, (01.10.2016).

⁵²⁷ OIF, **Le monde de la Francophonie**, <https://www.francophonie.org/-84-Etats-et-gouvernements->, (15.10.2016).

Tablo 1: Fransızca ve İlgili Ülkedeki Hukuki Statüsü

Fransızca Tek Resmi Dil Statüsü	Fransızca Diğer Resmi Dil Statüsü	Diğer Resmi Dil Statüsünde Paydaş Dil(ler)
-Benin -Burkina Faso -Kanada-Quebec -Belçika Fransızca Dil Topluluğu -Kongo-Brazzaville -Kongo-Kinshasa -Fildişi Sahili -Fransa -Gabon -Mali -Monako -Nijer -Senegal -Togo	1. Belçika 2. Burundi 3. Kamerun 4. Kanada 5. Kanada-Nouveau-Brunswick 6. Orta Afrika Cumhuriyeti 7. Komor 8. Cibuti 9. Gine-Conakry 10. Ekvatorial Gine 11. Haiti 12. Lüksemburg 13. Madagaskar 14. Ruanda 15. Seychelles Adaları 16. İsviçre 17. Çad 18. Vanuatu	1. Almanca, Hollandaca 2. Kirundi 3. İngilizce 4. İngilizce 5. İngilizce 6. Sango 7. Arapça 8. Arapça 9. Ulusal Diller 10. İspanyolca 11. Créole 12. Lüksemburg Dili, Almanca 13. Malgaş, İngilizce 14. Kinyarwanda, İngilizce 15. İngilizce, Créole 16. Almanca, İtalyanca 17. Arapça 18. Bichlamar, İngilizce

Tablo 2: Fransızcanın Eğitim Dili Statüsü Kazandığı Ülkeler

Fransızcanın Eğitim Dili Olduğu Ülkeler (5 Topluluk Üyesi)	Resmi Dil
1. Lübnan	1. Arapça
2. Fas	2. Arapça
3. Maurice	3. İngilizce
4. Moritanya	4. Arapça
5. Tunus	5. Arapça

Tablo 3: Fransızcanın Yabancı Dil Statüsüne Sahip Olduğu Ülkeler ve Bahsi Geçen Ülkelerde Kullanılan Resmi Diller

Fransızcanın Yabancı Dil Statüsünde Olduğu Ülkeler	Üye Statüsü	Resmi Dil
1. Arnavutluk	1. Üye	1. Arnavutça
2. Andorra	2. Üye	2. Katalanca
3. Ermenistan	3. Üye	3. Ermenice
4. Avusturya	4. Gözlemci	4. Almanca
5. Bulgaristan	5. Üye	5. Bulgarca
6. Kamboçya	6. Üye	6. Khmer
7. Cap-Vert	7. Üye	7. Portekizce
8. Kıbrıs (GKRY)	8. Üye	8. Rumca
9. Hırvatistan	9. Gözlemci	9. Hırvatça
10. Dominik	10. Üye	10. İngilizce
11. Mısır	11. Üye	11. Arapça
12. Gana	12. Üye	12. İngilizce
13. Gürcistan	13. Gözlemci	13. Gürcüce
14. Yunanistan	14. Üye	14. Yunanca
15. Gine-Bissau	15. Üye	15. Portekizce
16. Macaristan	16. Gözlemci	16. Macarca
17. Laos	17. Üye	17. Lao
18. Letonya	18. Gözlemci	18. Letonca
19. Litvanya	19. Gözlemci	19. Litvanca
20. Makedonya	20. Üye	20. Makedonca
21. Moldavya	21. Üye	21. Moldavca
22. Mozambik	22. Gözlemci	22. Portekizce
23. Polonya	23. Gözlemci	23. Lehçe
24. Romanya	24. Üye	24. Rumence
25. Sırbistan	25. Gözlemci	25. Sırpça
26. Slovakya	26. Gözlemci	26. Slovakça
27. Slovenya	27. Gözlemci	27. Slovence
28. Sainte-Lucie	28. Üye	28. İngilizce
29. Saõ Tomé et Príncipe	29. Üye	29. Portekizce
30. Tayland	30. Gözlemci	30. Tayca
31. Çek Cumhuriyeti	31. Gözlemci	31. Çekçe
32. Ukrayna	32. Gözlemci	32. Ukraynaca
33. Vietnam	33. Üye	33. Vietnamca

Bugün Fransızca otuz bölgede tek başına resmi dil statüsünde bulunmaktadır. Ayrıca yirmi altı bölgede de hukuki statüye sahiptir. Fransızca'yı anadil olarak konuşan kişi sayısı Fransa'da toplam nüfusun %82'sini, Belçika'da %41'ini, Monako Prensiği'nde %58'ini, Kanada'da %23,2'sini, İsviçre'de %18,4'ünü oluşturmaktadır. Sadece bu ülkeler ile birlikte Fransızca konuşan kişi sayısı 75 milyon kişiyi aşmaktadır. Bu rakama çeşitli ülkelerdeki frankofon azınlıklar, Afrika, Okyanusya, ABD ile Antillerde mukim frankofon nüfus da hesaba katıldığında 2005 yılı itibariyle 115 milyon civarında kişinin hayatını Fransızca konuşarak sürdürdüğü Frankofoni Yüksek Konseyi'nin 2004-2005 raporunda

görülmektedir.⁵²⁸ Bahsi geçen raporda ayrıca 115 milyon Frankofona ek olarak Fransızca'yı kısmen anlayabilen-konuşabilen 60 milyon civarında bir kitleden de bahsedilmiştir. Frankofoni Genel Sekreterliği'nin 2014 yılı raporuna göre 2014 yılı itibariyle Fransızca 274 milyon konuşanı ile beraber dünyada en çok konuşulan diller arasında beşinci sırada yer almaktadır.⁵²⁹ 2014 tarihli bahsi geçen rapora göre Fransızca dünyada internet kullanımında dördüncü, iş alanında kullanımda üçüncü, uluslararası medyada ikinci ve uluslararası örgütlerde kullanımda ikinci sıradadır. Genel olarak dünya üzerinde dillerin kullanım sıralamasında ise İngilizceden sonra ikinci sırayı almaktadır.

Fransızcanın yekpare bir biçimde resmi dil olarak kullanıldığı coğrafyaları incelediğimizde Avrupa kıtasında öncelikle tabii olarak Fransa'yı ardından Monaco Prensiği'ni ve Lüksemburg Büyük Dukalığı'nı görmekteyiz. Afrika kıtasında ise Fransızcanın tek başına resmi dil statüsünü sürdürdüğü ülkeler; Benin, Burkina Faso, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo-Brazzaville, Kongo-Kinhasa, Fildişi Sahili, Gabon, Gine, Mali, Nijer, Fransız Reunion'u, Senegal ve Togo'dur. Amerika kıtasında "DOM-ROM" (Deniz Aşırı Yönetim Bölgesi-département et région d'outre-mer) statüsünde bulunan Martinique ve Guadeloupe, Saint-Barthélemy, Saint-Martin, Saint-Pierre-ve-Miquelon ve Fransız Guyanası içerisinde de Fransızca resmi dil statüsünü muhafaza etmektedir. Pasifik'te yine benzer bir statü sahibi olan "POM" (Deniz Aşırı Ülkeler-pays d'outre-mer) ve "COM" (Deniz Aşırı Topluluk-collectivité d'outre-mer) ülkeleri içerisinde bulunan Yeni Kaledonya, Fransız Polinezyası ve Wallis ve Futuna Adaları içerisinde de resmi dil Fransızcadır. Tüm bu bahsi geçen ülkeler haricinde bağımsız olmayan-özerk devletler (États non souverains) içerisinde de Fransızcanın resmi dil statüsünde bulunduğu unutulmamalıdır. Belçika içerisinde Fransızca Dil Topluluğu (la Communauté française de Belgique) Kanada'nın Québec Eyaleti, İsviçre'nin Cenevre, Neuchâtel, Jura ve Vaud kantonlarında da Fransızca resmi dil statüsünde bulunmaktadır.

Fransızca, tek başına resmi dil olduğu ülke ve bölgeler haricindeki yerlerde de ikinci yahut diğer resmi dil(ler) statüsünde bulunmaktadır. Belçika (Almanca, Felemenkçe, Fransızca), İsviçre (Almanca, İtalyanca, Fransızca, Romans), Kanada (Fransızca,

⁵²⁸ OIF, **La Francophonie Dans Le Monde, Rapport Du Haut Conseil De La Francophonie (2004 – 2005)**, Présentation Synthétique, s.6., http://www.ufbe.be/pdf/francophonie_2005.pdf, (17.10.2016)

⁵²⁹ OIF, La langue française dans le monde 2014.

İngilizce), Haiti (Fransızca, Kreol), Burundi (Fransızca, Kirundi), Kamerun (Fransızca, İngilizce), Komor Adaları (Arapça, Fransızca), Cibuti (Arapça, Fransızca), Ekvatorial Gine (İspanyolca, Fransızca), Madagaskar (Fransızca, Malgaş), Moritanya (Arapça, Fransızca), Ruanda (İngilizce, Fransızca, Kinyarwanda), Seyşel Adaları (İngilizce, Fransızca, Kreol), Çad (Arapça, Fransızca) bu ülkelere örnek olarak verilebilir. Ayrıca, İsviçre'nin Fribourg (Fransızca, Almanca), Valais (Fransızca, Almanca), Bern (Fransızca) kantonlarında, Kanada'nın Nouveau-Brunswick (Fransızca-İngilizce) vilayetinde ve Kuzeybatı bölgesinde (Fransızca, İngilizce), İtalya'nın Val-d'Aoste (Fransızca, İtalyanca) bölgesinde ve Hindistan'ın özerk Pondichéry (Fransızca-Tamil) bölgesinde Fransızca resmi dil(ler)den birisi olarak kullanılmaktadır.

Fransızca resmi statüsüne uygun olarak -tamamen ya da kısmen- parlamentolarda, kanunların yapım ve yazım süreçlerinde, hükümet ve idari servislerde, hukuki uygulamalarda, eğitim-öğretim alanlarında, silahlı kuvvetler ve genel asayiş kurumlarında, basın-yayımda, ticarete, sanayi ve iş dünyası içerisinde ve reklamcılık alanlarında yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte mevcut durumun küresel bir analizi yapıldığında Fransızcanın aleyhine şekillenebilecek bazı hadiselerin de cereyan ettiğini edebileceğini önemle belirtmek gerekir. Örneğin bugün Fransızca; Fransa, Frankofon Belçika, Romand İsviçre, Québec ve Kanada'nın bazı bölgeleri ve Haiti haricinde hiçbir yerde anadil statüsünde değildir. Dolayısıyla anadili Fransızca olan nüfusun toplam nüfusa oranını ele alırsak Fransa'nın Frankofoni içerisinde tek başına bir kutup rolü oynamaktadır. Bu hadise Fransa için övünülebilecek bir hadise olabilir ancak bu tarz bir özelliğin sadece bir ülkede bulunması Fransızca ve Frankofoni'nin gücü ve etkisi konusunda bazı soru işaretleri oluşturabilir ve Fransızcanın gücü bir manada Fransa'nın gücüne bağlı olarak artabilir yahut azalabilir.

2.4.2. Türk Dilinin Mevcut Durumu ve Statüsü

Türk Dünyası olarak nitelendirilen ve Türklerin tarihleri boyunca yaşadığı coğrafya 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Bu alan kuş uçuşu ile doğudan batıya altı-yedi bin; kuzeyden güneye ise üç bin kilometredir.⁵³⁰ Siyasi

⁵³⁰ Karl H. Menges, **The Turkic Languages and Peoples: An Introduction to Turkic Studies**, 2. Baskı, Wiesbaden: Harrassowitz, 1994, s.11-12.

olarak bugün birisi BM tarafından henüz tanınmamış Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti-KKTC olmak üzere yedi bağımsız Türk Cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan) vardır. Bu bağımsız devletler dışında da çeşitli Türk Toplulukları çeşitli ülkelerde değişik statülerle yaşamlarını sürdürmektedirler. Bazı Türk toplulukları ise buldukları ülkelerde herhangi bir hukuksal statüye sahip değildirler.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk Dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulmuştur. Türk Konseyi'nin kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Türkmenistan "daimi tarafsız devlet" statüsü nedeniyle, Özbekistan ise bazı siyasi çekincelerle konseye üye olmamıştır. Bu bölümde hem dört Türk Konseyi üyesi ülke hem iki potansiyel üye ülke hem de küresel çapta Türk Dilinin mevcut durumu analiz edilecektir.

Farklı lehçeler halinde de olsa, Türk Dili bugün Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, KKTC ve Türkiye gibi yedi bağımsız Türk devletinin resmi dilidir. Çin (Doğu Türkistan), Tacikistan, Afganistan, Suriye, Lübnan, İran, Irak, Yunanistan, Makedonya, Bulgaristan, Romanya, Moldovya (Gagauz Eli), Ukrayna (Kırım) ve Rusya Federasyonu içerisinde de önemli bir sayıda Türk yaşamakta ve bu ülkelerin bazılarında Türk Dili ikinci resmi dil olarak varlığını sürdürmektedir. Türk Dünyasının güncel durumu ve dağılımı birçok uzman tarafından değişik tarzlarda tasnif edilmiştir. En çok kabul gören tasniflerden birisi olan yönlere göre yapılan tasnifte genellikle Türkler; Doğu Türklüğü, Kuzey Türklüğü ve Batı Türklüğü şeklinde gruplandırılmaktadır. Kabaca; Hazar Denizinin doğusunda kalan Türklere Doğu Türklüğü, kuzeyinde kalanlara Kuzey Türklüğü ve bu sınırın güneyi ile batısında kalanlara da Batı (Güneybatı) Türklüğü denilmektedir. Dünya'da iki yüz milyon civarında insanın Türk Dilinin çeşitli lehçelerini konuştuğu tahmin edilmektedir.⁵³¹

⁵³¹ Selcen Koca Sarı, "Tehlikedeki Türk Dilleri: Genel Bir Bakış", **Tehlikedeki Türk Dilleri-1**, Süer Eker, Ülkü Çelik Şavk (Ed.), Ankara ve Astana: Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Uluslararası Türk Akademisi Yayını, 2016, s.225-292.

Türkiye üye ülkeler arasında nüfus ve Türk Dili konuşan kişi sayısı bakımından ilk sırada yer almaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi” 2016 sonuçlarına göre Türkiye Cumhuriyeti’nin toplam nüfusu 79 milyon 814 bin 871 kişidir.⁵³² Türkiye’nin resmi dili Türkçedir. Ülkenin her yerinde Türkiye Türkçesi resmi ve pratik olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi konuşanların ülkenin %95’ine tekabül ettiği tahmin edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının üçüncü maddesine göre Türkçe devletin resmi dilidir ve bu madde anayasanın değiştirilemez maddeleri arasındadır.⁵³³

Kazakistan, 2016 yılı tahminlerine göre 18 milyon 360 bin 353 kişilik bir nüfusa sahiptir. Kazakistan’ın %63’ü Kazaklardan oluşmaktadır. Diğer Türk kökenli halklardan vatandaşları ile birlikte nüfusun %70’i Türk Dilinin çeşitli lehçelerini konuşmaktadır.⁵³⁴ Kazakistan Anayasasının yedinci maddesine göre Kazakistan Cumhuriyetinde devlet dili Türk Dilinin lehçelerinden birisi olan Kazakça’dır. Yine bahsi geçen maddeye göre devlet kurumlarında ve yerel yönetim birimlerinde Kazakça’yla birlikte eşit şartlarda, resmi olarak Rusça da kullanılmaktadır. Devlet, Kazakistan halkının dillerinin öğrenilmesi ve geliştirilmesi için uygun şartlar sağlamaktadır.⁵³⁵

Azerbaycan 2016 yılı tahminlerine göre 9 milyon 872 bin 765 kişilik bir nüfusa sahiptir. Azerbaycan’ın %92’si Azerbaycan Türküdür. Diğer Türk kökenli nüfus ile birlikte toplam nüfusun %95’inin Türk Dili konuştuğu tahmin edilmektedir.⁵³⁶ Azerbaycan anayasasının yirmi birinci maddesine göre Azerbaycan Cumhuriyeti’nde devlet dili Türk Dilinin lehçelerinden birisi olan Azerbaycan Dilidir. Bahsi geçen maddeye göre; Azerbaycan Cumhuriyeti, Azerbaycan Dilinin gelişmesi için çalışmalar yapmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti, halkın konuştuğu diğer dillerin serbestçe kullanılmasını ve gelişmesini sağlamaktadır.⁵³⁷

⁵³² Hürriyet, “Türkiye'nin nüfusu 1 milyon kişi arttı”, <http://www.hurriyet.com.tr/nufus-1-milyon-kisi-artti-40351242>, (19.10.2016).

⁵³³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Türkiye Büyük Millet Meclisi İnternet Sitesi**, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (21.10.2016)

⁵³⁴ CIA, **World Factbook**, “Kazakhstan”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, (21.10.2016).

⁵³⁵ TÜRKPA, **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**, Türk Dil Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Yayını, Ankara: TÜRKPA Yayınları, 2012, s.63.

⁵³⁶ CIA, **World Factbook**, “Azerbaijan”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, (21.10.2016).

⁵³⁷ TÜRKPA, a.g.e., s.9.

Kırgızistan 2016 yılı tahminlerine göre 5 milyon 727 bin 553 kişilik bir nüfusu ülkesinde barındırmaktadır. Nüfusun %71'i Kırgızdır. Nüfus içerisindeki diğer Türk Dili konuşan halklar ile birlikte Kırgızistan nüfusunun %77'sinin Türk Dili konuştuğu tahmin edilmektedir.⁵³⁸ Kırgızistan anayasasının onuncu maddesine göre ülkede devlet dili Türk Dilinin lehçelerinden birisi olan Kırgızcadır. Kırgız Cumhuriyetinde, Rus Dili, resmi dil olarak kullanılmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti, Kırgızistan halkını oluşturan etnik kimliklerin tüm temsilcilerine, ana dillerini koruma, öğrenilmesi ve geliştirilmesi için koşulları oluşturma hakkı tanımaktadır.⁵³⁹

Tablo 4: Türk Konseyi Üyelerinde Türk Dili Konuşan Kişi Sayısı

Ülke	Toplam Nüfus	Türk Dili Konuşan	Toplam Türk Dili Konuşan
Türkiye	79,814,871	%95	75,824,127
Kazakistan	18,360,353	%70	12,852,247
Azerbaycan	9,872,765	%95	9,379,127
Kırgızistan	5,727,553	%77	4,410,216
Toplam	113,775,542		102,465,717

Potansiyel Türk Konseyi üyelerinden birisi olan Türkmenistan'ın 2016 yılı tahminlerine göre nüfusu 5 milyon 291 bin 317 kişidir. Nüfusun %85'i Türkmendir. Nüfus içerisindeki diğer Türk Dili konuşan halklar ile birlikte Türkmenistan nüfusunun %90'ının Türk Dili konuştuğu tahmin edilmektedir.⁵⁴⁰ Türkmenistan anayasasının onördüncü maddesine göre Türk Dilinin lehçelerinden birisi olan Türkmen dili, Türkmenistan'ın Devlet dilidir. Her Türkmen vatandaşı, kendi ana dilini kullanma hakkına sahiptir.⁵⁴¹

⁵³⁸ CIA, **World Factbook**, "Kyrgyzstan", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, (23.10.2016).

⁵³⁹ TÜRKPA, a.g.e., s.104.

⁵⁴⁰ CIA, **World Factbook**, "Turkmenistan" <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html> (25.10.2016).

⁵⁴¹ TÜRKPA, a.g.e., s.186.

Tablo 5: Türk Konseyi Üyelerinde (Potansiyel Üyeler ile Beraber) Türk Dili Konuşan Kişi Sayısı

Ülke	Toplam Nüfus	Türk Dili Konuşan	Toplam Türk Dili Konuşan
Türkiye	79,814,871	% 95	75,824,127
Özbekistan	29,473,614	% 90	26,526,254
Kazakistan	18,360,353	% 70	12,852,247
Azerbaycan	9,872,765	% 95	9,379,127
Kırgızistan	5,727,553	% 77	4,410,216
Türkmenistan	5,291,317	% 90	4,762,185
Toplam	143,249,156		133,754,156

Potansiyel Türk Konseyi üyelerinden bir diğeri ise Özbekistan'dır. Özbekistan'ın 2016 yılı tahminlerine göre bütçesi 29 milyon 473 bin 614 kişidir. Nüfusun %80'i Özbektir.⁵⁴² Nüfus içerisindeki diğeri Türk Dili konuşan halklar ile birlikte Özbekistan nüfusunun %90'ının Türk Dili konuştuğu tahmin edilmektedir.⁵⁴³ Özbekistan anayasasının dördüncü maddesine göre Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet dili Türk Dilinin lehçelerinden birisi olan Özbek Dilidir. Özbekistan Cumhuriyeti kendi ülkesinde yaşayan millet ve halkların dil, adet ve geleneklerine saygı göstermektedir, onların gelişmesine ortam hazırlamaktadır.⁵⁴⁴

⁵⁴² CIA, **World Factbook**, "Uzbekistan" <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>, (27.10.2016).

⁵⁴³ CIA, a.g.e.

⁵⁴⁴ TÜRKPA, a.g.e., s.186.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. FRANKOFONİ VE TÜRK KONSEYİ'NİN KURUMSAL MUKAYESESİ

3.1. Kurumsallaşma Süreçleri

3.1.1. Frankofoni'nin Kurumsallaşma Süreci

İlk kez 1880'li yıllarda Fransızca konuşan coğrafyalar, Fransa ve sömürgeleri, için kullanılmaya başlayan “*frankofoni*” kavramı, 1950'lilerde başta Afrika olmak üzere Fransız sömürgeci ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasının ertesinde “Frankofoni” biçiminde bir uluslararası yapıyı tarif eden bir olguya dönüşmüştür.⁵⁴⁵

Bir uluslararası örgüt olarak Frankofoni'nin tarihi, dekolonizasyon dönemi gibi yakın geçmişten başlasa da frankofon ve frankofoni gibi terimlerin ilk ortaya çıkışını görmek için, ondokuzuncu yüzyıla uzanmak gerekecektir.⁵⁴⁶ Frankofoni kavramı üzerinde bahsedilecek ilk isim mutlaka Onésime Reclus (1817-1936) olacaktır.⁵⁴⁷ Reclus frankofoni kelimesini bir coğrafi terim olarak Fransızca konuşulan bölgeleri tasvir etmek amacıyla kullanmıştır. Bu terimin sınırlarını Fransa, Cezayir ve Fransız sömürgelerini kapsayacak şekilde çizmiştir ancak Reclus'nün frankofoni tasavvuru öncelikle Fransa dışındaki kolonyal alanları kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.⁵⁴⁸

Reclus'nün teorisine göre dil medeniyetlerin ittifakında, tanışmasında ve dönüşmesinde bir zincir-bağ rolü oynamaktadır. Reclus'nün düşünceleri dönemin “kolonyal cumhuriyet”⁵⁴⁹ “medenileştirme misyonu” ve “kolonyal hedef”⁵⁵⁰ fikir kontekstleri içerisinde okunmalıdır; zira Reclus bu fikirlerden etkilenmiş ve eserleri ile de

⁵⁴⁵ Cumming, a.g.e, s.204.

⁵⁴⁶ Luc Pinhas, “Aux orgines du discours francophone: Onésime Reclus et l'expansionnisme colonial français”, *Communications&Langages*, No:140, 2004, s.69.

⁵⁴⁷ OIF, *Chronologie*, <http://www.francophonie.org/Chronologie.html>, (05.09.2016).

⁵⁴⁸ Dereumaux, a.g.e., s.30.

⁵⁴⁹ Nicolas Bancel ve diğerleri, *La République coloniale*, Paris: Albin Michel, 2003.

⁵⁵⁰ Raoul Girardet, *L'Idée coloniale en France (1871-1962)*, Paris: La Table ronde, 1972.

bu fikirleri beslemiştir. Eserlerinde “medenileştirme misyonu”nun etkisi de ciddi bir şekilde hissedilmektedir. Reclus, medenileştirme misyonunun en önemli aracı olarak Fransızca’yı görmüştür. Buna göre kolonilerde ve kolonileştirilecek yerlerde Fransızcanın yaygınlaştırılması ve yerli toplumların asimile edilmesi ile bu bölgelere medeniyet götürme misyonu yerine getirilmiş olacaktır.⁵⁵¹ Reclus, Afrika’daki Fransız kolonileştirme faaliyetine Roma İmparatorluğu’nu örnek göstermiş ve Fransa’yı Afrika’nın Roma’sı olarak tahayyül etmiştir. Buna göre Fransa Afrika Kıtasının Romasıdır ve bu bölgeyi kolonileştirmesinin bir amacı bulunmaktadır. Bu amaç da diliyle ve zenginliği ile olağanüstü üstünlüğünü bu bölgeye taşımak ve bu bölgeye barış götürmektir. Reclus, medenileştirme misyonunun en önemli aracı olarak Fransızca’yı gördüğü için asimilasyon yoluyla Fransızca bilenlerin sayısının artırılması gerektiğini ve Fransızcanın dünyadaki en etkili dil konumuna getirilmesi gerektiği fikirlerini de savunmuştur.

Reclus ile Frankofoni’nin ilk fikri temelleri atılsa da konunun fikri temelden aksiyona geçişi için aradan biraz daha zaman geçmesi gerekmiştir. Frankofoni İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde filizlenmiştir. Bu noktada Frankofoni’nin fikri temellerini düzenleyen ve onu bir aksiyon olarak dünya sahnesine çıkaran dört isimden bahsedilebilir. Bu bağlamda bahsi geçen dört kurucu şahıs; Senegal’den Léopold Sédar Senghor, Tunus’tan Habib Bourguiba, Nijer’den Hamani Diori ve Lübnan’dan Charles Hélou’dur.⁵⁵²

Senghor 1906 yılında Fransa’nın kolonisi olan Senegal’de dünyaya gelmiştir.⁵⁵³ Kolonilerin Fransız Ulusal Meclisi’ne temsilci yollamaya başlamasıyla Senegal’i temsilen 1945’te milletvekili, 1960 yılında ise bağımsızlığını kazanan Senegal Cumhuriyeti’nin ilk başkanı olmuştur.⁵⁵⁴ Afrikalı devletlerin bağımsızlıklarına kavuşmalarıyla birlikte uluslararası bir topluluk-*communauté* fikrini vücuda getirmek için yeniden harekete geçmiştir. Senghor’a göre bu Afrika’nın ve insanlığın bir tür yeniden okunması olabilecek bir fikirdi.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Pinhas, a.g.m., s.74.

⁵⁵² Philippe Lavodrama, “Senghor et la réinvention du concept de francophonie: La contribution personnelle de Senghor, primus inter pares”, **Les Temps Modernes**, 2007/4 (n. 645-646), s.182.

⁵⁵³ Académie Française, **Léopold Sédar Senghor**, <http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/leopold-sedar-senghor>, (03.08.2016).

⁵⁵⁴ Léopold Sédar Senghor’un kapsamlı biyografisi için bkz. Christian Roche, **Léopold Sédar Senghor: Le Président Humaniste**, Privat, collection Biographie, 2006.

⁵⁵⁵ Dereumaux, a.g.e., s.32.

1962’de Bangui’de Afrika ve Malgaş Birliği Örgütü Zirvesi’nde Fransa ile Fransızca temelinde bir topluluk kurulması fikrini ortaya atmıştır. Bunun için de ilk adım olarak Ekonomi ve Finans Bakanları zirvesi yapılmasını önermiştir. Senghor bu “Fransızca Topluluk” fikrini 1966 yılı Haziran ayı içerisinde Madagaskar’ın Tananarive şehrinde toplanan Afrika ve Malgaş Birliği Örgütü Zirvesi gerçekleştirildiği sırada diğer Afrikalı devlet başkanlarına sunmuştur.⁵⁵⁶ Bahsi geçen konferansın bir sonucu olarak Nijer Başkanı Hamani Diori ile birlikte Afrika Ülkeleri arasında kültürel ve ekonomik bir işbirliği kurmak için vekil tayin edilmişlerdir. Nihayetinde 1970 yılında Niamey’de, Senegal, Tunus ve Nijer devlet başkanlarının yoğun teşviki ile Frankofoni’nin temellerinden birisi olan “Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı” kurulmuştur.⁵⁵⁷

Fikri öncülerden bir diğeri; Habib Bourguiba 1954’ten itibaren, Tunus adına, Fransa ile Fransa adına Pierre Mendès France⁵⁵⁸ başkanlığındaki heyet ile görüşmelere başlamış ve 1955 yılında Tunus özerk bir statüye kavuşmuş ve nihayetinde 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bourguiba, monarşinin ilga edilmesinin ardından 8 Kasım 1957 tarihinde ülkenin başkanı olmuştur.⁵⁵⁹ Bourguiba aslına bakılırsa Frankofoni kelimesini çok sevmediğini lakin bunun Afrika’da bir realiteyi temsil ettiğini de görmek zorunda olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁰ 1965 yılında Bourguiba, Senghor ile birlikte Fransızca Topluluk-Commonwealth fikrini ortaya atmıştır. Sonrasında 1966 yılı Haziran ayı içerisinde Madagaskar’ın Tananarive şehrinde toplanan Afrika ve Malgaş Birliği Örgütü Zirvesi gerçekleştirildiği sırada bunu somutlaştırmıştır.⁵⁶¹ Bourguiba vesilesiyle Tunus, Frankofoni idealinin uluslararası örgüte dönüşmesi sürecine ciddi bir şekilde angaje olmuştur.⁵⁶²

Frankofoni idealinin önderlerinden birisi de Nijerli Hamani Diori olmuştur. Diori, 1946 yılında İlerici Nijer Partisini kurmuştur. Aynı yıl içerisinde Fransız Meclisine Nijer milletvekili olarak seçilmiştir. Diori’nin partisi Fransa’nın Afrika’da faaliyetlerine müsaade ettiği tek siyasi parti olmuştur. Bu durum Diori’nin Fransız menfaatleri için

⁵⁵⁶ Charles Mathieu, “Géopolitique de la francophonie”, **Libres**, no 2, 2004, s.24.

⁵⁵⁷ Michel Huchon, **Histoire de la langue française**, Paris: Librairie générale française, 2002, s.277.

⁵⁵⁸ Jean Lacouture, **Pierre Mendès France**, Paris: Points, Poche Histoire, 2003, s.266.

⁵⁵⁹ Habib Bourguiba İnternet Sitesi, **Habib Bourguiba Biyografisi**, <http://www.bourguiba.com/pages/biography.aspx>, (01.09.2016).

⁵⁶⁰ Lavodrama, a.g.m., s.217.

⁵⁶¹ Michel Tétu, **La Francophonie**, Paris: Hachette, 1988, s.70, 102.

⁵⁶² Françoise Massart-Piéard, “La Francophonie internationale”, **CRISP**, 1999/30, No.1655, s.13.

çalıştığına dair eleştirilere yol açmıştır. 9 Kasım 1960 tarihinde Nijer'in bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Nijer Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.⁵⁶³ 1967 yılında Afrique Nouvelle dergisine verdiği bir röportajda; Frankofoni Topluluğunun halihazırda bir realite olarak bulunduğunu, yapmaları gerekenin onu kurumsallaştırmak yönünde çalışmak olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶⁴ Kariyeri boyunca Frankofoni ideali için birçok politik ve diplomatik teşebbüslerde bulunmuştur. Buna bir örnek olarak Nijer'in başkenti Niamey'de, Diori'nin himayesinde, 1969 ve 1970 yıllarında ilk Frankofon Devletlerarası Konferansları'nın düzenlenmesi gösterilebilir. Bir başka örnek ise 21 ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu "Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı"dır. (ACCP/Agence de Coopération Culturelle et Technique)⁵⁶⁵

Topluluğun bir diğer fikri önderi olan Charles Hélou 1913 yılında Beyrut'ta dünyaya gelmiştir. Fransız Dili Uluslararası Parlamenterler Birliği'nin (mevcut Frankofoni yapılanmasında ismi Frankofoni Parlamenter Meclisi olarak değişmiştir.⁵⁶⁶) 1972'den 1979'a kadar başkanlığını yürütmüştür.⁵⁶⁷ Hélou'ya göre Frankofoni dünya çapındaki kardeşlik okullarından birisidir.⁵⁶⁸ Zira Frankofoni; Arap ve Fransız kültürlerinin birbirlerini tanıması ve kardeş olmaları için bir vesile olacaktır.⁵⁶⁹ Hélou için Frankofoni Araplığa karşı bir şey değildir, hatta Araplığın mütemmim cüzüdür.⁵⁷⁰ Hélou vesilesi ile Lübnan, Frankofoni'nin kurucu devletlerinden birisi olmuştur.⁵⁷¹

Batı'nın, Batılı olmayan dünyayı işgalinin bu toplumlardaki aydınları yerinden ya da merkezinden ettiği ve bu nedenle bu aydınların, arasında sıkışıp kaldıkları iki kültürel dünya arasında yaşamayı öğrendikleri bilinmektedir.⁵⁷² Bu bağlamda Frankofoni'nin Afrikalı önderleri de bu arada kalmışlığın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Frankofoni,

⁵⁶³ Dereumaux, a.g.e., s.33.

⁵⁶⁴ André Salifou, "Diori Hamani", Papa Alioune Ndao (Ed.), **La francophonie des "pères fondateurs"**, Paris: Karthala, 2008, s.87.

⁵⁶⁵ OIF, **Chronologie**, <http://www.francophonie.org/Chronologie.html>, (05.09.2016).

⁵⁶⁶ OIF, **Historique de l'Assemblée parlementaire de la Francophonie**, <http://apf.francophonie.org/Historique-de-l-Assemblee.html>, (07.09.2016).

⁵⁶⁷ David C. Gordon, **The French Language and National Identity (1930–1975)**, The Hague: Mouton, 1978, s.61.

⁵⁶⁸ Zeina El Tibi, **La francophonie et le dialogue des cultures**, Beirut: Dar al Moualef, 2001, s.23.

⁵⁶⁹ Carmen Boustani, **Oralité et gestualité: La différence homme/femme dans le roman francophone**, Paris: Karthala, 2009, s.185.

⁵⁷⁰ El Tibi, a.g.e., s.90.

⁵⁷¹ Pouria Amirshahi, **Rapport d'information sur la Francophonie: action culturelle, éducative et économique**, Paris: Assemblée Nationale, 2014, s.14.

⁵⁷² Dirlik, a.g.e., s.73.

iktidarın merkezinde (fiziki yahut fikri) yaşayan ulusötesi aydınlarca-politikacılarca ortaya atılmıştır. Senghor gibi Fransız kültüründe farklılıklar olduğunu savunan ve dolayısıyla, başlangıçta bağımsızlığa karşı çıkanların siyasetlerine bugün kuşkuyla bakılmaktadır. Senghor anakara-kolonyal bölge ilişkilerini daha eşitlikçi koşullarda yeniden oluşturmayı hedefleyerek, anayasal olarak bağımsız olunsun veya olunmasın, daha geniş Fransız siyasi ve ekonomik kültürünün bir parçası olarak kalmayı savunmuştur.⁵⁷³ Senghor'un Frankofoni'si bir tür sömürgeciliği unutmama ve akabinde metissage-melezlik sürecine erişmedir. Sömürgeciliği unutmamanın da bazı sonuçları bulunmaktadır. Kişinin bazı kültür modellerinin (örneğin melezlik) daha yeni ve gerçekte olduğundan daha faydalı olduğunu düşünmesine ve dönüşmesine imkan sağlamaktadır.⁵⁷⁴ Güçlü bir edebi ırksal çağrışımı olan ilginç bir mecazi terim olarak "*mentalement métisée*-zihnen melezleşmiş" ile ifade edilen iki kültürün ürünü olma duygusu ve dolayısıyla kültürel ve entelektüel melezliğin kabulü, Frankofon Afrika ve Karayip yazınının merkezinde kalmıştır. Sartre'ın deyimiyle sözcükler fikirlerden türediği için, Sömürülen; Fransız kültürünü reddettiğini Fransızca beyan ettiğinde, bir eliyle kenara ittiğini diğer eliyle almaktadır. Kendisini, düşmanın düşünme ekipmanıya, sanki bir kabartmayla damgalamaktadır.⁵⁷⁵

Senghor başta olmak üzere Frankofoni'yi bir uluslararası örgüt olarak öneren isimlerin büyük çoğunluğu aynı zamanda Pan-Afrikan milliyetçilik ekollerinden gelmektedir. Bu tarz Pan-Afrikan milliyetçilikler, kolonyalizm döneminde kavramların içi boşaltıldığı için, ortaya bu tarz enteresan sonuçlar da çıkarmıştır. Senghor ve diğer kurucu isimlerin entelektüel boyuttaki gerçeklikleri, modern Fransız felsefi kültürüyle bir alışveriş sonucunda geliştirilmiştir. Nihayetinde Pan-Afrikan milliyetçilikler özü itibarıyla kolonyal egemenlikten kurtulmaya çalışsa da zihinlerde bağımsızlığı sağlayamadığı için bu misyonunu gerçekleştirmeye çalıştığı şartlar, lokal iktidarın resmi aygıtını devirmeye imkân tanısa bile, Batı/Fransız egemenliğinden kurtulamamasını garantilemiştir. Bu şekildeki Pan-Afrikan milliyetçilikler kolonyalizmin yüzeysel öğelerini çöpe atabildiyse de, kolonyalizmin daha üstü kapalı kontrol mekanizmalarına bağlı kalmıştır.

⁵⁷³ Young, a.g.e., s.340.

⁵⁷⁴ Christopher L. Miller, **Nationalists and Nomads: Essays on Francophone African Literature and Culture**, Chicago: Chicago University Press, 1998, s.3.

⁵⁷⁵ Jean Paul Sartre, **Black Orpheus**, (Çev. S.W. Allen), Paris: Presence Africaine, 1976, s.23.

Frankofoni ideali tarihsel bir arkaplanı bünyesi içinde barındırsa da kurumsallaşma süreci yeni sayılabilecek bir dönemde başlamıştır. Fransa'nın içinden başlayan kurumsallaşma hareketi Fransa'nın içinden dışına, Afrika'ya, Kanada'ya ulaşmıştır. Afrika ile Kanada bu hususta Fransa'yı sürekli olarak beslemiştir.⁵⁷⁶ Frankofoni'nin kurumsallaşma süreci incelendiğinde kurumsallaşmanın ilk adımlarının Fransa'nın artık kolonyal bir imparatorluğu sürdüremeyeceğini analiz ettiği yılların hemen ertesinde cereyan ettiği net bir şekilde görülebilmektedir. Bu husus 1946 Fransız Anayasası içerisinde de kendisine yer bulmuştur.⁵⁷⁷ Anayasa bir “Fransız Birliği-Union Française” kurumu oluşturarak bu kurumun ortak üyelerinden bahsetmiştir. Bu şekilde Fransa'nın eski sömürgelerinin mensuplarına vatandaşlık hakkı verilmiş ve “Ulusal Meclis-Assemblée Nationale” bünyesine temsilci göndermelerine olanak sağlanmıştır. Fransız Birliği istenilen başarıya ulaşamayınca 1958 yılı içerisinde yeni anayasa metni bünyesinde “Fransız Topluluğu-Communauté Française” adı altında yeni bir yapılanmaya gidilmiştir ancak bu dönemde Afrika'da bağımsızlık fikri daha baskın çıkmıştır.⁵⁷⁸

1961 yılı içerisinde girişilen çabalar ve akabinde alınan inisiyatifler neticesinde Afrika ülkelerinden müteşekkil ilk frankofon teşkilat kurulmuştur: “Afrika ve Malgaş Birliği-Union Africaine et Malgache”.⁵⁷⁹ Birlik, Frankofoni idealinin ilk teşkilatlarından birisi olarak kabul edilen “Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı-ACCT/Agence de Coopération Culturelle et Technique”⁵⁸⁰, 1926'da “Fransızca'yı Kullanan Yazarlar Topluluğu-ADEL/Association des Ecrivains de Langue Française” olarak kurulan ve 1950 yılında “Fransızca Yayın Yapan Basın Kurumları ve Gazeteciler Birliği-UIJPLF/ Union Internationale des Journalistes et de la Presse de Langue Française” ismini alan Birlik ve 1955 yılında kurulan “Frankofon Radyolar Topluluğu -CRPLF/ Communauté des Radios Publiques de Langue Française” ve bu yöndeki diğer oluşumların bir benzeri olarak

⁵⁷⁶ Sharon L. Shelly, “Une Certaine idée du français: the dilemma for French language policy in the 21st century”, **Language & Communication**, n.19, 1999, s.306.

⁵⁷⁷ Le Conseil constitutionnel, **Fransa 1946 Anayasası Giriş Bölümü**, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1946-ive-republique.5109.html>, (22.11.2016).

⁵⁷⁸ Le Conseil constitutionnel, **Fransa 1958 Anayasası 77.Madde**, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur.5110.html>, (04.12.2016).

⁵⁷⁹ Création de l'Union africaine et malgache, **Perspective Monde**, <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMEve?codeEve=1029>, (15.01.2017).

⁵⁸⁰ La Documentation Française, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/francophonie/charte70.shtml>, (15.01.2017).

kabul edilebilir. Bahsi geçen kurum ve kuruluşların da Topluluğun kurumsallaşma sürecinde ilk temelleri attığı görülmektedir.⁵⁸¹ 1960 yılında Topluluğun ilk hükümetlerarası Kurumu olan “Eğitim Bakanları Konferansı-Conférence des Ministres de l’Education (Confemen)” tesis edilmiştir.⁵⁸² 1961 yılı içerisinde “Fransızca Eğitim-Öğretim Yapan Üniversiteler Teşkilatı-Association des Universités Partiellement ou Entièrement de Langue Française (AUPELF)” Kanada’nın Montreal şehrinde kurulmuştur.⁵⁸³

17-20 Şubat 1969 yılında ilk Frankofon Devletlerarası Konferansı Nijer’in Niamey şehrinde toplanmıştır. Bu konferans içerisinde Senghor, Bourguiba ve Diori’nin önderliğinde Fransa, Fransızca konuşan ülkeler ve yeni bağımsızlıklarını kazanan eski koloniler arasında Fransızca aracılığı ile yeni bağlar tesis edilmesi fikri ileri sürülmüştür.⁵⁸⁴ Bahsi geçen konferansın ikincisi yine Niamey’de gerçekleştirilmiştir. Burada Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı’nın kurulması için şart hazırlanmış ve atılan imzalar ile birlikte Frankofoni’nin hükümetlerarası ilk kurumu tesis edilmiştir.⁵⁸⁵ 10 Kasım 1978 tarihinde ise kurum BM Genel Kurulu’na gözlemci statüsü ile kabul edilmiştir.

Bu kapsamda Frankofoni’nin ilk aşaması sayılan Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı, 1970 yılında Niamey’de toplanmıştır. Ajans, 1980’li yıllara kadar siyasi bir içeriğe kavuşmamıştır. Ajans, Fransız yöneticiler nezdinde Fransızca konuşulan ülkeler arasında teknik ve kültürel işbirliğinin başarılmasının yanı sıra İngilizcenin küresel yaygınlığına karşı Fransız dili ve kültürünün savunulmasının bir aracı olarak kabul edilmiştir. Soğuk Savaş yıllarında yalnızca üç kez toplanan Frankofon zirveleri (1986’da Versailles’de, 1987’de Quebec’te ve 1989’da Dakar’da) bir yandan örgütsel yapılanmasını gerçekleştirirken, diğer yanda Fransız kültürel hegemonyasının konsolide edilmesine imkan sağlamıştır. Örneğin 1986’da Frankofoni zirvesinin ilkinde ev sahipliği yapan Fransa’nın başlıca toplantı gündemi, Fransız kanalı TV5’in Avrupa dışındaki yayın ağının genişletilmesi olmuştur.⁵⁸⁶

⁵⁸¹ OIF, **Une Histoire de la Francophonie**, <http://www.francophonie.org/Une-histoire-de-la-Francophonie.html>, (05.02.2017).

⁵⁸² OIF, **Les Conférences Ministerielles**, <http://www.francophonie.org/Les-Conferences-ministerielles,13.html#La%20Confemen>, (05.02.2017).

⁵⁸³ Stélio Farandjis, “Repères dans l’histoire de la francophonie”, **Hermès**, No:40, 2004/3, s.51.

⁵⁸⁴ Dereumaux, **a.g.e.**, s.39.

⁵⁸⁵ Abdou Diouf, “La Francophonie, Une Réalité Oubliée”, **Le Monde**, 20 Mart 2007.

⁵⁸⁶ Cumming, **a.g.e.**, s.205.

Kuruluşundan sonraki ilk toplantısını 1973 yılında gerçekleştiren örgütün bütçesi 10 milyon dolardan daha azdı ve bunun yaklaşık yarısı sadece Fransa tarafından sağlanıyordu. Örgütün ilk yıllarında temel çalışma alanı, Fransa gibi başat üyelerden Afrika gibi az gelişmiş ülkelerdeki eğitim insani yardım taleplerinin karşılanması amacıyla kamu yöneticisi yetiştirme ve Fransızca eğitim materyallerinin basımı ve dağıtımı konuları olmuştur. Bu türden çalışmalar zaman içinde gençlik, kültür ve spor gibi alanlarda iki ya da çok taraflı geliştirilen projeleri içerecek şekilde genişlemiştir.⁵⁸⁷ Söz konusu çalışmalar, Frankofoni Topluluğunun hedeflediği ölçüde kurumsallaşmasına hizmet edememiştir. Fransa Dışişleri Bakanlığı Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğünün 250 milyon dolarlık bütçesi ve Fransa İşbirliği Bakanlığı'nın yıllık 100 milyon dolarlık bütçesi, Frankofoni'nin faaliyetlerine katkı sunan diğer kalemler olmakla birlikte bu durum Topluluğun Fransa güdümünde olduğuna güçlü bir işaret teşkil etmiştir. Bütçesinin ve faaliyet alanlarının Fransa merkezli oluşu, Frankofoni bünyesindeki diğer ülkelerin rahatsızlığına sebep olmuş ve Topluluğu gizli olarak yönlendirdiği ve Fransız ulusal çıkarları için Topluluğun etkisini sınırladığı iddialarıyla Fransız Dışişleri Bakanlığı sıklıkla suçlamalara maruz kalmıştır.⁵⁸⁸

17-19 Şubat 1986'da Fransa Versay'da Fransa Devlet Başkanı François Mitterrand'ın davetiyle Fransızcanın ortak kullanımı konusunu temel alan bir devlet ve hükümet başkanları zirvesi düzenlenmiştir. Kırk bir ülke ve hükümet bu zirvede temsil edilmiştir.⁵⁸⁹ Bu zirve ilk Frankofoni zirvesi olarak kabul edilmektedir.⁵⁹⁰ İşbirliği konusunun temel referans alındığı konferans içerisinde dört alanda çok yönlü işbirliklerinin tesis edilmesinin elzem olduğu özellikle vurgulanmıştır.⁵⁹¹ Bu dört alan tarım ve enerjinin gelişimi, kültür ve iletişim endüstrileri, dil ile teknolojik ve bilimsel araştırmalardır.⁵⁹²

2-4 Eylül 1987 yılında ise ikinci zirve Kanada-Québec'te düzenlenmiştir. Burada devlet ve hükümet başkanları öncelikli olarak beş alanda faaliyet gösterilmesini uygun bulmuştur. Enerji ve Çevre Enstitüsü'nün (Institut de l'énergie et de l'environnement de la

⁵⁸⁷ Weinstein, a.g.e, s.498.

⁵⁸⁸ Weinstein, a.g.e, s.500.

⁵⁸⁹ Les sommets de la Francophonie, **Affaires mondiales Canada**, http://www.international.gc.ca/franco/francophonie_summits-sommets.aspx?lang=fr#s1, (05.02.2017).

⁵⁹⁰ Peter Brown, "La Francophonie: From the Postcolonial to the Post-Cold War Eras", **Australian Journal of French Studies**, 48(1), s.22.

⁵⁹¹ Dereumaux, a.g.e., s.43.

⁵⁹² La Documentation Française, **Chronologie: genèse et développement de la Francophonie**, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/d000124-la-francophonie/chronologie-genese-et-developpement-de-la-francophonie>, (07.02.2017).

Francophonie) kurulması kararı alınmıştır. Ayrıca iki yılda bir olmak üzere Frankofoni Zirveleri şeklinde bir araya gelerek uyumun ve kaynaşmanın hızlanması, ayrıca bir Frankofoni logosu için çalışmaların başlaması da alınan diğer kararlardan olmuştur.⁵⁹³ Ayrıca bu zirvede kültürel ve sportif etkinliklerin yapılacağı “Frankofoni Oyunları” adlı bir etkinliğin düzenlenmesi kararı da alınmıştır.

24-26 Mayıs 1989 tarihlerinde Senegal-Dakar’da düzenlenen zirve ile ilk defa Afrika kıtasında bir zirve gerçekleştirilmiştir. Konferansın düzenlendiği yerin Sédhor’un anavatanı olması da ayrıca zirveye önem katmıştır. Burada başlıca çalışma alanları ve frankofon ülkelerdeki eğitim-formasyon sorunları başlıca üzerinde durulan konu başlıkları olmuştur.⁵⁹⁴ Öncelikli alan olarak eğitim belirlenmiştir. Bu maksatla Frankofoni’nin ileride operatör kuruluşlarından birisi olacak Sédhor Üniversitesi’nin İskenderiye’de kurulması kararlaştırılmıştır. Bu zirvede Fransa kendi adına 35 Afrikalı devletin 16 milyar Franklık borcunu da sileceğini deklare etmiştir. 19-21 Kasım 1991’de tatbik edilen Chaillot (Paris) Zirvesi ile bünye içerisinde yeni kurum ve kuruluşların tesis edilmesi kararı alınmış ve kurumun operatörlüğü ve ana sekretarya makamı Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı’na verilmiştir.⁵⁹⁵

16-18 Ekim 1993’de Grand-Baie’de (Mauritius Cumhuriyeti) beşinci zirve toplanmıştır. Zirvede ekonomik işbirliğinin kültürel işbirliği için mutlak gerekliliği vurgulanmış ve bu alanda işbirliği imkânlarının geliştirilmesi için çeşitli vasıtaların geliştirilmesinin elzem olduğu vurgulanmıştır.⁵⁹⁶ Bu konferansta zirvelere “Fransızca konuşan Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı” adı verilmesi kabul edilmiştir. Konferans; ekonominin, halklar ve üyeleri arasında ekonomik işbirliğinin, halkların kültürünün ve işbirliğinin ayrılmaz parçalarından biri olduğunun bilincinde olduğunu deklare etmiştir.

⁵⁹³ Dereumaux, **a.g.e.**, s.41.

⁵⁹⁴ Deniau Xavier, **La Francophonie**, Collection Que sais-Je, Paris: Presses Universitaires de France, 1995, s.61.

⁵⁹⁵ France Diplomatie, **Sommets Francophonie**, http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/enjeux-internationaux_830/langue-francaise-francophonie-diversite-linguistique_1040/francophonie_20244/sommets-francophonie_19237/index.html, (09.02.2017).

⁵⁹⁶ Dereumaux, **a.g.e.**, s.45.

Altıncı zirve ise 2-4 Aralık 1995'te Benin-Cotonou'da gerçekleştirilmiştir. Burada çok önemli bir kurumsal değişim yaşanmıştır. Kurulun ana sekretarya makamı olan Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı'nın adı Frankofoni Ajansı-Agence de la Francophonie olarak değiştirilmiş ve bir genel sekreter altında yeni bir yapılanmaya gidilmesi kararı verilmiştir.⁵⁹⁷ Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı'nın şartı kaldırılıp yerine Frankofoni Şartı yazılmıştır. Bu Şart'ın son hali 2005 yılında düzenlenmiştir.

14-17 Kasım 1997 tarihlerinde yedinci zirve Vietnam-Hanoi'da düzenlenmiştir. Bu zirvede ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi için daha fazla gayret gösterilmesi ve çatışmaların önlenmesi için de çeşitli strateji ve faaliyetlerin kurum bünyesinde aktif hale getirilmesinin yararlı olacağı vurgulanmıştır.⁵⁹⁸ Ayrıca Genel Sekreter makamı bu zirvede teşkil edilmiştir.⁵⁹⁹ Boutros Boutros-Ghali, topluluğun ilk genel sekreteri olarak seçilmiştir.⁶⁰⁰ Zirve, üye ülkeler arasındaki çatışmaları önlemeye odaklanmıştır ve insan haklarına saygıyı sağlamak için uluslararası toplum ile işbirliği sözü vermiştir. Son olarak, ekonomik işbirliği üzerinde çalışacağını vurgulamıştır. Aciliyet arz eden gelişim ihtiyacını karşılamak için ve Frankofoni'nin ekonomik boyutunun güçlendirilmesi gereğini belirtilmiş, bu maksatla Birinci Frankofon Ekonomi Bakanları Konferansı toplanması kararlaştırılmıştır,

Sekizinci zirve 3-5 Eylül 1999'da Kanada'nın iki dilli bölgesi Nouveau Brunswick'te toplanmıştır. Bu zirvede açılış konuşmaları devlet ve hükümet başkanlarına değil beş frankofon gence yaptırılmıştır. İnsan hakları ve demokrasi zirvenin ana teması olmuştur. Ana tema ile ilgili olarak zirvenin ardından Moncton Deklarasyonu yayınlanmıştır.⁶⁰¹ Frankofoni, Fransız aydınları tarafından bir tarafta İngilizcenin dolaşıma soktuğu dış dünya kaynaklı algılar yerine Fransız kültürünün temellerini sağlamlaştırmaya yönelik çabaların kurumsallaşması anlamını taşıırken diğer taraftan da İngilizce olan küresel dünya ticaret dilinin yol açtığı maliyetlerle mücadele etme çabasını temsil etmiştir.

⁵⁹⁷ La Documentation Française, **Chronologie: genèse et développement de la Francophonie**, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/d000124-la-francophonie/chronologie-genese-et-developpement-de-la-francophonie>, (10.02.2017).

⁵⁹⁸ Micheline Calmy-Rey, "La Francophonie dans la gouvernance mondiale", **Géoéconomie**, Automne 2010, s.3.

⁵⁹⁹ Jack Batho, "Le français, la Francophonie et les autres", **Politique Etrangère**, 1/2001, s.170.

⁶⁰⁰ Robert Chaudenson, "La place de la langue française dans la francophonie", **Hérodote**, 2007/3, no. 126, s.135.

⁶⁰¹ Dereumaux, a.g.e., s.47.

1999 yılındaki Moncton Zirvesinde, Dünya Ticaret Örgütü nezdinde her ülkenin kendi dil ve kültür politikalarını geliştirme hakkının yanı sıra İngilizce konuşmayan ülkelerde de devletlerin kültürel ürünlerini desteklemesi hususu konusunda girişimler yapılması, kararlar arasında yer almıştır.⁶⁰²

18-20 Ekim 2002 tarihlerinde Lübnan-Beyrut'ta düzenlenen dokuzuncu zirve ilk defa Arap kökenli bir ülkede düzenlenmiş olması bakımından önem arz etmektedir. Dokuzuncu Frankofoni Zirvesinin teması kültürlerin dialogu olmuştur. Ayrıca zirve 11 Eylül hadisesi nedeniyle bir yıl ertelenmiş ve zirve 11 Eylül hadisesi ile gündeme gelen uluslararası konuların gölgesinde geçmiştir.⁶⁰³ Senegal'in eski cumhurbaşkanı Abdou Diouf bu zirvede yeni genel sekreter olarak seçilmiştir. Onuncu zirvenin toplandığı yer ise Burkina Faso'nun Ouagadougou şehri olmuştur. 26-27 Kasım 2004 tarihlerinde gerçekleşen zirve içerisinde ana tema "Frankofoni: Sürdürülebilir Kalkınma İçin İşbirliği Bölgesi" olmuştur.⁶⁰⁴ Ouagadougou Deklarasyonu ve on yıllık stratejik çerçeve (2005-2014) kabul edilmiştir.

Onbirinci zirve 28-29 Eylül 2006 tarihlerinde Romanya'nın Bükreş şehrinde düzenlenmiştir. Zirvede başlıca üzerinde durulan konu bilgi teknolojileri ile ilgili yeni yaklaşımlar ve eğitim olmuştur.⁶⁰⁵ Zirvenin ana teması olarak "eğitimde bilgi teknolojileri" konusu belirlenmiştir. 17-19 Ekim 2008 tarihlerinde onikinci zirve Kanada Québec'te düzenlenmiştir. Konferansın ana temaları, yönetim, demokrasi, ekonomik işbirliği imkânları ve çevrenin korunması olmuştur.⁶⁰⁶

2010 yılı Ekim ayında gerçekleştirilen onüçüncü zirvenin toplanma mekânı İsviçre-Montrö olmuştur. 70 devlet ve hükümetten 3000 temsilci katılmıştır. Zirve'nin teması "Frankofoni'nin karşı karşıya olduğu meydan okumalar ve gelecek vizyonu" olmuştur. Bu tema üç alt tema altında tartışılmıştır. Alt temalar; "Uluslararası ilişkilerde bir aktör olarak

⁶⁰² Gouverneur Général du Canada, "Luncheon on the Occasion of the VIII Sommet de la Francophonie", <http://archive.gg.ca/media/doc.asp?lang=e&DocID=184>, (11.02.2017).

⁶⁰³ France Diplomatie, http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/enjeux-internationaux_830/langue-francaise-francophonie-diversite-linguistique_1040/francophonie_20244/sommets-francophonie_19237/index.html, (11.02.2017).

⁶⁰⁴ Jacques Leclerc, "Qu'est-ce que La Francophonie?" dans L'aménagement Linguistique dans le monde, <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/francophonie.htm>, (15.07.2016).

⁶⁰⁵ Dereumaux, a.g.e., s.47.

⁶⁰⁶ Jacques Leclerc, a.g.e.

Frankofoni ve küresel yönetim içindeki yeri”, “Frankofoni ve sürdürülebilir kalkınma”, “Küreselleşen dünyada Fransız Dili ve Eğitimi: Çeşitliliğin ve yeniliklerin getirdiği zorluklar” olmuştur. Frankofoni Genel Sekreteri Abdou Diouf, bir dönem için bir kez daha seçilmiştir.⁶⁰⁷

Frankofoni'nin ondördüncü zirvesi 13-15 Ekim 2012 tarihlerinde Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Başkenti Kinhasa'da yapılmıştır. Bu zirve Merkez Afrika Bölgesinde yapılan ilk Frankofoni Zirvesi olmuştur. Zirvenin ana teması olarak; Frankofoni, ekonomik ve çevresel riskler ve küresel yönetim seçilmiştir. Bu zirvede; Frankofoni'nin Rio+20 Konferansına katılımının önemini altı çizilmiştir. Ekosistemlerin korunmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Çevresel problemlerin etkin bir şekilde önlenmesi için çeşitli program ve siyasetlerin geliştirilmesine karar verilmiştir. Ormanlar ve okyanusların sürdürülebilir kullanımı için önlemler alınması ve bu yönde politikalar geliştirilmesi hususunda mutabakata varılmıştır. Uluslararası mali kurumların karar alma organlarında gelişmekte olan ülkelerin daha adil bir biçimde temsil kabiliyeti kazanabilmeleri için çalışmalar yapılması gerektiği hususunun altı çizilmiştir. Fakirlik ve gıda güvenliği hususunda ne gibi önlemlerin alınabileceği tartışılmıştır. Asya-Pasifik Bölgesindeki üyelerin Frankofoni'ye katkıları vurgulanmış bu katkıları kültürel çeşitliliğe destek olduğu vurgulanmıştır. Fransızcanın Frankofoni'nin temeli olduğu, devletler ve hükümetler arasında dayanışmayı güçlendiren ve kültürel çeşitlilik ile çok dilliliğin bir parçası olduğu zikredilmiştir. Frankofon Büyükelçilere ve diplomatik misyon temsilcilerine akredite oldukları uluslararası örgütlerde Fransızcanın kullanımı yönünde girişimlerde bulunmaları tavsiye edilmiştir. Topluluğun operatör kuruluşlarından TV5'e olan destek yinelenmiş TV5'in Fransızcanın öğretilmesinde ve yaygınlaştırılmasında en önemli araçlardan birisi olduğunun altı çizilmiştir. Topluluğun “Herkes için kaliteli eğitim” amacının arkasında olduğu ve Topluluğun ilgili kurumlarının bu amaca uygun bir şekilde çalışmalarını hızlandırması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ La Documentation Française, **Chronologie: genèse et développement de la Francophonie**, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/d000124-la-francophonie/chronologie-genese-et-developpement-de-la-francophonie>, (15.02.2017).

⁶⁰⁸ OIF, **Déclaration de Kinhasa**, XIVe Conférence des chefs d'État et de gouvernement des pays ayant le français en partage, 2012, https://www.francophonie.org/IMG/pdf/SOMMET_XIV_Decl_Kinhasa_2012.pdf, (15.02.2017).

Frankofoni'nin onbeşinci zirvesi 29-30 Kasım 2014 tarihlerinde Senegal Cumhuriyeti'nin başkenti Dakar'da gerçekleştirilmiştir. Böylece ikinci defa Senegal Cumhuriyeti ve başkenti Dakar Frankofoni Zirvesine ev sahipliği yapmıştır. Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından Michaëlle Jean, Frankofoni'nin yeni genel sekreteri olarak seçilmiştir.⁶⁰⁹ Kostarika, Kosova ve Meksika bu zirvede gözlemci üye olarak Topluluğa kabul edilmiştir. Onbeşinci zirvenin ana teması olarak “Frankofoni’de Kadınlar ve Gençler: Barışın Taşıyıcıları, Gelişmenin Aktörleri” konusu seçilmiştir. Zirvede; krizde olan yahut krizle karşı karşıya olan frankofon ülkelerde, insan hakları, kadın ve çocuk hakları ile uluslararası hukukun ihlali hadiselerinin derin bir endişe ile izlendiği belirtilmiştir. Zirve bu konularla alakalı olarak bahsi geçen ülkelere ilgili alanlarda yardıma hazır olduğunun altını çizmiştir. Bu noktada Frankofoni ile BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmeyi amaçladıklarını zikrederken; 2014’te Frankofoni ile Uluslararası Kızılhaç Örgütü arasında imzalanan andlaşmayı mutlulukla karşıladıklarını vurgulamıştır. Zirve; kadın ve çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmalarını kesinlikle kabul etmediğini deklare etmiştir.

Frankofoni'nin onaltıncı zirvesi 26-27 Kasım 2016 tarihlerinde Madagaskar'ın başkenti Antananarivo'da gerçekleştirilmiştir. Yirmisi devlet başkanı olmak üzere üye ve gözlemci üyeler ile birlikte uluslararası örgütlerden de katılımcılarla beraber 2500 civarında delege zirveye iştirak etmiştir. Zirve sonrasında yayınlanan Antananarivo Deklarasyonu ile Zirve öncelikle dünya genelinde ve Frankofoni bölgesinde kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir gelişme ile istikrar arasındaki ayrılmaz bağlantıyı hatırlatmıştır. Zirve’de Genel Sekreter, devlet başkanları ve hükümet temsilcileri girişimcilik ve istihdamı destekleme üzerine vurgu yapmış ve “Frankofoni İçin Ekonomi Stratejisi” hususunda gelişmeleri beklediklerini söylemiştir. Güvenlik düzeni ve mimarisine yönelik sorunlar, terörizm ve radikalleşme ile mücadele de Zirve’nin önemli başlıkları arasında yer almıştır. Sonuç deklarasyonu yanında Zirve, 13 maddelik bir karar tasarısını da onaylamıştır. Bu tasarının maddeleri; erken ve zorla evlilikler, kadın-erkek eşitliğinin desteklenmesi ve kadınlar ve genç kızların otonomizasyonu için bir entite teşkil edilmesi, mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi, adem-i merkezîyetçi-lokal gelişimin

⁶⁰⁹ OIF, **XVe Sommet de la Francophonie**, <https://www.francophonie.org/15e-Sommet-de-la-Francophonie.html>, (15.02.2017).

desteklenmesi ve sağlık sektörüne yönelik yatırımları içermektedir.⁶¹⁰ Son olarak Zirve, dört yeni üyenin topluluğa katılımını işaret etmiştir. Kore ve Arjantin Cumhuriyetleri'nin yanı sıra Ontario ve Yeni Kaledonya hükümetlerinin de Topluluğa katılımı onaylanmıştır. Böylece Topluluğun üye sayısı 84'e ulaşmıştır. Bu üyelere 58'ini üye devlet ve hükümetler; 26'sını gözlemci üyeler teşkil etmektedir. Zirve, bir sonraki zirvenin 2018'de Ermenistan'da; 2020 yılında ise Frankofoni'nin 50. Yılı ve Frankofoni'nin kurucu babalarından Habib Bourguiba'nın anısına Tunus'ta düzenlenmesine karar vermiştir.⁶¹¹

Fransa II. Dünya Savaşından sonra dil ve kültür politikaları bağlamında İngilizceye karşı birçok tedbir politikası geliştirmiş ve bunları hayata geçirmiştir. Bunlardan dikkat çekenlerden ilki, internet ağlarının en yaygını olan web uygulaması yerine Fransızca temelli "Minitel" sisteminin kullanımı olmuştur. Minitel, 1982-2012 yılları arasında aktif bir şekilde frankofon kitleler arasında kullanılmıştır. Özünde ABD'nin ekonomik baskınlığını sınırlama amacı da bulunan alternatif internet ağ sistemi, Frankofon ülkeler arasında özgün bir iletişim kanalının bulunması amacını taşımaktaydı. Böylelikle AB başta olmak üzere birçok uluslararası-ulusötesi örgüte üyeliği bulunan Fransa, bu örgütler dahilinde alternatif politik girişimlerde bulunmaya çalışmıştır.⁶¹²

Dünya Ticaret Örgütü merkezli ekonomik ve kültürel yayılmacılığın karşısında Fransızcanın desteklenmesi, Fransız karar alıcıları tarafından ekonomik getirileri başta olmak üzere bu hususun Fransa'ya her alanda çıkar sağlayabileceği fikri üzerinde durulmuştur.⁶¹³ Sinema veya basılı eserler vesilesi ile Frankofon ülkeler, kültürel endüstrilerini ayakta tutabileceklerdir. 2002 Beyrut Zirvesi Deklarasyonunda ayrıca Frankofoni'nin kültürel farklılıklara ilişkin UNESCO tarafından kabul edilecek bir konvansiyon ile her devletin kültürel endüstrisini destekleyebileceği garantisi verilmesi yönünde politika izlenebileceği ifade edilmektedir.⁶¹⁴

⁶¹⁰ OIF, **Déclaration d'Antananarivo**, XVIe Conférence des chefs d'État et de gouvernement des pays ayant le français en partage, 2016, https://www.francophonie.org/IMG/pdf/som_xvi_decl_antananarivo_vf.pdf, (15.02.2017).

⁶¹¹ OIF, **Sommet Antananarivo**, "Michaëlle Jean salue un Sommet exceptionnellement réussi à Madagascar - Organisation internationale de la Francophonie", <https://www.francophonie.org/CP-SG-bilan-Sommet-Madagascar-47498.html>, (16.02.2017).

⁶¹² Neathery-Castro ve Rousseau, a.g.m., s.681.

⁶¹³ Sophie Meunier, "The French Exception" **Foreign Affairs**, Temmuz-Ağustos 2000, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2000-07-01/french-exception>, (16.02.2017).

⁶¹⁴ OIF, **Beirut Declaration**, 2002, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/RuleOfLaw/CompilationDemocracy/Pages/BeirutDeclaration.aspx>, (17.02.2017).

Frankofoni'nin üyesi olan ülkelerde yöneticiler ve halklar nezdinde farklı algılandığı görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki yönetimler nezdinde Frankofoni'nin sunduğu kalkınma imkanlarına yönelik yardım ve teşvikleri bakımından olumlu bir imaj kazandığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Frankofoni dahilinde açlıkla mücadele, üye ülkelerarası ticari dengesizliklerin giderilmesi ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi çalışmalar Fransa ve Kanada öncülüğünde yürütülmüştür.⁶¹⁵ Kuruluş sürecindeki temel argümanı her ne kadar dil ve kültürel bağların sürekliliği olarak ifade edilse de, zamanla Frankofoni'nin küresel politika inşasında rol aldığı görülmektedir. Öncelikle İngiltere tarafından liderlik edilen İngiliz Milletler Topluluğu'na karşılık Soğuk Savaş döneminde benzer bir yapının işletilmesi, sömürge sonrası dönem için Fransa için kaçınılmaz bir yol olarak görülmüştür. Bunu destekler nitelikte, Batı dünyası tarafından yeni sömürgeci arayış olarak değerlendirilen Frankofoni, Cezayir gibi Fransızca konuşmasına rağmen bağımsızlık süreci sancılı geçen ve bu yüzden sözkonusu yapılanmaya dahil olmayan ülkelere kuşkuyla karşılanmıştır. Ayrıca İngiliz Milletler Topluluğunda İngiltere'nin nispeten daha zayıf etkisinin olmasına rağmen Frankofoni'nin belirgin bir Fransız liderliğine sahne olması, yeni sömürgecilik suçlamalarına sebep olmuştur. Topluluk Zirvelerinin zamanla uluslararası politikaya daha fazla yer vermesi ve Fransız dış politikası söylemlerine ait izlerin toplantı gündemlerine hakim olmaya başlaması, Fransa'nın zamanla değişen beklentileri konusunda ipuçları sunmaktadır.⁶¹⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Frankofoni'nin Fransızca konuşan topluluklararası etkileşimin dışına çıkarak, Batı merkezli uluslararası politik önceliklere (kadın hakları, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası terörizme karşı mücadele vb.) yer verilen bir platform olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Fransa'nın Afrika'da meydana gelen krizlere müdahale ettiği süreçlere Frankofoni'nin dahil edildiği örnekler bulunmaktadır.

Az gelişmiş ülkelere Fransa tarafından Topluluk üzerinden yapılan anayasal ve ekonomik reform çağrıları, bu ülkenin yeni sömürgeci ajandaya döndüğü biçimindeki tepkilerle karşılaşmıştır. Frankofoni ruhunun Fransa dış politikası lehinde kendini gösterdiği alanların başında ise BM Genel Kurulu gibi platformlarda üye ülkelerin destekleyici oyları gelmektedir. Diğer yanda Frankofoni, Fransızcanın ve Fransız kültür değerlerinin uluslararası çapta dolaşıma girdiği kanal olma özelliğini sürdürmüştür.

⁶¹⁵ Neathery-Castro ve Rousseau, a.g.m, s.683-684.

⁶¹⁶ Cumming, a.g.e, s.204.

Ekonomik alanda ise eski sömürgesi olan pek çok ülkenin ticari pazarına giriş konusunda Fransa'nın imtiyazlar elde ettiği görülmektedir.⁶¹⁷

3.1.2. Türk Konseyi'nin Kurumsallaşma Süreci

1960'lı yıllardaki dekolonizasyon sürecini 1980'lerin sonu ve 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılması ve komünizmin yıkılışı izlemiştir. Türk Dünyası'nın büyük bir bölümünün bağımsızlığını kazanması ve Türkistan'da beş yeni bağımsız Türk Devleti'nin ilan edilmesi ile Türk Dünyasında Birlik Fikri yeniden canlanmış ve aksiyona dökülmeye çalışılmıştır. Yeni Bağımsız Türk Devletlerinin ortaya çıkmasının ardından merkezi Türkiye'de bulunan TÜDEV-Türk Devlet ve Toplulukları İşbirliği Vakfı'nın önderliğinde Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları düzenlenmiştir. Bu kurultaylar Türk Konseyi'nin kurumsallaşma süreci için atılan ilk adımlar olmuştur. Aynı zamanda 1992'den itibaren yapılmaya başlanan "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" de bu anlamda ziyadesiyle önemlidir. Zira Türk Konseyi, 1992 yılından beri toplanan, "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur. Bu zamana kadar on kez Zirve gerçekleşmiş olup, bunlardan İstanbul'da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son Zirvede TDİK'nin (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) kuruluşu resmen ilan edilmiş, öncelikleri ve yol haritası ortaya konulmuştur. Türk Konseyi'nin daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan Zirveler, Türk Konseyi Zirveleri olarak yeniden adlandırılmıştır.⁶¹⁸ Tezin bu bölümünde Türk Konseyi'nin kurulmasına giden yol ve Türk Konseyi zirveleri incelenecektir.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın ilki Türkiye'nin Antalya şehrinde 21-23 Mart 1993 tarihlerinde toplanmıştır. Çalışmalar beş farklı komisyon (siyaset-hukuk, ekonomi-teknoloji, eğitim-bilim, kültür, dil-alfabe) çalışması şeklinde yürütülmüştür. Türk Devlet ve Topluluklarının hem kendi aralarındaki ilişkilerinde hem de komşularıyla ve diğer devletlerle ilişkilerinde; egemenliklere karşılıklı saygı gösterme, içişlerine karışmama, andlaşma ve görüşmelerin eşitlik esasına göre

⁶¹⁷ Cumming, a.g.e, s.211.

⁶¹⁸ TDİK, **Türk Konseyi Hakkında Genel Bilgi**, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10, (19.02.2017).

yapılması, andlaşmalarda ve ilişkilerde tarafların eşitliğini ve eşit müzakereci olunması prensiplerini benimsemiştir. Kurultay; Türk Dünyasında uluslararası hukuka saygılı, insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik hukuk devleti ilkesinin yerleşmesi ve geliştirilmesi için çalışmalar yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin cumhurbaşkanları, başbakanları ve dışişleri bakanlarının katılımlarıyla bir “Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi”nin kurularak Türk Devlet ve Toplulukları ile alakalı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasimeselelerini ele alıp çözümü için gayret göstermesi görüşü ve “Türk Devletlerarası Parlamenterler Çalışma Grubu”nun kurularak işbirliği yapması fikri tavsiye kararı olarak benimsenmiştir. Karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla bütün Türk Devlet ve Topluluklarının ortak yazı dilinde birleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yine Kurultayda; dil-alfabe komisyonu raporunda 34 harfli bir alfabe belirlenmiş ve bu alfabenin Türk Devlet ve Topluluklarının ortak çerçeve alfabesi olarak benimsenmesi kabul edilmiştir.⁶¹⁹

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’nın ikincisi 20-23 Ekim 1994 tarihlerinde Türkiye’nin İzmir şehrinde düzenlenmiştir. Kurultay, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in konuşmasıyla açılmıştır. Birinci gün ilk oturumda, bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin üst düzey devlet yöneticileri, ikinci oturumda ise diğer Türk Devlet ve Topluluklarının temsilcileri konuşma yapmış ve görüşlerini paylaşmıştır. Beş farklı komisyon halinde ayrı ayrı çalışma yapılmıştır. Toplum ve yönetimi, eğitim ve öğretim, kültür-bilim ve teknoloji, maliye ve ekonomi, uluslararası ilişkiler komisyonları, kendi alanlarına giren konuları görüşüp tartışmıştır. İlişkilerde eşitlik, mütekabiliyet, egemenliklere saygı ve içişlerine karışmama prensipleri vazgeçilmez ilkeler olarak benimsenmiştir. Türk Devlet ve Topluluklarının aralarındaki işbirliği ve dayanışmanın hem kendilerini güçlendirip zenginleştireceğine hem de insanlığa hizmet edeceğine yönelik inanç sonuç bildirisinde vurgulanmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin, kendi aralarında, kendi hür iradeleriyle yapacakları işbirliğine, üçüncü bir ülkenin karışmasının içişlerine müdahale anlamına geleceğinin ve bunun hiçbir bağımsız ülke tarafından kabul edilmeyeceğinin altı çizilmiştir. Bağımsız Türk Devletlerinin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, AGİK Sözleşmesi ve Helsinki Nihai Senedinin esaslarına uygun olarak başka devletlerdeki Türklerle de ilgilemek zorunda oldukları, bu ilginin onların kendi

⁶¹⁹ TÜDEV, **Birinci, İkinci ve Üçüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları**, Komisyon, Rapor ve Sonuç Bildirileri, Ankara: TÜDEV, 1996, s.36-37.

kültürlerine sahip olarak, insanca yaşamalarına yönelik olduğu ve diğer ülkelerce de doğal karşılanması gerektiği vurgulanmıştır.⁶²⁰

Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın üçüncüsü 30 Eylül-2 Ekim 1995 tarihlerinde İzmir Çeşme'de gerçekleştirilmiştir. Birinci gün ilk oturumda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve diğer Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri, ikinci oturumda ise KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş başta olmak üzere, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Başbakan Yardımcıları, üçüncü oturumda ise Özerk Türk Cumhuriyetleri ve Topuluklarını temsilen yirmi beş Türk gurubunun heyet temsilcileri konuşma yapmışlardır. Kültür-sanat ve edebiyat, uluslararası ilişkiler ve iletişim, toplum yönetimi ve hukuk, bilim-teknoloji- eğitim ve öğretim komisyonları kendi alanlarına giren konularda fikir teatileri yürüterek; somut teklifleri raporlar halinde Kurultay'a arz etmiştir. Diğer Kurultaylarda da vurgulandığı gibi ilişkilerde eşitlik, mütekabiliyet, egemenliklere saygı ve içişlerine karışmama prensipleri vazgeçilmez ilkeler olarak deklare edilmiştir. Türk Devlet ve Topulukları arasındaki yakınlaşma, işbirliği ve dayanışmanın hem bölge hem de dünya barışına büyük katkı sağlayacağı düşüncesinin altı çizilmiştir. Başta terör örgütü PKK olmak üzere Türk Dünyasını ve insanlığı tehdit eden her türlü terör ve şiddet olaylarına karşı Türk Devlet ve Topuluklarının ortak tavır ve önlem almamalarının gerekliliği vurgulanmıştır. Kanunlaştırma çabalarının başladığı Türk Cumhuriyetlerinde bu faaliyetlere yardımcı olmak üzere bir mevzuat uyum çalışması başlatılması gerektiği zikredilmiştir. Özellikle bu çalışmalarda örnek olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin mevzuatının medeni, ticaret, ceza kanunları gibi temel kanunlarının Türk Devlet ve Topuluklarının lehçelerine çevrilerek istifadeye sunulmasının çok faydalı olacağı söylenmiştir. Bu tür çalışmalarda Türk Cumhuriyetlerine desteği sürekli kılabilmek için daimi bir hukuk komitesinin kurulması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁶²¹

Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın dördüncüsü 24-26 Mart 1996 tarihlerinde Türkiye'nin başkenti Ankara'da gerçekleştirilmiştir. İktisadi-ticari ve mali ilişkiler komisyonu, kültür-bilim ve teknoloji komisyonu, eğitim-öğretim komisyonu, toplum yönetimi ve hukuk komisyonu, uluslararası

⁶²⁰ TÜDEV, a.g.e., s.67-68.

⁶²¹ TÜDEV, a.g.e., s.95-97.

ilişkiler ve iletişim komisyonu olmak üzere beş komisyon ayrı ayrı çalışmalar yapmış ve önerilerini Kurultay yönetimi ve hazirun ile paylaşmışlardır. Kurultay; Avrasya Türk Bilimler Akademisi'nin kurulması konusunda Türk Devlet ve Topuluklarının temsilcilerine kendi ülkelerinde, gerek resmi makamlar nezdinde gerekse kamuoyu oluşturulması hususunda daha aktif tavır sergilemeleri yönünde tavsiyede bulunmuştur. Kültürel faaliyetleri desteklemek üzere bütün Türk Devlet ve Topuluklarının katılacağı bir "kültür araştırma fonu" kurulmasının ve bu fonun her ülkede şubelerinin açılarak projeli çalışmaları planlamasının önemi üzerinde durulmuştur. Sonuç bildirgesine göre; Türk Dünyasının her yönüyle kalkınabilmesi için birinci derecede işbirliği yapılması gereken alan bilim ve teknolojidir. Bunu gerçekleştirmek için tatbik edilebilir işbirliği projelerinin yürürlüğe konulması şarttır. Kurultay'a göre bu, Türk Devletleri zirve toplantısında bilim ve teknoloji işbirliğinin en elzem gündem maddesi olarak alınmasıyla mümkün olabilecektir. Bu vesile ile zirveye katılacak Cumhurbaşkanlarına yönelik gündemlerinin birinci maddesine bilimsel ve teknolojik işbirliğini yazmaları tavsiye kararı olarak arz edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Türk Devlet ve Topulukları arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere yön vermek ve dinamizm kazandırmak amacıyla "Avrasya Devlet ve Topulukları Ekonomik İşbirliği Teşkilatı" (ADET) ismi altında bir kuruluşun faaliyete geçirilmesini önerilmiştir. Ayrıca Doğu Türkistan'da, Çeçenistan'da, Kuzey Irak'ta, Karabağ'da ve Bosna-Hersek'te Türklerin kitlesel kıyımına seyirci kalınması karşısında, dünyaya Türk Dünyasının sesini duyurabilecek "Türk Dünyası İnsan Hakları Komisyonu" isimli bir kuruluş teşekkül edilmesi yönünde tavsiyede bulunulmuştur.⁶²²

Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın beşincisi 11-13 Nisan 1997 tarihlerinde Türkiye'nin İstanbul şehrinde toplanmış ve altı komisyon halinde çalışmalarını nihayetlendirmiştir. Eğitim-öğretim, uluslararası ilişkiler ve iletişim, bilim ve teknoloji, kültür, iktisadi-ticari ve mali ilişkiler, toplum yönetimi ve hukuk komisyonları ayrı ayrı çalışmalarını yürütmüş ve ilgili kuruluşlara yardımcı olabilmesi bakımından çalışmalarını raporlaştırmıştır. Daha önceki kurultaylarda da vurgulanan bir "Türk Dünyası Akademisi"nin kurulması konusunda Kurultay tekrar bir duyuruda bulunmuştur. Bilim ve Teknoloji Komisyonu daha önceki kurultaylarda da altı çizilen "Türk Devlet ve Topulukları Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Merkezi"ne duyulan

⁶²² TÜDEV, **Dördüncü Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri**, Tutanak ve Karar Metinleri, Ankara: TÜDEV, 1997, s.395-397.

ihtiyacı tekrarlamıştır. İki binli yıllarda nükleer teknolojinin öneminin daha da artacağını değerlendiren Kurultay, aldığı kararlar doğrultusunda Türk Dünyasında nükleer enerjiye geçilmesinin önemini özellikle belirtmiştir. SSCB ve Çin Rejimlerinin sebep olduğu su, toprak, katı atık, nükleer kirlilik ve benzeri uygulamalarının Türkistan Bölgesinde yol açtığı çevre kirliliğinin gelecekte büyük bir felakete yol açacağı öngörülmüştür. Bu çevre problemlerinin tespiti ve geleceğe yönelik plan ve programların yapılacağı bir “Çevre Araştırma Merkezi”nin kurulması tavsiye edilmiştir. Kurultay sporu, Türk Devlet ve Toplulukları arasındaki işbirliğini daha da güçlendirecek bir faaliyet sahası olarak görmüştür. Bu nedenle “Türk Devlet ve Toplulukları Spor Oyunları” ve “Türk Olimpiyatları” gibi faaliyetlerin yapılması önerilmiştir. Toplum Yönetimi ve Hukuk Komisyonu; bir Türk Hukuk Kurultayının toplanmasının önemini özellikle belirtmiştir. Bu noktada hukuk birliği kurulmadan ekonomik entegrasyonun sağlanamayacağı hususu önemli bir tespittir. Bu amaçla hukuk müesseseleri ve hukuk terminolojisi konusunda Türk Devlet ve Toplulukları arasında birlikteliğin kurulmasına yönelik faaliyetlerin hızlandırılması hususunun önemi vurgulanmıştır. Kurultay’ın toplandığı dönemde Türkiye’nin Türk Dünyası ile ilişkilerini geliştirmek için her bakanlık bünyesinde ayrı birimler kurduğu bunun yetki karmaşası oluşturduğunun altı çizilmiştir. Öneri olarak koordinasyonu sağlamak açısından Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bir “Avrasya Bakanlığı” kurulması tavsiye edilmiştir. Avrasya Bakanlığı’nın Türk Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu ile olan iktisadi ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yapacağı çalışmaların uzun vadede hedeflenen Türk Cumhuriyetleri Ortak Pazarının kurulması için de elverişli bir altyapı ve ortam oluşmasına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Uluslararası alandaki gelişmelerde ortak tavır oluşturabilmeye yardımcı olacak üst seviyede bir danışma kurulunun teşkil edilmesi de tavsiye edilmiştir.⁶²³

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’nın altıncısı 20-22 Mart 1998 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti’nin Bursa şehrinde toplanmıştır. Kurultay’da iktisadi-ticari ve mali ilişkiler, uluslararası ilişkiler ve iletişim, bilim ve teknoloji, kültür, eğitim-öğretim, toplum yönetimi ve hukuk komisyonları faaliyet göstermiştir. Öncelikli olarak eğitim-öğretim ve kültür faaliyetlerinin yaygın ve etkin bir biçimde yürütülebilmesi için Lâtin alfabesine dayalı ortak bir alfabeyle geçilmesi

⁶²³ TÜDEV, **Beşinci Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV, 1998, s.640-642.

öncelikli bir mesele olarak görülmüştür. Kurultay; İslâm dininin çeşitli mezheplerine mensup ve İslâm dinine mensup olmayan Türklerin din adamı ihtiyacını karşılamak ve dini eğitim ve öğretimlerini sağlıklı bir şekilde temin etmek için, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin İlahiyat Fakültelerinde İslâmiyet'in Caferî ve Hristiyanlığın Ortodoks mezheplerinde bölümlerin açılıp, öğrenci ve akademisyen yetiştirilmesinin uygun olacağını benimseyerek konunun ilgili mercilere aktarılması yönünde karar almıştır. Türk Devletlerindeki tarım sektörünün önemine binaen ilerleyen kurultaylarda ayrı bir tarım komisyonunun teşkili zorunlu görülmüştür. Kurultay; Türk Devlet ve Toplulukları arasındaki ekonomik ilişkilerin sağlıklı şekilde geliştirilmesi amacıyla öncelikle hukuk birliğinin oluşturulmasının mecburiyetini hissetmiş, mümkün olan en kısa sürede üniversite veya hukuk kurumlarının öncülüğünde bir Türk Hukuk Kurultayının toplanmasını uygun görmüştür. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında ECO ve KEIO çerçevesinde AB'nin 1991'de EFTA ile aralarında imzalamış olduğu tarzda bir serbest ticaret anlaşması imzalayarak mevcut kurumlara işlerlik kazandırılması tavsiye edilmiştir. Türkiye'de Türk Devlet ve Toplulukları arasında sosyo-ekonomik ve kültürel koordinasyonu sağlayacak bir "Türk Dünyası Bakanlığı"nın tesis edilmesi, Türk Devlet ve Toplulukları arasında sağlıklı ve güvenilir bir haberleşmenin sağlanması için Türk Devlet ve Toplulukları Milli İnternet Ağının kurulması talep edilmiştir. Sadece büyük işletmelerin değil, KOBİ'lerin de desteklenmeleri için Türk Devlet ve Toplulukları Sermaye Ajansının kurulması önerilmiştir.⁶²⁴

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın yedincisi 2-4 Temmuz 1999 tarihlerinde Türkiye'de, Pamukkale-Denizli'de gerçekleştirilmiştir. Kurultay 962 delege ile yedi komisyon halinde ilgili kurultayın çalışmalarını nihayetlendirmiştir. Bu kurultayda ilk defa gençlik komisyonu kurularak Türk Dünyası Gençlerinin sorunlarına değinilmiştir. Türk Devlet ve Toplulukları arasında öğrenci değişim projesinin öğrenci miktarı arttırılmak suretiyle devam etmesi önerilmiş, ancak öğrencilerin seçiminde ilgi, yetenek ve ülke ihtiyaçlarının dikkate alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Türk Devlet ve Topluluklarında en kısa zamanda ortak alfabe sistemine geçilmesi, önceki kurultaylarda belirtildiği gibi ortak ders kitapları uygulamasına bir an önce gerçekleştirilmesi temenni edilmiştir. Türk dil, kültür ve sanat varlıklarını araştırmak,

⁶²⁴ TÜDEV, **Altıncı Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV, 1999, s.557-558.

incelemek, korumak ve geliştirmek üzere Türk Dünyası Bilim ve Kültür Akademisinin kurulması, ortak Türk alfabesine geçiş sürecinin hızlandırılması için çaba gösterilmesi, Türk Dünyasında çeşitli kültür, sanat ve spor olimpiyatlarının kurulması ve devamlılığının sağlanması, Avrasya TV yayınlarının yönetim ve içerik yönünden zenginleştirilerek Türk Dünyasının ortak televizyonu haline getirilmesi yönünde tavsiyede bulunulmuştur. “Türk Dünyası Bilimler Akademisi”nin kurulmasının çok önemli olduğu deklare edilmiştir. Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar yayılmış olan Türk Devlet ve Topluluklarında genç nüfusun gelecekte çok büyük potansiyel bir güç oluşturacağı, eğitimde milli kültür ve değerler doğrultusunda şuurlandırılması hakkında çok ciddi çalışmalar yapılması gerektiği, bu amaçla, ortak milli eğitim politikasının uygulanması, gençlere Türk Dünyasının önemli şahsiyetlerinin iyi öğretilmesi, gençliğin spor, bilim, sanat ve kültürle ilgili her türlü faaliyetlerinin desteklenmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Altıncı Türk Devlet ve Toplulukları Kurultayında Türk Hukuk Kurultayı Toplanmasına ilişkin kararın Türkiye Cumhurbaşkanlığı makamınca uygun görüldüğü hususu duyurulmuştur. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin daha hızlı bir şekilde gelişebilmesi için ulaşım ve haberleşme altyapısının elverişli hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda; Kars-Tiflis demiryolunun bir an önce bitirilerek Türkiye’nin Tiflis-Bakü üzerinden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine bağlanması, Kara ve Hava taşımacılığının desteklenmesi, Telekomünikasyon ağının bölgede yaygınlaştırılması ve Türkiye ile entegre hale getirilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde yapılacak yatırımların koordinasyon ve finansmanı için, Türk Dünyası Sermaye Ajansı ve Fonu, Türk Cumhuriyetlerindeki yatırım ve ticari faaliyetlerin gerek projelendirilmesi gerekse de yerli ve yabancı finansmanının teminini sağlamak üzere, Türk Kalkınma Bankası’nın kurulmasının aciliyeti vurgulanmıştır. Türk Cumhuriyetlerindeki ticari ve yatırım faaliyetlerinde güven ortamının tesisi için Türk Dünyası Tahkim Kurulu’nun bir an önce kurulması ve bu kurulun bütün Türk Cumhuriyetleri Meclislerinin onayından geçirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Kurultay’da Ahıska, Kosova, Batı Trakya, Doğu Türkistan, Irak Türkleri, Güney Azerbaycan, Karabağ, Suriye Türkleri, Nogay ve Kumuk Türkleri’nin sorunlarına yedi bağımsız Türk Cumhuriyeti tarafından ortak çözümler getirilmelidir prensibi kabul edilmiştir.⁶²⁵

⁶²⁵ TÜDEV, *Yedinci Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri*, Ankara: TÜDEV, 1999, s.668-670.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın sekizincisi Türkiye'nin Samsun şehrinde 24-26 Mart 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye ve KKTC dışındaki Türk Cumhuriyetleri nispeten daha düşük profilde kurultayda varlık göstermiştir. Bu durumda Rusya'nın baskısının etkili olduğu ileri sürülmüştür.⁶²⁶ Kurultaya bağımsız yedi Türk Cumhuriyeti (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) içerisinde sadece Türkiye ile KKTC'nin cumhurbaşkanları katılmıştır. Kurultay'da; "toplum yönetim ve hukuk", "eğitim öğretim", "iktisadi ticari ve mali ilişkiler", "Kültür", "bilim ve teknoloji", "uluslararası ilişkiler ve iletişim" komisyonları faaliyet göstermiştir. Kurultay'da daha önceki kurultaylarda da sık sık dile getirilen Türk Dünyasında ortak alfabe kullanımı, ortak Türk Dili ve Türk Tarihi ders kitaplarının bir an önce tüm Türk Dili lehçe ve şivelerinde teşkil edilerek okutulması gerektiğinin önemle üzerinde durulmuştur. Çeşitli ülkelerde yaşayan Türk Topluluklarının Türk Dilinde eğitim-öğretim yapma haklarından yararlanmalarının temel insan haklarından olduğu ve kısıtlanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Türk Dünyasını teşkil eden devlet ve toplulukların bilhassa üniversite mezunlarının karşılıklı olarak yaşanan diploma denkliği meselesi, çeşitli okullarda okuyan öğrencilerin seçimi, barınması ve sosyal-kültürel meseleleri ile ilgilenmek üzere "Türk Dünyası Üniversiteler Arası Üst Kurulu" oluşturulması temennisi dile getirilmiştir. Yedinci kurultayda kabul edilen Türk dil, kültür ve sanat varlığını araştırmak, incelemek, korumak ve geliştirmek üzere "Türk Dünyası Bilim ve Kültür Akademisi"nin kurulması dileği tekrarlanmıştır. İleri uydu teknolojilerinden yararlanmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu imkânlarının Avrasya bölgesinin kültürel kalkınması için kullanılması, bu arada Avrasya'ya yönelik televizyon yayınlarının özellikle TRT Avrasya kanalının Türk Dünyasının kültürel ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmesinin faydalı olacağı zikredilmiştir. Türk Dünyasının bir parçası olan gayrimüslim Türk topluluklarının kendi inançları çerçevesinde teşkilatlanmalarının ve kültürlerinin yaşatılması için her türlü yardımın verilmesi hususu kuvvetle desteklenmiştir. Ayrıca Gagauz, Çuvaş ve diğer Ortodoks inanca sahip Türklerin Türk Ortodoks Kilisesi etrafında toplanması ve bu kiliseye ekümenik statüsünün kazandırılması istenmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması ve her türlü ambargonun kaldırılması talep

⁶²⁶ M. Necati Özfatura, "8. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı", **Türkiye Gazetesi**, (28.03.2000), <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/m-necati-ozfatura/51952.aspx>, (25.02.2017).

edilmiştir. Kurultay bütün bu faaliyetlerinin amacının Pan-Türkizm yahut Pan-Turanizm olmadığı, hiçbir devlete ve millete karşı düşmanlık, kin veya nefreti telkin etmediği, aile toplantısı mahiyetindeki bu kurultaylardan kimsenin kuşku duymasına mahal olmadığını dile getirmiştir.⁶²⁷

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın dokuzuncusu 21-23 Aralık 2001 tarihlerinde Türkiye'nin İstanbul şehrinde gerçekleştirilmiştir. Kurultay'a 1500 delege ve misafir katılım göstermiştir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Moğolistan yanında, Altay, Başkurdistan, Balkarya, Çuvaşistan, Gagauz Eli, Karaçay, Kurum, Saha, Tataristan, Tuva Özerk Cumhuriyetleri ile Kumuk ve Nogay Türkleri, Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Kosova, İran ve Batı Trakya'da yaşayan Türkleri Avrupa ve ABD'de yaşayan Türkler ile Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlılar ve Kuzey Irak Türkmenleri katılmışlardır. Uluslararası ilişkiler ve iletişim, iktisadi-ticari ve mali ilişkiler, kültür-egitim ve öğretim komisyonlarında ayrı ayrı çalışmalar yürütülmüştür. Türk Devlet ve Toplulukları arasında başta Türk Dili, Edebiyatı, Tarihi, Sanatı ve Kültürü olmak üzere, fen ve sağlık bilimlerini de kapsayan öğrencilerin katılacakları Bilim Olimpiyatları'nın düzenlenmesi tavsiye edilmiştir. Türk Cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının yaşadığı yerlerde her türlü donanımı haiz Türk kültür merkezlerinin açılması ve sözkonusu merkezlerde ortak amaçlar doğrultusunda nitelikli personel istihdamı ile Türkiye Türkçesi, Türk Kültürü ve sanatıyla ilgili kurs ve çalışmalara başlanması tavsiye edilmiştir. Televizyonun ve radyonun kültür-egitim ve öğretim hizmetlerinde kullanılması hususunda azami çaba gösterilmesi, TRT Türk'ün yayın muhtevası saati ve alanları yeniden gözden geçirilerek, amacına uygun hale getirilmesi önerileri de zikredilmiştir. Semavi dinler dışında dinleri olan Türk toplumlarının, misyonerlik faaliyetlerinden korunabilmesi için stratejiler geliştirilmesi, uzmanlar yetiştirilmesi, gerekirse araştırma merkezlerinin kurulması tavsiye edilmiştir. Türk Cumhuriyetleri arasındaki mal ve hizmet mübadelesini kolaylaştıracak ve dünya ticaretiyle rekabet edebilecek bir noktaya getirebilmek amacıyla "Türk Dünyası Standartları Enstitüsü"nü'nün kurulması önerilmiştir. Özel sektörün örgütlendiği oda ve

⁶²⁷ TÜDEV, 1-10'uncu Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları, Komisyon, Rapor ve Sonuç Bildirileri, Ankara: TÜDEV, 2007, s.209-213.

borsalar kanalıyla ticari ilişkilere daha fazla etkinlik kazandırabilmek için Türk Dünyası Ticaret Odası kurulmasının faydalı olacağı deklare edilmiştir.⁶²⁸

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın onuncusu Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın himayelerinde 18-20 Eylül 2006 tarihlerinde Antalya'da düzenlenmiştir. Kurultaya Türk Dünyasından bürokrasi, akademi, sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, ticaret ve sanayi odaları ile medya temsilcileri iştirak etmiştir. Kurultay'a Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Moğolistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden, Rusya Federasyonu'ndan, Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Hakas-Saha ve Altay Özerk Cumhuriyetleri'nden; Kırım Özerk Bölgesi, Gagauz Eli Özerk Cumhuriyeti ve Ahıska Türklerinden, İran, Irak ve Afganistan'dan, Gürcistan, Batı Trakya, Kosova, Romanya, Makedonya, Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk'tan temsilciler ile; Almanya, Fransa, Amerika, Avustralya, Belçika ve İsviçre'de yaşayan Türk Diasporasından temsilciler davet edilmiştir. Uluslararası ilişkiler-medya ve iletişim, iktisadi-ticari-mali işler ve turizm, eğitim-öğretim-bilim ve teknoloji, kültür, toplum yönetimi ve hukuk ve gençlik komisyonları olmak üzere altı farklı komisyon çalışmalar yürütmüştür. Türkçe Konuşan Devletler Topluluğunu oluşturmak için gerekli bilimsel, bürokratik ve kurumsal zeminlerin oluşturulmasına başlanması ve bu amaçla bir eylem planı hazırlanması tavsiye edilmiştir. Türk Dünyası ülkeleri arasındaki enerji iletim zincirinin tamamlanmasının stratejik bir önem kazandığı vurgulanmıştır. Haber ajanslarının, basın-yayın kuruluşlarının, gazete, radyo ve televizyonların, meslek eğitim kurumlarının ve iletişim mevzuatının uyumlandırılmasının önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Küresel ve bölgesel ölçekteki sorunların ve gelişmelerin en üst seviyede ele alınmasına fırsat teşkil etmesi bakımından, Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi'nin 17 Kasım 2006 tarihinde Antalya'da düzenlenecek olması Kurultay tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Türk Cumhuriyetleri arasında ulaşımın kolaylaştırılması için demiryolu ve karayolu yapım projelerine ağırlık verilmesi tavsiye edilmiştir. Türk devlet ve toplulukları arasında ortak alfabe konusundaki çalışmalara devam edilmesi, Türkiye Türkçesinin ortak iletişim dili olarak benimsenmesi noktasındaki gayretlerin sürdürülmesi ve bilim dalları için ortak terim sözlüklerinin hazırlanması önerilmiştir. Yine Kurultay, Türk Dünyası Belediyeler

⁶²⁸ TÜDEV, **Dokuzuncu Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV, 2006, s.555-559.

Birliğin daha aktif hale getirilmesini tavsiye etmiştir. Türk devlet ve toplulukları arasında kardeş belediyeçilik yöntemi ile dostluk işbirliği ve eğitim ilişkileri geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda iki yılda bir “Yerel Yönetimler Kongresi” düzenlenmesi önerilmiştir.⁶²⁹

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın onbirincisi Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü şehrinde 17-19 Kasım tarihlerinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in himayelerinde düzenlenmiştir. İlk defa Türkiye dışında yapılan kurultaya 200 civarında delege katılmıştır. Kurultay; uluslararası ilişkiler-medya ve iletişim, iktisadi-ticari-mali işler ve turizm, eğitim-öğretim-bilim ve teknoloji, kültür, toplum yönetimi ve hukuk ve gençlik komisyonları olmak üzere altı farklı komisyonun çalışmalarına zemin olmuştur. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev; o tarihte Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan, KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, Türkiye'nin dokuzuncu cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türk Dilli ülkelerin devlet ve hükümet temsilcileri kurultaya iştirak etmiştir. Kurultay'a; Azerbaycan, Türkiye, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Moğolistan, KKTC, Rusya Federasyonundan; Tataristan, Başkurdistan, Altay, Çuvaşistan, Saha-Hakas özerk cumhuriyetleri, Kırım, Gagauz Eli Özerk Cumhuriyetleri, Ahıska Türkleri, İran, Irak ve Afganistan Türklerinin temsilcileri, Almanya, Amerika, Avustralya, Belçika, İsviçre ve diğer ülkelerdeki Türk Dilli Halkların diaspora teşkilatlarının temsilcileri katılmıştır. Türk Dili Konuşan Ülkeler Birliği Örgütü'nün kurulması için zorunlu ilmi, siyasi, kurumsal ve hukuki zeminin kurumsallaştırılması için hazırlıklara başlanmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Türk Devlet ve Toplulukları arasında karşılıklı yakınlaşmanın artırılması için ortak alfabenin elzem olduğu bu amaçla gerçekleştirilen çalışmaların hızlandırılması gerektiği söylenmiştir. Türk Dünyası Bilimler Akademisi'nin hayata geçirilmesi için çalışmaların başlatılması tavsiye edilmiştir. İnternet alan adları hususunda .turk ve .turk uzantılarının kullanılması önerilmiştir. Türk olmayan devletlerin içerisinde yaşayan Türk Halklarının anadilinde eğitim alabilmelerinin sağlanmasının, milli-manevi değerlerinin korunmasına yardım edilmesinin Türk Dilli Ülkelerin her birinin manevi borcu olduğunun altı çizilmiştir. Türk Dünyası Belediyeler Birliği'nin faaliyetlerinin kuvvetlendirilmesi, kardeş belediyeçilik kurumunun yayılması

⁶²⁹ TÜDEV, **Onuncu Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV, 2007, s.580-586.

hususunda TİKA'nın koordinatörlüğünde çalışmalar yapılması tavsiye edilmiştir. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi'nin kurulması hedefinin hayata geçirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması önerilmiştir. Türk Dili Konuşan Ülkelerdeki Büyük Üniversitelerde "Türk Dünyası Ekonomisi" dersinin okutulması Kurultay tarafından bütün Türk Devlet ve Cemiyetlerine tavsiye edilmiştir. Türk Dünyası Gençliğinin uyuşturucu, alkol ve diğer zararlı alışkanlıklardan uzak tutulması için ortak mücadele metodları geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. "Türk Dünyası Çocuk Edebiyatı" eserlerinin bütün Türk Dilli Halkların dillerine çevrilmesi için çalışmalar yapılması istenmiştir. Batı Avrupa Ülkelerinde Türk Medeniyet Merkezlerinin teşkil edilmesi için Türk Dili Konuşan Ülkelerin Dışişleri Bakanlıkları tarafından ortak çalışmalar yapılması tavsiye edilmiştir.⁶³⁰

Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları önemli bir işlev üstlenmekle birlikte Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri, Türk Konseyi'nin temelini oluşturmuştur. Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları teorik temeli inşa ederken Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri pratik temeli kurmuştur. Zira; Türk Konseyi; 1992 yılından beri toplanan, "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur.⁶³¹ Şu ana kadar toplamda on zirve gerçekleşmiş olup, bunlardan İstanbul'da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son zirvede Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Türk Konseyi'nin daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte bahsi geçen zirveler "Türk Konseyi Zirveleri" olarak yeniden isimlendirilmiştir. İlk zirve 30 Ekim 1992'de Türkiye'de (Ankara), ikinci zirve 18 Ekim 1994'te Türkiye'de (İstanbul), üçüncü zirve 28 Ağustos 1995'te Kırgızistan'da (Bişkek), dördüncü zirve 21 Ekim 1996'da Özbekistan'da (Taşkent), beşinci zirve 9 Haziran 1998'de Kazakistan'da (Astana), altıncı zirve 8 Nisan 2000'de Azerbaycan'da (Bakü), yedinci zirve 26 Nisan 2001'de Türkiye'de (İstanbul), sekizinci zirve 17 Kasım 2006 tarihinde Türkiye'de (Antalya), dokuzuncu zirve 3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'da (Nahçıvan), onuncu zirve ise 15-16 Eylül 2010'da Türkiye'de (İstanbul) gerçekleştirilmiştir.

⁶³⁰ TÜDEV, **Onbirinci Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Bakü: TÜDEV, 2008, s.371-376.

⁶³¹ TDİK, a.g.e.

Türk Konseyi'nin kuruluşu ile sonuçlanan süreç 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Türkiye'nin başkenti Ankara'da gerçekleştirilen ilk zirve toplantısı ile başlamıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda Ankara Bildirisi imzalanmıştır.⁶³² Zirvede kararlaştırılan işbirliği konsepti çerçevesinde kültür bakanları tarafından 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde imza edilen TÜRKSÖY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Andlaşma ile TÜRKSÖY kurulmuştur.⁶³³ İkinci zirve toplantısı Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla 18-19 Ekim 1994'te İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda İstanbul Bildirisi imzalanmıştır. Üçüncü zirve toplantısı 27-29 Ağustos 1995'te Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev'in evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla Bişkek'te gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda Bişkek Bildirisi imzalanmıştır. Dördüncü zirve toplantısı 21 Ekim 1996 tarihinde Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov'un evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla Taşkent'te gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda Taşkent Bildirisi imzalanmıştır. Zirvede bir Daimi Sekreteryaya tesisi kararlaştırılmıştır. Taşkent Bildirisi'nde zirve toplantılarının "Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Toplantısı" şeklinde adlandırıldığı müşahede edilmektedir.

Beşinci zirve toplantısı 9 Haziran 1998 tarihinde Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev,

⁶³² Süreç ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. **TDİK**, Zirveler Süreci 1992 – 2010, http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler_sureci_bilgi_notu/4/52, (01.03.2017).

⁶³³ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 9, Sayı 36, 2013, s.47.

Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla Astana'da gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda Astana Bildirisi imzalanmıştır. Zirvede Daimi Sekreteryaya Tüzüğü kabul edilmiştir. Altıncı zirve toplantısı 8 Nisan 2000 tarihinde Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in evsahipliğinde, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Karimov, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov'un katılımlarıyla Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda Bakü Bildirisi imzalanmıştır. Bildiride de yer aldığı üzere Daimi Sekreteryaya'nın Türkiye'de tesisi kararlaştırılmıştır. Yedinci zirve toplantısı 26-27 Nisan 2001 tarihlerinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in evsahipliğinde, Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgız Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev, Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov ve Özbekistan Ali Meclis Başkanı Erkin Halilov'un katılımlarıyla İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda İstanbul Bildirisi imzalanmıştır. Bildiride dikkat çeken başlıca husus Türkçe Konuşan Ülkeler ifadesi yerine Türk Dili Konuşan Ülkeler ifadesine yer verilmiş olmasıdır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev zirveler süreci çerçevesinde Aksakallılar Konseyi tesis edilmesini ayrıca Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi kurulmasını önermiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Askar Akayev Zirve Daimi Sekreteryası'nın oluşturulmasını önermiştir. Sekizinci zirve toplantısı 17 Kasım 2006 tarihinde beş buçuk yıl aradan sonra Türkiye'nin girişimleri neticesinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ev sahipliğinde Antalya'da toplanmıştır. Zirveye Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan Devlet Başkanları düzeyinde katılmış, Türkmenistan Ankara Büyükelçisi ile temsil edilmiştir. Özbekistan ise Zirve'ye katılmamıştır. Zirve'de Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev 2001 yılında yaptığı önerileri tekrar etmiştir.

Dokuzuncu zirve toplantısı Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ev sahipliğinde 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde Nahçıvan'da yapılmıştır. Zirve'ye Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev katılmışlardır. Özbekistan'ın katılmadığı zirvede Türkmenistan ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı düzeyinde temsil edilmiştir. Bahsi geçen zirve sırasında, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Kurulmasına Dair

Nahçıvan Andlaşması; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanmıştır. Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Azerbaycan tarafından onaylanan andlaşma 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkmenistan daimi tarafsız devlet statüsü nedeniyle andlaşmaya taraf olmamıştır. Böylece Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile resmen uluslararası bir örgüt olarak kurulmuştur.

15-16 Eylül 2010 tarihli son zirvede Türk Konseyi/Keneşi'nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün evsahipliğinde 15-16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenmiştir. Zirve'ye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov katılmışlardır. Özbekistan zirvede yer almamıştır. Anılan zirveyle, Nahçıvan Andlaşması ile kurulması kararlaştırılan ve bünyesinde Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya'yı barındıran Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede, Türk Konseyi'nin İstanbul'da yerleşik Sekretaryası'na Büyükelçi Halil Akıncı'nın Genel Sekreter olarak atanması onaylanmıştır. Zirve'de ayrıca Türk Konseyi'nin Devlet Başkanları Zirvesi'nin ilkinin, 2011 yılında Kazakistan'da, müteakip İkinci Zirve'nin ise 2012 yılında Kırgızistan'da gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ankara'da 23-25 Kasım 2010 tarihlerinde, Türk Konseyi Sekretaryası Tüzüğü, Aksakallar Konseyi Tüzüğü ve Mali Esaslara İlişkin Anlaşma ile Türk Konseyi Sekretaryasının bütçesine ilişkin ilkelerin değerlendirildiği Türk Konseyi Kıdemli Memurlar Komitesi 1. Toplantısı düzenlenmiştir. Türk Konseyi'nin kurulmasından sonra düzenlenen Zirveler, Türk Konseyi Zirveleri olarak anılmaya başlanmıştır.⁶³⁴ Türk Konseyi'nin kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Türkmenistan "daimi tarafsız devlet" statüsü nedeniyle, Özbekistan ise bazı siyasi çekincelerle konseye üye olmamıştır.⁶³⁵ Türkmenistan örgüte resmen üye olmamıştır ancak çalışmaların bir kısmına katılım göstermektedir.

⁶³⁴ TDİK, a.g.e.

⁶³⁵ Cemil Doğaç İpek, "Le potentiel énergétique du Conseil turc", **TRT Français**, <http://www.trt.net.tr/francais/programmes/2017/02/02/le-potentiel-energetique-du-conseil-turc-662926>, (03.03.2017).

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin birinci zirvesi 21 Ekim 2011 tarihinde Kazakistan'ın Almatı şehrinde gerçekleştirilmiştir. Zirve; daha önceki on Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri ile bu zirve toplantılarında kabul edilen bildirimlerin hükümleriyle mutabakatını teyit etmiştir. Üye ülkelerdeki kitle iletişim araçlarının, kamuoyunda Türk Konseyi ve Konsey ile ilgili kuruluşlar hakkında daha fazla farkındalık sağlamak hususunda önemli bir rol oynaması gerektiği vurgulanmış, bu bağlamda “Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Platformu”nun kurulması memnuniyetle karşılanmıştır. Zirve; ekonomik işbirliğinin temel amacının Türk Konseyi üye ülkeleri arasında malların, sermayenin, hizmetlerin ve teknolojinin serbest dolaşımını gerçekleştirmek olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada bir “sigorta şirketleri birliği”nin kurulmasının ticari işlemleri güvence altına alacağı vurgulanmıştır. Zirve’de Türk Konseyi çerçevesinde, üye ülkeleri ilgilendiren güvenlik konularında ortak tutum geliştirmek amacıyla görüşmeler gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. Türk Devletlerinin kalkınma potansiyellerini ve mevcut araştırma ve geliştirme faaliyetlerini biraraya toplamak ve bu potansiyeli sinerji yoluyla daha da geliştirmek için “Türk Bilimsel Araştırma Fonu” kurulması konusunda anlaşılmış ve Sekretarya’ya sözkonusu fonun Bişkek Zirvesi’nden önce kurulması için kurumsal işlemleri başlatma çağrısı yapılmıştır. Zirve; BM Genel Kurulu’nda Türk Konseyi’nin gözlemci statüsünü haiz olmasının iki örgüt arasındaki verimli işbirliğine katkıda bulunacağına olan inançlarının altını çizmiş, bu statünün kazanılmasına kadar bu hususu birlikte takip etmeye karar vermiştir. Türk Devletlerinin çıkarlarını çok taraflı platformlarda daha güçlü dile getirmek amacıyla uluslararası örgütlerde ortak pozisyon benimsenmesinin önemine dikkat çekilmiştir.⁶³⁶

Türk Konseyi’nin ikinci zirvesi “eğitim, bilim ve kültürel işbirliği temasıyla” 23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te toplanmıştır. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev’in başkanlık ettiği toplantıya, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Azerbaycan Başbakanı Artur Rasizade katılmıştır. Zirve; derinleştirilmiş toplumsal bağlara kapsamlı bir temel oluşturma maksadıyla yeni bir ortak Türk Kültürü gündemi başlatacaklarını, bu kapsamda; 3 Ağustos 2012 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti’nin Çolpon Ata şehrinde düzenlenen Türk Konseyi Üye Ülkeler Kültür Bakanları Toplantısının Birinci

⁶³⁶ TDİK, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul: Türk Konseyi, Aralık 2014, s.103-111.

Raporunu memnuniyetle karşıladıklarını; Türk Kültür ve Mirası Vakfı'nın kurulmasını takdir ettiklerini; Türk Dili ve Tarihi konusundaki araştırmalarda bir merkez olacak Türk Akademisi'nin kurulmasını memnuniyetle karşıladıklarını; ortak tarih, gelenek, dil ve kültüre olan takdirlerinin nişanesi olarak, Kırgız Cumhuriyeti'nin Türk Halklarının geleneklerinin canlandırılması ve desteklenmesi ile düzenli olarak "Göçebe Oyunları" gerçekleştirmesi girişimini memnuniyetle karşıladıklarını; Türk Dili konuşan milletlerin kültürel bütünleşmesine ve manevi dünyalarının gelişmesine büyük önem atfederek, Türk Dili Konuşan Ülkeler Yazarlar Birliği ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Sinema Birliği kurma girişimlerini memnuniyetle karşıladıklarını vurgulamıştır. Zirve; ortak kurumlar ve özel programlar vasıtasıyla eğitim ve bilim alanlarında somut ve geniş kapsamlı işbirliği tesis edeceklerini, bu bağlamda; Türk Üniversitelerarası Birliği kurma girişimini memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir. Zirve; ekonomik işbirliğini geliştirme ve kapsamını genişletmeyi amaçlayarak, 14 Ağustos 2012 tarihinde Bakü'de düzenlenen Ekonomiden Sorumlu Bakanlar İkinci Toplantısı raporunu memnuniyetle karşıladıklarını, bu bağlamda; öncelikli amacı bölgede refah ve istikrarı artırma, ekonomik işbirliği ve entegrasyon alanını genişletme olmak üzere, Kırgızistan'ın Türk Konseyi Kalkınma Fonu kurma girişimini desteklediklerini ve Ekonomiden Sorumlu Bakanları, Kalkınma Fonu'nun kuruluşuna ilişkin değerlendirme çalışmalarını hızlandırmakla talimatlandırdıklarını; "Türk Konseyi Ortak Yatırım Teşvik Portalı"nın hayata geçmesini memnuniyetle karşıladıklarını ve en iyi uygulamaların paylaşımının, kadın ve genç girişimcilerin teşvikinin önemini vurguladıklarını deklare etmiştir. Zirve, bölgesel ve küresel istikrara, barış ve refaha ortak katkı sağlama düşüncesiyle üye devletler arasında dış politika ve güvenlik politikaları konusunda daha yakın koordinasyon sağlamak amacıyla; dışişleri bakanlarına, dönem başkanının himayesinde; her eylül BM Genel Kurulu marjında gayriresmi olarak biraraya toplanma, taraflardan herhangi birisinin girişimiyle Dışişleri Bakanları Konseyi olağanüstü toplantısı düzenleme de dahil olmak üzere uluslararası konulara ilişkin düzenli istişarelere devam etme talimatı verdiklerini; BM dahil olmak üzere birbirlerinin uluslararası örgütlere adaylıklarını destekleme çağrısı yaptıklarını ve uluslararası örgütler, görevler ve etkinlikler için muhtemel adaylıklarda Türk Konseyi Sekretaryası aracılığıyla işbirliği ve eşgüdüm iradelerini beyan ettiklerini duyurmuştur.⁶³⁷

⁶³⁷ TDİK, a.g.e., s.115-120.

Türk Konseyi'nin üçüncü zirvesi 16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan'ın Gebele şahrinde toplanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlık ettiği toplantıya Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Başbakan Yardımcısı Sapardudu Toylıyev katılmıştır. Zirve; kültürel alanda şimdiye kadar kaydedilen gelişmeleri memnuniyetle karşılayarak ve kültürel ilişkilerde işbirliğini ilerletmeye vurgu yaparak; Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı'nın onay süreçlerinin ivedilikle tamamlanmasının önemine işaret etmiştir. Konsey üyelerinin ve diğer Türk Devletlerinin katılımıyla Birinci Türk Üniversite Oyunları için hazırlıklara başlanmasını teminen Sekretarya ve üye devletlerin ilgili bakanlıkları ile kurumları da görevlendirilmiştir. Türk tarihi ve edebiyatı üzerine ortak ders kitaplarını da içeren eğitim alanında geliştirilmiş işbirliği gündemini ilerletmek için gerekli adımların atılmasının önemi ifade edilmiş ve birbirlerinin dillerinin eğitim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulması desteklenmiştir. İstanbul ve Bişkek'te düzenlenen Türk Üniversitelerarası Birliği'nin kurucu toplantıları memnuniyetle karşılanmış ve Birliğin hedeflerinin gerçekleştirilmesi için tedbirler alınması hususunda ilgili bakanlıklar ve devlet kurumları görevlendirilmiştir. Zirve; İstanbul'da 28 Haziran 2013 tarihinde düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkelerin Ekonomiden Sorumlu Bakanları Üçüncü Toplantısı raporunu not ederek; Azerbaycan İhracat ve Yatırımı Geliştirme Vakfı, Kazakistan Ulusal İhracat ve Yatırım Ajansı, Kırgız Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı ve Türkiye Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı arasında mutabakat muhtırası imzalanmış olmasından duydukları memnuniyeti ifade etmiştir. Üye devlet ulaştırma bakanları tarafından "Ulaştırmanın Geliştirilmesi Üzerine Ortak İşbirliği Protokol"ünün ve Bakü, Aktau ve Samsun limanları arasında işbirliği ve kardeş liman ilişkisi kurulmasına yönelik mutabakat zaptının imzalanması memnuniyetle karşılanmıştır. Bu bağlamda üye devletler arasında mevcut ulaştırma altyapılarının yanı sıra Trans-Avrupa ve Trans-Asya ulaştırma ağlarının kısa, güvenli ve ekonomik bakımdan etkin bağlantısı olarak İpek Rüzgarı projesinin (Hazar Denizi, Karadeniz ve Marmara Denizi'ni Jezkazgan-Beynau karayolu, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Aktau ve Bakü limanlarının yanısıra, Marmaray tüneliyle etkin şekilde birbirine bağlamaktadır) önemi vurgulanmıştır. Zirve; Türk Dili Konuşan Diasporalar arasındaki işbirliği projesini başlatan Sekretaryanın bu girişimini memnuniyetle karşılayarak; Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanlarını "Türk Konseyi'nin Türk Dili Konuşan Diaspora Ortak Eylem Stratejisi"ne dayalı yıllık ortak eylem planları

hazırlamaya davet etmiştir. Türk Konseyi ile diğer ilgili uluslararası örgütler arasında daha fazla etkileşimi teşvik ederek; Ekonomik İşbirliği Teşkilatı tarafından Türk Konseyi'ne gözlemci statüsü verilmesi memnuniyetle karşılanmış ve Sekretarya'nın İslam İşbirliği Teşkilatı'na gözlemci statüsü elde etmek için yaptığı resmi başvuruya destek verilmiştir.⁶³⁸

Dördüncü Türk Konseyi Zirvesi “Turizm Alanında İşbirliği” teması ile 5 Haziran 2014 tarihinde Türkiye'nin Muğla-Bodrum kentinde toplanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün başkanlık ettiği toplantıya Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev katılmıştır. Zirve; üye ülkelerin özel sektörleri arasında turizm alanında çok taraflı işbirliğini sağlamak ve sonuca yönelik düzenli toplantılar yaparak üye ülkeler arasındaki işbirliği ve çalışmaların devamının ve geliştirilmesinin önemini vurgulamak amacıyla “Turizm Alanında Ortak İşbirliği Protokolü”nün ülkelerin turizmden sorumlu bakanları tarafından imzalanmasını ve Türk Konseyi himayesinde bir ortak turizm işbirliği kurulması kararını memnuniyetle karşıladıklarını; bir turist rehber kitabıyla da desteklenen “Türk Konseyi-Modern İpek Yolu” adında ortak bir tur programı düzenlenmesi kararından dolayı memnuniyetlerini ifade ettiklerini, söz konusu tur programının güzergahlarını belirlemek amacıyla 2015 yılı boyunca üye ülkelere ziyaretler düzenlemesi için Kazakistan'ın koordinatörlüğünde bir görev gücü kurulmasından memnuniyet duyduklarını ve üye ülke kamu ve özel kurumlarını ortak gezi programının gerçekleştirilmesi ve tanıtımı için gerekli tedbirleri almaya çağırdıklarını belirtmiştir. İthalat-ihracat prosedürlerini basitleştirmek ve transit potansiyelini arttırmak için mekanizmaların kullanımını teşvik ederek, yük ve yolcu taşımacılığının kolaylaştırılmasına yönelik çabaların yoğunlaştırılması amacıyla Gümrük İdareleri Başkanları toplantılarının önemini altını çizdiklerini vurgulamıştır. Türk Konseyi ile bölgesel ve uluslararası örgütler arasında daha fazla etkileşim teşvik edilmiş ve BM Genel Kurulunda gözlemci statüsü alınabilmesi için birlikte hareket etmenin ve işbirliğinin önemini vurgulanmış, Türk Dili Konuşan Ülkeler Yazarlar Birliği'nin TÜRKSOY tarafından 18 Şubat 2014 tarihinde Eskişehir'de kurulması takdirle karşılanmış; 18 Mayıs Türk Yazı Günü kutlamaları kapsamında Türk Akademisi tarafından 19-20 Mayıs 2014 tarihlerinde Astana'da Türk Yazı Günü Forumu'nun düzenlenmesi memnuniyetle karşılanmış, ortak eğitim televizyonu kurulması amacıyla yürütülen

⁶³⁸ TDİK, a.g.e., s.123-131.

çalışmaların devam ettirilmesi talimatı verilmiş, Türk Dünyası Ülkeleri arasındaki işbirliği ve bağların geliştirilmesi ve daha ileriye taşınması için çeşitli alanlardaki kuruluşların faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlayan ve tekrarını önleyen çatı organizasyon olarak Türk Konseyi'nin öneminin altı çizilmiştir.⁶³⁹

Türk Konseyi'nin beşinci zirvesi 11 Eylül 2015 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da toplanmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in başkanlık ettiği toplantıya Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı İsmet Yılmaz katılmıştır. Evsahibi devletin daveti üzerine Türkmenistan Bakanlar Kurulu Başbakan Yardımcısı Sapardurdy Toyliyev de toplantıya iştirak etmiştir. Zirve; enformasyon ve medya konularından sorumlu bakanların 18 Ağustos 2015 tarihinde Astana'da yapılan ilk toplantısını memnuniyetle karşıladıklarını, enformasyon ve medya konusunda Türk Konseyi Ortak Protokolü'nün, Türk Konseyi Üye Ülkeleri Resmi Haber Ajansları Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptının, Türk Konseyi Üye Ülkelerinin Ulusal Televizyon Kanalları Arasında İşbirliği Protokolü'nün imzalanmasını takdir ettiklerini, uluslararası hüviyette bir Türk televizyon kanalı kurulması kavram kağıdını not ettiklerini ve tarafları kanalın da kurulması sürecinde teşvik ettiklerini belirtmiştir. Hizmet, alternatif enerji ile bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında işbirliğinin geliştirilmesinin önemi vurgulanmış ve bilgi ve iletişim teknolojileri alanında çalışma grubu oluşturulması girişimi memnuniyetle karşılanarak üye ülkelere grubun ilk toplantısını yapmaları yönünde çağrıda bulunulmuş; Avrasya Kıtalararası Ulaştırma Koridoru'nun üye ülkelerden geçen ve doğu-batı ticaretinde stratejik bir güzergah ve tercihe şayan bir seçenek haline getirecek şekilde üye ülkeler arasında ulaştırma alanında işbirliğinin daha da güçlendirilmesinin önemi vurgulanmış; üye ülkelerin ilgili makamlarını, Sekretarya'yı ülkelerinde düzenlenecek bölgesel ve uluslararası toplantılara davet etmeye çağırılmış; üye ülkeler resmi dış politika araştırma merkezleri arasında mutabakat zaptı imzalanmasını ve bu merkezler arasında Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki Stratejik Çalışmalar Merkezi'nin evsahipliğinde 8 Mayıs 2015 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilen ilk toplantıyı not ettiklerini vurgulamış ve düzenli toplantılar ile ortak faaliyetler yoluyla dayanışmanın sürdürülmesi talimatı verilmiştir. Yine Zirve; Türk Akademisi tarafından onbeşinci yüzyıla kadar olan dönemi kapsayacak şekilde hazırlanan Ortak Türk Tarihi ders kitapları programını

⁶³⁹ TDİK, a.g.e., s.135-140.

beğeniyle karşılandığını ve ders kitaplarının son incelemesinin yapılması ve okul müfredatlarına eklenmesi amacıyla gerekli adımların atılması için Türk Akademisi'ne ve ilgili makamlarına talimat verildiğini; Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve Göçebe Kültür Merkezi'nin uluslararası örgütler statüsünde kuruluşunun memnuniyetle karşılandığını ve kurumsallaşma süreçlerinin tamamlanması için gerekli adımları atmaları amacıyla ilgili yetkililere çağrıda bulduklarını; Türk Akademisi'nin koordinatörlüğünde "Türk Dünyası Ulusal Bilim Akademileri Birliği"nin kuruluşunu memnuniyetle karşıladıklarını ve Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfını faaliyetleri koordine etmeye çağırdıklarını; üye devletlerin eğitim bakanlarını kapsayan Türk Akademisi Bilim Konseyi'nin kuruluşunu takdir ettiklerini; Türkmenistan ve Macaristan delegelerinin son zirveden beri Türk Konseyi'nin bazı toplantılarına katılmalarını memnuniyetle karşıladıklarını ve Türkmenistan, Özbekistan ve Macaristan'ın Türk Konseyi'nin çalışmasına daha fazla dâhil olması dileklerini ifade ettiklerini vurgulamışlardır.⁶⁴⁰

3.2. Kurumsal Yapıyı Oluşturan Hukuki Çerçeveler

3.2.1. Frankofoni Şartı

Frankofoni'nin organlarını analiz etmeden önce bu organların yasal altyapısını oluşturan hukuki metin olan Topluluk Şartını ve Şartın gelişim sürecini incelemek faydalı olacaktır. Bu bağlamda bahsi geçen süreci iki başlık altında tetkik etmek imkânı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı Şartı diğeri ise Frankofoni Şartı'dır. Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı 20 Mart 1970 tarihinde dört Afrikalı başkanın himayesinde (Léopold Sédar Senghor/Senegal, Hamani Diori/Nijer, Habib Bourguiba/Tunus, Prens Norodom Sihanouk/Kamboçya) kurulmuştur. 20 Mart 1970'te yirmi bir devlet ve hükümet temsilcisinin imza attığı andlaşma ile ACCT-Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı fiili olarak oluşturulmuştur. Bu Hükümetlerarası örgüt kendisine temel olarak ortak bir dili, Fransızca'yı kabul etmiştir. Niamey Andlaşması ile ACCT'nin yeni bir işbirliği alanı oluşturması ve medeniyetler arasında daimi bir diyalog iklimi oluşturması öngörülmüştür. Temel alınan ilk metin olarak ACCT Şartı yıllar boyunca

⁶⁴⁰ TDİK, **Türk Konseyi Zirve Bildirileri**, [http://turkkon.org/tr-TR/turk-konseji-5-zirve-\(astana\)-bildirisi/4/56/56/1923](http://turkkon.org/tr-TR/turk-konseji-5-zirve-(astana)-bildirisi/4/56/56/1923), (05.03.2017).

frankofon aktivitelerin düzenlenmesinde ve devamlılığının sağlanmasında etkili olan bir temel referans kaynağı olmuştur ancak frankofon toplulukların gelişmesi, kalkınması ve büyümesi neticesinde yeni kurumların inşası ve yeni bir şart yazımı elzem hale gelmiştir.⁶⁴¹

Frankofoni projesi ACCT'nin kurulmasından başlayıp 1995'te Frankofoni Ajansı ismini almasına kadar birçok safhadan geçerek büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Frankofoni'ye siyasi boyutunu tam anlamıyla vermek amacıyla devlet ve hükümet başkanları, 1995 yılında Kotonu'da kararlaştırdıkları üzere, Frankofon kurumsal sisteminin kilit taşı olan bir Genel Sekreter seçmiştir. Aynı zamanda Bakanlar Konferansı, 1998'de Bükreş'te, Daimî Konsey'in "Uluslararası Frankofoni Örgütü" isminin kabul edilmesi yönündeki kararını tasdik etmiştir. Hükümetlerarası bir organizasyon olmak gibi bir özelliğe de sahip olan Topluluk; bu özel konumun da getirdiği bir sonuç olarak 1999 yılında adının "Hükümetlerarası Frankofoni Ajansı-Agence Intergouvernementale de la Francophonie" olarak kullanılması kararını almıştır.⁶⁴²

2004'te Ugaugu'da onuncu zirvede biraraya gelen devlet ve hükümet başkanları Frankofoni'nin yeni stratejik misyonlarını kabul etmiştir ve Uluslararası Frankofoni Örgütü'nün tüzel kişiliğini daha iyi kurmak ve Genel Sekreter'in yetki çerçevesini belirlemek amacıyla kurumsal reformu tamamlamak kararı almıştır. Antananarivo'da Frankofoni Bakanlar Konferansı 23 Kasım 2005 tarihinde yeni bir Frankofoni Şartı'nı yürürlüğe koymuştur.⁶⁴³ Yürürlüğe giren şart ile Frankofoni Ajansı'nın adı artık "Frankofoni: Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu-Organisation Internationale de la Francophonie" olarak değiştirilmiştir.

Şart'ın önsözünde Frankofoni'nin Fransız Dilinin ve evrensel değerlerin geliştiği ve özgün çok taraflı bir eyleme ve uluslararası birleşik bir topluluğun kurulmasına katkıda bulunduğu, kültürel ve dilbilimsel çeşitliliğe saygı duyan bir dünyada, varlığını ve yararlılığını ortaya koymak için 21.Yüzyıla damgasını vuran tarihî değişimleri ve büyük siyasi, ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişmeleri dikkate alması gerektiği

⁶⁴¹ Dereumaux, a.g.e., s.48.

⁶⁴² Dereumaux, a.g.e., s.49.

⁶⁴³ OIF, **La Charte de la Francophonie**, http://www.francophonie.org/IMG/pdf/charte_francophonie.pdf, (07.03.2017).

vurgulanmıştır. Önsözde günümüzde Fransız Dilinin, aynı zamanda çoklu ve çeşitli Frankofoni'nin temelini oluşturan çok değerli bir ortak mirası teşkil ettiği, ayrıca çağdaşlığa bir erişim vasıtası, tecrübe teatisini teşvik eden iletişim, düşünce ve yaratım aracı olduğu iddia edilmiştir. Önsöze göre; Fransız Dilinin ortak kullanımı sayesinde yaşayan ve gelişen dünyada bu tarih, devlet ve hükümet başkanlarının vizyonu ve uzun yıllardır Fransız Dilinin tanıtımı, kültürlerin diyalogu ve diyalog kültürü için çalışan Frankofon davasının çok sayıda bağlıları ve çok yönlü kamusal ve özel kuruluşlar tarafından desteklenmektedir.

Şart'ın giriş bölümünde Frankofoni'nin geçirdiği tarihi, siyasi, teknolojik, kültürel dönüşümlerden bahsedilmiş ve bu dönüşümler neticesinde kaydedilen ilerleme ile Toplumun daha saygıdeğer bir dünya ülküsü ve kültürel çeşitlilik için mevcut özelliklerini kullandığı-kullanacağı vurgulanmıştır.⁶⁴⁴

Şart'ın birinci maddesi içerisinde Frankofoni'nin temel hedef ve yönelimlerinden bahsedilmiştir.⁶⁴⁵ Buna göre, Fransızca ve evrensel değerlerin ortak kullanımının üyeleri arasında kurduğu bağların bilincinde olan ve bunları barış, işbirliği, dayanışma ve sürdürülebilir kalkınmanın hizmetinde kullanmayı arzu eden Frankofoni şu hususlara yardımcı olmayı amaç edinmiştir:

- Üyeleri arasında Fransızcanın ve küresel insani değerlerin paylaşımını ve yerleşimini arttırmak ve üyeler arasında bu temel üzerinde bağlar tesis etmek ve bu bağların gelişimini sağlamak,
- Her zaman barışçıl yöntemleri kullanmak ve bu yöntemlerin kullanımını teşvik etmek,
- Demokrasinin tesis edilmesi ve geliştirilmesini sağlamak,
- Çatışmaların önlenmesi, yönetilmesi ve çözümünün yanı sıra hukuk devleti ve insan haklarına destek vermek,
- Kùltürler ve medeniyetler diyalogunu arttırmak,
- Karşılıklı tanıma yoluyla halkların yakınlaşmasına vesile olmak,
- Ekonomilerinin büyümesini teşvik etmek amacıyla çok taraflı işbirliği eylemleriyle dayanışmalarının güçlendirilmesi faaliyetlerinde bulunmak,

⁶⁴⁴ OIF, a.g.e., s.1.

⁶⁴⁵ OIF, a.g.e., s.2.

- Eğitim ve öğretimin özendirilmesi çalışmalarını yürütmek.

Frankofoni Şartı'na göre Zirve, Frankofoni'ye başka amaçlar da verebilmektedir. Frankofoni, devletlerin egemenliğine, dillerine ve kültürlerine saygı duymaktadır. İç politika meselelerini sıkı bir tarafsızlıkla gözlemlemektedir. Şart; kurumları, kendilerini ilgilendirdiği kadarıyla bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ve bu ilkelere saygı duyulmasına katkıda bulunmaktadır. Şart'ın ikinci maddesinde Topluluğun temel organları ve yardımcı kuruluşları açıklanmıştır.⁶⁴⁶ İkinci madde içerisinde izhar edilen kuruluşlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

Frankofoni Temel Organları:

- Fransız Dilini Ortak Kullanan Ülke Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı, bundan sonra “Zirve” şeklinde adlandırılmaktadır;
- Frankofoni Bakanlar Konferansı, bundan sonra “Bakanlar Konferansı” şeklinde adlandırılmaktadır;
- Frankofoni Daimî Konseyi, bundan sonra “Daimî Konsey” şeklinde adlandırılmaktadır;
- Frankofoni Genel Sekreteri;
- Topluluk - Uluslararası Frankofoni Örgütü (OIF);
- Frankofoni Parlamenter Meclisi (APF);

Yardımcı-Operatör Organlar:

- Frankofoni Üniversitesi Ajansı (AUF);
- TV5, Uluslararası Frankofon Televizyon Kanalı;
- İskenderiye Senghor Üniversitesi;
- Uluslararası Kısmen veya Tamamen Frankofon Başkent ve Metropol Belediye Başkanları ve Yetkilileri Derneği (AIMF).

Frankofoni Şartı'na göre Niamey Sözleşmesi'ne taraf olan devletler Frankofoni üyesidir. Buna ek olarak Şart, devlet ve hükümetlerin Frankofoni makamlarına olduğu gibi

⁶⁴⁶ OIF, a.g.e., s.2-3.

Frankofoni Ajansı'nın makamlarına katılmaya ilişkin mevcut durumları engellememektedir. Frankofoni Şartı'nın Madde 4 ve Madde 5'inde öngörülen koşullarda Sözleşme'ye taraf olmayan her devlet, Zirve'ye katılımı kabul edilmesi halinde Frankofoni üyesi olabilmektedir.

Üye devletlerin egemenliği ve uluslararası yetkisine tam saygı içinde her hükümet, OIF kurumlarına, faaliyetlerine ve programlarına katılımcı hükümet gibi kabul edilebilmektedir ancak ilgili katılımcı hükümetin yetkisini icra ettiği toprak üzerindeki üye devletin onayı saklı tutulmak kaydıyla ve bu hükümet ile üye devlet arası varılan özel koşullar uyarınca. Üyelerin, ortak ve gözlemci üyelerin hak ve yükümlülüklerinin niteliği ve kapsamı, statü ve üyelik şartlarının yer aldığı metin tarafından belirlenmektedir.

Her üye, en yakın Zirve toplantısından en az altı ay öncesinde Zirve başkanlığını yürüten ülke hükümetine veya OIF'nin merkezinin belirlenmiş olduğu ülke hükümetine bildirmek kaydıyla OIF'den çekilebilmektedir. Çekilme, bu bildirim takip eden altı aylık sürenin sonunda geçerli sayılmaktadır. Bununla birlikte ilgili üye, borçlu olduğu katkıların toplam tutarını ödemekle yükümlüdür.

Genel Sekreterin teklifi üzerine, Bakanlar Konferansı Frankofon alandaki çeşitli coğrafi bölgelerde ve uluslararası kurumlar nezdinde temsilcilikler kurabilmektedir ve dengeli bir şekilde bu temsilciliklerin mevkiisi, teşekkülü, görevleri ve finansman şekline karar verebilmektedir. Her iki yılda bir, Frankofoni Genel Sekreteri, Bakanlar Konferansı tarafından kabul edilen esaslar uyarınca uluslararası hükümetdışı örgütler konferansını toplantıya çağırılmaktadır. Frankofoni'nin kurum ve uygulayıcılarının resmî ve çalışma dili Fransızcadır. Şart'ın yorumlanmasına ilişkin her karar Frankofoni Bakanlar Konferansı tarafından alınmaktadır.

3.2.2. Türk Konseyi Şartı

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin topluluk şartını kurucu dört ülke arasında imza edilen Nahçıvan Andlaşması oluşturmaktadır. Nahçıvan'da yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 9. Zirvesi'nde mevcut süreci kurumsallaştırmak

amacıyla, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kuruluşuna dair "Nahçıvan Andlaşması" imzalanmıştır.⁶⁴⁷

Nahçıvan Andlaşması'nın-Konsey Şartı'nın ikinci maddesine göre Türk Konseyi'nin temel araç ve görevleri şu şekilde açıklanmıştır:⁶⁴⁸

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,
- Bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin güçlendirilmesi,
- Uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere, ortak çıkarların sözkonusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye çalışılması,
- Uluslararası terörizm ve ayrılıkçı aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasadışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eşgüdümün sağlanması,
- Siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel-teknik, askeri-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi,
- Ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkân sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi, mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,
- Tarafların halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlarla bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel değişimin sağlanması,
- Uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması konularının ele alınması,

⁶⁴⁷ Türkiye Dışişleri Bakanlığı, **Türk Konseyi Künyesi**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, (25.02.2017).

⁶⁴⁸ TDİK, **Türk Konseyi Şartı**, Madde 2, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.3-4.

- Bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- Türk Halklarının sahip olduğu zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,
- Karşılıklı hukuki yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınmasıdır.

Konsey Şartı'nın üçüncü maddesinde topluluğun temel organları zikredilmiştir.⁶⁴⁹ Buna göre kuruluş aşamasında; Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya organları Konsey'in temel organlarıdır. Konsey bünyesindeki diğer işbirliği türleri Şart'ın dördüncü maddesinde belirtilmiştir.⁶⁵⁰ Buna göre 21 Kasım 2008 tarihli İstanbul Andlaşmasıyla işlerlik kazanan Türk Dili Konuşan Parlamenter Asamblesi, Türk Dili Konuşan Ülkelerin parlamentoları arasındaki işbirliğini derinleştirmek hedefiyle faaliyet göstermektedir. Taraflar; bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi, Türk Dünyasının ortak değerlerinin uluslararası seviyede tanıtılması ve kitlelere yayılması, Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki kültürel bağların derinleştirilmesi amacıyla TÜRKSOY çerçevesinde işbirliği yapmaktadır. Şart'ın sekizinci maddesine⁶⁵¹ göre Devlet Başkanları Konseyi'nin olağan toplantılarına ev sahipliği yapan taraf, bir sonraki Devlet Başkanları Konseyi toplantısına kadar Türk Konseyi'nin dönem başkanlığını yürütecektir. Şart'ın onbirinci maddesine göre Sekretarya, taraflar arasında ayrıca imzalanacak uluslararası bir andlaşma çerçevesinde belirlenecek kendi bütçesine sahip olacaktır.⁶⁵² Konsey nezdinde düzenlenecek etkinliklere katılacak uzman ve temsilcilerin giderleri gönderen ülke tarafından karşılanacaktır.

Ayrıcalıklar ve muafiyetler hususu onikinci madde içerisinde izhar edilmiştir.⁶⁵³ Buna göre Konsey ve Konsey'in temel organlarının toplantılarına katılacak heyetin üyeleri

⁶⁴⁹ TDİK, a.g.e., Madde 3, s.4.

⁶⁵⁰ TDİK, a.g.e., Madde 4, s.4.

⁶⁵¹ TDİK, a.g.e., Madde 8, s.5.

⁶⁵² TDİK, a.g.e., Madde 11, s.7.

⁶⁵³ TDİK, a.g.e., Madde 12, s.7.

ve Sekretarya görevlileri, ev sahibi ülke tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik misyon mensuplarına sağlanan ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanacaklardır. Onüçüncü madde içerisinde daimi temsilciler hususu zikredilmiştir.⁶⁵⁴ Buna göre taraflar, Sekretarya nezdinde milli mevzuatları uyarınca daimi temsilciler atayacaklardır. Şart'ın ondördüncü maddesinde diğer toplantılar hususu belirtilmiştir.⁶⁵⁵ Buna göre taraflar, özel veya teknik nitelikli bir konuyu görüşmek üzere, ilgili bakanlıkların, kurumların ve teşkilatların başkanlarının toplantılarını kararlaştırabilmektedir. Şart'a göre Türk Konseyi, özel işbirliği alanları da dahil olmak üzere uluslararası teşkilatlarla ve forumlarla temas ve diyalog tesis edebilmektedir. Türk Konseyi tarafından devletlere, uluslararası teşkilatlara ve uluslararası forumlara gözlemcilik statüsü verilebilmektedir. Bu statünün verilme usul ve esasları Türk Konseyi Yönetmeliği tarafından belirlenmektedir. Türk Konseyi'nin çalışma dili Şart'ın onyedinci maddesinde izhar edilmiştir.⁶⁵⁶ Buna göre Türk Konseyi'nin çalışma dili tarafların devlet dilleri ve İngilizce olarak belirlenmiştir. Şart'ın ondokuzuncu maddesinde bu andlaşmanın, tarafların daha önce imzaladıkları uluslararası andlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerine hâle getirmeyeceğinin altı çizilmiştir.⁶⁵⁷ Bu andlaşmanın yorumlanmasından veya uygulanmasından kaynaklanacak anlaşmazlıkların istişareler ve müzakereler vasıtasıyla çözüme kavuşturulacağı Şart'ın yirminci maddesinde zikredilmiştir.⁶⁵⁸ Andlaşma'nın tadilatı hususu yirmi birinci madde içerisinde izhar edilmiştir.⁶⁵⁹ Buna göre taraflara arasında varılacak karşılıklı mutabakat çerçevesinde, Andlaşma'nın ayrılmaz parçası olarak değerlendirilecek olan ayrı protokoller vasıtasıyla Andlaşma'ya tadilat ve ilaveler yapılabilecek ve mezkur değişiklikler Andlaşma'nın yirmi ikinci maddesinde belirtilen şekilde yürürlüğe girecektir. Şart'ın yirmi ikinci maddesinde geçerlilik süresi, yürürlüğe giriş ve katılım hususları açıklanmıştır. Buna göre Türk Konseyi Şartı süresiz olarak akdedilmiştir. Şart yürürlüğe girmesinin ardından, Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açık olacaktır. Şart'ın yirmi üçüncü ve son maddesinde depozitör hususu belirtilmiştir.⁶⁶⁰ Buna göre Şart'ın depozitörü olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tayin edilmiştir. 2009 yılının Ekim ayının üçüncü günü, her bir eşit derecede geçerli olmak üzere, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve İngilizce

⁶⁵⁴ TDİK, a.g.e., Madde 13, s.7.

⁶⁵⁵ TDİK, a.g.e., Madde 14, s.7.

⁶⁵⁶ TDİK, a.g.e., Madde 17, s.8.

⁶⁵⁷ TDİK, a.g.e., Madde 19, s.8.

⁶⁵⁸ TDİK, a.g.e., Madde 20, s.8.

⁶⁵⁹ TDİK, a.g.e., Madde 21, s.8.

⁶⁶⁰ TDİK, a.g.e., Madde 23, s.9.

olarak tek nüsha halinde imzalanmıştır. Türk Konseyi Bütçesi'nin ana gelirini üye devletlerden alınan zorunlu katlı payları oluşturmaktadır. Katkı payları yıllık gayri safi yurtiçi hasıla esasına göre şu paylara göre belirlenmektedir: Azerbaycan: 2/15; Kazakistan: 4/15; Kırgızistan: 1/15; Türkiye: 8/15.

3.3. Temel Organlar

3.3.1. Frankofoni'nin Temel Organları

3.3.1.1. Zirve

Frankofoni'nin yüksek yasama organı olan Zirve ve Zirve'nin faaliyet alanları Frankofoni Şartı'nın üçüncü maddesi içerisinde belirtilmiştir.⁶⁶¹ Frankofoni'nin üst makamı olan Zirve, Fransızca'yı ortak kullanan ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarından oluşmaktadır. Zirve, her iki yılda bir toplanmaktadır.

Zirve'ye ev sahipliği yapan ülkenin devlet veya hükümet başkanı, bir sonraki Zirve'ye kadar, Zirve'nin başkanlığını yürütmektedir. Zirve; Frankofoni'ye yeni tam üyeler, ortak üyeler ve gözlemci üyelerin kabulünü karara bağlamaktadır. Zirve, Dünya üzerindeki etkisini sağlayacak şekilde Frankofoni'nin yönelimlerini tanımlamaktadır. Frankofoni'nin verimliliği ve hedeflerini gerçekleştirmesi için gerekli nitelediği her tür kararı kabul etmektedir. Frankofoni Şartı'nın altıncı maddesi hükümleri uyarınca Genel Sekreteri seçmektedir.

3.3.1.2. Bakanlar Konferansı

Frankofoni'nin yüksek yasama organlarından birisi olan Konferans, Topluluk Şartı'nın dördüncü maddesi içerisinde tarif edilmiştir.⁶⁶² Bakanlar Konferansı, Zirve'nin tüm üyelerinden oluşmaktadır. Her üye, dışişleri bakanı veya Frankofoni'den sorumlu bakan yahut onun delegesi tarafından temsil edilmektedir. Frankofoni Genel Sekreteri, Bakanlar Konferansı'nda sağda yer almaktadır ve oylamaya katılma hakkı

⁶⁶¹ OIF, a.g.e., s.3.

⁶⁶² OIF, a.g.e., s.3-4.

bulunmamaktadır. Bakanlar Konferansına, bir yıl öncesi ve bir yıl sonrasında Zirve ev sahibi ülkenin dışişleri bakanı veya Frankofoni'den sorumlu bakanı başkanlık etmektedir.

Bakanlar Konferansı çok taraflı Frankofon eylem ana hatları konusunda karar vermektedir. Bakanlar Konferansı Zirve'yi hazırlamaktadır. Zirve tarafından verilen kararların uygulanmasını sağlamakta ve bu amaçla her tür inisiyatifi almaktadır. Frankofoni'nin bütçe ve mali raporlarının yanı sıra Çok Taraflı Yegâne Fonun (FMU) taksim edilmesini kabul etmektedir. Bakanlar Konferansı, Frankofoni ile FMU'nun murakıbını atamaktadır. Bir üye devlet veya katılımcı hükümetin başvurusu üzerine Bakanlar Konferansı, Genel Sekreterden, Fonun kullanımına ilişkin her türlü bilgiyi sağlamasını talep etmektedir.

Bakanlar Konferansı, uygulayıcıların hesap denetçilerinin, Frankofoni ile FMU'nun murakıbyla işbirliğine çağrılması koşullarını tanımlamaktadır. Zirve'ye, yeni üyeler ve yeni ortak veya gözlemci üyelerin kabulünün yanı sıra onların hak ve yükümlülüklerinin niteliklerini tavsiye etmektedir. Frankofoni'nin yasal katkı baremini belirlemektedir. Bakanlar Konferansı, Frankofoni'nin merkezinin taşınmasına karar verebilmektedir. Tasfiye memurlarının atamasını yapmaktadır. Frankofoni'nin verimliliği için gerekli olan her türlü yan organı kurabilmektedir. Bakanlar Konferansı'nın çalışma usulleri içtüzüğünde belirtilmiştir.

3.3.1.3. Daimi Konsey

Daimi Konsey, Bakanlar Konferansının himayesi altında zirvenin hazırlanması ve takip edilmesinden sorumlu makamdır.⁶⁶³ Zirve'nin hazırlığından ve aynı zamanda izlenmesinden sorumlu makamdır; Bakanlar Konferansının yetkisi altındadır. Daimî Konsey, Zirve üyesi devlet veya hükümet başkanları tarafından usulünce akredite edilmiş özel temsilcilerden oluşmaktadır. Daimî Konsey'e, Frankofoni Genel Sekreteri başkanlık etmektedir. Konsey, kendi önerileri hakkında karara varmaktadır ve kendi görevlerinin yerine getirilmesinde Sekreter'i desteklemektedir.

⁶⁶³ OIF, a.g.e., s.4-5.

Frankofoni Daimî Konseyi'nin görevleri şunlardır:

- Bakanlar Konferansı tarafından alınan kararların uygulanmasını sağlamak;
- FMU'nun paylaşılması önerilerinin incelenmesinin yanı sıra tahsis kararlarının uygulanışını tetkik etmek;
- Frankofoni'nin mali raporlarını ve bütçe tahminlerini incelemek;
- Bakanlar Konferansı toplantılarının geçici gündemini incelemek ve kabul etmek;
- Bakanlar Konferansına, üyelik veya statü değişikliği talepleri bilgisini rapor etmek;
- Öncü, koordinatör ve hakem rolünü uygulamak. Bu amaç doğrultusunda şu komisyonlara sahiptir: Siyasi komisyon, ekonomi komisyonu, işbirliği ve programlama komisyonu ve idari ve mali komisyon (Bu komisyonlara, ilgili komisyonun teklifi üzerine tayin edilen bir üye devlet veya hükümet temsilcisi başkanlık etmektedir).
- Personel statüsünü ve mali yönetmeliği kabul etmek;
- Programlama projelerini incelemek ve onaylamak;
- Uygulayıcıların program değerlendirmelerini yapmak;
- Mali denetçi atamak;
- Bakanlar Konferansının kendisine verdiği her tür görevi yerine getirmek.

Gerekmesi halinde Genel Sekreter Daimî Konseyi toplayabilmektedir. Daimî Konsey'in işleyiş usulleri kendi içtüzüğüne belirlenmiştir.

3.3.1.4. Genel Sekreter

Genel Sekreter İşbirliği Konseyi'ne başkanlık etmekte, Frankofoni'yi yönetmektedir.⁶⁶⁴ Uygulayıcıların makamında da temsil edilmektedir. Devlet ve hükümet başkanları tarafından dört yıl süreliğine seçilmektedir. Görev süresinin yenilenebilmesi mümkündür. Frankofoni Şartı uyarınca Genel Sekreter ilgili makamların yetkisi altında bulunmaktadır.

⁶⁶⁴ OIF, a.g.e., s.5.

Genel Sekreterin statüsü uluslararası nitelik arz etmektedir. Genel Sekreter, hiçbir hükümet ve hiçbir yabancı makamdan talimat yahut ücret alamamaktadır. Frankofoni'nin oturumlarına katılmış olduğu tüm makamların sekretaryasından sorumludur. Gündemini hazırlamış olduğu Daimî Konsey'e başkanlık etmektedir ancak oylamada yer almamaktadır. Rapor etmiş olduğu kabul edilmiş tedbirlerin hayata geçirilmesini sağlamaktadır. Genel Sekreter, Frankofoni'nin yasal temsilcisidir. Bu sıfatla Frankofoni'ye hizmet etmektedir ve uluslararası andlaşmaları imzalamaktadır. Yetkilerini vekaleten devredebilmektedir. Genel Sekreter, görev süresinin uygulanması konusunda Zirve'yi bilgilendirmektedir.

Genel Sekreter, personel ataması yapmakta ve harcamaları karara bağlamaktadır. Yönetimini vekaleten devredebileceği Frankofoni'nin idare ve bütçesinden sorumludur. Zirve tarafından kararlaştırılan Sektörel Bakanlar Konferanslarının düzenlenmesi ve izlenmesinden sorumludur. Topluluğun mevcut genel sekreterlik makamında Michaëlle Jean bulunmaktadır.⁶⁶⁵ Genel Sekreter, Frankofoni'nin siyasi eylem(ler)ini yürütmektedir; Frankofoni'nin uluslararası düzeydeki resmî sözcüsü ve temsilcisidir. Genel Sekreter, ayrıcalıklarını, Zirve'nin görevdeki başkanı ve Bakanlar Konferansı başkanının ayrıcalıklarıyla saygı içinde ifa etmektedir. Genel Sekreter, Frankofon alandaki demokrasi, haklar ve özgürlüklerin uygulanma durumları konusunda sürekli bilgilendirilmektedir.

Aciliyet halinde, Genel Sekreter, üyelerin müdahil olabileceği veya olduğu kriz yahut anlaşmazlık durumlarında Daimî Konsey'e ve olayların ciddiyetine göre Bakanlar Konferansı Başkanına başvuru yapabilmektedir. Mümkün olduğunca diğer uluslararası örgütlerle işbirliği içinde onların yönlendirilmesi, yönetimi ve çözümü için spesifik tedbirler önermektedir. Genel Sekreter makamlara Zirve'nin yönlendirmelerine uygun olarak çok taraflı Frankofon eylem önceliklerini önermektedir. Bunu uygulayıcılarla birlik içinde yapmaktadır. FMU'nun taksimini teklif etmekte ve buna ilişkin bütçe ve mali kararların talimatını vermektedir. Genel Sekreter, FMU tarafından finanse edilen Frankofon çok taraflı işbirliğinin canlandırılmasından sorumludur.

Bu görevleri yerine getirirken, Frankofoni Daimî Konseyi (CPF) ile istişare yapılmasının ardından çok taraflı hükümetlerarası işbirliğinin uygulanması,

⁶⁶⁵ OIF, a.g.e., s.5.

canlandırılması ve yönetilmesinin yanı sıra yetkisi altındaki idari ve mali işlerin yönetimini sağlamaktan sorumlu bir yönetici atamaktadır. Yönetici, Genel Sekreter'e, Zirve'nin kararları çerçevesinde tanımlanan OIF'nin işbirliği programlarını teklif etmektedir. Programların hayata geçirilmesinden sorumludur. Makamların çalışmalarına katılır. Uluslararası Hükümetdışı Örgütler Konferansı'nın hazırlanmasının yanı sıra Zirve tarafından kararlaştırılan ve OIF'e teslim edilen Sektörel Bakanlar Konferanslarının düzenlenmesi ve izlenmesine katkıda bulunmaktadır. Yönetici dört yıl süreliğine atanmaktadır ve görevi yenilenebilmektedir. Görevlerini, Genel Sekreterin yetkilendirmesiyle yürütmektedir.

Genel Sekreter, hükümetlerarası Frankofon işbirliği eylemini kararlaştırdığı üzere değerlendirmektedir. Doğrudan tanınmış uygulayıcıların tamamının programları ve eylemlerinin uyumunu sağlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, OIF Yöneticisi, uygulayıcıların yanı sıra APF yetkililerini bir araya getiren İşbirliği Konseyi'ne başkanlık etmektedir. Tarafsız, nesnel ve hakkaniyetli bir şekilde görevlerini yürütmektedir. İşbirliği Konseyi, kuruluşların programlarını tutarlılık, bütünlüçilik ve sinerji içinde kalıcı bir şekilde sağlamaktadır.

3.3.1.5. Topluluk - Uluslararası Frankofoni Örgütü

Tez içerisinde daha önce de değinildiği üzere Topluluğun temelini oluşturan andlaşma 20 Mart 1970 tarihli Niamey Andlaşmasıdır. Bu andlaşma ile ACCT kurulmuş daha sonra sırasıyla Frankofoni Ajansı, Uluslararası Frankofoni Ajansı ve Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu – L'Organisation Internationale de la Francophonie isimlerini almıştır. Uluslararası Frankofoni Örgütü uluslararası kamu hukuku tüzel kişisidir ve hukuki kişiliğe sahiptir.⁶⁶⁶

Frankofoni, her tür taşınır ve taşınmaz malları sözleşmeye bağlayabilmekte, edinebilmekte, devredebilmekte, yasal işleme başvurabilmesinin yanı sıra bağış, miras ve hükümetlerden, kamu veya özel kuruluşlar yahut şahıslardan sübvansiyonlar kabul edebilmektedir. Topluluk, Genel Sekreter'in hukuki ve idari yetkilerinin merkezidir. Şart'a göre Frankofoni, her tür inceleme, enformasyon, koordinasyon ve eylem görevlerini yerine

⁶⁶⁶ OIF, a.g.e., s.5.

getirmektedir. Hedeflerini gerçekleştirmesi için gereken her tür eylemi yapmaya muktedirdir. Frankofoni, tanınmış çok taraflı işbirliği ilkeleri ve şekilleri temelinde çeşitli uluslararası ve bölgesel örgütlerle işbirliğinde bulunmaktadır.

Frankofoni personelinin tamamı, mali yönetmelik uyarınca kendi statüsüne ve personel yönetmeliğine özgü yönetilmektedir. Personel statüsü uluslararası niteliktedir. Frankofoni'nin merkezi Fransa'nın başkenti olan Paris olarak belirlenmiştir.⁶⁶⁷ Topluluğun yıllık bütçesi 85 milyon euro'dur.⁶⁶⁸

3.3.1.6. Frankofoni Parlamenter Meclisi

Frankofoni Parlamenter Meclisi-Assemblée Parlementaire de la Francophonie (APF) Frankofoni'nin danışma meclisidir.⁶⁶⁹ Frankofoni Parlamenter Meclisi; parlamentoları yahut parlamentolararası kuruluşları temsil eden yetmiş sekiz üyeden oluşmaktadır. Meclis'in amaçları Temmuz 2009 tarihli kurum içtüzüğü'nün ikinci maddesi içerisinde izhar edilmiştir.⁶⁷⁰ Bu madde uyarınca Frankofoni Parlamenter Meclisi'nin başlıca hedefleri şu şekildedir:

- Fransızca konuşan milletlerin arzu ve çıkarlarını kurumlar nezdinde temsil etmek;
- Özellikle Frankofon toplum içerisinde demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarının üstünlüğü fikrini yerleştirmek ve bu fikirleri teşvik etmek;
- Topluluk kurumlarına siyasi perspektif sağlayacak çalışmalar hazırlamak ve bu çalışmaları paylaşmak;
- Tüm gelişme ve sorunlar ile alakalı ve bu sorun ve gelişmelerin uluslararası politika nezdinde yer alan kökenleri hakkında araştırmalar yaparak elde edilen bilgiler ile ilgili görüş hazırlayarak ilgili Topluluk kurumlarına iletmek;
- Frankofon toplumlar içerisinde öz kalkınma hakkına saygı göstererek işbirliğini geliştirme, birlik fikri ve aksiyonunu kuvvetlendirmek;
- Parlamenterlerin uluslararası rollerini tanımak ve desteklemek;

⁶⁶⁷ OIF, a.g.e., s.5.

⁶⁶⁸ OIF, **Le Budget**, <https://www.francophonie.org/Le-budget.html>, (11.03.2017).

⁶⁶⁹ OIF, **APF**, <http://www.francophonie.org/L-Assemblee-parlementaire-de-la.html>, (11.03.2017).

⁶⁷⁰ APF, **Règlement de l'APF**, <http://www.apf-francophonie.org/spip.php?article140#2>, (11.03.2017).

- Fransızcanın yaygın kullanım tarzını benimseyen ve kullanan milletlerin kültür ve medeniyetlerinin gelişimine katkıda bulunmak ve aralarında karşılıklı bir anlayış meydana getirmek;
- Fransızcanın kullanımının her alanda yaygınlaşmasına katkıda bulunmak.

Frankofoni Parlamenter Meclisi topluluğun genel yapı ve hedeflerine uygun olarak, Topluluk Genel Sekreteri tarafından atanan uzman ve personel aracılığı ile barış, demokrasi ve insan hakları aksı üzerinde çeşitli programlar düzenlenmesi faaliyetleri içerisinde de bulunmaktadır.⁶⁷¹ Bu faaliyetlerin içerisine seçim gözlem misyonları, parlamentolar arası yeni bir bilgi işlem ağı gibi başlıklar da girmektedir. Meclis'in 2015 yılı bütçesi 2 milyon 100 bin euro civarında olmuştur.⁶⁷² Frankofoni Parlamenter Meclisi Başkanlığı görevini Aubin Minaku Ndjalandjoko yürütmektedir.⁶⁷³ Parlamento'nun Genel Sekreterliği görevi ise Pascal Terrasse tarafından ifa edilmektedir.⁶⁷⁴

3.3.2. Türk Konseyi'nin Temel Organları

Türk Konseyi'nin temel organları; Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya olmak üzere beş tanedir. Tezin bu bölümünde Türk Konseyi'nin bahsi geçen bu beş temel organı incelenecektir.

3.3.2.1. Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi, Konsey üyesi Devlet Başkanlarının aşağıda belirtilen çerçevede biraraya geldikleri düzenli toplantılarla faaliyetlerini sürdürmektedir:

- Güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak Konsey üyeleri arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi,
- Türk Konseyi kapsamında öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi,

⁶⁷¹ OIF, **APF**, <http://www.francophonie.org/L-Assemblee-parlementaire-de-la.html>, (11.03.2017).

⁶⁷² Pascal Terrasse ve diğerleri, "Rapport d'information sur les financements et la maîtrise de la dépense des organismes extérieurs de langue française", **Assemblée Nationale**, 2015, s.51.

⁶⁷³ APF, <http://apf.francophonie.org/Biographie-de-Aubin-MINAKU-2214.html>, (11.03.2017).

⁶⁷⁴ APF, **Secrétaire général parlementaire**, <http://apf.francophonie.org/Secretaire-general-parlementaire.html>, (12.03.2017).

- Türk Konseyi'nin faaliyetlerinin değerlendirilmesi.

Devlet Başkanları Konseyi toplantıları yılda bir kez yapılmaktadır ancak Türk Konseyi üyelerinin onayına bağlı olarak olağanüstü Devlet Başkanları Konseyi toplantıları düzenlemek de mümkündür. Bir sonraki Devlet Başkanları Konseyi toplantısının yeri kural olarak Türk Konseyi üyelerinin İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre belirlenmektedir. Olağanüstü Devlet Başkanları Konseyi toplantısının yeri ise Türk Konseyi üyeleri arasında sağlanacak mutabakat uyarınca tespit edilmektedir.⁶⁷⁵

3.3.2.2. Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi, yetkileri çerçevesinde;

- Türk Konseyi'nin gündemindeki faaliyetleri ile ilgili konuları değerlendirmektedir,
- Devlet Başkanları Konseyi toplantılarında ele alınacak güncel uluslararası meseleleri tespit etmektedir,
- Sekreteryaya'nın personel yapısını ve mali raporunu onaylamaktadır.

Dışişleri Bakanları Konseyi, gerektiğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına beyanatta bulunabilmektedir. Dışişleri Bakanları Konseyi toplantıları, kural olarak Devlet Başkanları Konseyi toplantılarının yapıldığı lokasyonda Devlet Başkanları Konseyi toplantıları öncesinde yapılmaktadır. Türk Konseyi üyelerinin mutabakatıyla, olağanüstü Dışişleri Bakanları Konseyi toplantıları düzenlenebilmektedir. Olağanüstü Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısının yeri taraflar arasında sağlanacak uzlaşıyla belirlenmektedir.⁶⁷⁶

3.3.2.3. Kıdemli Memurlar Komitesi

Kıdemli Memurlar Komitesi içerisinde Türk Konseyi üyelerinin asgari bir temsilcisi yer almaktadır. Kıdemli Memurlar Komitesi yetkileri çerçevesinde;

⁶⁷⁵ TDİK, a.g.e., Madde 5, s.5.

⁶⁷⁶ TDİK, a.g.e., Madde 6, s.5.

- Sekretarya'nın faaliyetlerini koordine etmektedir,
- Sekretarya tarafından hazırlanan taslak belgelerin Dışışleri Bakanları Konseyi'nin tasvibine sunumundan ve Devlet Başkanları Konseyi'nin onaylamasından önce değerlendirmektedir ve onay vermektedir.

Kıdemli Memurlar Komitesi toplantıları, kural olarak Dışışleri Bakanları Konseyi toplantıları öncesinde düzenlenmektedir.⁶⁷⁷

3.3.2.4. Aksakallar Konseyi

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi-Aksakallar Keneşi, Türk Konseyi himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma organıdır.⁶⁷⁸ Ekonomik hususlar da dahil olmak üzere, Aksakallar Konseyi'nin faaliyetlerinin teferruatları, Dışışleri Bakanları Konseyi Tarafından kabul edilen, "Aksakallar Konseyi'nin Yönetmeliği" başlıklı ayrı bir belge ile ayrıca tanımlanmıştır.⁶⁷⁹ Aksakallar Konseyi, faaliyetlerini, Türk Konseyi üye ülkelerinin halklarının ortak tarihi, dili, kültürü ve gelenekleri temelinde yürütmektedir. Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi'nin ana amaçları ve görevleri şu şekildedir:

- Dışışleri Bakanları Konseyi'ne ve Devlet Başkanları Konseyi'ne, Nahçıvan Andlaşması ikinci maddesi ile tanımlanan alanlarda üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek amacı ile Türk Konseyi fikirlerinin, tekliflerinin, uygulama önerilerinin, konseptlerin, analitik ve bilgilendirici evrakların, eylem planlarının, programların ve raporlarının iletilmesi;
- Ülke yetkililerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve iş çevrelerinin ve üye ülkelerin diğer ilgili kurumlarının temsilcilerinin katılımı ile üye ülkeler arasında işbirliğinin ve anlayışın geliştirilmesi ile ilgili meseleleri tartışmak üzere çalışma gruplarının oluşturulması,
- Üye ülke halklarının tarihi, kültürel, dilsel, yüksek manevi ahlaki değerlerinin ve geleneklerinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi,

⁶⁷⁷ TDİK, a.g.e., Madde 7, s.5.

⁶⁷⁸ TDİK, a.g.e., Madde 9, s.6.

⁶⁷⁹ TDİK, **Aksakallar Konseyi Yönetmeliği**, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.57-59.

- Üye ülkeler arasında işbirliğinin ve mutabakatın artırılması amacıyla uluslararası konferanslara, seminerlere, çalıştaylara ve diğer girişimlere katılmak,
- Faaliyetleri hakkında tahminlerin, bütçe ve mali raporların yanısıra taslak programların, planların, raporların tartışılması ve kabul edilmesi.

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi eşit temsil ilkesine dayanarak, her bir üye ülkeden bir temsilciden oluşmaktadır. Aksakallar Konseyi oturumları yılda iki kere kural olarak Türk Dili Merkezleri'nde ya da üye ülkelerin temsilcileri tarafından kararlaştırılacak olan bir toplanma yerinde düzenlenmektedir. Oturumlara ülke başkanı başkanlık etmektedir. Olağanüstü Aksakallar Konseyi oturumları, koordinatör tarafından, aynı zamanda üyelerin çoğunluğuyla desteklenmesi durumunda, danışmanların birince gönderilen bir istek üzerine düzenlenebilmektedir. Aksakallar Konseyi kararları ve önerileri, Türk Keneşi Dışişleri Bakanları Konseyi ve Türk Keneşi ülkeleri devlet başkanları için bir danışma niteliği taşımaktadır. Aksakallar Konseyi kararları ve önerileri, protokol, rapor ve yayınlar şeklinde düzenlenmekte, koordinatör tarafından imzalanmaktadır. Aksakallar Konseyi'nin oturum protokolleri, üye ülkeler arasında, sekreteryaya tarafından, üyelerin ulusal dilleri ve İngilizce olarak hazırlanmakta ve dağıtılmaktadır. Aksakallar Konseyi'nin onbirinci toplantısı 18-19 Ağustos 2016 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda İkinci Dünya Göçebe Oyunları, Ortak Türk Tarihi Kitabı, Türk Konseyi'ne bağlı örgütlerin faaliyetleri, 6. Türk Konseyi Zirvesi ile alakalı konular tartışılmıştır.⁶⁸⁰

3.3.2.5. Sekreteryaya

Türk Konseyi içerisinde, Konsey'in hedef ve görevlerinin icrasına yardımcı olmak üzere daimi bir yürütme organı olarak Sekreteryaya kurulmuştur. Sekreteryaya'nın başlıca görevleri şunlardır:⁶⁸¹

⁶⁸⁰ TDİK, *Turkic Council Annual Report 2016*, İstanbul: 2017, s.21

⁶⁸¹ TDİK, *Türk Konseyi Şartı*, Madde 10, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.6.

- Devlet Başkanları Konseyi, Dışışleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi'nin toplantıları ile Türk Konseyi nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması,
- Taslak belgelerin hazırlanması,
- Belgelerin tasnif ve arşivlenmesi,
- Üyeler ve diğer uluslararası teşkilatlar ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi,
- Türk Konseyi ile ilgili genel mahiyetli bilginin yayımlanması,
- Devlet Başkanları Konseyi, Dışışleri Bakanları Konseyi ve Kıdemli Memurlar Komitesi tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi,
- Görevlendirilecek personelin tespit edilerek Kıdemli Memurlar Komitesi'nin onayına sunulması,
- Gerçekleştirilen mali faaliyetler ile alakalı olarak Kıdemli Memurlar Komitesi'ne rapor sunulması.

Sekretarya, Dışışleri Bakanları Konseyi'nin önerisi üzerine, Devlet Başkanları Konseyi tarafından onaylanan Genel Sekreter tarafından yönetilmektedir. Genel Sekreter'in uyuğunda bulunduğu ülke hariç olmak üzere, üye ülkelerin her birisinden bir Genel Sekreter Yardımcısı atanmaktadır. Genel Sekreter, üye ülkelerin resmi ülke adlarının sıralamasına göre rotasyon temelinde üç yıl süreyle atanmaktadır ve görev süresinin uzatılması hakkı bulunmamaktadır. Genel Sekreter Yardımcıları, üye ülkelerin vatandaşları arasından Devlet Başkanları Konseyi tarafından üç yıl süreyle atanmaktadır ve görev sürelerinin uzatılması hakkı bulunmamaktadır. Sekretarya görevlileri, üye ülkelerin kendi ulusal mevzuatları uyarınca, kendi vatandaşları arasından atanmaktadır. Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya'nın diğer görevlileri, görevlerini ifa ederlerken herhangi bir üye devletten yahut üçüncü taraflardan talimat isteyemezler ve alamazlar. Devlet Başkanları Konseyi'ne karşı sorumlu olan uluslararası görevliler olarak konumlarını etkileyebilecek her türlü davranıştan kaçınmakla yükümlüdürler.⁶⁸²

⁶⁸² TDİK, a.g.e., Madde 10.

Üye devletler; Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya görevlilerinin ifa ettikleri görevlerin uluslararası mahiyetine saygı göstermeyi ve sözkonusu görevlileri etki altında bırakmamayı kabul etmiştir. Sekretarya'nın merkezi Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul şehridir. Üye devletler, Sekretarya'nın Türkiye'deki konumu ve tabi olacağı koşullar hususlarında Sekretarya'ya, Dışişleri Bakanları Konseyi'nin önceden onayını almak koşulu ile Türkiye Cumhuriyeti ile uluslararası bir anlaşma imzalama yetkisi tanımıştır. Türk Konseyi Sekretaryası, Türk Konseyi'nin görev ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere, üyelerin ülkelerinde gerekli olan hükmi şahsiyete sahiptirler. Sekretarya, özellikle aşağıda belirtilen hedef ve görevleri yerine getirmek üzere uluslararası hükmi yetkiye sahiptir;

- Üyelerin tümünün onayı ile anlaşmalar imzalamak,
- Mülk satın almak ve satmak,
- Davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak,
- Banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek.

5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum'da düzenlenen Türk Konseyi 4. Zirvesi sırasında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Devlet Başkanları tarafından üç yıl süre ile Azerbaycan vatandaşı Ramil Hasanov Türk Konseyi Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir.

3.4. Operatör ve Yardımcı Kuruluşlar

3.4.1. Frankofoni'nin Operatör ve Yardımcı Kuruluşları

Frankofoni'nin organlarından birisi olan direkt operatör kuruluşlar Frankofoni Şartı'nın ikinci maddesi içerisinde dört ayrı direkt operatör kurum olarak tasvir edilmiştir.⁶⁸³ Bu kuruluşlar; Frankofoni Üniversite Ajansı-Agence Universitaire de la Francophonie (AUF), Uluslararası Frankofon Televizyonu Televizyon 5 (TV5), Senghor Üniversitesi-Université Senghor, Uluslararası Frankofon Belediye Başkanları Birliği-Association Internationale des Maires Francophones (AIMF) isimleri altında

⁶⁸³ OIF, La Charte de la Francophonie, s.2-3.

teşkilatlanmıştır. Tezin bu kısmında bu dört direkt operatör kurumun özellikleri ve Frankofoni içerisindeki işlevleri analiz edilecektir.

3.4.1.1. Frankofoni Üniversite Ajansı

1961 yılında Kanada Montréal’de kurulan Ajans; 100 farklı ülkeden 800’den fazla yüksek öğretim ve araştırma kuruluşunu bünyesinde bir araya getiren bir birlik konumundadır. Ajans, dokuz merkez ofis ile bağlantılı, 40 ülkede 67 ofis ve 427’nin üzerinde memur ile her kıtada temsil imkânına sahip bulunmaktadır.⁶⁸⁴ 1989 yılından bu yana Ajans, Frankofoni’nin direkt operatör kurumları arasındadır. Eğitim dili olarak Fransızca’yı seçen yüksek öğretim ve araştırma kurumlarının ortağı olarak eğitim-öğretim, araştırma gibi çeşitli alanlarda birçok işbirliği programları organize etmektedir. Ajans hareketlilik programları çerçevesinde iki binden fazla burs vermektedir. Ajans’ın bütçesi bazı hükümet ve devletlerin de desteği ile 40 milyon avro civarındadır. Ajansın bütçesine başlıca destek Fransa, Kanada-Québec, Belçika Fransızca Dil Topluluğu, İsviçre ve Kamerun’dan gelmektedir ayrıca sayılan devlet ve hükümetler dışında da birçok devlet hükümet ve kurum çeşitli miktarlarda bağışlar ile kurumu desteklemektedir.

7 Mayıs 2013’te Sao Paulo’da 16. Genel Kurul tarafından kabul edilen Ajans Şartı’na⁶⁸⁵ göre faaliyetleri iki temel başlık etrafında şekillenmektedir: Ortak paydası Fransızca olan Yükseköğretim veya Araştırma kurumlarının dernek ve üniversiteler düzeyinde işbirliği yapmasını temin etmek; yükseköğretim ve araştırma bağlamında düzenlenen Frankofoni Zirvelerinin tertip edilmesini sağlamak. Misyonunu daha rahat yerine getirebilmek amacıyla, AUF faaliyet gösterdiği ülkelerle temsilcilik bulundurma anlaşmaları yaparak, uluslararası örgütlerin faydalandığı imtiyaz ve dokunulmazlıklardan faydalanmaktadır.

Eylül 1999 yılında düzenlenen Moncton Frankofoni Zirvesi sonrası, Frankofoni Genel Sekreteri ile AUF arasındaki istişareler sonucu, AUF’un her iki görevine uygun yeni yönetmeliklerinin ilgili mercilere iletilmesinde mutabık kalınmıştır. Bu yönetmelikler

⁶⁸⁴ AUF, **Accueil**, <http://www.auf.org/l-auf/auf-bref/accueil.html>, (13.03.2017).

⁶⁸⁵ AUF, **Statuts de l'Agence universitaire de la Francophonie**, https://www.auf.org/media/uploads/auf_status_web.pdf, (13.03.2017).

sayesinde, AUF ve Frankofoni'nin güvenilir ve şeffaf bir işbirliğine dair kaygıları giderilmiştir. Böylelikle OIF ile hükümetler AUF programlarının gerçekleştirilmesine katkı sağlamaya devam edebilmiştir.⁶⁸⁶ AUF, kuruluş amacını doğrulayan ve canlılığını koruyan aşağıdaki esas ve amaçlara sahiptir:⁶⁸⁷

- Frankofoni, kültürlerin ve dillerin vazgeçilmez çoğulculuğuna, onlara saygı gösterilmesine, aralarındaki diyalogun tesis edilmesine, demokrasinin gelişmesine ve erkek kadın arasındaki eşitliğin korunmasına dayanan bir topluluktur.
- Dünyadaki tüm bilgi birikim zenginliğinin, araştırmada ve yükseköğretimde olduğu gibi, ifade edilmesini sağlayan ve işbirliğinin imtiyazlı aracı olan dil, Fransızcadır.
- Frankofoninin başı çektiği gelişim ve işbirliği çoklu politikası, üniversiteleri ve araştırma kurumlarını kayda değer katkı sağlamaya çağırılmaktadır.
- Bu bağlamda, ortak bir dilin kullanılması, üniversiteler ve araştırma kurumları arası yakın bir dayanışmayı ve verimli bir işbirliğini doğurmaktadır.

AUF'un görevleri aşağıdaki gibidir: ⁶⁸⁸

- Fransızca dilinde faaliyet gösteren üniversiteler ile diğer kurum ve kuruluşları uluslararası planda birleştirerek, elde edilen sonuçları yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda kullanmak.
- Bölgesel birliktelikleri güçlendirerek meydana gelen bu bütünü yeniden yapılandırmak ve ağlar vasıtasıyla her türden ortaklıklar meydana getirerek Fransızca dilinde bilimsel işbirliğini güçlendirmek.
- Ortak çalışmalarını destekleyerek karşılıklı bilgi paylaşımını güçlendirmek ve böylelikle üye kuruluşlar arası dayanışmayı daha da sağlamlaştırmak.
- Frankofon üniversiteler arasında öğrenci, öğretmen ve araştırmacı hareketliliğini arttırmak.

⁶⁸⁶ AUF, a.g.e., s.1.

⁶⁸⁷ AUF, a.g.e., s.1.

⁶⁸⁸ AUF, a.g.e., s.1.

- Fransızca yeni bilgi, iletişim ve eğitim teknolojilerinin kullanımını ve özellikle uzaktan eğitimi teşvik etmek.
- Gelişmekte olan ve özellikle de kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan kurumlara özel destekler sağlamak.

AUF Şartı'nın birinci maddesine⁶⁸⁹ göre Frankofoni Üniversite Ajansı'nın asil ve ortak üyeleri vardır. Asil Üyeler:

- Tamamen veya kısmen Fransızca eğitim veren veya belli alanlarda eğitim dili olarak Fransızca'yı kullanan üniversiteler, eşdeğer kurumlar ve diğer yükseköğretim ve araştırma kurumları;
- Çalışma dili Fransızca olan ve AUF ile uluslararası işbirliği niyetinde olan hukuki kişiliğe haiz araştırma merkezleri;
- Hukuki kişiliğe haiz Fransızca dilini kullanan üniversite ağları Ortak Kurul kararıyla asil üye olurlar. Asil üyeler oy verme hakkına sahip olup Genel Kurul toplantılarına katılırlar.

Ortak üyeler;

- Fransızca eğitim birimleri, merkezleri veya bölümleri bulunduran üniversiteler ile Fransızca çalışma dili olan ve uluslararası işbirliği isteyen merkezler ile enstitüler;
- Üniversite ortamında faaliyet gösteren yönetici veya hizmet ağları (genel sekreterler, üniversite kütüphanesi yöneticileri, bilgi veya hesap merkezleri vs.) Ortak Kurul kararıyla ortak üye olurlar.
- Ortak üyeler AUF tarafından düzenlenen çalıştaylara ve seminerlere katılabilir, Genel Kurul kararıyla AUF hizmetlerinden faydalanabilirler. Genel Kurul'da tavsiye oyu kullanabilirler.

Frankofoni Üniversite Kurumu şu kurullardan meydana gelir: Genel Kurul, Başkan, Ortak Kurul, Yönetim Kurulu ve Ofis, Bilim Kurulu, Rektör. Genel Kurulun görevleri.⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ AUF, a.g.e., Madde 1, s.2.

- Frankofoni Zirvesi ve Bakanlık Konferansı'nda belirlenen önceliklerde belirtildiği üzere, AUF'un genel politikalarıyla temel eğilimlerini belirlemek;
- Birleşik Kurul ve Yönetim Kurulu faaliyet raporlarını onamak;
- Bir önceki Genel Kurul'dan mevcut döneme kadar olan dönemin mali bilançosunu onaylamak;
- AUF başkanını, asil üyeleri, ortak üyeleri, asil üyelerin Yönetim Kurulundaki temsilcilerini belirtilen kıstaslar doğrultusunda belirlemek.

Genel Kurul asil üyelerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Genel Kurul her dört yılda bir Yönetim Kurulunun belirlediği şartlarda toplanmaktadır. AUF Başkanı Genel Kurul'a, Ortak Kurul'a ve Yönetim Kurulu'na başkanlık etmektedir. Ortak Kurul ile Yönetim Kurulu'nu toplantıya çağırılmaktadır. Gündem maddeleri rektör ile istişareler sonucu belirlenmektedir. Başkan Genel Kurul'da dört yıllığına seçilmektedir.⁶⁹¹ Ortak Kurul'un amacı kurumlar arası işbirliğini güçlendirmek, bu kurumlara AUF amaçlarını benimsetmek ve onları eylemlerine dâhil etmektir. Yönetim Kurulu'na aşağıdaki hususlarda politika ve program sunmaktadır;

- Üye kurumların ve Frankofon üniversite üyelerinin AUF programlarına katılması ve onların ihtiyaçlarının dikkate alınması;
- Üye kurumların ve Frankofon üniversite üyelerinin bilgilendirilmesi;
- Frankofon üniversite ortamının yapılandırılması;
- Frankofon olmayan üniversite gruplarıyla ilişkiler;
- Çalıştaylar, yayımlar ve AUF hedeflerine bağlı internet siteleri.

Bu kurul AUF Başkanı, 2.4.2 sayılı maddede tanımlanan onaltı yönetici, Genel kurul tarafından tayin edilen yedi üye, 1.2 sayılı maddede tanımlandığı şekliyle AUF ortak üyelerinin belirlediği üç üye ve 1.1 sayılı madde doğrultusunda üniversite ağlarının belirlediği üç üyeden oluşmaktadır. Başkanın çağrısıyla yılda en az bir kez toplanmaktadır. Başkan dilediği takdirde kurulu olağanüstü toplayabilmektedir.⁶⁹² Yönetim Kurulu,

⁶⁹⁰ AUF, a.g.e., Madde 2/1, s.2.

⁶⁹¹ AUF, a.g.e., Madde 2/2, s.3.

⁶⁹² AUF, a.g.e., Madde 2/3, s.3.

sorumlu olduğu Genel Kurul tarafından belirlenen genel politikaya uygun olarak kurumu yönetmektedir. Başlıca görevleri: ⁶⁹³

- 2.4.4 sayılı maddede tanımlandığı şekliyle büroyu oluşturmak,
- Rektörü seçmek,
- 2.5 sayılı madde doğrultusunda Bilim Kurulu'nu tayin etmek,
- Rektörün önerisi doğrultusunda, rektör yardımcısı veya yardımcılarını, genel sekreteri ve AUF bölgesel ofis müdürlerini atamak,
- Genel Kurul toplantı gündemini hazırlamak ve Genel Kurul'a faaliyetleri hakkında rapor sunmak,
- AUF'un bir sonraki yıl için hazırlanan çalışma programını ve bütçesini onamak veya değiştirmek,
- Yükseköğretim veya araştırma alanlarında öncelikli kabul ettiği program önerilerini Frankofoni birimlerine iletmek.

Yönetim Kurulu 29 üyeden meydana gelmektedir: AUF başkanı ile 1.1 sayılı maddede tanımlanan asil üyelerin seçtiği on altı yönetici. Tüm bu üyeler ile birlikte bir de yedek üye(ler) seçilmektedir. Yedek üye(ler) asil üyelerin istifası veya kesin olarak ayrılması durumunda onların yerine görev yapmaktadır. Ayrıca Frankofoni Genel Sekreteri ve Frankofoni'ye üye devlet ve hükümetler tarafından belirlenen onbir yönetici de bulunmaktadır. Kurulun görev yapabilmesi ve kararların geçerli olabilmesi için üye salt çoğunluğu gereklidir. Bir üyenin üç kez üst üste hazır bulunmaması durumunda, yöneticilik görevi geçerliliğini yitirmekte ve 2.4.2/a maddesine uygun olarak belirlenen yedek üye onun yerine görev almaktadır.

Merkez Ofis Makamını Yönetim Kurulu, Başkan, üç başkan yardımcısı ve 2.4.2/a maddesinde tanımlanan yöneticiler tarafından önerilen bir yönetici seçmektedir. Ofis, Yönetim Kurulu'nun kendine devrettiği görevleri yerine getirmektedir. Her Yönetim Kurulu toplantısı öncesi, faaliyetlerini rapor haline getirmektedir.⁶⁹⁴ Bilim Kurulu, bilim politikalarının yönlendirilmesi ve AUF programlarının değerlendirme politikalarının

⁶⁹³ AUF, a.g.e., Madde 2/4, s.3.

⁶⁹⁴ AUF, a.g.e., Madde 2/4, s.3-4.

belirlenmesi görevlerini yürüten bir danışma kuruludur. Aynı zamanda programların akademik kalitelerinin garantörüdür.⁶⁹⁵ Kurum Şartına göre Bilim Kurulu;

- Belirli alanlarda uzmanlaşmış komisyonlar kurabilir.
- Programları, bilimsel getirileri bakımından, AUF araç ve görevlerine uygunluğu bakımından ve Kurum'a üye diğer kuruluşların ihtiyaçları açısından değerlendirir.
- Programların kuralları ve takip prosedürleri üzerine görüş bildirir.
- Başlatılan programları inceler ve uygulanmasına yardımcı olur.
- Değerlendirme politikasını belirler, değerlendirme süreçleri hakkında görüş bildirir ve değerlendirmelerin sonucuna göre, programların bilimsel kalitesi hakkında görüş bildirir.
- Yeni programlar önerebilir.
- Öneri mahiyetindeki görüşleri Yönetim Kurulu'na ve rektöre iletilir.

Rektör AUF icra müdürüdür. Bu bağlamda,⁶⁹⁶

- Gelir ve harcamalar konusundaki talimatların sahibidir; Yönetim Kurulu'na her yıl bir bütçe taslağı sunar ve biten yılın hesaplarını onaylar. Ayrıca yıllık faaliyet raporu hazırlar. Fon toplanması amacıyla gereken tüm girişimleri yerine getirir ve Yönetim Kurulu'nu bu hususta bilgilendirir.
- Kurum'un kendi personelini işe alır, yönlendirir ve yönetir.
- AUF program ve yönlendirmelerinin tamamını hayata geçirir. AUF'a emanet edilen sözleşmelerin tamamını onaylar. Her Yönetim Kurulu toplantısında tüm faaliyetler hakkında bilgi verir.
- AUF'un tüm organlarının toplantılarına tam yetkili kişi olarak katılır. Bu organlar arasında Ortak Kurul, Yönetim Kurulu, Merkez Ofis ve ona bağlı komisyonlar ile Bilim Kurulu da vardır. Başkan ile istişare içerisinde gündemi belirler.

⁶⁹⁵ AUF, a.g.e., Madde 2/5, s.4.

⁶⁹⁶ AUF, a.g.e., Madde 2/6, s.4.

Aidatlar, gelirler ve mali yönetim Şart'ın üçüncü maddesi içerisinde izhar edilmiştir.⁶⁹⁷ Buna göre; asil üyeler, Ortak Kurul tarafından belirlenen aidat tutarını öderler. Birleşik üyeler asil üyelerin ödediği aidatın yarısını ödemektedir. Herhangi bir üye iki yıl üst üste aidat ödemesini aksatması durumunda, müstefi kabul edilmektedir ve Genel Kurul'da temsil edilememektedir. AUF finansmanını farklı gelir kaynaklarından sağlamaktadır. Bunlar arasında, asil ve ortak üye aidatları, FMU finansmanları, hizmetlerden kaynaklanan gelirler, yayın satışlarından ve sözleşmelerden elde edilen gelirler, hükümet yardımları, ulusal ve uluslararası organların yaptığı yardımlar, özel sektörün katkıları ve bağışlar vardır. AUF'a emanet edilen gelirlerin yönetimi, Yönetim Kurulu tarafından belirlenen mali yönetmelik hükümleri doğrultusunda icra edilmektedir. FMU tarafından aktarılan tutarların kullanımı, Frankofoni Bakanlar Konferansı mali komiserinin dış denetimine tâbi olmasından dolayı, AUF kendi Yönetim Kurulu tarafından atanan dış denetmene mesleki sırları açarak, komiserine, hesaplar ve işlemler hakkında bilgi verme yetkisi tanınmaktadır.

AUF Genel Merkezi Kanada, Montréal'dedir. Genel Kurul kararı ile Merkezin yeri değiştirilebilir. Şart'ın beşinci maddesi içerisinde yönetmeliklerin değiştirilmesi hususu açıklanmıştır.⁶⁹⁸ Yönetmelikler, Genel Kurul mevcut üye sayısının üçte iki çoğunluğuyla değiştirilebilir. Değişiklik önerileri;

- Genel Kurul tarafından dörtte üç çoğunlukla kabul edilip üyelere toplantı tarihinden en az iki ay önce iletilerek,
- Yahut en az üç ülkeyi temsil edecek, Frankofoni Üniversite Kurumu asil üyelerinin beşte biri girişimiyle, rektörlüğe toplantı tarihinden en az dört ay öncesinden iletilmek kaydıyla yapılabilir. Rektörlük öneriyi iki ay içerisinde Genel Kurul üyelerine gönderir.
- Genel Kurul değişiklik önerileri hakkında özgürce karar alır. Genel Kurul aksini belirtmediği durumlarda, alınan kararlar hemen yürürlüğe girer.

⁶⁹⁷ AUF, a.g.e., Madde 3, s.4-5.

⁶⁹⁸ AUF, a.g.e., Madde 5, s.5.

Şartın altıncı maddesine göre Genel Kurul İçtüzüğü aşağıdaki şekildedir:⁶⁹⁹

- Genel Kurul başkanlığı eski AUF başkanı tarafından yürütülür.
- Genel Kurul Çalışmaları şu gündem sırasına göre yapılır: Raporların kabulü (Birleşik Kurul ve Yönetim Kurulu faaliyet raporu ile biten yılın mali raporu), Varsa eğer, tüzük değişikliği kabulü, seçimler.
- Seçimler: Genel Kurul oylaması öncesi uyulması gereken işleyiş: Asil üyeler tarafından uygun şekilde görevlendirilen temsilciler, bölgesel seviyede toplanır (Afrika, Amerika, Asya-Pasifik, Orta ve Doğu Avrupa, Batı Avrupa, Mağrip, Ortadoğu). Oturumun ilk gününde, temsilciler, Ortak Kurul'da her bölge için bir temsilci seçerler. Bölgesel veya ulusal başkanlar veya rektörler konferansları, bağlı oldukları bölge veya ülke adına seçimlere katılacak adaylar hakkında görüş bildirebilirler.
- Başkan şu işleyişe göre seçilir: seçilebilmek için mutlak çoğunluk şarttır. Başkanlığa birçok adayın bulunması durumunda, en az oy alan aday otomatik olarak bir sonraki turdan elenir. Seçilen kişi derhal Genel Kurul'un başına geçer. Bir sonraki seçimlerin düzgün bir şekilde düzenlenmesinden o sorumludur.
- 2.4.2a maddesindeki yöneticilerin seçimi aşağıda belirtildiği şekilde yapılır: 16 yönetici ile başkanın seçilmesi şu coğrafi dağılıma uygun olarak yapılır: Afrika (4), Amerika (2), Orta ve Doğu Avrupa (1), Batı Avrupa (5), Mağrip (2), Ortadoğu (1)
- Ortak üyelerin Ortak Kurul'a üç üye seçmesi. Oylamada en çok oyu alan üç aday seçilir.
- Ortak Kurul'a yedi üyenin seçilmesi. Şartın önceki maddelerinde izhar edilen seçimlerle aynı usulde düzenlenir.

Frankofoni Üniversite Ajansı, 2000 yılından beri, bütçesinin sağlamlığı ve üye sayısının yüzde ellinin üzerinde artışı ile büyük bir gelişim göstermiştir.⁷⁰⁰ Frankofoni'ye üye olmayan bir ülke olan Cezayir kökenli çok sayıda yüksek öğrenim kurumunun da Ajans bünyesinde yer alması da Ajans'ın etkisinin anlaşılabilirliği açısından önemli bir

⁶⁹⁹ AUF, a.g.e., Madde 6, s.5.

⁷⁰⁰ OIF, AUF, <http://www.francophonie.org/L-Agence-universitaire-de-la.html>, (12.03.2017).

ayrıntı olacaktır. Genel merkezi Montréal Üniversitesi içerisinde bulunan ajansın mevcut genel sekreterlik görevini Jean-Pascal Bonhotal, üniversitenin rektörlük görevini ise Jean-Paul de Gaudemar yürütmektedir. Kurumun finansmanını büyük ölçüde Fransa, Kanada, Kanada-Quebec, Kanada-Yeni Brunswick, Romanya, Brüksel Valon Federasyonu, İsviçre, Kanada-Ontario, Kamerun ve Lübnan karşılamaktadır. Kurumun 2016 bütçesi 36,5 milyon euro olarak kayıtlara geçmiştir.⁷⁰¹ Ajans, 2016 yılı içerisinde 1739 araştırma projesini desteklemiştir. 154 farklı üye üniversiteye 14540 öğrenci Ajans desteği ile kayıt olmuştur. Yeni 88 program ve 14 kurs açılmıştır. 257 doktora öğrencisi desteklenmiş bunların 20'si 2016 yılı içerisinde tezini başarıyla savunmuştur. 112 uluslararası araştırma projesinin finansmanını Ajans üstlenmiştir. Beş Frankofoni Enstitüsü açılmış bunların üçü yönetim girişimcilik ve tıp, ikisi ise yönetim ve dijital eğitim alanında faaliyet göstermiştir.⁷⁰²

3.4.1.2. Uluslararası Frankofon Televizyonu: TV5

Frankofoni'nin dört direkt operatör kuruluşunun medya temelli faaliyet gösteren kuruluşu Uluslararası Frankofon Televizyonu TV5'tir. TV5 uluslararası alanda küresel çapta yayın yapan ilk frankofon televizyon olmuştur.⁷⁰³ Kuruluşuna katkıda bulunmuş olan Frankofon ülkeler, canlı ve dinamik bir Frankofoni'nin gelişmesi için Frankofon görsel-işitsel alanın ortaya çıkışını esas almıştır. TV5'in Frankofoni için en önemli operatör kuruluşlardan birisi olduğu müşahede edilmektedir.

TV5 iki yüzden fazla ülkede 275 milyon insana ulaşarak küresel bazda CNN ve MTV ile birlikte yayın ağı en geniş kanal özelliğine sahiptir.⁷⁰⁴ 2 Ocak 1984 tarihinde üç frankofon ülkenin gönüllü katılımı ile kurulmuştur. Fransa'dan TF1, Antenne 2 ve France 3 kanalları, İsviçre'den İsviçre Romande Televizyonu ve Belçika'dan da Belçika Frankofon Radyo-Televizyonu ilk katılımcı kuruluşlar olmuştur.⁷⁰⁵ Daha sonra bu kuruluşlara Kanada'dan RFO da eklenmiştir. 2011 yılı itibariyle TV5 küresel çapta on ayrı frankofon medya kuruluşu ile de ortaklık statüsü kurmuştur. Buna göre France 2, France 3, France 5, ARTE France, RTBF (Belçika Fransızca Dil Topluluğu Radyo Televizyonu-la

⁷⁰¹ AUF, **Les moyens financiers en 2016**, <https://www.auf.org/auf/en-bref/budget/>, (13.03.2017).

⁷⁰² AUF, **Les chiffres clefs pour 2016**, <https://www.auf.org/auf/en-bref/chiffres-2016/>, (13.03.2017).

⁷⁰³ OIF, **TV5**, <http://www.francophonie.org/article9,9.html>, (13.03.2017).

⁷⁰⁴ TV5, **Presentation**, <http://www.tv5.org/cms/chaine-francophone/footer-niveau-2/tv5monde/La-chaine/p-5857-Presentation.htm>, (14.03.2017).

⁷⁰⁵ Dereumaux, a.g.e., s.76.

Radio Télévision Belge de la Communauté Française), TSR (İsviçre Romande Televizyonu-la Télévision Suisse Romande), Radio Canada, Télé Québec, RFO (Réseau France Outremer) ve CIRTEF, TV5 ile içerik ortaklığı içerisindedir. Ayrıca TV5, 2008 yılından bu yana, Uluslararası Fransa Radyosu RFI (Radio France International) ve France 24'ü içeren Dış İşitsel-Görsel Holding'in yüzde 49 hissesine sahiptir.⁷⁰⁶ 2017 itibariyle France 2, France 3, France 4, France 5, France Ô, Arte, RTBF, RTS, Radio Canada, Tele Quebec ve TV5 Quebec Canada ile ortaklık statüsü bulunmaktadır. TV5'in dokuz bölgesel yayını-kanalı bulunmaktadır. Bu kanallar; TV5MONDE Afrika, TV5MONDE Latin Amerika ve Karayipler, TV5MONDE Asya, TV5MONDE Brezilya, TV5MONDE Avrupa, TV5MONDE Amerika, TV5MONDE Fransa-Belçika-İsviçre, TV5MONDE Mağrip-Doğu ve TV5MONDE Pasifik'tir. Ayrıca TiVi5MONDE adıyla bir çocuk kanalı; TV5MONDE Style HD adıyla da sanat-yaşam kanalı da yayın yapmaktadır.

TV5'in teşkilat yapısı TV5 Şartı'nın birinci bölümünde izhar edilmiştir.⁷⁰⁷ Buna göre; TV5'ten Sorumlu Bakanlar Konferansı TV5'e mali destek veren hükümetlerin muhtelif sorumlu bakanlarını bir araya getirmektedir. Bu hükümetler Belçika, Kanada, Fransa, Quebec ve İsviçre Fransız toplumu hükümetleri olmasının yanı sıra Bakanlar Konferansı tarafından kabul edilmiş herhangi bir hükümettir. Bakanlar Konferansı'nın rolü şunlardır:

- TV5'in genel yönelimlerini tanımlamak;
- Kanalın coğrafik gelişim önceliklerini tanımlamak;
- Stratejik gelişim eksenlerini dört yılda bir tanımlayan TV5MONDE tarafından önerilen stratejik planı onaylamak;
- TV5MONDE'un düzgün işleyişini ve gelişimini sağlamaya yarayan bütçe katkıları düzeyini belirlemek;
- Yeni mali destek veren-verecek hükümetlerin katılımına karar vermek.

⁷⁰⁶ TV5, a.g.e.

⁷⁰⁷ TV5, **La Charte de TV5**, <http://www.mrif.gouv.qc.ca/content/documents/fr/ententes/2015-07.pdf>, (30.06.2016).

TV5 Şartı'nın ikinci maddesi uygulayıcılar ve yönetim hususunu açıklamıştır.⁷⁰⁸ Buna göre; TV5'in sinyal düzenleme ve yayınlama görevleri iki uygulayıcıya verilmiştir: TV5MONDE S.A. ve TV5 Quebec Kanada. TV5MONDE ile TV5 Quebec Kanada arasında, ilişkiler bütünü belirmek ve iki uygulayıcı arasında daha iyi koordinasyon sağlamak için operasyonel bir anlaşmaya varılmıştır. Bununla birlikte her uygulayıcı özerkliğini korumaktadır. Herhangi bir şirket ve bağlı ortakları, TV5MONDE'un hissesinin yüzde 49'undan fazlasını elinde bulunduramamaktadır. Prensipte yönetim kurulu başkanı France Télévisions'un CEO'sudur. TV5MONDE'un Yönetim Kurulu Başkanı TV5MONDE Sözleşmesi uyarınca Yönetim Kurulu tarafından yenilenebilir olmak üzere beş yıllık süreyle atanmaktadır. Yönetim Kurulu Başkanı, mali destek veren hükümetlerarası yoğun istişarelerin ardından Genel Müdürlük makamı için bir veya birden fazla adayı Yönetim Kurulu'nun onayına sunmaktadır. TV5MONDE Genel Müdürü, TV5MONDE Yönetim Kuruluyula ilişkilidir ve kendisine bilhassa şu sorumluluklar verilmektedir:

- Şart ve Yönetim Kurulu tarafından belirlenen parametreler kapsamında görevini ifa etmek amacıyla TV5MONDE'u yönetmek ve idare etmek (örneğin kanalın gelişimi, dağıtımı, pazarlanması vs. gibi operasyonları yönetmek);
- Başkan ile birlikte TV5MONDE'un vizyonunu ve stratejik yönelimini hayata geçirmek (örneğin Stratejik Plan) ve uzun vadede önceliklerini ve yönelimini tanımlamak ve Yönetim Kurulu'nun onayına sunmak;
- Başkan ile birlikte TV5MONDE'u Bakanlar Konferansı'nda, üst düzey yetkililer toplantılarında ve üçüncü şahıslarla olan ilişkilerinde temsil etmek;
- Yönetim Kurulu toplantılarına oy hakkı bulunmayan üye olarak katılmak;
- TV5 Quebec Kanada ve ortak kamu yayım kuruluşlarıyla önemli ilişkiler kurmak; (buradaki amaç ise bu yayım kuruluşlarıyla farklı ve tipik bir programlama yayını sürdürmektir)
- TV5MONDE çalışanlarını motive etmek ve ortak hedeflere ulaşmak için enerjilerini ve yeteneklerini yönlendirmek;

⁷⁰⁸ TV5, a.g.e., s.4-7.

- Kurumsal amaç dâhilinde ve Fransız yasalarının hissedarlara ve Yönetim Kurulu'na aheni bir şekilde attettikleri saklı tutulmak kaydıyla kendi yetkilerini kullanmak.

TV5MONDE'un Yönetim Kurulu, TV5MONDE'a mali destek veren hükümetlerin ortak kamu yayın kuruluşlarından oluşmaktadır ve şu şekilde taksim edilmiştir: Fransa yayın kuruluşları (6), CFB - Belçika (1), İsviçre (1), Kanada ve Quebec (1). Kanada ve Quebec yayın kuruluşları tek bir oya sahiptir ve yönetici ve gözlemci rollerini her yıl rotasyon şeklinde üstlenmektedir. TV5MONDE çalışanları tarafından seçilen üç yönetici de Yönetim Kurulu'nda yer alır. CIRTEF ile TV5 Quebec Kanada CEO'su da gözlemci sıfatıyla yer almaktadır.

TV5 Şartı'nın üçüncü maddesinde ortak yayın kuruluşları açıklanmıştır.⁷⁰⁹ Buna göre; TV5'in ortak yayın kuruluşları, France Télévisions, Arte France, France Médias Monde, RTBF, RTS, Radio-Kanada ve Tele-Quebec'tir. France Télévisions, Arte France, RTBF, RTS, Radio-Kanada ve Tele-Quebec, TV5'e telif hakkı ücretsiz programlar sağlayarak katkıda bulunmaktadır. TV5MONDE ile France Médias Monde arasında, tekliflerinin tutarlılığını sağlamak ve dağıtım, iletişim, pazarlama, araştırma ve program alanlarında işbirliği koşullarını belirlemek amacıyla bir sözleşmeye varılmıştır.

TV5 Şartı'nın dördüncü maddesinde istişare konseyleri hususu izhar edilmiştir.⁷¹⁰ Buna göre; 13 Eylül 1993 tarihli Quebec Bakanlar Konferansı sonunda kurulan TV5 Afrika İşbirliği Konseyi'nin görevleri, Afrika programları konusunda genel yönelimler önermek, Afrika'daki yayın durumunu hazırlamak, TV5 genel çizelgesinde Afrika'nın varlığını desteklemek, ortak yapımlar projeleri hazırlamak, alımları tavsiye etmek, ortakları belirlemektir. Bu İşbirliği Konseyi, altı ulusal Afrika televizyon kanalının yanı sıra RTS, RTBF, France 2, France 3, France 4, CIRTEF, Arte France, Télé-Québec, Radio-Kanada ve TV5 Québec Kanada temsilcilerinden oluşmaktadır. Başkanlığını TV5MONDE Genel Müdürü yürütmektedir. Yılda bir kez toplanmaktadır.

⁷⁰⁹ TV5, a.g.e., s.7-8.

⁷¹⁰ TV5, a.g.e., s.8.

TV5 Şartı'nın ikinci bölümünde misyonlar hususu üzerinde durulmuştur. Beşinci maddede genel misyon açıklanmıştır.⁷¹¹ Buna göre; TV5'in kamu hizmeti genel misyonu şunlardır:

- Frankofoni'nin geneline vitrin görevi görmek;
- Kültürel çeşitliliği teşvik etmek;
- Çok taraflı boyutu yansıtmak;
- Frankofon ülkeler arasında program değişimini ve uluslararası frankofon programların ihracatını desteklemek;
- Ortak yayın kuruluşları arasında bir işbirliği lokasyonu olmak ve onların programlarının yansıtılmasını sağlamak;
- Frankofon görsel-işitsel ve sinematografik yaratım dilini teşvik etmek.

TV5 Şartı'nın altıncı maddesi içerisinde özel misyonlar izhar edilmiştir.⁷¹² Buna göre;

- Kamu hizmeti misyonunu yerine getiren küresel bir zincir olarak TV5, çok sayıda ülkede Fransız dilinde bir televizyona en iyi şekilde erişim sunar.
- TV5, en büyük izleyici kitlesine ulaşarak nüfuzunu artırmayı, onu bağlamayı, frankofon olsun veya olmasın yeni kitlelere ulaşmayı ve küresel ölçekte Fransız dilinde hazırlanan nitelikli programların yayınlanmasını sağlar. Bu bağlamda Fransız dilinin tanıtılması ve itibar kazanmasını bilhassa piyasa kısıtlamaları, hakların uygunluğu, coğrafik öncelikler ve bütçe kapasitelerine göre Fransızca ve bazı yabancı dillerde alt yazı politikası aracılığıyla sağlar.
- TV5 mevcut imkânlar ölçüsünde teknik, profesyonel ve sanatsal nitelikte bir referans olmayı üstlenir.
- TV5'te yayınlanan haberler ve magazin programları, ortak hükümetlerin ülkelerinden gelen haberi en geniş kitlelerin erişimine sunar ve dünya gündeminin Frankofon analizini yapar.
- TV5 kıta farklılıklarını dikkate alır; böylelikle yaşam tarzları ve çoklu tüketim alışkanlıklarının yanı sıra piyasa koşullarına yanıt verir.

⁷¹¹ TV5, a.g.e., s.9.

⁷¹² TV5, a.g.e., s.9.

TV5 Şartı'nın dokuzuncu maddesinde programların tedarikine yönelik hükümler belirtilmiştir.⁷¹³ Buna göre; Mali destek veren hükümetler, ortak yayın kuruluşlarını, kendi ulusal ülkelerinde yayınladıklarının en iyi temsili programların yanı sıra telifi ücretsiz ilişkili verileri (sahip oldukları herhangi bir dilde altyazılı ve sağır ve işitme güçlüğü çeken kişiler için uyarlanmış versiyonlar dâhil) TV5'e vermeye davet etmektedir.

TV5 Şartı'nın onuncu maddesine⁷¹⁴ göre TV5, Fransız dilinin tanıtım özel misyonuna sahip olduğu için uygulayıcılar, dünya üzerinde Fransızca öğretimini teşvik edebilecek pedagojik programların kullanımına özel önem vermeye çağrılmaktadır. TV5 Şartı'nın onbirinci maddesine göre; Haber, TV5'in programlamasında ağırlıklı eksenlerinden birisidir. TV5MONDE, her gün, Fransa, İsviçre, Kanada ve Belçika Fransız toplumu ortak yayın kuruluşunun en az bir haberini yayınlamaktadır. TV5 Québec Kanada, her gün, Fransa, İsviçre ve Belçika Fransız toplumu ortak yayın kuruluşunun en az bir haberini yayınlamaktadır. TV5, her gün, Afrika gündemine ayrılmış bir haber yayınlamaktadır. Konuyla ilgili olarak TV5MONDE şunları taahhüt etmektedir:

- Ortak yayın kuruluşlarının yayınlarının taşıdığı ulusal bakışa göre uluslararası bütünlüğü sağlamak;
- Uluslararası gündeme Frankofon orijinal ve transnasyonal bakış getirmek;
- Afrika konusundaki haber kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmek.

TV5 Fransızcanın öğrenimi açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Bugün elli altı binden fazla eğitimci ve altmış bir binden fazla öğrenci “TV5 ile Fransızca Öğrenmek ve Öğretmek” adlı ağ vasıtası ile Fransızca eğitim-öğretim süreçlerinde profesyonel destek almaktadırlar.⁷¹⁵ Kanalın yönetim kurulu başkanlığını Delphine Ernotte Cunci⁷¹⁶; genel

⁷¹³ TV5, La Charte de TV5, s.11.

⁷¹⁴ TV5, a.g.e., s.11.

⁷¹⁵ TV5, **Accueil**, http://www.tv5.org/TV5Site/enseigner-apprendre-francais/accueil_apprendre.php, (15.03.2017).

⁷¹⁶ TV5, **Organigramme**, <http://presse.tv5monde.com/dossier-de-presse-2016/organigramme/>, (14.03.2017).

müdürlüğünü ise Yves Bigot yürütmektedir.⁷¹⁷ Kanalın 2016 bütçesi 112,8 milyon euro olarak duyurulmuştur.⁷¹⁸

3.4.1.3. Senghor Üniversitesi

Frankofoni'nin dört direkt operatör kuruluşunun akademi tabanlı faaliyet gösteren kuruluşu olan Senghor Üniversitesi 1989 yılında Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kurulmuştur.⁷¹⁹ Üniversitenin ilk amacı Afrika'nın kalkınması için nitelikli insan kaynağı yetiştirmektir. Bu bağlamda Afrikalı yönetici ve eğitimcileri üst düzey eylem ve sorumluluklara hazırlama maksadı ile çeşitli eğitimler, egzersiz ve gelişim programları üniversite tarafından hazırlanmaktadır.⁷²⁰ Üniversite, diğer operatör kurumlar ve Frankofoni'nin ilgili kurumları ile birlikte çalışarak çeşitli toplantı ve seminerler düzenlemektedir.

Üniversite'nin kampüsü Mısır'ın İskenderiye şehrinde, Üniversite'nin dernek-vakıf merkezi ise Belçika'nın başkenti Brüksel'de bulunmaktadır. Üniversite Şartı'na göre üniversite; "Afrika'nın Gelişimine Hizmet Eden Uluslararası Fransız Dili Üniversitesi Leopold Sédar Senghor Üniversitesi(kısaca Senghor Üniversitesi)" şeklinde adlandırılan, kâr amacı gütmeyen uluslararası bir dernektir. Şartın üçüncü maddesinde derneğin-vakfın amacı olarak Mısır İskenderiye'de, Afrika'nın gelişimine hizmet eden Fransız dilinde uluslararası bir üniversite kurmak zikredilmiştir.⁷²¹ Bu amacı, uluslararası bir eğitim ve üst düzey araştırma (3. Döngü) yapısının kurulmasıyla yerine getirecektir ki bu:

- Afrika'nın gelişimine adanmış olacaktır;
- Hedefi Fransızca'yı ortak kullanan Afrika ülkelerinde sorumluluk makamlarında bulunacak kadroları eğitmektir.

⁷¹⁷ TV5, **L'edito D'Yves Bigot**, <http://presse.tv5monde.com/dossier-de-presse-2016/le-modele-tv5monde/#edito.>, (14.03.2017).

⁷¹⁸ TV5, **Données et Chiffres Clés**, <http://presse.tv5monde.com/dossier-de-presse-2016/tv5monde-donnees-et-chiffres-cles/>, (14.03.2017).

⁷¹⁹ OIF, **L'Université Senghor d'Alexandrie** <http://www.francophonie.org/L-Universite-Senghor-d-Alexandrie.html>, (15.03.2017).

⁷²⁰ Dereumaux, a.g.e., s.75.

⁷²¹ L'Université Senghor, **Statuts de L'Université Senghor**, http://www.usenghor-francophonie.org/Pages/133_259_310/statuts_senghor.html, (17.03.2017).

Dernek, kurucu üyeler ile mevcut veya temsil edilen üyelerin üçte iki çoğunluğuyla genel kurul kararınca seçilen ferdi üyelerden oluşmaktadır. Şart'ın yedinci maddesine göre Genel Kurul, derneğin amacının gerçekleştirilmesine olanak tanıyacak yetkilerin tamamına sahiptir. Derneğin üyelerinin tamamından oluşmaktadır. Aşağıdaki hususlar yetki alanında yer almaktadır:

- Üniversite yönetmeliğinin kabulü ve değiştirilmesi;
- Üniversitenin finansmanını sağlamak için uygun bir rejimin tesisi, özel finans makamlarının kurulması buna dâhil;
- Bütçe ve hesapların uygulanmasının onaylanması;
- Üniversite Genel Yönetmeliği uyarınca seçmiş olduğu idarecilerin seçimi ve görevden alınması;
- Sözleşmenin değiştirilmesi;
- Derneğin feshedilmesi.

Şart'ın sekizinci maddesine göre Genel Kurul, Yönetim Kurulu Başkanı başkanlığında, her üç yılda en az bir defa olmak üzere genel merkez veya davetiyede belirtilecek yerde hukuken toplanmaktadır. Onikinci maddeye göre; Dernek, üç kategoriyi temsil eden en az üç üyeden oluşan bir Kurul tarafından yönetilmektedir: Akademisyen ve nitelikli şahsiyetler, destek veren devlet ve hükümetler, yararlanan devlet ve hükümetler.

Onüçüncü maddeye göre Kurul; kendi bünyesinden bir başkan ve bir veya birden fazla başkan yardımcısı seçer. Ondördüncü maddeye göre Kurul, yılda en az iki kez yahut kendi başkanının özel çağrısı üzerine toplanmaktadır. Davetler yazılı (mektup, faks veya elektronik posta aracılığı ile) olarak, toplantıdan en az iki hafta önce gönderilmektedir. İdareci, bir başka idareci tarafından temsil edilebilir ancak birden fazla vekâletname taşıyamaz. Kurul, üyelerinin en az yarısının temsil etmesi veya edilmesi halinde geçerli sayılmaktadır. On beşinci maddeye göre Kurul, tüm yönetim ve idare yetkilerine sahiptir; Genel Kurul'un yetkileri saklı tutulmak kaydıyla; gündelik yönetimi, başkanına veya bir idareciye yahut bir memura devredebilmektedir. Ayrıca tayin ettiği ve özel yetkiler verdiği bir veya birden fazla kişiyi sorumluluğu altına alabilmektedir.

Üniversitenin başlıca ilgi alanı tüm Frankofoni mensubu Afrika ülkeleri, eski Çin Hindi ülkeleri (Vietnam, Laos, Kamboçya) ve kalkınma problemleri ile muhatap olan Frankofoni mensubu ülkelerdir. 2009 yılı Eylül ayı içerisinde Frankofoni'ye üyeliği bulunmayan Angola, Cezayir, Gambiya, Gana, Kenya ve Zimbabve gibi ülkeler ile Moldova, Haiti, Suriye ve Vietnam gibi Afrika kıtasında bulunmayan ülkeler de kurum bünyesine girmek için başvuruda bulunmuştur.⁷²²

Üniversite çalışmaya başlamasından 16 yıl sonra 2005 yılında uzun vadeli bir stratejik plan hazırlanmış ve on yıllık bir stratejik çerçeve kabul etmiştir. Bu stratejik planın ana amacı uluslararası normlara uygun bir şekilde planlanacak ve uygulamaya geçilecek kalkınma temelli lisansüstü bir üniversite oluşturmaktır. Bu bağlamda yedi ayrı bilim dalında (uluslararası sağlık, beslenme politikaları, çevre yönetimi, kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi yönetimi, kültür endüstrileri yönetimi, proje yönetimi ve yönetim ve kamu yönetimi) faaliyet öngörülmüştür.⁷²³ Ayrıca Senghor Üniversitesi kuzey-güney ve güney-güney etkileşimlerine katkı sağlamak amacıyla bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerde çeşitli üniversiteler ile işbirliği yapmaktadır. Bu bağlamda Mısır, Avrupa, Afrika ve Kanada'da birçok üniversite ile çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır.⁷²⁴ Üniversite'nin mevcut dönem hedefleri ise; üniversitenin eğitim ve araştırma faaliyet ve imkanlarını güçlendirmek; üniversitenin etki alanlarını genişletmek ve üniversitenin idari ve mali işleyişini iyileştirmektir.⁷²⁵

Üniversite'nin merkez kampüsü Mısır'ın İskenderiye şehrinde bulunmaktadır. Fildişi Sahili'nde, Senegal'de, Cibuti'de, Burkina-Faso'da ve Fas'ta da kampüsleri açılmıştır. Yakın gelecekte Gabon'da ve Benin'de de kampüs açmak için faaliyetler sürdürülmektedir. Üniversite'ye üyelerin katkısı 2014 verilerine göre üç milyon eurodur.⁷²⁶ Yönetim kurulu başkanlığını Hany Helal yapmaktadır. Üniversite'nin rektörlük görevini

⁷²² L'Université Senghor, **Editorial**, <http://www.usenghor-francophonie.org/adm/rectorat/editorial.html>, (19.03.2017).

⁷²³ L'Université Senghor, a.g.e.

⁷²⁴ L'Université Senghor, a.g.e.

⁷²⁵ L'Université Senghor, **Programmation Quadriennale 2014 – 2017**, http://www.usenghor-francophonie.org/Pages/137_259_354/programmation_2014_2017.html, (19.03.2017).

⁷²⁶ Assemblée Nationale, **Compte rendu**, Commission des Finances, de l'économie générale et du contrôle budgétaire, 2015, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cr-mec/14-15/c1415008.pdf>, (19.03.2017).

ise Prof. Dr. Thierry Verdel ifa etmektedir. Bugün Üniversite, tüm Frankofoni üyeleri tarafından tanınan ve denkliği kabul edilen bir akademi kurumu haline gelmiştir.⁷²⁷

3.4.1.4. Uluslararası Frankofon Belediye Başkanları Birliği

Uluslararası Frankofon Belediye Başkanları Birliği-Association Internationale des Maires Francophones (AIMF), Frankofoni'nin dört direkt operatör kuruluşundan birisidir. 1979 yılında Paris ve Quebec Belediyelerinin bir araya gelip kurumu inşa etmeleri ile vücut bulan Birlik kırk sekiz ülkeden yerel temsilciler vasıtası ile oluşmuş bir ağ hüviyetindedir.⁷²⁸ 51 ülkeden 293 belediyenin üye olduğu birlik 130 milyon kişilik bir alanı kapsamaktadır.⁷²⁹ Kısaltması AIMF olan Uluslararası Frankofon Belediye Başkanları Birliği'nin tam adı Sözleşmesi'nde-Şartı'nda "Uluslararası Kısmen veya Tamamen Frankofon Başkent ve Metropol Belediye Başkanları ve Yetkilileri Derneği" olarak geçmektedir. Birliğin-derneğin Şartı 1 Mayıs 1979'da Quebec'te kabul edilmiş; Nisan 1982, Eylül 1983, Temmuz 1988, Temmuz 1996, Kasım 2004, Eylül 2006, Ekim 2007, Ekim 2009, Ekim 2010, Kasım 2014'te ise üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Birlik-Dernek şartının ikinci maddesi içerisinde Derneğin amaçları izhar edilmiştir. Buna göre Derneğin amacı, teşekkül ettiği başkent ve metropol belediye başkanları ve kent yetkilileri arasında, Fransız dilinin ortak kullanımını sayesinde, belediye faaliyet alanlarının tamamında sıkı bir işbirliği tesis etmektir. Aynı zamanda amacı, belediyeler ile şehir dernekleri arası dayanışmayı, aralarında bilgi ve her tür tecrübe teatisini artırarak somut hâle getirmektir. Eylemini bilhassa şu başlıklarda-alanlarda uygulamaktadır: Hukuk devletinin güçlendirilmesi, eğitim, belediye kadrolarının eğitimi, insani acil durum, sağlık, kültür, yönetim, ekonomi, teknik, gençlik, spor ve eğlence. Diğer dernek ve üyelik katılımı bulunmayan diğer şehirlerle anlaşmalar imzalamaktadır. Yürürlükteki yasal ve düzenleyici hükümler çerçevesinde, ortaklaşa belirlenen projeler hakkında devletler ile işbirliği kurumları arasında kalkınma programları tesis etmektedir. Dernek, uluslararası

⁷²⁷ OIF, **L'Université Senghor d'Alexandrie**, <http://www.francophonie.org/L-Universite-Senghor-d-Alexandrie.html>, (15.03.2017).

⁷²⁸ OIF, **AIMF**, <http://www.francophonie.org/L-Association-internationale-des.html>, (19.03.2017).

⁷²⁹ AIMF, **Kaléidoscope**, <https://www.aimf.asso.fr/-Kaleidoscope-.html>, (19.03.2017).

konferanslar organize etmek ve onlara katılmakla yetkilidir. İdeolojik, siyasi, dini veya ırkçı amaçlar gütmeyi kendisine yasaklamıştır.⁷³⁰

Derneğin genel merkezi, Dernek'te temsil edilen kısmen veya tamamen frankofon diğer herhangi başkent veya metropolde, üyelerinin dörtte üç çoğunluğuyla alınan genel kurul kararıyla değiştirilebilmektedir. Derneğin mevcut genel merkezi Paris'tedir. Şartın dördüncü maddesine göre Dernek, Fransızcanın gerek resmî dil, gerek iletişim dili, gerekse yaygın dil olarak kullanıldığı başkent ve metropol belediye başkanları veya kent yetkilileri, ortak üyeler, şehir dernekleri başkanları ve onursal üyelerden oluşmaktadır.⁷³¹ Aynı devletten belediye başkanı veya kent yetkilisi sayısı on ile sınırlıdır. Ortak üyeler, Büronun teklifi üzerine ve Genel Kurul kararının ardından dernek faaliyetlerine danışman niteliğinde katılan belediye başkanlarıdır. Ortak üyeler, arzu etmeleri halinde, AIMF'ye arzu ettikleri türde katkıda bulunabilmektedir.

Derneğin organları genel kurul, büro ve daimi sekreterliktir. Şartın altıncı maddesine göre; Genel Kurul, Dernek üyelerinden veya onların delegelerinden oluşmaktadır. Büro'nun daveti üzerine her yıl olağan oturumla toplanmaktadır. Gerek Büro'nun kararı gerekse üyelerin üçte ikisinin talebi üzerine olağanüstü oturumla toplanabilmektedir. Genel Kurul ayrıca inisiyatifıyla başka herhangi bir başkent veya metropolde toplanma imkanına sahiptir. Frankofoni yahut onun temsilcisi, Genel Kurul'a gözlemci sıfatıyla davet edilmektedir.⁷³² Genel Kurul, Derneğin yönelimlerinin yanı sıra eyleminin önemli ilkelerini tanımlamaktadır. Ahlaki rapor, idari ve mali raporun yanı sıra taslak bütçe hakkında karar vermektedir. Dernek ile diğer uluslararası organlar arası varılan herhangi bir anlaşmayı onaylamaktadır. Büronun sunması üzerine, yeni üyelerin kabulüne ve onursal üye statüsü verilmesine karar vermektedir.⁷³³

Derneğin Bürosu, Genel Kurul tarafından iki yıl süreliğine seçilmektedir. 10 ila 30 üyeden oluşmaktadır: 28'i Genel Kurul tarafından seçilmektedir. Buna Frankofoni Genel

⁷³⁰ AIMF, **Statuts et règlement intérieur de l'AIMF**, Madde 2, 2014, https://www.aimf.asso.fr/IMG/pdf/statuts__reglement_interieur.pdf, (20.03.2017).

⁷³¹ AIMF, a.g.e., Madde 4.

⁷³² AIMF, a.g.e., Madde 6.

⁷³³ AIMF, a.g.e., Madde 7-8-9.

Sekreteri veya onun temsilcisi ve Daimi Sekreter eklenmektedir; hukuken üyelerdir. Bünyesinden başkan, başkan yardımcıları, genel sekreter ve sayman seçilmektedir.

Daimi sekreterlik makamı Şart içerisinde ondört, onbeş ve onaltıncı maddelerde izhar edilmiştir. Buna göre; Daimi Sekreterlik, başkan ve Dernek Bürosu'na, karşılıklı görevlerinde yardımcı olan idari bir organdır. Büro'nun onayının ardından başkan, daimi sekreteri, bir veya birden fazla daimi sekreter yardımcısını ve muhtemel teknik danışmanları ve misyon sorumlularını atamaktadır. Daimi sekreterlik, başkanın yetkisi altında, Derneğin Bürosu ve Genel Kurul'un toplantılarını organize etmektedir. Büro tarafından kabul edilmek üzere, idari ve mali taslak raporu ve taslak bütçenin yanı sıra başkanın, Derneğin uygun idaresi için gerekli nitelediği tüm belgeleri hazırlamaktadır. Daimi Sekreterlik Paris'te kurulmuştur. Büro olağan toplantılarını Paris şehrinde yapmaktadır, ancak aynı zamanda, başkanın inisiyatifi veya üye çoğunluğuyla Dernek'te temsil edilen herhangi bir başkent veya metropolde de toplanabilir.⁷³⁴

Birliğin-Derneğin kaynakları Şart içerisinde onyedinci ve onsekizinci maddelerde açıklanmıştır.⁷³⁵ Buna göre; Derneğin kaynakları şunlardır:

- Üyeleri tarafından ödenen aidat geliri,
- Kendisine tahsis edilebilecek sübvansiyonlar ve ortaklıklar,
- Faaliyetlerinden elde edilen kaynaklar,
- Mallarından elde ettiği gelir,

Birlik bu vasıtalar ile yerel toplulukların sesini Frankofoni kurumları nezdinde duyurabilmektedir. Bu bağlamda Birlik, devlet ve sivil toplumun katkıları ile Frankofoni sathında yerel yetkililerin etkin olduğu bir katılımcı demokrasi öngörmekte ve bu ülkü için çalışmalarını yürütmektedir. Bu ülkeye ulaşmak için Birlik, yerel yöneticilere çeşitli düzeylerde eğitim, toplantı ve seminerler düzenlemektedir. Bu şekilde yerel yönetimlerde bir değişim iklimi oluşturulması arzu edilmektedir. Ayrıca yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesi, araştırma-geliştirme hususunda bilgi transferi ile uluslararası alanda Frankofoni tecrübesinin tanınması yönünde çalışmalar da Birlik bünyesinde

⁷³⁴ AIMF, a.g.e., Madde 14-15-16.

⁷³⁵ AIMF, a.g.e., Madde 17-18.

yürütülmektedir.⁷³⁶ Bu alanda Birlik, yerel yönetimler tarafından yönlendirilen özel projelerin de finansmanını üstlenmektedir. Birlik, kuruluş yılı olan 1979 yılından günümüze kadar su ve temizlik, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik gelişim, sağlık, eğitim, tarihi mirasın korunması, belediye hizmetleri için modernizasyon ve eğitim alanlarında 700'ün üzerinde projeye destek vermiştir.⁷³⁷ Birliğin başkanlığını ise Paris Belediye Başkanı Anne Hidalgo yürütmektedir. Genel Sekreterlik görevini ise Pierre Baillet ifa etmektedir. Birliğin 2017 yılı bütçesi 6 milyon 263 bin 945 euro'dur.⁷³⁸

3.4.2. Türk Konseyi'nin Operatör ve Yardımcı Kuruluşları

Türk Konseyi'nin Konsey Şartı ve sonrasındaki uygulamalar ışığında beş adet operatör-yardımcı kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; TÜRKSOY, Uluslararası Türk Akademisi, TÜRKPA, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk İş Konseyi'dir. Tezin bu bölümünde bahsi geçen beş kuruluş ve faaliyetleri incelenecektir.

3.4.2.1. TÜRKSOY - Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı

Kamu diplomasisi özellikle iki binli yıllarla beraber uluslararası ilişkilerin önemli kavramları arasına girmiştir. Ve bugün önemli bir dış politika aracı konumundadır. Soğuk Savaş sonrası yıllar Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin içinde bulunduğu bölgede de ciddi değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur.⁷³⁹ Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler ile kamu diplomasisi yeni bir konsept halini almıştır. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri iki binli yıllarla beraber dış politikalarında tarihi ve kültürel mirasını da vurgulayarak çok boyutlu bir dış politika izleme çabası içerisinde. Bu bağlamda kamu diplomasisi de etkin dış politikanın bir aracıdır. Bu noktadan hareketle tezin bu bölümünde Türk Konseyi'nin bölgeye yönelik önemli kamu diplomasisi çalışmaları bulunan operatör kuruluşu Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı-TÜRKSOY'un faaliyetleri incelenecektir.

⁷³⁶ OIF, **AIMF**, <http://www.francophonie.org/L-Association-internationale-des.html>, (21.03.2017).

⁷³⁷ OIF, a.g.e.

⁷³⁸ AIMF, **Financement**, <https://www.aimf.asso.fr/Financement.html>, (21.03.2017).

⁷³⁹ Mohammad Arafat, **Türkiye ve Komşuları**, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2013, s.III.

Türk Dünyasının UNESCO'su olarak bilinen TÜRKSOY, 1993 yılında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti kültür bakanları tarafından imzalanan andlaşmayla kurulmuştur. Daha sonra KKTC, Rusya Federasyonuna bağlı özerk cumhuriyetlerden Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tuva ve Hakas Cumhuriyeti ile birlikte Moldova'ya bağlı Gagavuz Yeri Özerk Cumhuriyeti, TÜRKSOY'a gözlemci üye olarak katılmıştır. TÜRKSOY'un 6 kurucu üye ve 8 gözlemci üye olmak üzere toplam 14 üyesi bulunmaktadır.

Kuruluş aşamasında TÜRKSOY ismi Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi olarak belirlenmiştir. Ancak sonrasında ortak kararla bu isim Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. TÜRKSOY; İpek Yolu güzergâhında kültürlerin tanışması, hoşgörü ve barış kültürünün yerleşmesi için çalışan bir bölgesel işbirliği örgütüdür.⁷⁴⁰ TÜRKSOY'un faaliyetlerinin genel çerçevesini, Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları Daimi Konseyi belirlemektedir. Daimi Konsey toplantılarında alınan kararlar TÜRKSOY Genel Sekreterliği tarafından uygulanmaktadır. TÜRKSOY; ressamlar buluşmaları, opera günleri, edebiyat kongreleri gibi geleneksel faaliyetler düzenlemektedir. Böylece Türk dünyasından bilim adamı ve sanatçıların tecrübe alışverişlerine imkan sağlamaktadır.

Türk Dünyasının ortak bayramı Yenigün-Nevruz, TÜRKSOY'un 2010 yılında UNESCO Genel Merkezi'nde, 2011 yılında BM Genel Kurulu'nda gerçekleştirdiği tarihi kutlamalar sonrasında dünyaya tanıtılmıştır. TÜRKSOY her yıl farklı ülkelerden yüzlerce sanatçının katılımıyla, tiyatrodan sinemaya, müzikten plastik sanatlara çeşitli festivaller düzenlemektedir. TÜRKSOY, yayınlarıyla da Türk halklarının zengin kültürel mirasını geniş kitlelere ulaştırmaktadır. TÜRKSOY Dergisi üç dilde (Türkçe-Rusça-İngilizce) yayınlanmaktadır. Ayrıca TÜRKSOY Yayınlarından çıkan, Türk lehçe ve dillerinde pek çok eser ondört ülkede okuyucularla buluşmaktadır.

TÜRKSOY; düzenlediği anma toplantıları ve ilan ettiği anma yılları ile Türk Kültürüne hizmet eden parlak şahsiyetleri gençlere tanıtmaktadır. TÜRKSOY'un kültür hayatına kattığı yeniliklerden biri de, Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulamasıdır.

⁷⁴⁰ Fırat Purtaş, "İpek Yolu'nun Güvenliği'nde Kültürel Diplomasi'nin Rolü ve TÜRKSOY", **İpek Yolunda Türk Kültür Mirası**, Türk Yurdu Yayınları: Ankara, 2014, s.373.

Uygulama kapsamında 2012 yılında Astana, 2013 yılında Eskişehir, 2014 yılında Kazan ve 2015 yılında Türkmenistan'ın Merv şehri Türk Dünyası Kültür başkenti olarak seçilmiştir. 2016 Türk Dünyası Kültür Başkenti Şeki'de gerçekleştirilen toplantıya katılan tüm temsilcilerin oy birliği ile aldığı karar sonrasında 2017 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti Kazakistan'ın kadim Türkistan şehri olmuştur. Eski adı "Yesi" olan, Türkistan şehri, görüşleri ve etkileri hâla Türk Dünyasını etkileyen Hoca Ahmed Yesevi'nin doğduğu ve ölene dek yaşadığı yerdir. Türk Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı, TÜRKSOY'un işbirliği içerisinde olduğu diğer uluslararası örgütlerdir. TÜRKSOY ayrıca aynı ilke ve amaçları paylaştığı, UNESCO, ISESCO ve Bağımsız Devletler Topluluğu İnsani İşbirliği Vakfı gibi uluslararası örgütlerle de işbirliği yapmaktadır.

TÜRKSOY Genel Sekreterliği görevini 29 Mayıs 2008 tarihinden itibaren Kazakistan Eski Kültür Bakanı Düsen Kaseinov yürütmektedir. Genel Sekreter Yardımcılığı görevinde ise Türkiye'nin saygın bilim insanlarından birisi olan Prof. Dr. Fırat Purtaş bulunmaktadır. TÜRKSOY'da üye ülkelerin kültür bakanlıkları tarafından atanan temsilciler de görev yapmaktadır. TÜRKSOY Genel Sekreterliği, Türkiye'nin başkenti Ankara'dadır. Bugün TÜRKSOY, Türk Dili Konuşan Ülke ve Topluluklara ilişkin en geniş kapsamlı kuruluşlardan birisidir. Üye ve gözlemci üye ülkelerin Kültür-Turizm Bakanlıklarının katkılarıyla faaliyetlerini sürdüren TÜRKSOY, çok taraflı işbirliği ve karşılıklı kamu diplomasisi bağlamında örnek bir kuruluştur.⁷⁴¹

3.4.2.2. Uluslararası Türk Akademisi

Türk Dili Konuşan Devlet Başkanlarının Dokuzuncu Zirvesi'nde (Azerbaycan-3 Ekim 2009) Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türk Dünyası ile ilgili araştırmalar yürütecek uluslararası bir bilimsel merkez kurmayı önermiştir. 23 Ağustos 2012'de Bişkek'te düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Zirvesi'nde alınan kararlar, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye devletlerinin inisiyatifiyle Türk Akademisi kurulmuştur. Akademi 27 Ağustos 2014'te uluslararası örgüt statüsü kazanmıştır. Türk Akademisi'nin merkezi Kazakistan'ın başkenti Astana'dadır.

⁷⁴¹ Cemil Doğaç İpek, "L'UNESCO du monde turcophone: TURKSOY", **TRT Français**, <http://www.trt.net.tr/francais/programmes/2017/03/02/l-unesco-du-monde-turcophone-turksoy-682691>, (15.03.2017).

Türk Akademisi Şartı'nın ikinci maddesine⁷⁴² göre Akademi'nin amaçları ve görevleri şu şekildedir:

- Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürünün tarihsel gelişimine ilişkin çalışmaların korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına odaklanarak, Türk çalışmaları alanındaki araştırmaları koordine etmek ve geliştirmek;
- Türk çalışmalarının geliştirilmesi ve bu çalışmalara ilişkin bilimsel araştırmalarda uluslararası işbirliğini arttırmak;
- Ortak Türk Tarihi ve Etnografyası üzerinde kapsamlı araştırmalar yapmak;
- Türk Halklarının kültürel ve manevi mirası hakkında araştırmalar yapmak, bu halkların dünyanın gelişimine olan katkılarını ortaya koymak ve kamuoylarını bilgilendirmek;
- Bilimsel topluluklar, kültür ve eğitim çevreleri, üyelerin ve diğer Türk Dili Konuşan Ülkelerin ilgili devlet kurumları tarafından gerçekleştirilen girişimleri kolaylaştırmak ve teşvik etmek;
- Ortak tarihi metinler ve sözlü kaynaklar da dahil olmak üzere, Türk Dillerinin tam potansiyelinden istifadeyle, tüm Türk Halkları için ortak bir edebi dil yaratma yolunda çaba harcamak;
- Tüm Türk Dilleri için geçerli olacak konsolide bir alfabe oluşturmak;
- Tarafların eğitim kurumlarında kullanılmak üzere ortak ders kitapları/ öğretim materyallerinin hazırlanması amacıyla çalışmalar yürütmek;
- Türk Akademisi tarafından istihdam edilen araştırmacılar için doktora programları düzenleyerek Türk çalışmaları alanında uzmanlar yetiştirmek.

Türk Akademisi Şartı'nın dördüncü maddesine⁷⁴³ göre Akademi, her bir üye devletten birer temsilcinin ve Türk Akademisi Başkan ve Başkan Yardımcılarının oluşturduğu bir bilim konseyi tarafından idare edilen uluslararası bir örgüt hüviyetindedir. Bilim Konseyi Başkanlığı, üye devletlerin İngilizce resmi adlarının İngilizce alfabetik sıralamasına göre ve yıllık rotasyon esası çerçevesinde bilim kurulu üyeleri tarafından üstlenilmektedir. Bilim Konseyi kararlarını çoğunluk esasına göre almaktadır. Akademi

⁷⁴² TDİK, Türk Akademisi'nin Kuruluşuna Dair Andlaşma, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul, 2014, s.71-72.

⁷⁴³ TDİK, a.g.e., s.72-73.

yönetim organlarının fonksiyonları Bilim Konseyi'nin tavsiyeleri çerçevesinde Türk Konseyi Devlet Başkanları Konseyi tarafından atanan bir başkan tarafından icra edilmektedir. Başkan yardımcıları, başkanın milliyeti dışında kalan diğer üyelerce atanmaktadır. Başkan, üyelerin vatandaşları arasından yenilenebilir dört yıllık bir dönem için atanmaktadır. İlk başkan Kazakistan tarafından atanmıştır. Takip eden başkanlar ise üye devletlerin İngilizce resmi isimlerinin İngilizce alfabetik sıralamasına göre sırasıyla Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından atanacaktır. Başkan yardımcıları, Bilim Konseyi tarafından yenilenebilir dört yıllık bir dönem için üye devletlerin vatandaşları arasından atanmaktadır. Akademi başkanı, Akademi'nin faaliyetleri hakkında ilerleme raporu hazırlamakta ve Türk Konseyi vasıtasıyla Devlet Başkanları Konseyi'ne sunmaktadır. Türk Akademisi'nin çalışma dilleri, üye devletlerin resmi dilleri ile İngilizcedir.

Akademi'nin çalışmalarını en fazla destekleyen kurumların başında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gelmektedir. Bu destekle Akademi, Moğolistan'ın Ötüken bölgesinde önemli bir buluş yapmıştır. 60 civarında Türk boyunun 693 tarihinde bir araya gelmesiyle, yazılarını-damgalarını taşa kazıyarak bıraktıkları önemli bir eseri ortaya çıkarmıştır. Türk Akademisi; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'den Türk Tarihi alanında uzman bilim adamlarının katılımıyla Türk Konseyi'ne üye ülkelerin ortaokul öğrencileri için Ortak Türk Tarihi ders kitabını hazırlamıştır. Ortak akademik çalışmalar ve ortak ders kitapları Türk Dünyasının kültürel birliği, uyumu ve entelektüel işbirliğinin derinleşmesine yardım edebilecektir. Ayrıca ortak değerler, ortak tarih ve ortak edebiyat anlatımı Türk Dili konuşan devlet ve toplulukların bütünleşmesi için fikri bir altyapı oluşturabilecektir. Türk Akademisi üç büyük bilimsel-sürelî yayını da çıkarmaktadır. İlk sayısı 2014'de çıkan Global-Türk Dergisi, ilk sayısı 2013'te çıkan Altay ve Türkiyat Dergisi, Kasım 2015 tarihinden beri haftalık yayınlanan Turkic Weekly Dergisi bu alanda önemli bir boşluğu da doldurmaktadır. Uluslararası Türk Akademisi içerisinde; Tarih ve Etnoloji, Sanat ve Kültür, Sosyo-Ekonomik Araştırmalar, Uluslararası Araştırmalar, Edebiyat ve Terminoloji adlı beş akademik bölüm de bulunmaktadır.

Türk Akademisi'nin, Türk Dili konuşan ülkelerin üniversiteleri arasında öğretim üyeleri ve öğrenci hareketliliği, uyum, denklik, akreditasyon gibi konularda da inisiyatif alması düşünülebilir. Bu bağlamda Türkiye'den Yüksek Öğretim Kurumu-YÖK'ün

öncülüğünde Türk Dünyası Üniversiteler Ajansı şeklinde bir birimin kurulması ve Türk Akademisi içerisinde uygun bir şekilde yapılandırılması bir alternatif olarak düşünülebilir.

Merkezi Kazakistan'ın Başkenti Astana'da bulunan Türk Akademisi'nin dönem başkanı Prof. Dr. Darkhan Kydyrali'dir. Darkhan Kydyrali Türk Dünyası'nın saygın ve tanınmış bilim adamlarından birisidir. Kydyrali; yüksek lisans eğitimini 1998 yılında Ege Üniversitesi'nde "Mustafa Çokay'ın Hayatı, Hizmetleri ve Dünya Görüşü" tezi ile tamamlamıştır. 2001 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Türkiye ile Bağlantıları" tezi ile doktora derecesi almıştır. Türk Dünyasını çok iyi tanıyan bir bilim adamı olarak Darkhan Kydyrali'nin bu görevi yürütmesi önemli görülebilir.

Tez için gerçekleştirilen saha çalışmaları sırasında Astana'da Türk Akademisi de ziyaret edilmiş çalışmaları yerinde incelenmiştir. Hem Akademi'nin Başkanı Prof. Dr. Darkhan Kydyrali hem de Akademi'den kıdemli uzmanlar; Kanat Dogalov, Daniyar Kosnazarov, Zhanat Momyunkulov ve Askhat Kessikbayev kurumun çalışmalarını detaylı bir biçimde aktarmıştır. Akademi, kurulduğu tarihten itibaren ilişkilerini ve faaliyetlerini büyötmektedir. Hedefleri doğrultusunda önemli aşamalar kaydetmektedir. Görüldüğü kadarıyla kurumun mevcut altyapısı ve binası Akademi'nin çalışmalarına ve hedeflerine küçük gelmektedir. Türk Dünyası için yapılan çalışmalara her türlü desteği veren Kazakistan önümüzdeki süreçte Türk Akademisi'ne daha uygun ve geniş bir merkez tahsis etmeyi bir alternatif olarak gündemine alabilir.

Akademi'nin çalışma şartları ile ilgili olarak Türk Konseyi'ne üye dört ülkenin ilgili kurumları arasında bazı uyum sorunları bulunmaktadır. Kurumsal meselelerin çözülmesi, işlemlerin hızlandırılması bu noktada beklenmektedir. Türk Akademisi bugün UNESCO ve BM merkezlerinde uluslararası etkinlik düzenleyebilen saygın bir kurumdur. Gerekli destek verilirse Türk Akademisi çok değerli akademik çalışmalar üretme potansiyeline sahiptir. Ayrıca Özbekistan ve Türkmenistan'ın da Türk Akademisi'ne destek vermesi ve çalışmalarına katılması hem kendileri hem de Türk Konseyi açısından faydalı olabilir.⁷⁴⁴

⁷⁴⁴ Cemil Doğaç İpek, "Les activités de l'Académie internationale turque", TRT Français, <http://www.trt.net.tr/francais/programmes/2017/03/23/les-activites-de-l-academie-internationale-turque-696755>, (27.03.2017).

3.4.2.3. TÜRKPA – Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi

17 Kasım 2006'da Türkiye'nin Antalya şehrinde gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Sekizinci Zirve Toplantısı'nda Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev yaptığı konuşmada, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi kurulmasına dair inisiyatifi duyurmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi-TÜRKPA, 21 Kasım 2008 tarihinde İstanbul'da dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün evsahipliğinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti Parlamento Başkanlarının imzalamış olduğu andlaşma (İstanbul Andlaşması) ile kurulmuştur.⁷⁴⁵

29 Eylül 2009 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti başkenti Bakü'de, TÜRKPA Birinci Genel Kurul Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda İçtüzüğü, Sekretaryası ve Bakü Beyannamesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda TÜRKPA Sekretaryası'nın sürekli Bakü şehrinde mukim olması karara bağlanmıştır. Bakü Beyannamesine⁷⁴⁶ göre;

- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi çerçevesinde işbirliği üye devletler arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve diğer ilişkileri yoğunlaştırmanın, üye ülke halklarını birbirine daha da yakınlaştırmanın önemli bir aracıdır.
- Türk Dili Konuşan Parlamenter Asamblesi'nin faaliyeti tarih, dil ve kültüre dayalı ortaklığı üye halkların lehine kullanmak niyetine dayanmaktadır.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Asamblesi üye ülkeler arasında karşılıklı olarak yararlı ve eşit işbirliğine ivme verecektir.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi parlamentolararası işbirliğinin kalite yönünden yeni aşaması olan parlamento diplomasisi araçlarının yardımı ile devletlerarasında siyasi diyalogun daha da geliştirilmesine katkıda bulunmaya çalışacak, bölgesel ve küresel güvenliği korumak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunması ve uygulanması için elverişli siyasi meydan açacaktır.

⁷⁴⁵ TÜRKPA, TÜRKPA İnternet Sitesi, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1113&lang=tr>, (25.03.2017).

⁷⁴⁶ TÜRKPA, **Bakü Beyannamesi**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekretaryası, 2012, s.69.

İstanbul Andlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkelerin Parlamentoları aralarındaki tarih, kürlür ve dil birliğine dayanarak, ulusal mevzuatların yakınlaştırılması ve diğer parlamentolararası faaliyetler konularında en sıkı işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla TÜRKPA tesis edilmiştir. İstanbul Andlaşması'nın ikinci maddesine⁷⁴⁷ göre Asamble;

- Parlamentolararası işbirliğini geliştirir;
- Türk Dili Konuşan Ülkelerin kültürel mirasının ve tarih, sanat, edebiyat ve diğer alanlardaki ortak değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusu da dahil olmak üzere, ulusal mevzuatların yakınlaştırılması konusunda tavsiye kararları alır;
- Siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve insani konuları müzakere eder;
- Taraflar arasında hukuki ve diğer konularda bilgi alışverişinde bulunur;
- Gerektiği takdirde milletvekilleri ile parlamento görevlilerinden oluşan çalışma grupları kurar;
- Tarafların milletvekilleri ve parlamento görevlilerinin karşılıklı ziyaretlerinin gerçekleştirilmesinde işbirliği sağlar;
- Asamble'nin çalışma kurallarını ve faaliyetlerini belirleyen diğer düzenleyici belgeleri, kendi logosu ve simgelerini kabul eder.

Andlaşma'nın üçüncü maddesine⁷⁴⁸ göre Asamble, Genel Kurul toplantılarında müzakere ettiği konular hakkında oybirliği esasına göre karar almaktadır. Buna göre Asamble kararlarını; çağrı, bildiri ve tavsiye biçimlerinde alabilmektedir. Andlaşma'nın dördüncü maddesi⁷⁴⁹ uyarınca Asamble, üye devletlerin delegasyonlarından oluşmaktadır. Parlamento delegasyonları dokuzar milletvekilinden müteşekkildir. Parlamento delegasyonlarına tarafların yöneticileri (meclis başkanı yahut görevlendireceği başkanvekili) başkanlık etmektedir. Her bir üye Asamble'de eşit haklara ve bir oy hakkına sahiptir. Andlaşma'nın yedinci maddesine⁷⁵⁰ göre; Asamble olağan genel kurul toplantıları ve Asamble Konseyi toplantıları yılda bir defadan az olmamak üzere, alfabetik sırayla İstanbul Andlaşması'na taraf ülkelerde yapılmaktadır. Evsahibi ülke Asamble toplantılarına başkanlık yapmaktadır. Olağanüstü Asamble ve Konsey toplantıları çağrısı,

⁷⁴⁷ TÜRKPA, **İstanbul Andlaşması**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekreteryası, 2012, s.66.

⁷⁴⁸ TÜRKPA, a.g.e., s.66.

⁷⁴⁹ TÜRKPA, a.g.e., s.67.

⁷⁵⁰ TÜRKPA, a.g.e., s.67.

üyelerden birinin teklifi ve diğerlerinin onayı üzerine başkanlığı yürüten ülke parlamentosu tarafından yapılmaktadır. Evsahibi ülke Asamble ve Konsey toplantılarının organizasyonu ile ilgili tüm masrafları üstlenmekle yükümlüdür. Her parlamento delegasyonu, Asamble çalışma toplantılarına katılım ile ilgili masrafları üstlenmektedir. Asamble'nin çalışma dilleri Andlaşma uyarınca tarafların devlet dilleri ve İngilizce'dir.

Andlaşma'nın onuncu maddesine⁷⁵¹ göre diğer Türk Dili Konuşan Ülke Parlamentoları tarafların tümüne yazılı bildirim yapılması yoluyla İstanbul Andlaşması'na katılabilmektedir. TÜRKPA'nın içtüzüğü üçüncü maddesine göre, Asamble; aşağıdaki komisyonları oluşturmaktadır:

- Ekonomi, ticaret ve finans konularında daimi komisyon;
- Hukuk işleri üzerine daimi komisyon
- Uluslararası ilişkiler üzerine daimi komisyon
- Sosyal, kültürel ve insani konular üzerine daimi komisyon.

Komisyonlar içtüzük üçüncü madde⁷⁵² uyarınca faaliyetlerini aşağıdaki esaslarla hayata geçirmektedir:

- Yetkilerine ilişkin konulara bakar,
- Asamble Konseyi ve Başkanı tarafından kabul edilen kararların yürütülmesini sağlar, belgeleri değerlendirir ve komisyonlara sunulan önerileri inceler;
- Komisyon, rapor, tavsiye ve karar taslaklarını kabul eder ve Asamble'nin Konsey toplantısına sunmak için oylama yoluyla raportörler belirler.

Karar alma, konsensus-oydaşma hususu içtüzüğün ondokuz ve yirminci maddelerinde izhar edilmiştir.⁷⁵³ Buna göre;

- Asamble kararlarını bildiri, çağrı ve tavsiye olarak alır. Kurumsal konularda Asamble yürütmeye dair kararlar verebilir.

⁷⁵¹ TÜRKPA, a.g.e., s.67.

⁷⁵² TÜRKPA, **İçtüzük**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekreteryası, 2012, s.71.

⁷⁵³ TÜRKPA, a.g.e., s.76.

- Asamble kararları sadece genel kurul toplantılarında alınır.
- Asamble tarafından alınan kararlar, incelenmesi için Andlaşma taraflarına, uluslararası parlamenter ve diğer kuruluşlara gönderilir.
- Müzakere edilen konudaki Asamble kararları konsensus-oydaşma temeline göre alınır.
- Konsensus-oydaşma ile toplantıda hazır bulunan ve sözkonusu sorun üzerine müzakerelere katılan Andlaşma tarafı delegasyonların, hiçbir resmi itirazda bulunmamaları anlaşılmaktadır.

TÜRKPA Sekretarya Yönetmeliği'nin yedinci maddesi⁷⁵⁴ sekretarya konusunu izhar etmiştir. Buna göre Sekretarya bütçesi, TÜRKPA üyesi ülkelerin katkı paylarından ve Azerbaycan yasalarına aykırı düşmeyen kira sözleşmeleri yoluyla mülk ve mallardan elde edilen gelirler ile diğer faaliyetlerden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. TÜRKPA üyeleri parlamento katkı payları yıllık gayri safi yurtiçi hasıla esasına göre şu paylara göre belirlenmektedir: Azerbaycan: 2/15; Kazakistan: 4/15; Kırgızistan: 1/15; Türkiye: 8/15. TÜRKPA'nın Dönem Başkanlığı görevini Kazakistan Meclis Başkanı Nurlan Nigmatulin ifa etmektedir. TÜRKPA'nın Genel Sekreterliği görevini ise Kazakistan vatandaşı olan Jandos Asanov yürütmektedir.

3.4.2.4. Türk Kültür ve Mirası Vakfı

Türk Kültür ve Mirası Vakfı, Türk Konseyi'nin yardımcı-operatör kuruluşlarından birisi olarak kurulmuştur ve Şartı 23 Ağustos 2012 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gerçekleştirilen Türk Konseyi İkinci Zirvesi'nde imzalanmıştır. Bu şekilde Vakıf, üye devletlerin ülkelerinde amaç ve görevlerini yerine getirmek üzere gerekli olan hukuki ehliyete sahip olmaktadır. Vakfın Başkanı Azerbaycan vatandaşı Büyükelçi Günay Efendiyeva'dır.

⁷⁵⁴ TÜRKPA, **Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Sekretarya Yönetmeliği**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekretaryası, 2012, s.82.

Vakfın amaçları ve görevleri Türk Kültür ve Mirası Şartı ikinci ve üçüncü maddesinde izhar edilmiştir.⁷⁵⁵ Buna göre Vakıf; desteklediği ve finanse ettiği faaliyetler, proje ve programlar aracılığıyla, Türk kültür ve mirasını korumakta, araştırmakta ve desteklemektedir. Vakıf bu amaçları gerçekleştirmek üzere;

- Türk kültür ve mirasını muhafaza etmek, korumak, restore etmek ve geliştirmek için maddi destek sağlar;
- Türk kültür ve mirasının korunması, restore edilmesi ve geliştirilmesine ilişkin bilimsel ve teknik meselelerin çözümüne yardımcı olur;
- Türk kültür ve mirasının korunması, restore edilmesi ve geliştirilmesi alanında uzmanlar yetiştirilmesine destek olur;
- Seminerler, çalıştayları konferanslar, kongreler, alan çalışmaları ve sergiler düzenlenmesine yardımcı olur;
- Elektronik veya basılı bilimsel dergi ve yayınların hazırlanmasına yardım eder;
- Yarışma, festival, turnuva ve benzeri etkinlikleri destekler;
- Türk Dili konuşan halkların yaşadıkları bölgelerdeki geleneksel sanat ve zanaatlerin yaşatılması, desteklenmesi ve geliştirilmesine yardımcı olur;
- Fikri mülkiyet haklarını korumaları için sanatçı, zanaatkar ve diğer yaratıcı sanat çalışanlarına yardım sağlar.

Vakfın yapısı Vakıf Şartı'nın dördüncü maddesi içerisinde açıklanmıştır.⁷⁵⁶ Buna göre Vakıf; Vakıf Konseyi, Başkan ve Sekreteryaya'dan müteşekkildir. Vakıf Konseyi; üyelerin birer temsilcilerinden oluşan denetleyici organ hüviyetindedir. Vakıf Konseyi; Vakfın faaliyetlerini, Şart'ın amaçları ve kabul edilen kararların uygulanması çerçevesinde denetlemektedir. Başkan, Vakfın yöneticisidir. Başkana görevlerini ifa etmede Sekreteryaya yardımcı olmaktadır. Vakıf Başkanı, Vakıf Konseyi'nin önerisi üzerine, Türk Konseyi Devlet Başkanları Konseyi tarafından, üyelerin İngilizce resmi ülke adlarının alfabetik sıralamasına göre rotasyon temelinde, üye devletlerin vatandaşları arasından, dört yıl süreyle yenilenebilir surette atanmaktadır. Sekreteryaya da üye ülkelerin vatandaşlarından müteşekkildir ve vakıf başkanı tarafından atanmaktadır.

⁷⁵⁵ TDİK, **Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı**, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.63-34.

⁷⁵⁶ TDİK, a.g.e., s.64-65.

Vakfın merkezi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü şehrinde yer almaktadır. Vakfın bütçesi hususu Vakıf Şartı'nın altıncı maddesi içerisinde izah edilmiştir.⁷⁵⁷ Buna göre bütçe, vakıf başkanı tarafından hazırlanarak, Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından onaylanmaktadır. Üye devletlerin zorunlu katkıları, üyelerin ödeme kapasiteleri, BM katkı payı oranları ve benzer bölgesel kuruluşlara yapılmakta olan katkılar dikkate alınarak Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından belirlenmektedir. Ancak evsahibi ülkenin bu hususta özel bir durumu vardır zira evsahibi ülkenin payı diğer üye ülkelerin payından düşük olamamaktadır. Şart'ın yedinci ve sekizinci maddesine göre Vakfın çalışma dilleri üye devletlerin resmi dilleri ve İngilizcedir. Ayrıca Vakfın faaliyetlerini TÜRKSOY ile işbirliği halinde yürüttüğü-yürüteceği de belirtilmiştir.⁷⁵⁸

3.4.2.5. Türk İş Konseyi

Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında ortak bir iş konseyi kurmak için 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Zirvesinde Türk Dil Konuşan Ülkelerin Devlet Başkanları tarafından alınan karar uyarınca; tutarlı bir çerçevede ticaret, sanayi, yatırım, teknoloji transferi, hizmetler ve diğer ekonomik sektörlerde iş tanıtım faaliyetleri yürütmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler Ortak İş Konseyi Türk İş Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

Türk İş Konseyi, 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Andlaşması ile kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin himayesi altında görev yapacak sivil ve kâr amacı gütmeyen bir uluslararası örgüt hüviyetindedir. Üye devletlerin işadamları arasındaki ortak faaliyetlerin tartışılması ve tanıtılmasına yönelik kurumsal bir platform sağlayarak, üye devletler arasındaki özel sektör işbirliği için ana araç konumundadır. Türk İş Konseyi'nin genel çalışma dili İngilizcedir. Ancak özel organizasyonlarda üye devletlerin konuştuğu Türk Dilinin lehçeleri de kullanılmaktadır.

Aynı zamanda talep edildiği şekilde özel konular üzerinde araştırma yaparak ve ortak eylem yoluyla üye devletlerin ekonomik kalkınmasını ilerletmeye yönelik öneriler sunarak, Türk Konseyi için bir danışma konseyi olarak da görev yapmaktadır. Türk İş

⁷⁵⁷ TDİK, a.g.e., s.65.

⁷⁵⁸ TDİK, a.g.e., s.65.

Konseyi, Türk Konseyi'nin üye devletleri arasında bulunan diğer ikili ve çok taraflı iş konseyi yapılarına rehberlik hizmeti de sağlamaktadır.

Türk İş Konseyi Şartı'nın ikinci maddesine⁷⁵⁹ göre hedefleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Kapsamlı ticari işbirliğini, karşılıklı yatırımları, sınır ötesi işbirliğini ve üyeler arasında ortak girişimlerin oluşumunu kolaylaştırmayı amaçlayan projeler ve programlar geliştirmek;
- Sürdürülebilir dialog ve tartışma forumları mekanizması oluşturmak amacıyla güçlü kurumsal bağları teşvik etmek;
- İş ihtiyaçları, fırsatlar, sorunlar ve diğer ilgili konuların ortak değerlendirmeleri de dahil, kamu ve özel sektörler arasında bir dialog ortamı sağlamak;
- Üye devletler arasındaki ekonomik işbirliğinin etkin bir modeli olarak kamu – özel sektör ortaklığının daha geniş kullanımını teşvik etmek; bu amaçla uzmanlık sağlamak;
- Üye devletler arasında ekonomik ilişkiler geliştirmek için elverişli olan bir iş ortamının yaratılmasına yönelik uygun hukuki ve idari koşulların uyumlaştırılmasını desteklemek;
- Üye örgütlere, her üye devletteki genel ekonomik durum, yatırım fırsatları, ticaret politikaları ve mevzuat değişiklikleri hakkında güncel bilgiler vermek;
- Uzmanlıklarını geliştirmek amacıyla kendi personelleri ve üyelerinin personelleri için eğitim kurslarının organize edilmesini teşvik etmek;
- Bahsi geçen bu amaçlara yönelik, özel projeler ve diğer ortak faaliyetlerle ilgili olarak Türk Konseyi ile yakın işbirliği ve müzakereyi sürdürmek.

Türk İş Konseyi Şartı'nın üçüncü maddesine⁷⁶⁰ göre her bir Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi üye devleti, söz konusu ülkenin iş topluluklarını temsil eden ulusal bir örgüt aracılığı ile Türk İş Konseyi'ne bir üye olarak katılmaktadır. Bahsi geçen ulusal örgütler şu şekildedir:

⁷⁵⁹ TDİK, **Türk İş Konseyi'nin Kuruluşuna Dair Andlaşma**, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler, İstanbul, 2014, s.80.

⁷⁶⁰ TDİK, a.g.e., s.80-81.

- Azerbaycan Cumhuriyeti Girişimciler (İşverenler) Teşkilatları Milli Konfederasyonu (ASK),
- Atameken Kazakistan Ulusal Ekonomi Odası,
- Kırgız Cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi Odası (CCI)
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (TOBB/DEİK)

Türk İş Konseyi'nin üst heyeti, yukarıda bahsi geçen ulusal örgütlerin başkanlarından oluşan yürütme kuruludur. Yürütme kurulu oybirliği kararı ile Türk İş Konseyi'nin faaliyetlerini yönlendirmektedir. Dört ulusal şube şeklinde çalışmalarını yürütmektedir. Her ulusal şube kendi üye şirketlerine ve ekonomik birliklerine sahiptir. ASK; Azerbaycan şubesi için, Atameken; Kazakistan şubesi için, CCI; Kırgızistan şubesi için, TOBB/DEİK ise Türkiye şubesi için sekretarya sağlamaktadır. Ortak alt komiteler, ekonomik çeşitlendirme için kritik olan seçili endüstriler oluşturma ve Türk Konseyi üye devletlerinin ulusal ve bölgesel ekonomileri arasında tamamlayıcılıkları ile ilgili olarak özel bir eylemde bulunma amacıyla kurulmuştur ve kurulacaktır. Türk Dili Konuşan ülkelerden ulusal iş örgütleri Türk İş Konseyi şartı'na diledikleri takdirde taraf olabilmektedir.

Üyelik hususu şart'ın dördüncü maddesinde⁷⁶¹ izhar edilmiştir. Buna göre üyelik ve ulusal şubelerin uygulama kuralları her ülkenin ihtiyaçları, kuralları ve yönergelerine göre bağımsız olarak belirlenecektir. Türk İş Konseyi, işbirliği olanakları tam olarak üyelerin karşılıklı çıkarları için kullanılabilsin diye kendi üyeliğinde çok sektörlü bir profil sürdürecektir. Türk İş Konseyi'nin faaliyetleri hususu Türk İş Konseyi şartı'nın beşinci maddesinde açıklanmıştır.⁷⁶² Buna göre ulusal şubelerin genel toplantısı, başarılarını gözden geçirmek ve finans, ikili ve uluslararası işbirliğinin yanı sıra ticaret, yatırımlar, endüstriyel ve teknolojik işbirliği alanlarındaki fırsatları incelemek için yılda en az bir kere yapılmaktadır. Dönüşümlü olarak ilgili üye devletlerin ev sahipliği yapacağı genel toplantılara her ülkeden bir temsilci tarafından eş başkanlık yapılmaktadır. Ekonomik işbirliğinin ticaret, yatırım ve diğer şekillerindeki yeni fırsatları ortaya çıkarmak için, ulusal şubeler Türk İş Konseyi'nin tüm üyeleri için erişilebilir olacak, ilgili ülkelerden

⁷⁶¹ TDİK, a.g.e., s.81-82.

⁷⁶² TDİK, a.g.e., s.82.

alınan istatistiksel veri ve sektörel bilgi havuzu sağlayacaktır. Türk İş Konseyi, ticari ve ekonomik ilişkilerdeki engelleri belirlemek için analitik çalışmalar yürütmekte ve üye devletler arasındaki iş ortamını düzene koymak amacıyla bulgularını Türk Konseyi'ne brifingleri raporlar ve politika belgeleri şeklinde sunmaktadır.

Türk İş Konseyi Şartı'nın altıncı maddesine⁷⁶³ göre her ulusal şubenin kendisine ait bir bütçesi vardır ve yıllık toplantıların giderleri evsahibi şube tarafından karşılanmaktadır. Toplantı katılımcıları kendi seyahat ve konaklama masraflarını karşılamaktadır. Ortak araştırma, sempozyum, sergi veya benzeri faaliyetlerin finansman yöntemlerine Türk İş Konseyi toplantılarında karar verilmektedir. Türk İş Konseyi'nin 2017 zirvesi (beşinci zirve) 3 Nisan 2017 tarihinde Kazakistan'ın Başkenti Astana'da yapılmıştır. Türk Konseyi Genel Sekreteri Ramil Hasanov'un başkanlığında düzenlenen toplantıya TOBB Başkanı Hisarcıklioğlu, Azerbaycan İş Adamları Konfederasyonu Başkanı Mamed Musayev, Kırgızistan Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Marat Şarşekeyev, Kazakistan Girişimciler Odası Yönetim Kurulu Başkanı Ablay Mirzahmetov katılmıştır.⁷⁶⁴ Toplantıda teknik uzmanlar düzeyinde çalışmaların yapılması, Türk Konseyi'nin iş portalından üye ülkelerin faydalanması, TOBB tarafından Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan uzmanlarına iş eğitimi verilmesi konuları ele alınmıştır. Toplantı kapsamında Kazakistan Girişimciler Odası ile TOBB arasında iş birliği ve "ortak oda" oluşturma protokolü imzalanmıştır.

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler halihazırda stratejik düzeydedir. Bu ikili ilişkilerin önce Türk Konseyi bünyesinde dörtlü (Kırgızistan ve Azerbaycan), ilerleyen süreçte de henüz Türk Konseyi'ne üye olmayan Özbekistan ve Türkmenistan'ın katılımı ile altılı seviyeye çıkarılması Türk Konseyi için faydalı olabilir. Bununla birlikte Türk Konseyi'nin kendisine ait bir taşıma koridoru da oluşturması gerekmektedir. Zira Hazar Denizi üzerinden oluşturulabilecek bir koridor bölgesel ve küresel ticaret için ana damarlardan biri olma potansiyeline sahiptir.

⁷⁶³ TDİK, a.g.e., s.82.

⁷⁶⁴ Ajans Haber, **Kazakistan'da Türk İş Konseyi 5. Toplantısı**, <http://www.ajanshaber.com/kazakistanda-turk-is-konseyi-5-toplantisi-haberi/398776>, (03.04.2017).

3.5. Ekonomi ve Enerji Potansiyellerinin Mukayesesi

3.5.1. Frankofoni'nin Ekonomisi ve Enerji Potansiyeli

Frankofoni bir ekonomi alanı olarak organize edilmemiştir ancak bir yandan Frankofoni'ye üyelerin aidiyeti diğer yandan Fransız dilinin ortak kullanımı doğal olarak bazı ekonomik etkileri de meydana getirmektedir. Dolayısıyla uluslararası ekonomi meselelerinde baş başa verdiklerinde ve ortak tavır sergilediklerinde Frankofoni'nin sesi, bu ülkelerin ağırlıklarının seviyesine yükselmektedir. Uluslararası Kalkınma Araştırmaları ve İncelemeleri Vakfı'nın (FERDI) araştırmasına göre⁷⁶⁵ Frankofoni alanı dünya ekonomi sahasını şu oranlarda kapsamaktadır:

- Dünya nüfusunun %14'ü;
- Dünya brüt gelirinin %14'ü;
- Ticaret hacminin %20'si.

Ülkelerin sayısı, resmî dili Fransızca olanlar ve Fransız dilini önemli oranda uygulayanlar (FERDI'nin 2013'te yaptığı araştırmaya göre Frankofon Alan (EF) bu koşula uyan 33 ülkeden oluşuyor) sayısına indirgense bile yine de geneli aşağıdaki verilerdeki oranları temsil etmektedir:

- Dünya nüfusunun %6,5'ini;
- Dünya GSYİH'inin %8,4'ünü;
- Dünya tarım alanlarının %11'ini;
- Dünya enerji kaynakları (%8,4'ü doğalgaz ve %5,5'i petrol kaynakları olmak üzere) rezervinin %6'sını;
- Dünyaya giren Doğrudan Yabancı Yatırımın (IDE) yüzde 14'ünü ve giden IDE akışının %15,3'ünü.

⁷⁶⁵ Céline Carrère ve Maria Masood, "Le poids économique de la langue française dans le monde", FERDI, 2012, http://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/Etude_sur_le_poids_economique_de_la_langue_francaise_dans_le_monde_cle461331.pdf, (03.04.2017).

Öte yandan EF ülkeleri için Fransızcanın ortak kullanımı bir değer yaratımıdır: İki EF ülkesi arası ortalama ticaret akışı +%22'dir. FERDI Raporunda Bloomberg ve British Council verilerine dayanarak yapılan başlıklandırma Fransızcanın niçin ciddi düzeylerde değerlendirildiğini açıklamaktadır:

- Dünyada İngilizce ve Çince'den sonra gelen iş hayatında 3. dil;
- Avrupa alanında İngilizceden sonra ve Almanca, Rusça, İtalyanca ve İspanyolcadan önce gelen iş hayatında 2. dil;
- İngiliz şirketleri için ticari mübadelelerde Almancadan sonra ve İspanyolca, Arapça ve Çince'den önce gelen en faydalı 2. dil;

Ayrıca bahsi geçen Frankofon ülkelerin geneli, diğer ülkelerin kaydettiğinden daha az önemde ekonomik ortalama büyüme kaydetmiş de olsa (2000 ila 2009 arası +%19'a karşın +%16), 2008 yılı mali krizinin onlar üzerindeki etkisi daha hafif olmuştur. (-%5' karşın -%3). Bu noktada Afrika'da ekonomik büyümenin on yılı aşkın süredir yıllık ortalama %5 (Asya'nın hemen gerisinde ve Avrupa'nın çok ilerisinde) olduğunu belirtmek gerekmektedir. Hatta yaygın inanın aksine en iyi performansı sergileyen yalnızca Afrika'daki Anglofon ülkeler değildir. Böylelikle, Ekonomik Dönüşüm İçin Afrika Merkezi tarafından gerçekleştirilen Afrika Dönüşüm Raporunun⁷⁶⁶ 2014 baskısı, bir ekonomik dönüşüm endeksine göre Moris (Kreolun dışında Anglofon olan), Fildişi Sahili, Senegal ve Gabon'un 2010 yılında önde gelen yedi ülke arasında olduğunu göstermektedir.

Kısacası Fransızca, bir ürün veya hizmetin (bir kitap, bir film veya bir eğitim içeriği) bileşeni olarak, işgücü piyasasına ve şirkette kazanılabilir yetkinlik olarak (dilin yararlılığı) veya edinimi bir masrafla ortaya çıkan "ürün" olarak (Fransızca kursu, tercüme, sözlü çeviri vb.) kendi içinde bir ekonomik değer barındırmaktadır. Bu bakış açısıyla örneğin görsel-ışitsel veya yayın alanlarında Frankofon pazarının potansiyellerini vurgulayan kültürel endüstri sektöründe (Natixis, UniFrance, Ernst&Young vb.) yapılan araştırmalarda artış görülmektedir. Frankofon ülkelerin, kültürel ürünlerin dünya ticareti hususunda ağır bastığı artık gözlemlenmektedir. Kültür ekonomisi hususunda 2008 verilerine göre ithalat başlığında resmi dili Fransızca olan ülkeler toplam pazarın

⁷⁶⁶ ACET, **2014 African Transformation Report, Growth with Depth**, 2014, <http://acetforafrica.org/acet/wp-content/uploads/publications/2016/03/2014-african-transformation-report.pdf>, (04.04.2017).

%12,62'sine tekabül etmektedir. İhracatlar başlığında ise toplam pazarın %10,65'ine denk geldiği müşahede edilmektedir.⁷⁶⁷

Frankofonların pazar payı aynı zamanda görsel-işitsel içerikler için de büyük önem taşımaktadır. Yine 2008 yılında görsel-işitsel içerik ve ilgili hizmetlerde dünya ithalatlarında resmî veya ortak resmî dili Fransızca olan ülkeler toplam pazarın %22,29'una tekabül etmektedir. Bu oran ise kendi içerisinde; Fransa %9,51, Kanada %9,54, Belçika %3,22, Benin-Fildişi Sahili-Mali ise %0,02 şeklinde dağılmaktadır. Hatta uluslararası Frankofon medya organlarının (TV5MONDE, RFI, France 24, Africa 24, Euronews vb.) gelir ve reyting durumlarının iyi olması ve Frankofon kamuoyuna yönelik büyük grupların yatırımları (BBC, CCTV) Fransızcanın temsil ettiği değeri ortaya koymaktadır. Çok yönlü frankofon televizyon kanalı ve Frankofoni Zirvelerinin uygulayıcılarından olan TV5MONDE'un başarısı bunun bir örneğidir.⁷⁶⁸

Son olarak iş hayatı dilinde Fransızca aynı zamanda küresel ölçekte organize olan Frankofon ağların tanıklık ettiği üzere meslek sahipleri için de bir değer teşkil etmektedir: Frankofon Bankalar Birliği (UBF), Frankofon Meslek Dernekleri Ağı (RAPF-muhasebecileri, noterleri, sigortacıları, laboratuvar teknisyenlerini, proje yöneticilerini, genç girişimcileri, standart koyucuları vs. bir araya getirmektedir), Frankofon İnovasyon Ağı (FINNOV) bu hususta verilebilecek başlıca örneklerdir.

Frankofoni'ye enerji perspektifinden bakılırsa Total gibi Fransa menşeli büyük enerji şirketlerinin mevcut faaliyet sahaları konuyla ilgili bir fikir sahibi olmakta yardımcı olabilir. Fransa'nın küresel enerji şirketi Total'in toplam günlük üretimi 2.452 milyon petrol eşdeğeri varil iken bunun neredeyse dörtte biri olan 634 bin varilin üretiminin Frankofoni üye ülkelerinin yoğunlukta olduğu Afrika'da olması Frankofoni'nin enerji yatırımlarında olan etkisini göstermektedir.⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ OIF, La langue française dans le monde 2014, s.18-19.

⁷⁶⁸ OIF, a.g.e., s.22.

⁷⁶⁹ Total, **Worldwide Presence**, <http://www.total.com/en/worldwidepresence>, (07.05.2017).

Tablo 6: Total'in Günlük Petrol Üretim Sahaları ve Miktarı

Bölge/ Saha	Varil (bin)
Avrupa – B.D.T.	757
Afrika	634
Ortadoğu	517
Kuzey ve Güney Amerika	279
Asya - Pasifik	265

Kaynak: Total

Total'in toplam günlük üretimi olan 2.452 milyon petrol eşdeğeri varilin 757 bini Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu sahalarından, 634 bini (çoğunluğu Frankofon Afrika olmak üzere) Afrika sahalarından, 517 bini Ortadoğu sahalarından, 279 bini Kuzey ve Güney Amerika sahalarından ve 265 bini ise Asya-Pasifik sahalarından tedarik edilmektedir.

Enerji alanında faaliyet gösteren bir diğer küresel Fransız firması olan ENGIE (GDF SUEZ) bir Frankofoni üyesi olan Mısır'da 1948 yılından itibaren doğalgaz arama ve üretim faaliyetlerinde bulunmaktadır.⁷⁷⁰ Kendisinin operatör olduğu iki gaz sahasında (tamamen kendisinin sahibi) olduğu arama lisansı bulunmaktadır (West El Burullus-offshore, Wadi Dib&East Wadi Dib-onshore). İki petrol ve gaz sahasında ise üretim lisansına ortaklığı bulunmaktadır. 2007 yılında üretime başlayan sahadan 2016 sonuna kadar 57.8 milyon varil petrol eşdeğeri üretim yapılmış olup kalan rezervi 66 milyon petrol eşdeğeri varil olan Alam El Shawish West onshore üretim sahasında ise ENGIE %25 hisseye sahip vaziyettedir.⁷⁷¹ 1992 yılında üretime başlayan sahada 2016 yılı sonuna kadar 107 milyon varil üretim yapılmış olup kalan rezervi 6.5 milyon varil olan Ashrafi offshore üretim sahasında ise şirket %50 hisseye sahiptir.⁷⁷²

⁷⁷⁰ ENGIE, **ENGIE's businesses in Egypt**, <http://www.engie-africa.com/en/businesses/egypt/>, (08.05.2017).

⁷⁷¹ ENGIE, **Alam El Shawish West**, <http://www.engie-ep.com/en/our-activities/partner-operated-fields-in-production/alam-el-shawish-west-eg.aspx>, (08.05.2017).

⁷⁷² ENGIE, **Ashrafi**, <http://www.engie-ep.com/en/our-activities/partner-operated-fields-in-production/ashrafi-eg.aspx>, (08.05.2017).

3.5.2. Türk Konseyi Ekonomisi ve Enerji Potansiyeli

Bu bölümde bir taraftan Türk Konseyi üyelerinin enerji potansiyelleri incelenirken diğer taraftan da ekonomilerinin genel görünümüne yani gayri safi yurtiçi hasıllarına, nüfuslarına ve dış ticaret rakamlarına bakarak genel profil meydana çıkarılacaktır.

3.5.2.1. Türk Konseyi'nin Ekonomik Potansiyeli

Tablo 7: 2016 Yılı Azerbaycan Ekonomisi

Nüfus (milyon)	9,6
GSYİH (milyar \$)	37,5
GSYİH (kişi başı, \$)	3889
Yaşam Süresi (2015)	70,6

Kaynak: The World Bank

1991 yılında SSCB'den ayrılan Azerbaycan Cumhuriyeti, serbest piyasa ekonomisine geçme çalışmalarını sürdürmektedir. Dünya Bankası 2016 verilerine göre Azerbaycan, 2016 yılında 37.5 milyar dolar GSYİH,⁷⁷³ 2015 dış ticaret verilerine göre ise 11.327 milyar doları ihracat ve 9.211 milyar doları ithalat olmak üzere toplam 21 milyar dolar civarında dış ticarete sahiptir.⁷⁷⁴ Dış ticaret fazlası ise 6 milyar dolar civarındadır ve bu ekonominin dış finansman konusunda daha rahat olması sebebiyle kur risklerine karşı daha korunaklı olduğunu göstermektedir.

Tablo 8: 2015 Yılı Azerbaycan İthalat – İhracat Verileri

İhracat (milyar \$)	11,327
İhracatı Yapılan Ürün Kalemi	1.141
İhracat Ortakları	96
İthalat (milyar \$)	9,211
İthalatı Yapılan Ürün Kalemi	3502
İthalat Ortakları	148

Kaynak: The World Bank

⁷⁷³ The World Bank, **Country Context: Azerbaijan**, <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan/overview>, (03.05.2017).

⁷⁷⁴ The World Bank, **Azerbaijan Trade at a Glance: Most Recent Values**, <http://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/AZE>, (03.05.2017).

Azerbaycan'ın ihracat rakamları incelendiğinde ise; ihracatın hemen hemen hepsinin petrol ve doğalgaza dayandığı müşahede edilmektedir. Bu nedenle 2014 yılının 2. yarısından itibaren 114 dolarlardan 2016 başında 27 dolara kadar düşen petrol fiyatlarının da ülke ekonomisindeki etkisi yadsınamayacaktır. Özetle, Azerbaycan ekonomisi petrol ve doğalgaza dayalı bir ekonomidir. Bu yüzden ülke ekonomisi petrol fiyatlarına çok duyarlı olduğu için çok da istikrarlı bir yapıya sahip değildir.

Tablo 9: Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Azerbaycan'ın İlk Beş İhracat Kalemi

Petrol, doğalgaz	8,866,158.65 \$
Petrol ve türevleri	749,332.16 \$
Şeker kamışı, pancar şekeri	212,056.21 \$
Yakıt için doğalgaz	200,739.68 \$
Fındık	90,186.39 \$

Kaynak: The World Bank

Uyumlaştırılmış sistem kodunda Azerbaycan'ın ilk beş ihracat kaleminin ilk sırasında petrol ve doğalgaz ihracatı bulunmaktadır. İkinci sırada petrol ve türevleri, üçüncü sırada şeker kamışı, pancar şekeri, dördüncü sırada yakıt için doğalgaz ihracatı beşinci sırada ise fındık ihracatı yer almaktadır. Yine uyumlaştırılmış sistem kodunda Azerbaycan'ın ilk beş ithalat kalemine bakılacak olursa ilk sırada petrol borusu bulunduğu görülecektir. İkinci sırada sigara, üçüncü sırada ilaç, dördüncü sırada vana, musluk ve benzeri malzemeler, beşinci sırada ise buğday türü hububat yer almaktadır. Azerbaycan ithalatının %21,31'ini İtalya'dan, %10,84'ünü Almanya'dan, %9,58'ini İspanya'dan, %9,41'ini Endonezya'dan, %6,84'ünü Yunanistan'dan gerçekleştirmektedir. İhracatını ise %15,60 ile Rusya Federasyonu'na, %12,73 ile Türkiye'ye, %9,19 ile ABD'ye, %7,48 ile Almanya'ya, %6,38 ile İtalya'ya yapmaktadır.

Tablo 10: Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Azerbaycan'ın İlk Beş İthalat Kalemi

Petrol Borusu	389,895.01 \$
Sigara	287,191.39 \$
İlaç	228,341.83 \$
Vana, musluk vs.	192,411.49 \$
Buğday	174,736.09 \$

Kaynak: The World Bank

Tıpkı Azerbaycan gibi SSCB'nin dağılmasıyla 1991'de bağımsızlığına kavuşan Kazakistan da serbest piyasa ekonomisine geçişi tercih etmiş olup bu yönde ilerlemektedir. Dünya Bankası'nın 2015 yılı verilerine göre,⁷⁷⁵ 184 Milyar dolar GSYİH'e sahip olan Kazakistan'ın, petrol ve doğalgaz gelirleri GSYİH'sinin %18'ini oluşturmaktadır ve toplam ihracatının ise yüzde 60'ı ise petrol ve türevi ürünlerden oluşmaktadır.⁷⁷⁶

Tablo 11: 2016 Yılı Kazakistan Ekonomisi

Nüfus (milyon)	17,5
GSYİH (milyar \$)	184,5
GSYİH (kişi başı, \$)	10,518
Yaşam Süresi (2014)	69,6

Kaynak: The World Bank

Kazakistan ekonomisinin genel çerçevesine Dünya Bankası'nın 2016 yılı verileri üzerinden bakıldığında nüfusunun 17,5 milyon civarında olduğu görülecektir. Gayrisafi yurt içi hasıla toplamda 184,5 milyar dolar iken kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla ise 10,518 dolardır. Yine Dünya Bankası'nın 2014 verisine göre Kazakistan'da yaşam süresi 69,6 yıldır.

Tablo 12: Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kazakistan'ın İlk Beş İhracat Kalemi

Petrol	26,163,663.90 \$
Doğal Uranyum	1,744,051.20 \$
Yakıt İçin Doğalgaz	1,580,512.20 \$
Bakır	1,562,383.20 \$
Petrol ve İşlenmiş Petrol	1,341,929.30 \$

Kaynak: The World Bank

Uyumlaştırılmış sistem kodunda Kazakistan'ın ilk beş ihracat kalemi incelendiğinde birinci sırada petrolün olduğunu müşahade edilecektir. İkinci sırada doğal uranyum, üçüncü sırada yakıt için doğalgaz, dördüncü sırada bakır, beşinci sırada ise

⁷⁷⁵ The World Bank, **Country Context: Kazakhstan**, <http://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview> (04.05.2017).

⁷⁷⁶ The World Bank, **Kazakhstan Trade at a Glance: Most Recent Values**, <http://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/KAZ> (03.05.2017).

işlenmiş petrol ürünleri bulunmaktadır. Uyumlaştırılmış sistem kodunda Kazakistan'ın ilk beş ithalat kaleminde ise ilk sırada petrol borusu yer almaktadır. İkinci sırada ilaç, üçüncü sırada şanzıman, dördüncü sırada gaz türbini beşinci sırada ise yakıt için işlenmiş doğalgaz bulunmaktadır. Kazakistan ithalatını %17,71 ile İtalya'dan, %11,93 ile Çin Halk Cumhuriyeti'nden, %10,84 ile Hollanda'dan, %9,90 ile Rusya Federasyonu'ndan ve %5,83 ile Fransa'dan gerçekleştirmektedir. İhracatını ise %34,45 ile Rusya Federasyonu'na, %16,64 ile Çin Halk Cumhuriyeti'ne, %6,50 ile Almanya'ya, %4,86 ile ABD'ye, %3,84 ile İtalya'ya yapmaktadır.

Tablo 13: Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kazakistan'ın İlk Beş İthalat Kalemi

Petrol Borusu	701,968.20 \$
İlaç	626,410.60 \$
Şanzıman	418,382.20 \$
Gaz Türbini	346,790.80 \$
Yakıt İçin Doğalgaz	307,519.20 \$

Kaynak: The World Bank

Dünya Bankası'nın 2015 verilerine göre Kazakistan'ın ihracatı 41,850 milyar dolar iken ihracatı yapılan ürün kalemi 2,130'dur. Yine aynı verilerde Kazakistan'ın ihracat ortaklarınının 114 olduğu görülmektedir. Bahsi geçen verilere göre Kazakistan'ın 2015 yılı ithalatı 19,436 milyar dolar iken ithalatı yapılan ürün kalemi 4,007 olmuştur. Kazakistan'ın 2015 yılı içerisindeki ithalat ortakları ise 171 olmuştur.

Tablo 14: 2015 Yılı Kazakistan İthalat – İhracat Verileri

İhracat (milyar \$)	41,850
İhracatı Yapılan Ürün Kalemi	2,130
İhracat Ortakları	114
İthalat (milyar \$)	19,436
İthalatı Yapılan Ürün Kalemi	4,007
İthalat Ortakları	171

Kaynak: The World Bank

Kazakistan toplamda ise 61 milyar dolar civarı dış ticarete sahip olup 22 milyar dolar civarında da dış ticaret fazlası vererek tıpkı Azerbaycan gibi dış finansman konusunda daha rahat bir konumda olan ülkelerdendir. Fakat son yıllardaki petrol fiyatlarındaki düşüş Kazakistan ekonomisini de ister istemez olumsuz yönde etkilemiştir.

Kırgızistan tıpkı Azerbaycan ve Kazakistan gibi 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur ve aynı şekilde serbest piyasa ekonomisini tercih etmiştir. Fakat bahsi geçen ülkeler kadar geniş petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmadığı için Dünya Bankası⁷⁷⁷ verilerine göre, ekonomisi 6.6 milyar dolar GSYİH ile ziyadesiyle küçüktür.

Tablo 15: 2015 Yılı Kırgızistan Ekonomisi

Nüfus (milyon)	6.0
GSYİH (milyar \$)	6.6
GSYİH (kişi başı, \$)	1.073
Yaşam Süresi (2014)	70.0

Kaynak: The World Bank

Dünya Bankası'nın 2015 yılı verilerini temel aldığımızda Kırgızistan'ın 2015 yılı nüfusunun 6 milyon civarında olduğu görülmektedir. Gayrisafi yurtiçi hasılası 6,6 milyar dolar iken kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla ise 1.073 dolardır. Yine Dünya Bankası'nın 2014 verilerine göre yaşam süresi 70 yıldır.

Tablo 16: Kırgızistan 2015 Yılı İthalat ve İhracat Verileri

İhracat (milyar \$)	1.441
İhracatı Yapılan Ürün Kalemi	1.545
İhracat Ortakları	88
İthalat (milyar \$)	4.068
İthalatı Yapılan Ürün Kalemi	3.473
İthalat Ortakları	131

Kaynak: The World Bank

⁷⁷⁷ The World Bank, **Country Context: Kyrgyz Republic**, <http://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview>, (04.05.2017).

2015 yılında Dünya Bankası verilerine göre Kırgızistan'ın ihracatı 1.141 milyar dolar seviyesinde olmuştur. İhracatı yapılan ürün kalemi ise 1.545 iken ihracat ortakları 88'dir. Yine bahsi geçen verilere göre ithalat 4.068 milyar dolar seviyesinde olmuştur. İthalatı yapılan ürün kalemi 3.473, ithalat ortaklarının sayısı ise 131'dir.

Tablo 17: Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kırgızistan'ın İlk Beş İhracat Kalemi

Ham altın	665,329.28 \$
Ham petrol	69,027.36 \$
Kuru fasulye	43,717.42 \$
Uçak ağırlıksız yük	37,080.60 \$
Değerli metal cevheri	19,097.83 \$

Kaynak: The World Bank

Dünya Bankası'nın uyumlaştırılmış sistem kodunda Kırgızistan'ın ilk beş ihracat kaleminin birinci sırasında ham altın bulunmaktadır. İkinci sırada ham petrol, üçüncü sırada kuru fasulye, dördüncü sırada uçak ağırlıksız yük, beşinci sırada ise değerli metal cevheri bulunmaktadır. Yine Dünya Bankası'nın uyumlaştırılmış sistem kodunda Kırgızistan'ın ilk beş ithalat kaleminin birinci sırasında petrol ve türevleri yer almaktadır. İkinci sırada ilaç, üçüncü sırada yassı haddelenmiş ürünler, dördüncü sırada hububat (buğday), beşinci sırada ise l veya t aksamı bulunmaktadır. Kırgızistan ithalatının %39'unu İsviçre'den, %15,8'ini Kazakistan'dan, %10,91'ini Rusya Federasyonu'ndan, %6,87'sini Birleşik Arap Emirlikleri'nden, %6,59'unu ise Özbekistan'dan gerçekleştirmektedir. İhracatını ise %31,26 ile Rusya Federasyonu'na, %25,30 ile Çin Halk Cumhuriyeti'ne, %16,65 ile Kazakistan'a, %4,04 ile Türkiye'ye, %3 ile ABD'ye yapmaktadır.

Tablo 18: Uyumlaştırılmış Sistem Kodunda Kırgızistan'ın İlk Beş İthalat Kalemi

Petrol ve Türevleri	643,315.36 \$
İlaç	116,001.51 \$
Yassı Haddelenmiş Ürünler	96,178.29 \$
Buğday	59,843.18 \$
L veya T Aksamlar	55,610.55 \$

Kaynak: The World Bank

Dünya Bankası'nın 2015 yılı verilerine göre Kırgızistan ekonomisi yüksek dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Dış ticaretinin en önemli kalemi olarak enerji ithalatı göze çarpmaktadır, fakat altın ihracatı bu enerji ithalatı dengeleyecek miktarda olması belki de Kırgızistan ekonomisinin en büyük avantajı olarak görülmektedir. Ancak, yüksek dış ticaret açığından dolayı ortaya çıkan dış finansman açığı ülke ekonomisinin en büyük sorunu olarak ortada durmaktadır.

Türkiye, Tanzimat dönemiyle başlayan batılılaşma hareketinin devamı olarak, ilk kurulduğu dönemden itibaren Batılı devletlerin öncülük ettiği MC'ye ve daha sonra BM, Avrupa Konseyi ve NATO, IMF gibi uluslararası örgütlere, kurulduktan kısa bir süre sonra üye olmuştur. Türkiye bu üyelikler ile Türk Konseyi'nin diğer üyelerinden çok önce serbest piyasa ekonomisine geçerek ticaret ve sanayisini doğal kaynak fakiri bir ülke olmasına rağmen güçlendirmiştir ve dünyanın 720 milyar dolar GSYİH ve 9.261 kişi başına dolar⁷⁷⁸ ile satın alma gücü paritesine göre dünyanın 17. ekonomisi olmuştur⁷⁷⁹.

Tablo 19: 2016 Yılı Türkiye Ekonomisi

Nüfus (milyon)	78.6
GSYİH (milyar \$)	856
GSYİH (kişi başı, \$)	10.807
Gini Katsayısı	40.2
Yaşam Süresi (2014)	75.2

Kaynak: The World Bank

Dünya Bankası verilerine göre nüfusu 78,6 milyon kişi civarında olan Türkiye 856 milyar dolar gayrisafi yurtiçi hasılaya sahiptir. Kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla ise 10.807 dolardır. Gini Katsayısı 40.2 olan Türkiye'de 2014 verilerine göre ortalama yaşam süresi 75.2 yıldır. Son yıllarda ivme kaybetmesine rağmen, 350 milyar dolarlık dış ticaret hacmine sahiptir.⁷⁸⁰ Ama yüksek dış ticaret açığı (63.3 milyar \$) ve bu yüzden duyulan dış finansman desteği kur problemlerine yol açmaktadır.

⁷⁷⁸ The World Bank, **Country Context: Turkey**, <http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>, (03.05.2017).

⁷⁷⁹ IMF, **World Outlook October 2016**, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/>, (04.05.2017).

⁷⁸⁰ The World Bank, **Turkey Trade at a Glance: Most Recent Values**, <http://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/TUR>, (05.05.2017).

Tablo 20: Türkiye 2015 Yılı İthalat ve İhracat Verileri

İhracat (milyar \$)	143,850
İhracatı Yapılan Ürün Kalemi	4,291
İhracat Ortakları	217
İthalat (milyar \$)	207,207
İthalatı Yapılan Ürün Kalemi	4,377
İthalat Ortakları	214

Kaynak: The World Bank

Türkiye'nin Dünya Bankası verilerine göre 2015 yılı ihracatı 143,850 milyar dolar seviyesinde olmuştur. İhracatı yapılan ürün kalemi 4,29 iken ihracat ortakları 217'dir. İthalatı yine bahsi geçen verilere göre 207,207 milyar dolar seviyesindedir. İthalatı yapılan ürün kalemi 4,377 iken ithalat ortakları 214'tür. Türkiye TÜİK'in 2016 verilerine göre ithalatının %12,8'ini Çin'den, %10,8'ini Almanya'dan, %7,6'sını Rusya'dan, %5,5'ini ABD'den, %5,1'ini ise İtalya'dan yapmıştır. Yine bahsi geçen TÜİK verilerine göre ihracatının ise %9,8'ini Almanya'ya, 8,2'sini İngiltere'ye, %5,4'ünü Irak'a, %5,3'ünü İtalya'ya, %4,6'sını ise ABD'ye gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin dış ticaret açığının yarısından fazlasını oluşturan enerji ithalatı (27. Fasıll-37.843,294 Milyar \$) probleminin kısa vadede giderilmesi kolay olan bir sorun olmaması ise bu zor durumu daha da güçleştirmektedir.⁷⁸¹

Tablo 21: Türkiye – Fasıllara Göre İthalat Verileri

27. Fasıll	2014 (Milyar \$)	2015 (Milyar \$)	2016 (Milyar \$)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	54,889,415	37,843,294	27,169,061

Kaynak: TÜİK

Genel olarak, Türk Konseyi'ne üye ülkelerin ekonomileri incelendiğinde Kazakistan ve Azerbaycan ekonomileri petrol ve doğalgaza dayalı olması sebebiyle dış ticaret fazlası verirken, Kırgızistan ve Türkiye ekonomileri enerji ithalatçıları olmaları nedeniyle ekonomilerinde dış ticaret açıkları vermektedir. Petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki düşüş Azerbaycan ve Kazakistan ekonomileri için sorun oluştururken, Türkiye ve

⁷⁸¹ TÜİK, **Dış Ticaret İstatistikleri**, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (05.05.2017).

Kırgızistan ekonomileri için avantaja dönüşmektedir. Özetle, birlik üyelerinin toplamda 35 milyar dolar civarında bir dış ticaret açığı söz konusu iken her yıl ortalama 30 milyar dolar turizm geliri olan Türkiye ile söz konusu dış ticaret açığını cari açıkta giderebileceği söylenebilir.

3.5.2.2. Türk Konseyi'nin Enerji Potansiyeli

BP Statistical Overview 2016 verilerine göre Azerbaycan dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %0.4'üne dolayısıyla 7 milyar varil rezerve sahiptir.⁷⁸² 2015 yılında günlük olarak yaklaşık 841 bin varil üretmiştir ve bunun 99 bin varilini kendi tüketmiştir. 2015 itibariyle doğalgazda ise dünyanın %0.6'sına ve 1.1 trilyon m³ rezerve sahiptir. 2015 yılında 18 milyar m³ üretmiş ve bunun 9.8 milyar m³'ünü kendi tüketmiştir. 7.8 milyar m³ olan doğalgaz ihracatının 5.3 milyar m³'ünü Türkiye'ye ve 2.1 milyar m³'ünü ise Avrupa'ya ihraç etmiştir. Yine BP Statistical Overview 2016'ya göre Kazakistan dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin %1.8'ine ve 30 milyar varil rezerve sahiptir. 2015 yılında günlük yaklaşık 1669 bin varil üretmiştir ve bunun 271 bin varilini kendi tüketmiştir. 2015 itibariyle doğalgazda ise dünyanın %0.5'sına ve 0.9 trilyon m³ rezerve sahiptir. 2015 yılında 12.4 milyar m³ üretmiş ve 8.6 milyar m³'ünü kendi tüketmiştir. Ancak, ABD Enerji Bilgi Yönetimi'ne (EIA) göre çıkan belli bir miktarı petrol üretimi için tekrar kuyulara enjekte edildiği için çok fazla gaz ihraç ettiği söylenemez, fakat Çin ve Rusya'ya zaman zaman az da olsa gaz ihraç etmektedir ve bu ülkelerin Türkmenistan'la olan doğalgaz boru hatlarının güzergahında olması Kazakistan'ı doğalgaz açısından önemli kılmaktadır.⁷⁸³

Kırgızistan ise enerji kaynakları açısından son derece fakir bir ülke olup ve bu yüzden Kırgızistan'ın enerji kaynakları hakkında detaylı veri bulmak zor olmaktadır. ABD Bilgi Yönetimi'ne göre Kırgızistan'da ciddi miktarda bir petrol ve doğalgaz üretimi bulunmamaktadır ve görece az olan petrol ve doğal gaz tüketimini ise ithal etmektedir.⁷⁸⁴

2016 yılı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu'na göre; 2015 yılında; Türkiye'de günlük yaklaşık 51 bin varil ham petrol

⁷⁸² BP, **Statistical Overview 2016**, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>, (06.05.2017).

⁷⁸³ EIA, **Kazakhstan**, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=KAZ>, (06.05.2017).

⁷⁸⁴ EIA, **Kyrgyzstan**, <https://www.eia.gov/beta/international/country.cfm?iso=KGZ>, (06.05.2017).

üretimi yapılmış; buna karşılık günlük 796 bin varil ham petrol ise tüketilmiştir.⁷⁸⁵ Günlük 503 bin varil düzeyinde ham petrol ithalatı, günlük varil 242 bin düzeyinde ise işlenmiş ürün ithalatı gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında, yerli ham petrol üretiminin, toplam tüketime oranı %6,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2015 yılında yerli doğal gaz üretiminin, tüketime oranı ise son on yılın en düşüğü olup, %0,8 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında 1 milyar m³'e kadar çıkan doğal gaz üretimi, 2015 yılında, 398,7 milyon m³'e düşmüştür. Diğer bir ifadeyle, petrolde ithalata bağımlılık oranı %93,6 olan Türkiye'nin, doğalgazda ithalata bağımlılık oranı %99,2'dir.

Türk Konseyi üyelerinin toplamda doğalgaz açığı olmakla beraber petrol fazlası bulunmaktadır. Doğalgazdaki açık yenilenebilir enerji alanında yapılacak yatırımlar ile ikame edilebilirse Türk Konseyi kendi enerji sorunu çözmüş olabilecektir. Yukarıdaki ekonomi ve enerji verileri ışığında Türk Konseyi'nin teorik anlamda ekonomi ve enerji alanında da ciddi bir işbirliği oluşturması mümkündür ancak bunun gerçekleşme süresi bölgesel ve küresel konjoktüre bağlıdır. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde Türk Konseyi üyelerine siyasi açıdan en büyük tehdit kahir ekseriyetle Çarlık Rusya ve SSCB'den gelmiştir. Her ne kadar SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan belirsizlik ortamında Türkiye ve bağımsızlıklarını kazanan Türk Konseyi üyeleri işbirliği için harekete geçse de ülke ekonomilerinin zayıflığı nedeni ile bu ilişkilerin enerji ve ekonomi boyutunda geliştirilmesinde çabalar yetersiz kalmıştır. 2000'li yılların başlarında SSCB sonrası geçiş dönemini tamamlayan, petrol-doğalgaz gelirleri, güçlü ordusu ve imparatorluk geçmişi ile Rusya Federasyonu, Vladimir Putin yönetimi ile beraber dış politikada pro-aktif siyaset izlemeye başlamış, tekrar eski SSCB ülkeleri üzerinde çeşitli vesileler ile egemenlik kurma girişimlerinde bulunmuştur. Bu en net Kırım işgali ve Ukrayna krizlerinde müşahede edilmiştir. Hatta, Suriye Krizine taraf olarak müdahil olması ile aktif bir Ortadoğu politikası da yürüten Rusya Federasyonu'nun SSCB'den ayrılan Türk kökenli cumhuriyetlerin enerji hususunda bağımsız hareket etmelerine müsaade etmesi pek de mümkün görünmemektedir. Ayrıca, Türkiye'nin en büyük ithalat kalemlerinden olan doğalgaz ithalatının yarısından fazlasını karşılayan Rusya'nın yeni ortaya çıkan Türk Akımı projesi ile de Türkiye gibi doğalgaza bağımlı büyük bir pazarı kaybetmek istemeyeceği tahmin edilebilir. Bu yüzden Türk Konseyi'nin enerji alanında

⁷⁸⁵ Türkiye Petrolleri, **Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu**, 2016, http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/imaj/TP_HAM_PETROL-DOGAL_GAZ_SEKTOR_RAPORU__2015.pdf (03.05.2017).

işbirliğine gitmesini Rusya Federasyonu engellemek için elinden geleni yapması yüksek bir ihtimal olarak değerlendirilebilir. İngiltere'nin Brexit oylaması sonucu AB'den ayrılma sürecine girmesi, ABD başkanlık seçimlerinde Rusya ile görece daha yakın ilişkiler amacıyla olan Donald Trump'ın zaferi sonucu Rusya'nın Ortadoğu ve Türkistan'da daha rahat hareket etmesine imkân veren bölgesel konjunktürde Rusya avantajlı gözükmektedir. Kazakistan ve Azerbaycan'ın, düşük petrol fiyatlarına karşı harekete geçen OPEC petrol arz kesintisi anlaşmasına, Rusya'nın öncülüğünde hareket ederek petrol arz kesintileri ile dâhil olmaları da şu anki küresel ve bölgesel konjunktürde Rusya'nın etkinliğine örnek teşkil edebilir. Diğer taraftan, Türkiye'nin de 15 Temmuz FETÖ darbe girişimi sonrasında (ve Suriye Krizi nedeniyle Avrupa Birliği ile gerilen ilişkiler neticesinde) bölgede Rusya ile zorunlu işbirliğine gitmesi de bir diğer gösterge olabilir.

Türkiye ile Türk Konseyi üyeleri aralarındaki ilişkiye bakılacak olursa Türkiye Kazakistan'da, Türkiye'nin devlet devlet şirketi TPAO ile petrol arama ve üretim faaliyetlerinde bulunmuş fakat 2009 yılında Kazakistan'da yürürlüğe giren vergi kanunu sonucu oluşan anlaşmazlıklardan dolayı Kazakistan devlet şirketi ile ortak kurduğu şirketteki hisselerini devrederek bu ülkedeki faaliyetlerine 2014 yılında son vermiştir.⁷⁸⁶ Öte yandan, Türkiye ile Azerbaycan arasında enerji alanında çok büyük ortak projeler bulunmaktadır. Bunlar, TPAO'nun ortak olduğu petrol ve doğalgaz geliştirme ve üretim projeleri olan ACG petrol projesi (Azeri-Çıralı-Güneşli) (TP %6,75), gaz projesi Şah Deniz (TP %19) ve Alov (TP %10) Arama Projesi'dir. Ayrıca bu projeler ile bağlantılı olarak TPAO'nun Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı Projesini hayata geçirmek amacıyla kurulan BTC Co.'da %6,53, Şah Deniz gazını Gürcistan-Türkiye sınırına kadar taşıyan Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde ise %19 hisseyle yer almaktadır. Şah Deniz-2 gazını Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan TANAP-Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ne de yine Türkiye'nin devlet şirketlerinden BOTAŞ ile %30 ortaklığı bulunmaktadır.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ Türkiye Petrolleri, **Yurtdışı Projeler**, <http://www.tp.gov.tr/tp5/?tp=m&id=29>, (03.05.2017).

⁷⁸⁷ Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri**, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (03.05.2017).

SONUÇ

Türk Konseyi-Keneşi ve Frankofoni devletler tarafından, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, uluslararası andlaşma ile kurulan birer uluslararası-hükümetlerarası örgüttür. Uluslararası hukuk kişiliği, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülöklere sahip olma ve bu hakları uluslararası düzeyde doğrudan koruyabilme yeteneği olduğu için Türk Konseyi ve Frankofoni birer uluslararası hukuk kişisidir. Avrupa Birliği tarzındaki uluslararası örgütlerin aksine bu iki uluslararası örgüt entegrasyonu değil işbirliğini amaçlamaktadır. Her ikisi de katı kurallara bağlı bir örgütten çok, bir işbirliği platformu hüviyetindedir. Her iki uluslararası örgüte de üyelik için temel şart aynı dili (Türk Konseyi için Türk Dili-Frankofoni için Fransızca) konuşan ülke olmaktır. Bu yönleriyle de kapalı örgütlerdir. Coğrafi yönden uluslararası örgütler evrensel yahut bölgesel olarak sınıflandırılmaktadır. Kapalı örgütler, evrensel örgütlerin aksine üyelerini sadece kapalı bir grup devletten almakta ve grubun dışında hiçbir üyeyi kabul etmemektedir. Tez içerisinde çalışmaları anılan Schermers ve Blokker'e göre üç tip kapalı örgüt bulunmaktadır: Bölgesel örgütler, dil ya da politik sistem gibi ortak bir zemini olan devletlerin örgütleri ve kapalı özel örgütler. Bu noktada Türk Konseyi'ni ve Frankofoni'yi dil ortak zeminini paylaşan kapalı örgütler içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Her iki uluslararası örgüt de Türk Dili veya Fransızca konuşan ölkelerin katılımına açık oldukları için kapalı örgüt özelliği taşımaktadır ancak Frankofoni kapalı bir örgüt olarak yola çıkmasına rağmen özellikle son yıllardaki üye alımları ile bu özelliğini yitirmeye başlamıştır. Bu durum Frankofoni açısından bazı riskleri barındırmaktadır. Ermenistan gibi devletlerin Frankofoni'ye üyeliği ileride örgütün ciddiyetini ve kapalı örgüt statüsünü sorgulamaya yol açabilecektir. Türk Konseyi ve Frankofoni eğitim, kültür ve ekonomi başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla her iki uluslararası örgüt de genel amaçlı ve ilişkili olduğu diğer uluslararası örgütleri de koordine eden şemsiye örgütlerdir. Hem Türk Konseyi hem de Frankofoni belirli bir sürecin sonunda kurumsallaşarak bir uluslararası örgüt hüviyeti kazanmıştır.

Gelecekte akibetleri ne olursa olsun yahut neye-nereye evrilirse evrilsin her iki uluslararası örgüt de muhtemelen bu alanda çalışanların ilgisine mazhar olacaktır. Bilhassa Türk Konseyi; Türk Dünyasında Birlik konusu tahlil edilirken dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Bugüne kadar uluslararası zeminde milletler topluluğu ve dil topluluğu biçiminde örgütlenen yapıların analitik karşılaştırmaları yeterince yapılmamıştır. Küresel veya bölgesel çapta iletişim-etkileşim ağları bulunan bu örgütler insan hakları, güvenlik yahut kalkınma gibi konularda işbirliğine yönelik katkı sunabilme potansiyeline sahiptir. İki taraflı, çok taraflı veya uluslararası örgüt ağları biçiminde yerel sivil girişimler de dahil olmak üzere temas edebileceği aktörlerin çeşitliliği, dil ve milletler topluluğu yapılanmalarının önemini artırmaktadır. BM Genel Kurulu sandalyelerinin yaklaşık üçte ikisini dolduracak sayıda bu topluluk üyelerinin mevcudiyeti dikkate alındığında klasik uluslararası diplomasi kanallarının yanında dil topluluğu-milletler topluluğu alternatif bir etkileşim aracıdır.

Dil topluluğu-milletler topluluğu incelemeleri sırasında yapılan kıyaslamalı çalışmalar, sadece başat ülkeler özelinde sadece çok taraflı ilişkileri analiz etmeyi değil, bunun yanında kamu diplomasisi yoluyla dünyada gelişen yeni olaylara karşı liderlik etme biçimleri ve yönlendirme kapasitelerini de ortaya koymayı mümkün kılmaktadır. Toplulukların başat ülkeleri, gerek tarihten gelen ilişki biçimleri ve gerekse de göçler yoluyla oluşan diasporaların etkisiyle bölgesel ve küresel politikalarını kapsamlı bir skalada ortaya koyarak, çok taraflı çözüm üretme kabiliyetlerini geliştirmektedir.

Fransa özelinde düşünüldüğünde Frankofoni'nin; Asya, Amerika ve Afrika'dan geniş bir ülke skalasında üye ve işbirliği statüsünde bulunan ülkelere sahip olması ve bu ülkelerin herbirinin kendi ölçeklerinde sorunları çözme kabiliyetleri, Fransa'nın nüfuz imkanını artırmakta ve merkezi rolünü vazgeçilmez hale getirmektedir. İngilizcenin küresel dil olmasına karşılık Fransızcanın bu niteliğinin nispeten zayıflamış olması, Frankofoni'nin başlangıçta sadece dil ve kültür politikaları etrafında şekillenmesine yol açmıştır. Ancak üye ülkelerin bölgesel ve küresel görünürlüklerini Frankofoni üzerinden gerçekleştirme çabası, Frankofoni'nin niteliğini ve amaçlarını esnetmiş, böylelikle Fransa'nın üye ülkelerin bulunduğu her coğrafyada doğrudan müdahil olma kanallarını çeşitlendirerek güçlendirmiştir. Hatta BM gibi küresel bir çatı örgüt dahilindeki

oylamalarda, Frankofon ülkeler üzerinden Fransa etkisinin zaman zaman etkili olabildiği görülmektedir.

Frankofoni'nin temelinde yatan düşüncenin Fransızcanın bir Fransız vatandaşlığından öte, uluslararası kapsayıcılığı olan bir kültürel kimlik ve çok ulusluluk hususiyeti olduğu savunulmaktadır. Bunu destekleyen bir olgu olarak, Fransız etkisinde kalmış olan Afrika ve Asya ülkelerinde bağımsızlık sürecinden sonra bile Fransızcanın resmi dil ve-veya eğitim dili olarak varlığını sürdürmesi ile Fransız kültür unsurlarını içeren yayınların ve kurumların varlığının devamı konusunda bahsi geçen ülkelerin olumsuz bir tavır koymamış olmaları zikredilebilir. Siyasi olarak Fransız yönetiminden bağımsızlık kazanma yönündeki çabalarına rağmen Fransızcanın kullanımının kabul görmeye devam etmesi, Fransızcanın bu ülkelere uluslararası alana açılım ve irtibat imkânlarını sağlamaya devam etmesi olarak yorumlanmaktadır. Kolonyal geçmiş nedeniyle Frankofoni'nin arkasında kasvetli bir tarih ve acı bir tat vardır ancak Türk Konseyi'nde herhangi bir üyenin diğerlerine yönelik kolonyal bir geçmişi yoktur. Öte yandan bu tarihin avantajı bugün ortak bir Fransızca konuşuluyor olmasıdır. Türk Konseyi'nde ise Türk Dilinin çeşitli lehçe ve şiveleri vardır; bu durum Türk Konseyi'nin dezavantajı olarak gözükmektedir. Yine bu noktada Türk Konseyi için Frankofoni tecrübesinden faydalanılması rasyonel bir alternatif olarak görünmektedir. Bu noktada Frankofoni ile Türk Konseyi kurumsal temelde mukayese edilecek olursa ortaya şu şekilde bir fotoğraf çıkacaktır:

Frankofoni Parlamenter Meclisi Frankofoni'nin danışma meclisidir. Bu organa karşılık kabul edebilecek yapı Türk Konseyi bünyesinde oluşturulan TÜRKPA'dır. Frankofoni Parlamenter Meclisi, TÜRKPA'ya göre daha gelişmiş bir işbirliği mekanizması sunmaktadır. TÜRKPA; Frankofoni Parlamenter Meclisi tecrübesinden istifade ile daha efektif bir yapıya kavuşturulabilir. Frankofoni Üniversite Ajansı, 94 farklı ülkeden 779 yükseköğretim ve araştırma kuruluşunu bünyesinde bir araya getiren bir birlik konumundadır. Bu organa karşılık Türk Konseyi'nde benzer kabul edilebilecek yapı Türk Üniversiteler Birliği'dir lakin yeni kurulan Birliğin henüz onaltı üyesi bulunmaktadır. Birlik, Frankofoni Üniversite Ajansı ile mukayese edildiğinde çok daha basit bir yapı arz ettiği görülmektedir.

Frankofoni'nin medya alanındaki yapılanması Uluslararası Frankofon Televizyonu TV5'tir. Bu organa karşılık benzer bir yapı Türk Konseyi bünyesinde mevcut değildir. TV5'e göre oldukça basit bir formda olan TRT Avaz'ın yapı içerisine dâhil edilip TV5 örnek alınarak yeniden dizayn edilmesi iyi bir alternatif olarak düşünülebilir. Yine TRT Çocuk kanalının da (kanalın Türk Konseyi coğrafyasında ilgi ile takip edildiği de düşünülürse) kurum bünyesine katılıp Azerice, Kazakça, Kırgızca yayın yapması bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Yine TV5'in teşkilatlanma modeli örnek alınarak Türk Konseyi Medya Merkezi kurulması değerlendirilebilir. Bu noktada yine bir alternatif olarak Türkiye; Türk Konseyi coğrafyasında ilgi gören dizilerini ücretsiz olarak bu ülke kanallarına verebilir. Bu diziler diğer ülkelerde orijinal ses-iliği ülkenin lehçesinde altyazı ile tamamlanırsa ortak Türkçe için de somut işlev yakalanabilir. Frankofoni'nin bir diğer organı Uluslararası Frankofon Belediye Başkanları Birliğı, 48 ülkeden yerel temsilciler vasıtasıyla oluşmuş bir ağ hüviyetindedir. Bu organa karşılık Türk Konseyi'nde benzer bir yapı bulunmamaktadır. Bir başka Frankofoni kuruluşu olan Senghor Üniversitesi benzeri bir yapı da henüz Türk Konseyi içerisinde bulunmamaktadır. Bu bağlamda Senghor Üniversitesi model alınarak her üye ülkede kampüsü olacak şekilde bir üniversite kurulması düşünülebilir. Bu sayede öncelikle Türk Konseyi Bölgesinin kalkınması için nitelikli insan kaynağı yetiştirilebilir. Ardından Türk Konseyi'nde görev alan yönetici ve eğitimcileri üst düzey eylem ve sorumluluklara hazırlama maksadı ile çeşitli eğitimler, egzersiz ve gelişim programları üniversite tarafından hazırlanabilir.

Türk Konseyi'ne üyelik konusunda çeşitli devletler içerisinde yer alan, Türk Dili konuşan özerk cumhuriyetlerin de üyeliğı kısa vadede bir alternatif olarak düşünülebilir. Türk Konseyi Şartı'nın Türkçe metninde Türk Konseyi'nin tam adının Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliğı Konseyi olarak yer alması buna imkan sağlar gözükmektedir. Uluslararası hukuk perspektifinden değerlendirildiğinde bazı uluslararası örgütlerin devletlerden başka özerk cumhuriyetleri, federe devletleri, devletin bir parçasını oluşturan bölgeleri ve himaye, sömürge gibi bağılı ülkeleri de üye olarak kabul ettiğı görülmektedir. Buna en büyük örnek Frankofoni'dir. Zira Frankofoni içerisinde Kanada'nın Quebec bölgesi ve Belçika'nın Fransızca Topluluğı gibi çeşitli federe bölge ve devletler de bulunmaktadır.

Fransa'nın Frankofoni politikaları bağlamında söylem ve eylemleri üzerinden çeşitli eleştiriler getirilmiş olup, bu eleştiriler iki başlık üzerinde yoğunlaşmaktadır:

- Yeni kolonyalizm eğilimi: Frankofoni'nin kuruluş sürecinde yaşanan gelişmelerden bağımsız olarak, Fransa'nın II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını kazanmaya başlayan eski sömürgeleri ile olan ilişkilerinde başat güç rolünü kaybetmemek amacıyla Frankofoni'yi kurguladığı iddiaları güçlü biçimde dile getirilmektedir. Buna göre Fransa, sömürge döneminde “yarıda kalmış” işlerini kültürel bir ajanda adı altında Frankofoni ile gerçekleştirmeye çalışmaktadır.
- İnsan hakları konusunda çifte standart: Frankofoni'nin Afrika başta olmak üzere birçok üye ülkede demokrasi ve insan haklarına aykırı uygulamalara göz yumması ve dahası Frankofoni gündeminde bu konuya yeterince yer ayrılmaması, eleştirilerin odağını oluşturmaktadır.

Avrupalı güçlerin aralarında Afrika'yı bölüştürmesi ve daha az dikkat çeken bir sonuç olarak Pasifik Okyanusundaki adaları paylaşmasıyla maruf 1884-1885 Berlin Konferansında bölgesel paylaşım büyük güçler arasında resmen kabul edilmiştir. Bugün de Frankofon Afrika ve Frankofoni'nin diğer asli coğrafyaları uluslararası siyasette zımnen Fransa'ya bırakılmış bir alan olarak gözükmemektedir. Nihayetinde Fransa'nın BMGK üyeliğini aynı zamanda bu bölgelerin Fransa tarafından temsili olarak da tahayyül etmek mümkündür. Türk Konseyi için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Türk Konseyi coğrafyası bugün yahut yakın geçmişte herhangi bir Türk Devletine bırakılmış bir alan değildir. Ayrıca Türkiye yahut herhangi bir Türk Konseyi üyesinin bu coğrafyayı temsilen BMGK üyeliği bulunmamaktadır.

Türk Konseyi nihayetinde bir medeniyet-kültür ve uluslararası topluluğun inşasındaki ortak çaba etrafında birleşen dört Türk kökenli devletin ürünüdür. Türk Konseyi; Türk kökenli halkların kolektif bir kişiliği olarak, bu halkların kültürel değerlerinin bir toplamı olmaya aday bir uluslararası örgüt olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Frankofoni, Türk Konseyi'nin ilham alacağı bir model olarak düşünülebilir. Türk Konseyi Frankofoni'yi de kendi geleneğini de terkib edebilecek potansiyele sahiptir.

Bugün Türk Konseyi ve coğrafyası kendine özgü medeniyet-kültür nitelikleri olan bir bölgedir. SSCB dağıldıktan sonra Yeni Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Duygusal bir şekilde başlayan ilişkiler

uzunca bir süre gerçekliğe evrilememiştir. Bölgenin jeopolitik gerçekliğini ve bölgedeki Türk kökenli halkların kültürel altyapısını derinlemesine analiz etmeden atılan adımlar nedeniyle yapılan girişimlerin büyük bir bölümü kalıcı olmamıştır. Tabii ki bu noktada SSCB içerisinde varlığını sürdürmüş Türk kökenli halkların yıllar boyunca güç kullanılarak tâbi tutuldukları asimilasyonu da görmezden gelmek mümkün değildir. Sovyetleştirme politikalarının etkisiyle her bir Türk kökenli halk farklı milliyet bilinci ve edebi dil geliştirmiştir. Bolşeviklerin ulus inşası çabaları sonucunda bölgede 6-7 farklı millet ortaya çıkmıştır. Kazak, Özbek, Kırgız, Tatar, Türkmen gibi boy adları şu anda milli kimlik olarak benimsenmiş durumdadır. Diğer taraftan ayrılıkla geçen bu sürede Türkiye Türkleri de çeşitli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Avrupa Birliği'ne üyelik politikası nedeniyle Avrupa kültürü ile olan yakınlaşma ve bununla alakalı olarak gerçekleştirilen reformlar neticesinde Türkiye Türkleri de yirminci yüzyılın başlarına göre oldukça farklı bir noktada bulunmaktadır.

Bugün post-kolonyalizm ürünü bir uluslararası örgüt olmanın getirdiği bir avantaj olarak Frankofoni içerisinde tek bir Fransızca konuşulmaktadır. Post-kolonyal durumun bir sonucu olarak da Türk Konseyi içerisinde dil farklılaşması bulunmaktadır. Bölgede Türk Dilinin çeşitli lehçe ve şiveleri konuşulmaktadır. Oğuz olan ve Oğuz lehçesi ile konuşan Türkiye ve Azerbaycan dil olarak birbirlerine yakındır. Kıpçak lehçesiyle konuşan Kazaklar ve Kırgızlar tarafından konuşulan dil Oğuz lehçesine biraz daha uzaktır.

Sonuç olarak Türk Konseyi-Keneşi ile Frankofoni mukayese edildiğinde Türk Konseyi'nin Frankofoni'ye göre performans sorunu yaşadığı görülmektedir. Bunun temel nedenleri, Türk Konseyi'nin çok daha yeni bir organizasyon olması ve Türk Konseyi'nin SSCB ardılı üç üyesi nedeniyle post-kolonyal durum arz etmesidir. Türk Konseyi bugün post-kolonyal durumda işbirliğinin zorluğunu yaşamaktadır. Türk Konseyi'nin performans sorunu yaşamasının ve Frankofoni'ye göre başarısız olmasının en önemli nedeni içerisinde bulunduğu bu post-kolonyal durumdur.

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu bölgeyle tam olarak kolonyal olmasa da post-kolonyal tarzda özel bir ilişki kurmak istemiştir. Yeni kurulan Türk kökenli cumhuriyetlerin yönetici elitlerinin SSCB bürokrasisi menşei kişiler olması nedeniyle de

bu ilişkinin kurulması ve sürdürülmesi Rusya Federasyonu açısından çok da zor olmamıştır.

Post-kolonyal geçmiş nedeniyle Rusya Federasyonu'nun Türk kökenli cumhuriyetlere yönelik olarak izlediği politikanın Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgeye yönelik izlediği politikalarından daha etkili olduğu söylenebilir. Bu gerçeğin ve post-kolonyal durumun farkında olan Türk kökenli devletler de biçimsel olarak bağımsızlıklarını elde edebilmiş olsalar da dış politikalarında Rusya Federasyonu'nu her zaman hesaba katmak zorunda olduklarını düşünmektedir. Bu nedenle de Türkiye Cumhuriyeti gibi dışarıdan-outside bir aktör ile birlikte yaptıkları her işbirliği aksiyonu ile ilgili "Rusya ne der?" düşüncesi ister istemez zihinlerinin bir köşesinde yer etmektedir.

Post-kolonyal durum nedeniyle SSCB ardılı bölgede Rusya Federasyonu'na rağmen bir birlik siyaseti izlemek oldukça zordur. Bu noktada Türk Konseyi'nin ve (Rusya Federasyonu'na göre bölgeye dışarıdan-outside bir konumda yer alan) Türkiye Cumhuriyeti'nin hareket serbestisini belirleyecek en önemli hususlardan birisi de Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu ilişkileridir. Türkiye-Rusya ilişkileri iyi bir seyir gösterdikçe SSCB ardılı Türk kökenli cumhuriyetlerin Türk Konseyi'ne teveccühünün artması beklenebilir. Aynı şekilde Türkiye-Rusya ilişkilerinde problemler yaşanması halinde (Suriye'deki uçak krizi döneminde müşahede edildiği gibi) oluşacak durum Türk Konseyi'nin performansını muhtemelen olumsuz yönde etkileyecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdulla, Kamal ve Musaoğlu, Mehman (2012), “Türk Dili Kavramının Bilişsel-Lengüistik Açıklanması Üzerine”, **Turkish Studies**, 7(2), 35-45.

Académie Française (2016), **Léopold Sédar Senghor**, <http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/leopold-sedar-senghor>, (03.08.2016).

ACET (2014), **2014 African Transformation Report**, Growth with Depth, <http://acetforafrica.org/acet/wp-content/uploads/publications/2016/03/2014-african-transformation-report.pdf>, (04.04.2017).

Açıkmeşe, Sinem Akgül (2004), “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, **Uluslararası İlişkiler**, 1(1). 1-32.

Affaires mondiales Canada (2013), **Les sommets de la Francophonie**, http://www.international.gc.ca/franco/francophonie_summits-sommets.aspx?lang=fr#s1, (05.02.2017).

Ageron, Charles-Robert (1973), **L’anticolonialisme en France: de 1871 a 1914**, Paris: Presses universitaires de France.

AIMF, **Kaléidoscope**, <https://www.aimf.asso.fr/-Kaleidoscope-.html>, (19.03.2017).

_____ (2014), **Statuts et règlement intérieur de l’AIMF**, https://www.aimf.asso.fr/IMG/pdf/statuts___reglement_interieur.pdf, (20.03.2017).

_____ **Financement**, <https://www.aimf.asso.fr/Financement.html>, (21.03.2017).

Ajans Haber (2017), **Kazakistan’da Türk İş Konseyi 5. Toplantısı**, <http://www.ajanshaber.com/kazakistanda-turk-is-konseyi-5-toplantisi-haberi/398776>, (03.04.2017).

Akyol, Servet ve Ulutürk, Süleyman (2007), “Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politliği”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 62-85.

Aktürk, Şener (2007), “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a Medeniyet Kavramlarının Kullanılması”, **Doğu Batı**, 10(41), 147-175.

- Alpatov, Vladimir Mikhayloviç (2016), **Sovyet ve Sovyet Sonrası Coğrafyada Sosyo-Lengüistik Sorunlar: 150 Dil ve Politika (1917-2000)**, (Çev. İlyas Üstünyer), 1. Baskı, Gece Kitaplığı.
- Amirshahi, Pouria (2014), **Rapport d'information sur la Francophonie: action culturelle, éducative et économique**, Paris: Assemblée Nationale.
- Ammon, Ulrich (1991), **Die internationale Stellung der deutschen Sprache**, Berlin and NewYork: de Gruyter, www.degruyter.com/downloadpdf/books/9783110886498/9783110886498.fm/9783110886498.fm.xml (16.05.2016).
- APF, **Règlement de l'APF**, <http://www.apf-francophonie.org/spip.php?article140#2>, (11.03.2017).
- ____ **Biographie de Aubin Minaku**, <http://apf.francophonie.org/Biographie-de-Aubin-MINAKU-2214.html>, (11.03.2017).
- ____ **Secrétaire général parlementaire**, <http://apf.francophonie.org/Secetaire-general-parlementaire.html>, (12.03.2017).
- Arafat, Mohammad (2013), **Türkiye ve Komşuları**, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Archer, Clive (2001), **International Organisations**, London and New York: Routledge.
- Archibugi, Daniele (1992), “Models of International Organisation in Perpetual Peace Projects”, **Review of International Studies**, 18(4),295-317.
- Arı, Tayyar (2001), **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ____ (2002), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ____ (2014), “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler”, Tayyar Arı (Ed.), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2**, 1. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın.
- ____ **Uluslararası İlişkiler Kuramları-1**, Tayyar Arı ve Elif Toprak (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Armaoğlu, Fahir (2003), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, 3.baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ____ (2007), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınları.

- Aron, Raymond (1967), “Qu'est-ce qu'une théorie des relations internationales?”, **Revue Française de Science Politique**, 17(5), 837-861.
- Assemblée Nationale, (2015), **Compte rendu**, Commission des Finances, de l'économie générale et du contrôle budgétaire, 2015, <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/cr-mec/14-15/c1415008.pdf>, (19.03.2017).
- Ashcroft, Bill ve diğeri (1989), **The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures**, Routledge, Londra.
- Atalay, Besim (1943), **Divânü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"**, Ankara.
- Ataöv, Türkkaya (1960), “1815-1865 Arasında Devletler Tarafından Kurulan Milletlerarası Teşekküller”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, XV/3, 29-48.
- Ateş, Davut (2012), **Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı**, Bursa: Dora Yayınları.
- AUF, **Accueil**, <http://www.auf.org/1-auf/auf-bref/accueil.html>, (13.03.2017).
- _____**Statuts de l'Agence universitaire de la Francophonie**, https://www.auf.org/media/uploads/auf_status_web.pdf, (13.03.2017).
- _____**Les moyens financiers en 2016**, <https://www.auf.org/auf/en-bref/budget/>, (13.03.2017).
- _____**Les chiffres clefs pour 2016**, <https://www.auf.org/auf/en-bref/chiffres-2016/>, (13.03.2017).
- Augelli, Enrico ve Murphy, Craig N. (1997), “Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State”, **Innovation and Transformation in International Studies**, Stephen Gill ve James H. Mittelman (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 25-38.
- Axelrod, Robert ve Keohane, Robert O. (1985), “Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions”, **World Politics**, Cambridge University Press, 38(1), 226-254.
- Axelrod, Robert ve Hamilton, William D. (1981), “The Evolution of Cooperation”, **Science**, New Series, 211(4489), 1390-1396.

- Balcı, Ali (2014), “Post-Kolonyalizm”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2. Baskı, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 257-268.
- Balcı, Ali ve Kardaş, Tuncay (2014), “Realizm”, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 119-134.
- Bancel, Nicolas ve diğerleri (2003), **La République coloniale**, Paris: Albin Michel.
- Barkçin, Savaş Şafak (2016), **Kalbin Aklı**, 1. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Barkin, J. Samuel (2006) **International Organization: Theories and Institutions**, New York: Palgrave Macmillan.
- Barnett, Michael ve Finnemore, Martha (2004), **Rules for the World: International Organizations in Global Politics**, New York: Cornell University Press.
- _____ (2005), “The Power of Liberal International Organisations”, **Power in Global Governance**, Michael Barnett, Raymond Duvall (Ed.), New York: Cambridge University Press, 161-184.
- Başak, Cengiz (2010), **Uluslararası Örgütler**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Batho, Jack (2001), “Le français, la Francophonie et les autres”, **Politique Etrangère**, 1(2001), 169-183.
- Bennett, A. LeRoy ve Oliver, James K. (2015) **Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler**, (Çev. Nasuh Uslu), 1. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.
- Betts, Raymond F. (1961), **Assimilation and Association in French Colonial Theory, 1890-1914**, New York: Columbia University Press.
- Bhambra, Gurminder K. (2015), **Moderniteyi Yeniden Düşünmek: Post-Kolonyalizm ve Sosyolojik Tahayyül**, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BNF (2009), **Bibliographie sélective: Ambroise Paré**, 1-6., http://www.bnf.fr/documents/biblio_pare.pdf, (15.06.2016).
- Bilsel, Cemil (1936), **Devletler Hukuku – III. Kitap: Devletlerarasında Andlaşmalar**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- BM, **Birleşmiş Milletler Andlaşması**, “Başlangıç Kısmı”, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, (09.04.2014).

- Boak, Arthur Edward Romilly (1921), “Greek Interstate Associations and the League of Nations”, **AJIL**, 15, 375-383.
- Boli, John ve diğeri (1989), “Ontology and Rationalization in the Western Cultural Account”, **Institutional Structure: Constituting State, Society and the Individual**, George M. Thomas ve diğeri (Ed.), Londra: Sage Publication.
- Bourdieu, Pierre (1986), **The Forms of Capital**, <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Bourdieu-Forms-of-Capital.pdf>, (09.05.2016).
- Boustani, Carmen (2009), **Oralite et gestualite: La difference homme/femme dans le roman francophone**, Paris: Karthala.
- Bowett, D.W. (1982), **The Law of International Institutions**, 4. Baskı, Stevens and Sons.
- BP, **Statistical Overview 2016**, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>, (06.05.2017).
- Braudel, Fernand (2014), **Uygurlikların Grameri**, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Brown, Howard G. (2006), **Ending the French Revolution: Violence, Justice and Repression from the Terror to Napoleon**, Charlottesville: University of Virginia Press.
- Brown, Peter (2011), “La Francophonie: From the Postcolonial to the Post-Cold War Eras”, **Australian Journal of French Studies**, 48(1), 19-33.
- Brownlie, Ian (2003), **Principles of Public International Law**, Oxford: Oxford University Press.
- Brölmann, Catherine (2007), **The Institutional Veil in Public International Law: International Organisations and the Law of Treaties**, Portland: Hart Publishing.
- Burchill, Scott ve Linklater, Andrew (2014), “Giriş”, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.) **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 11-52.

- Buzan, Barry (1996), "The Timeless Wisdom of Realism", Steve Smith ve diğ erleri (Ed.), **International Theory: Positivism and Beyond**, Cambridge: Cambridge University Press, 47-65.
- Calmy-Rey, Micheline (2010), "La Francophonie dans la gouvernance mondiale", **Géoeconomie**, Automne 2010. 31-37.
- Cardoso, Henrique F. ve Faletto, Enzo (1979), **Dependency and Development in Latin America**, Berkeley: University of California Press.
- Carrère, Céline ve Masood, Maria (2012), "Le poids économique de la langue française dans le monde", **FERDI**, http://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/Etude_sur_le_poids_economique_de_la_langue_francaise_dans_le_monde_cle461331.pdf, (03.04.2017).
- Carroll, John B. (1956), **Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf**, Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Ceylan, Ayhan (1997), "İslam Öncesi Türk Hukukunda Danışma Meclisi", **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1(1), 1-12.
- Chaudenson, Robert (2007), "La place de la langue française dans la francophonie", **Hérodote**, 126(3). 129-141.
- Checkel, Jeffrey T. (2005), "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", **International Organization**, 59(04), 801-826.
- Charpentier, Jean (2002), **Institutions Internationales**, 15. Baskı, Paris: Dalloz.
- Chibber, Vivek (2016), **Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CIA, **World Factbook**, Azerbaijan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, (21.10.2016).
- ____ Kazakistan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>, (21.10.2016).
- ____ Kırgızistan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>, (23.10.2016).

- _____ Turkmenistan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html> (25.10.2016).
- _____ Uzbekistan, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>, (27.10.2016).
- Coliard, Claude Albert ve Dubouis, Louis (1995), **Institutions Internationales**, 10. Baskı, Paris: Dalloz.
- Cox, Robert W. (1986) “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, **Neorealism and Its Critics**, Robert O. Keohane (Ed.), New York: Columbia University Press.
- _____ (1993), “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Stephen Gill (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 49-66.
- Craith, Máiréad Nic (2007), “Languages and Power: Accommodation and Resistance”, **Language, Power and Identity Politics**, Máiréad Nic Craith (Ed.), New York: Palgrave MacMillan, 1-20.
- Cumming, Gordon D. (2010), “Commonwealth and Francophone Summits: Towards a New Sense of Purpose?”, **Journal of Contemporary European Studies**, Londra,11(2), 201-213.
- Curtin, Philip D. (1989), **Death by Migration: Europe’s Encounter with the Tropical World in the Nineteenth Century**, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Çağırın, Mehmet Emin (2013), **Uluslararası Örgütler**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çalış, Şaban (2006), “Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı”, Çalış, Şaban ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya: Çizgi Kitabevi, 1-34.
- Çelik, Murat (2016), “Önce bir karar vermeli; medeniyetler mi medeniyet mi?”, **Serbestiyet**, (Erişim) <http://www.serbestiyet.com/yazarlar/murat-celik/once-bir-karar-vermeli-medeniyetler-mi-medeniyet-mi-726019>, (12.11.2016).
- Daddow, Oliver (2013), **International Relations Theory: The Essentials**, 2. Baskı, London: Sage Publications.

- Dallot, Louis (1966), **Siyasi Tarih**, İstanbul: Tan Matbaası.
- Demircioğlu, Halil (1987), **Roma Tarihi, Birinci Cilt, Cumhuriyet, Birinci Kısım: Menşelerden, Akdeniz Havzasından Hâkimiyet Kurulmasına Kadar**, 2. baskı içinde Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Dereumaux, René-Maurice (2008), **L'Organisation Internationale de la Francophonie: L'institution internationale du XXIe siècle**, Paris, L'Harmattan.
- Devetak, Richard (2014), "Eleştirel Teori", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 217-246.
- Dewitte, Philippe (1986), **Les Mouvements negres en France: 1919-1939**, Paris: Harmattan.
- Diouf, Abdou (2007), "La Francophonie, Une Réalité Oubliée", **Le Monde**, 20 Mart 2007.
- Dirks, Nicholas (1994), **Colonialism and Culture**, New York: The University of Michigan Press.
- Dirlik, Arif (2010), **Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi**, 2. Baskı, (çev. Galip Doğduaslan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Donnelly, Jack (2014), "Realizm", Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı, 5. Edisyon, İstanbul: Küre Yayınları, 53-84.
- Drezner, Daniel (2007), **All Politics is Global: Explaining International Regulatory Regimes**, Princeton: Princeton University Press.
- Dubreuil, Laurent (2015), **The Intellectual Space: Thinking beyond Cognition**, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Duralı, Ş. Teoman (2013), **Çağdaş Küresel Medeniyet: Anlamı-Gelişimi-Konumu**, 5. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eagleton, Terry (2003), **After Theory**, New York: Basic Books.
- Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (164-241/785-885), **el-Müsned**, XVIII, 213. (eş-Şâmile).
- EIA, **Kazakhstan**, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=KAZ>, (06.05.2017).

- _____ **Kyrgyzstan**, <https://www.eia.gov/beta/international/country.cfm?iso=KGZ>, (06.05.2017).
- El-İsfahanî, Râgıb (1986), **el-Müfredât fi Garîbi'l Kur'ân**, İstanbul: Kahraman Yay.
- El Tibi, Zeina (2001), **La francophonie et le dialogue des cultures**, Beirut: Dar al Moualef.
- ENGIE, **ENGIE's businesses in Egypt**, <http://www.engie-africa.com/en/businesses/egypt/>, (08.05.2017).
- _____ **Alam El Shawish West**, <http://www.engie-ep.com/en/our-activities/partner-operated-fields-in-production/alam-el-shawish-west-eg.aspx>, (08.05.2017).
- _____ **Ashrafi**, <http://www.engie-ep.com/en/our-activities/partner-operated-fields-in-production/ashrafi-eg.aspx>, (08.05.2017).
- Ercilasun, Ahmet Bican (2004), **Türk Dili Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ersoy, Eyüp (2014), "Realizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 159-188.
- Etemad, Bouda (2007), **Possessing The World: Taking The Measurements of Colonisation From The 18th to The 20th Century**, New York&Oxford: Berghahn Books.
- Fanon, Franz (1967), **Toward the African Revolution**, (Çev. H. Chevalier), New York: Monthly Review Press.
- _____ (1967), **Black Skin, White Masks**, New York: Groove Press.
- Farandjis, Stélio (2004), "Repères dans l'histoire de la francophonie", **Hermès**, No:40, 2004/3, 49-52.
- Fazlıoğlu, İhsan (2007) "Nazar'sız manzara: yalnızca bir temenni", **Anlayış Dergisi**, Sayı: 44, <http://www.ihsanfazlioglu.net/yayinlar/makaleler/1.php?id=73> (25.07.2015).
- Ferro, Marc (1997), **Colonisation: A Global History**, London: Routledge.
- Ferry, Jules (1890), **Le Tonkin et la mère-patrie**. Paris: Victor Havard.
- Fierman, William (1991), **Language Planning and National Development: The Uzbek Experience**, Berlin&New York: Mouton de Gruyter.

- Finnemore, Martha (2003), **The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force**, Ithaca: Cornell University Press.
- _____ (1996), **National Interests in International Society**, Ithaca: Cornell University Press.
- Finocchiaro, Maurice A. (1988), **Gramsci and the History of Dialectical Thought**, New York: Cambridge University Press.
- Fortescue, William (2000), **The Third Republic in France: 1870-1940**, London: Routledge.
- France Diplomatie, **Sommets Francophonie**, http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/enjeux-internationaux_830/langue-francaise-francophonie-diversite-linguistique_1040/francophonie_20244/sommets-francophonie_19237/index.html, (09.02.2017).
- Frank, Andre Gunder (1983), "The development of underdevelopment", **Transnational Approaches of the Social Sciences: Readings in International Studies**, Jan S. Adams ve Marilyn Robinson Waldman (Ed.), Boston: University Press of America.
- Fumaroli, Marc (2002), **Quand l'Europe Parlait Français**, Paris: Editions De Fallois.
- Galtung, Johan (1981), "Social Cosmology and the Concept of Peace", **Journal of Peace Research, Special Issue on Theories of Peace**, 18/ 2, 183-199.
- Gandhi, Leila (1997), **The Postcolonial Theory: Context, Practices, Politics**, Londra: Verso Editions.
- Gencer, Bedri "Medeniyet Ütopyası Peşinde", **Gelenekten Geleceğe**, https://www.academia.edu/4096735/Bedri_Gencer-Medeniyet_Utopyasi_Pesinde, (02.01.2016).
- Georgeon, François (1996), **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gibson, John S. (1991), **International Organisations, Constitutional Law, and Human Rights**, New York: Praeger.
- Gill, Stephen ve Law, David (1993), "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", Stephen Gill (Ed.), **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 93-124.

- Gilpin, Robert G. (1986), "The Richness of the Tradition of Political Realism", Robert O. Keohane (Ed.) **Neo-Realism and Its Critics**, New York: Columbia University Press.
- _____ (1987), **The Political Economy of International Relations**, Princeton: Princeton University Press.
- Girardet, Raoul (1972), **L'idée coloniale en France de 1871 a 1962**, Paris: La Table Ronde.
- Gismondi, Mark D. (2008) **Ethics, Liberalism and Realism in International Relations**, New York: Routledge.
- Global Language Monitor, (Erişim) <http://www.infoplease.com/ipa/A0775272.html>, (15.05.2016).
- Goldstein, Joshua S. (1999), **International Relations**, New York: Longman.
- Goodman, Kenneth S. (2000), "Standard Language and Linguistic Conventions", **Language in Action: New Studies of Language in Society**, J.K. Payton ve diğerleri (Ed.), New Jersey: Hampton Press.
- Gordon, David C. (1978), **The French Language and National Identity (1930–1975)**, The Hague: Mouton.
- Gouverneur Général du Canada, "Luncheon on the Occasion of the VIII Sommet de la Francophonie", <http://archive.gg.ca/media/doc.asp?lang=e&DocID=184>, (11.02.2017)
- Gökalp, Ziya (2015), **Türk Medeniyeti Tarihi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____ (2013), **Hars ve Medeniyet**, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız (2013), "Türk Dünyasında İletişim Dili Meselesi", **Yeni Türkiye**, 55/2013. 1-6.
- Gönlübol, Mehmet (1993), **Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, Ankara: Attila Kitabevi.
- _____ (1964), **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma, Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Tarihi, Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Görgün, Tahsin (2003), "Medeniyet", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 298-301.
- Grieco, Joseph M. (1993), "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", David A. Baldwin (Ed.), **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**, New York: Columbia University Press.
- _____ (1988), "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organisation**, 42(3), 485-507.
- Grivogui, Siba N. (2006), "Postcolonialism", **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, T. Dunne ve diğerleri (Ed.), Oxford: Oxford University Press, 247-265.
- Grotius, Hugo (2011), **Savaş ve Barış Hukuku**, (Çev. Seha L. Meray), İstanbul: Say Yayınları.
- Gruber, Lloyd (2000), **Ruling The World: Power Politics and the Rise of Supranational Institutions**, Princeton: Princeton University Press.
- Grunberg, Isabelle (1990), "Exploring the "Myth" of Hegemonic Stability", **International Organization**, 44/4, 431-477.
- Gumilev, Lev (2003), **Etnogenez Halkların Şekillenışı Yükseliş ve Düşüşleri**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.
- _____ (2003), **Eski Türkler**, (Çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Guzzini, Stefano (2000), "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", **European Journal of International Relations**, 6/2, 147-182.
- Gündüz, Aslan (1998), **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Güngör, Erol (2009), **Şahıslararası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____ (1998), Erol Güngör, "Medeniyet ve İslamiyet", **Türk Yurdu**, Mart-Nisan.

- Haack, Kirsten ve Kille, Kent J. 2012 “The UN Secretary-General and self-directed leadership: Development of the democracy agenda”, Joel E. Oestreich (Ed.) **International Organizations as Self-Directed Actors - A framework for analysis**, 29-59, Oxon: Routledge.
- Haas, Ernst (1964), **Beyond the Nation State: Functionalism and International Organisation**, Stanford: Stanford University Press.
- Habib Bourguiba İnternet Sitesi, **Habib Bourguiba Biyografisi**, <http://www.bourguiba.com/pages/biography.aspx>, (01.09.2016)
- Hardin, Garrett (1968), “The Tragedy of the Commons”, **Science**, New Series, 162(3859), 1243-1248.
- Hartwell, Ronald Max (1965), “The Causes of The Industrial Revolution: An Essay in Methodology”, **The Economic History Review: Essays in Economic History Presented to Professor M.M. Postan**, 18(1), 164-182.
- Hasenclever, Andreas ve diğerleri, (2000) “Integrating Theories of International Regimes”, **Review of International Studies**, 26(01), 3-33.
- Hasgüler, Mehmet ve Uludağ Mehmet B. (2007), **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, 3. baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hassan, Ümit (2015), **İbn Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi**, 6. Baskı, İstanbul Doğu Batı Yayınları.
- Heywood, Andrew (2011), **Siyasi İdeolojiler**, Ankara: Adres Yayınları.
- Hilderbrand, Robert C., (2001) **Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security**, North Carolina: University of North Carolina Press.
- Hoffmann, Stanley (1970), “International Organization and the International System”, **International Organization**, University of Wisconsin Press, 24/3, 389-413.
- Homer, (1957), **İliada – İlias Destanı**, (Çev. Ahmet Cevat Emre), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Horvath, Ronald J. (1972), “A Definition of Colonialism”, **Current Anthropology**, 13(1), 45-57.

- Huchon, Michel (2002), **Histoire de la langue française**, Paris: Librairie générale française.
- Huntington, Samuel P. (1993), “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs**, 72(3), 22-49.
- Huntzinger, Jacques (1987), **Introduction aux Relations internationales**, Paris: éditions du Seuil.
- Hurd, Ian (2013) **International Organizations: Politics, Law, Practice**, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hülagü, Funda (2014), “Marksizm ve Eleştirel Teoriler”, **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 175-202.
- Hürriyet, “Türkiye'nin nüfusu 1 milyon kişi arttı”, <http://www.hurriyet.com.tr/nufus-1-milyon-kisi-artti-40351242>, (19.10.2016).
- IMF, **World Outlook October 2016**, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/>, (04.05.2017).
- İbn Haldun (2005), **Mukaddime I-II**, (iki cilt), (çev. Süleyman Uludağ), 4. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İmanov, Vügar (2008), **Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı**, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- İpek, Cemil Doğaç (2017) “Le potentiel énergétique du Conseil turc”, **TRT Français**, <http://www.trt.net.tr/francais/programmes/2017/02/02/le-potentiel-energetique-du-conseil-turc-662926>, (03.03.2017).
- _____ (2017), “L'UNESCO du monde turcophone: TURKSOY”, **TRT Français**, <http://www.trt.net.tr/francais/programmes/2017/03/02/l-unesco-du-monde-turcophone-turksoy-682691>, (15.03.2017).
- _____ (2017), “Les activités de l'Académie internationale turque”, **TRT Français**, <http://www.trt.net.tr/francais/programmes/2017/03/23/les-activites-de-l-academie-internationale-turque-696755>, (27.03.2017).

- İpek, Volkan ve Oyman, Çağlar (2014), “Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 405-442.
- Iriye, Akira (2002), **Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World**, Berkeley: University of California Press.
- Jackson, Robert ve Sørensen Georg (2007), **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Oxford: Oxford University Press.
- Jacobson, Harold K. ve diğerleri (1986), “National Entanglements in International Governmental Organizations”, **The American Political Science Review**, 80/1. 141-159.
- Joseph, John E. (2006), **Language and Politics**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kahler, Miles (1992), “Multilateralism with small and large numbers”, **International Organization**, 46(03), 681-708.
- Kalın, İbrahim “Hikmetin karanlık dehlizlerinde Batı’nın köklerini aramak-II”, **Anlayış Dergisi**, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=3823>, (25.07.2015).
- _____ (2013), **Akıl ve Erdem**, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Kaplan, Martha (1995), “Panoptican in Poona: An Essay on Foucault and Colonialism” **Cultural Anthropology**, 10(1), 85-98.
- Kapoor, Ilan (2002), “Capitalism, Culture, Agency: Dependency versus Postcolonial Theory”, **Third World Quarterly**, 23(4), 647-664.
- Karaömerlioğlu, M. Asım (2001-2002) “Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve Osmanlı/Türkiye Çalışmaları,” **Toplum ve Bilim**, no. 91, 81-99.
- Karluk, Rıdvan (2007), **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Karns, Margaret P. ve Mingst, Karen A. (2010), **International Organisations: The Politics and Processes of Global Governance**, 2. Baskı, London: Lynne Rienner Publishers.

- Kaul, Inge (2000), "Governing Global Public Goods in a Multi-Actor World: The Role of the United Nations", Ramesh Thakur ve Edward Newman (Ed.), **New Millennium, New Perspectives: The United Nations, Security and Governance**, Tokyo: UN University Press.
- Keiger, John F. V. (2001), **France and The World Since 1870**, London: Arnold.
- Keith, Charles (2007), "French Imperialism", **France Since 1871**, Yale University, [http://oyc.yale.edu/history/hist-276/lecture-12\(23.07.2016\)](http://oyc.yale.edu/history/hist-276/lecture-12(23.07.2016)).
- Keohane, Robert O. (1988), "International Institutions: Two Approaches", **International Studies Quarterly**, The International Studies Association, 32(4). 379-396.
- _____ (1993), "Institutional Theory and the Realist Challenge After the Cold War", David A. Baldwin (Ed.) **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**, New York: Columbia University Press.
- _____ (1998), "International Institutions: Can Interdependence Work?", **Foreign Policy**; Spring. 82-96.
- _____ (1982) "The Demand For International Regimes", **International Organization**, 36(02), 325-355.
- _____ (2005), **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton: Princeton University Press.
- Keohane Robert O. ve Nye, Joseph S. (1977), **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little Brown, 23-37.
- Keohane, Robert O. ve Martin, Lisa L. (1995), "The Promise of Institutionalist Theory", **International Security**, 20(1), 39-51.
- Kennedy, Dane (1996), "Imperial History and Post-Colonial Theory", **Journal of Imperial and Commonwealth History**, 24(3), 345-363.
- Kılıç, Mahmud Erol (2012), **Evvel'e Yolculuk**, 3. Baskı, İstanbul: Sufi Kitap.
- Kindleberger, Charles P. (1981) "Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides", **International Studies Quarterly**, 25/2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, 242-254.

- _____ (1996), “International Public Goods Without International Government”, *American Economic Review*, Sayı 76, Mart 1986, 1-13.
- Klabbers, Jan (2002), **An Introduction to International Institutional Law**, New York: Cambridge University Press.
- Klotz, Audie Jeanne (1995), **Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid**, Ithaca: Cornell University Press.
- Koremenos, Barbara ve diğ erleri (2001), “The Rational Design of International Institutions”, **International Organization**, 55(4), 761-799.
- Krasner, Stephen D. “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, Stephen D. Krasner (Ed.), **International Regimes**, Ithaca: Cornell University Press, 185-205.
- Kratochwil, Friedrich ve Ruggie, John Gerard (1986), “International Organization: A State of the Art on an Art of the State”, **International Organization**, 40(4), 753-775.
- Kumar, Malreddy Pavan (2011), “Postcolonialism: interdisciplinary or interdiscursive?”, **Third World Quarterly**, 32(4), 653-672.
- Kutluer, İlhan (2003), “Medeniyet”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 296-297.
- Küçük, Mustafa (2014), “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 325-378.
- Küçük, Mustafa (2014), “Marksist Teoriler”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 195-210.
- L'Université Senghor, **Statuts de L'Université Senghor**, http://www.usenghor-francophonie.org/Pages/133_259_310/statuts_senghor.html, (17.03.2017).
- _____ <http://www.usenghor-francophonie.org/adm/rectorat/editorial.html>, (19.03.2017).
- _____ **Programmation Quadriennale 2014 – 2017**, http://www.usenghor-francophonie.org/Pages/137_259_354/programmation_2014_2017.html, (19.03.2017).
- La Documentation Française, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/francophonie/charte70.shtml>, (15.01.2017).

- _____ **Chronologie: genèse et développement de la Francophonie**, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/d000124-la-francophonie/chronologie-genese-et-developpement-de-la-francophonie>, (07.02.2017).
- Lacouture, Jean (2003), **Pierre Mendès France**, Paris: Points, Poche Histoire.
- Lavodrama, Philippe (2007), “Senghor et la réinvention du concept de francophonie: La contribution personnelle de Senghor, primus inter pares”, **Les Temps Modernes**, 2007/4 (n. 645-646), 178-236.
- Le Conseil constitutionnel, **Fransa 1946 Anayasası Giriş Bölümü**, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/les-constitutions-de-la-france/constitution-de-1946-ive-republique.5109.html>, (22.11.2016).
- _____ **Fransa 1958 Anayasası 77.Madde**, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur.5110.html>, (04.12.2016).
- Leclerc, Jacques (2017), “Histoire du Français”, **L’aménagement Linguistique dans le monde**, http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/HIST_FR_s9_Fr-contemporain.htm. (17.05.2017).
- _____ (2016), “Qu'est-ce que la Francophonie?”, **L’aménagement linguistique dans le monde**, Québec: CEFAN, Université Laval, <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/francophonie.htm>, (01.10.2016).
- Linklater, Andrew (2014), “İngiliz Okulu”, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı, 5. Edisyon, İstanbul: Küre Yayınları, 123-154.
- _____ (2014), “Tarihsel Sosyoloji”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 187-216.
- _____ (1990), **Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations**, London: The Macmillan Press.

- _____ (2014), “Marx ve Marksizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.), 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 155-186.
- Little, Richard (1996), “The Growing Relevance of Pluralism”, Steve Smith ve diğerleri (Ed.), **International Theory: Positivism and Beyond**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Littré, Émile (1865), **Histoire de la Langue Française**, İkinci Cilt, Paris: Librarie Académique.
- Loomba, Ania (2000), **Kolonyalizm/ Post-Kolonyalizm**, 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Majumdar, Margaret A. (2007), **Postcolonality: The French Dimension**, New York&Oxford: Berghahn Books.
- March, James G. ve Olsen, Johan P. (1998), “The Institutional Dynamics of International Political Orders”, **International Organization**, 52/4, Sonbahar, 943-969.
- Marie, Virginie (2009), “De la Francophonie “centripète” à une Francophonie périphérique”, **Alternative Francophone**, cilt 1, 2009/2, 58-68.
- Marx, Karl (1977), “Economic and Philosophical Manuscripts”, **Karl Marx: selected writings**, David McLellan (Ed.), Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1977), “The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte”, **Karl Marx: selected writings**, David McLellan (Ed.), Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1966), **The Poverty of Philosophy**, Moskova: Progress Publishers.
- Massart-Piérard, Françoise (1999), “La Francophonie internationale”, **CRISP**, 1999/30, No.1655, 1-48.
- Mathieu, Charles (2004), “Géopolitique de la francophonie”, **Libres**, no 2, 13-21.
- Mazrui, Ali Al’Amin (1993), “Africa since 1935”, **General History of Africa**, Vol. 8, Oxford: Heinemann.
- Mbembe, Achille (1992) “The Banality of Power and the Aesthetics of Vulgarity”, **Public Culture**, 4(2), 1-30.

- McLeod, John (2007), "Introduction", **The Routledge Companion to Postcolonial Studies**, John McLeod (Ed.), Londra: Routledge.
- McNeil, William (1989), **Arnold Toynbee: A Life**, New York: Oxford University Press.
- Mearsheimer, John (1994-1995), "The False Promise of International Institutions", **International Security**, 19(3), 5-49.
- _____ (2001), **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W. W. Norton.
- _____ (2010), "Structural Realism", Tim Dunne ve diğeri (Ed.) **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, Oxford: Oxford University Press, 77-93.
- Menges, Karl H. (1994), **The Turkic Languages and Peoples: An Introduction to Turkic Studies**, 2. Baskı, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Meray, Seha L. (1979), **Uluslararası Hukuk ve Örgütler**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- _____ (1975) **Devletler Hukukuna Giriş**, İkinci Cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.
- Meriç, Cemil (2008), **Umrandan Uygarlığa**, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Merle, Marcel (1969), **l'Anticolonialisme europeen: de Las Casas a Marx**, Paris: Colin.
- Meunier, Sophie (2000), "The French Exception", **Foreign Affairs**, Temmuz-Ağustos 2000, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2000-07-01/french-exception>, (16.02.2017).
- Miller, Christopher L. (1998), **Nationalists and Nomads: Essays on Francophone African Litterature and Culture**, Chicago: Chicago University Press.
- Mintz, W. Sidney (1986), **Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History**, Londra: Penguin Books.
- Mitrany, David (1946), **A Working Peace System**, London: Royal Institute of International Affairs.
- Mitrany, David (1965), "The Prospect of Integration: Federal or Functional", **Journal of Common Market Studies**, 4(2). 119-149.

- Morgenthau, Hans J. (2006), **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, Boston: McGraw-Hill Higher Education.
- Morrison, Keith ve Lui, Icy (2000), “Ideology, Linguistic Capital and the Medium of Instruction in Hong Kong”, **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 21(6), 471-486.
- Murphy, Craig (1994), **International Organisation and Industrial Change**, New York: Oxford University Press.
- Nandy, Ashis (1983), **The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self under Colonialism**, Oxford University Press.
- Nau, Henry R. (2015) **Perspectives on International Relations: Power, Institutions and Ideas**, 4. Baskı, London: Sage Publications.
- Neathery-Castro, Jody ve Rousseau Mark O. (2005), “Does French Matter? France and Francophonie in the Age of Globalization”, **French Review**, 78(4), 678-693.
- Neufeld, Mark A. (1995), **The Restructuring of International Relations Theory**, Cambridge: Cambridge University Press, 95-121.
- Ngugi, W.T. (1981), **Decolonizing the Mind**, Londra: James Currey.
- Nicholson, Michael (1970), **Conflict Analysis**, New York: Barnes&Noble.
- Nkrumah, Kwame (1965), **Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism**, Londra: Heimmann.
- Oğuzlu, Tarık (2014), “Liberalizm”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.), 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 135-154.
- OIF, **Chronologie**, <http://www.francophonie.org/Chronologie.html>, (05.09.2016).
- _____ **Historique de l'Assemblée parlementaire de la Francophonie**, <http://apf.francophonie.org/Historique-de-l-Assemblee.html>, (07.09.2016).
- _____ **La langue française dans le monde 2014**, Paris: Éditions Nathan.
- _____ **Le monde de la Francophonie**, <https://www.francophonie.org/-84-Etats-et-gouvernements->, (15.10.2016).

- _____ **La Francophonie Dans Le Monde, Rapport Du Haut Conseil De La Francophonie (2004 – 2005)**, Présentation Synthétique, http://www.ufbe.be/pdf/francophonie_2005.pdf, (17.10.2016)
- _____ **Une Histoire de la Francophonie**, <http://www.francophonie.org/Une-histoire-de-la-Francophonie.html>, (05.02.2017).
- _____ **Les Conférences Ministerielles**, <http://www.francophonie.org/Les-Conferences-ministerielles,13.html#La%20Confemen>, (05.02.2017).
- _____ **Une Histoire de la Francophonie**, <http://www.francophonie.org/Une-histoire-de-la-Francophonie.html>, (05.02.2017).
- _____ **Déclaration de Kinshasa**, XIVe Conférence des chefs d’État et de gouvernement des pays ayant le français en partage, 2012, https://www.francophonie.org/IMG/pdf/SOMMET_XIV_Decl_Kinshasa_2012.pdf, (15.02.2017).
- _____ **XVe Sommet de la Francophonie**, <https://www.francophonie.org/15e-Sommet-de-la-Francophonie.html>, (15.02.2017).
- _____ **Déclaration d’Antananarivo**, XVIe Conférence des chefs d’État et de gouvernement des pays ayant le français en partage, 2016, https://www.francophonie.org/IMG/pdf/som_xvi_decl_antananarivo_vf.pdf, (15.02.2017).
- _____ **Sommet Antananarivo**, “Michaëlle Jean salue un Sommet exceptionnellement réussi à Madagascar - Organisation internationale de la Francophonie”, <https://www.francophonie.org/CP-SG-bilan-Sommet-Madagascar-47498.html>, (16.02.2017).
- _____ **Beirut Declaration**, 2002, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/RuleOfLaw/CompilationDemocracy/Pages/BeirutDeclaration.aspx>, (17.02.2017).
- _____ **La Charte de la Francophonie**, http://www.francophonie.org/IMG/pdf/charte_francophonie.pdf, (07.03.2017).
- _____ **Le Budget**, <https://www.francophonie.org/Le-budget.html>, (11.03.2017).
- _____ **APF**, <http://www.francophonie.org/L-Assemblee-parlementaire-de-la.html>, (11.03.2017).

_____ **AUF**, <http://www.francophonie.org/L-Agence-universitaire-de-la.html>, (12.03.2017).

_____ **TV5**, <http://www.francophonie.org/article9,9.html>, (13.03.2017).

_____ **L'Université Senghor d'Alexandrie**, <http://www.francophonie.org/L-Universite-Senghor-d-Alexandrie.html>, (15.03.2017).

_____ **AIMF**, <http://www.francophonie.org/L-Association-internationale-des.html>, (19.03.2017).

Olson, Mancur (1968), **The Logic of Collective Action**, New York: Schocken.

Okur, Mehmet Akif (2012), **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, 2. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Onuf, Nicholas Greenwood (1989), **World of Our Making**, Columbia: University of South Carolina Press.

Ostrom, Elinor (1990), **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**, Cambridge: Cambridge University Press.

Ögel, Bahaeddin (2016), **Türklerde Devlet Anlayışı**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Özfatura, M. Necati (2000), "8. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı", **Türkiye Gazetesi**, (28.03.2000), <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/m-necati-ozfatura/51952.aspx>, (25.02.2017).

Özgöker, Uğur (2011), **Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler**, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Özdemir, Haluk (2012), **Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Özpek, Burak Bilgehan (2014), "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 121-158.

Painter, Joe ve Jeffrey, Alex (2009), **Political Geography**, 2. Baskı, Londra: Sage Publications.

Papoulias, Constantina (2011), "Homi K. Bhabha", **Key Thinkers on Space and Place**, Phil Hubbard ve Rob Kitchin (Ed.), Londra: Sage Publications, 69-75.

- Parkinson, Frank (1977), **The Philosophy of International Relations, A Study in The History of Thought**, Beverly Hills: Sage Publications.
- Pazarcı, Hüseyin (2006), **Uluslararası Hukuk**, 4.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pease Kelly-Kate S. (2003), **International Organisations: Perspectives on Governance in the Twenty-First Century**, New Jersey: Prentice Hall.
- Perspective Monde, “Création de l'Union africaine et malgache”, **Perspective Monde**, <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMEve?codeEve=1029>, (15.01.2017)
- Pinhas, Luc (2004), “Aux orgines du discours francophone: Onésime Reclus et l’expansionnisme colonial français”, *Communications&Langages*, No:140, 69-82.
- Pratt, Mary Louise (1992), **Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation**, Londra&New York: Routledge.
- Provenzano, François (2006-2007), “La "francophonie": définitions et usages”, **Quaderni**, N. 62, 93-102.
- Purtaş, Fırat (2005), **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara: Platin Yayınları.
- _____ (2014), “İpek Yolu’nun Güvenliği’nde Kültürel Diplomasi’nin Rolü ve TÜRKSOY”, **İpek Yolunda Türk Kültür Mirası**, Türk Yurdu Yayınları: Ankara, 372-376
- Ramakrishnan, A.K. (1999), “The Gaze of Orientalism: Reflections on Linking Postcolonialism and International Relations”, **International Studies**, 36(29), 129-163.
- Reus-Smit, Christian (2014), “Konstrüktivizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Scott Burchill ve Andrew Linklater (Ed.) , 5. Edisyon, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 285-314.
- Rigaud, Remi Maier- (2008) **International Organisations as Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations**, Bonn: Max Planck Society.

- Risse, Thomas ve diğeri (1999), **The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change**, New York: Cambridge University Press.
- Robinson, William I. (1996), **Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robiquet, Paul (1897), "Discours sur la politique extérieure et coloniale", **Discours et Opinions de Jules Ferry**, Tome V, Paris: Armand Colin, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6220111c/> (25.07.2016).
- Roche, Christian (2006), **Léopold Sédar Senghor: Le Président Humaniste**, Privat, collection Biographie.
- Rosamond, Ben (2000), **Theories of European Integration**, New York: Macmillan Press.
- Ruggie, John Gerard (1982), "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", **International Organization**, 36(02), 379-415.
- _____ (1998), **Constructing the World Polity**, New York: Routledge.
- _____ (1993), "Multilateralism: The Anatomy of an Institution", **Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form**, John Gerard Ruggie (Ed.), New York: Columbia University Press, 3-47.
- Rumelili, Bahar (2014), "İnşacılık/ Konstruktivizm", **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 151-174.
- _____ (2014), "Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm", **Küresel Siyasete Giriş**, Evren Balta (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 203-220.
- Salifou, André (2008), "Diori Hamani", Papa Alioune Ndao (Ed.), **La francophonie des "pères fondateurs"**, Paris: Karthala.
- Sander, Oral (1989), **Siyasi Tarih, İlk Çağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (1998), **Siyasi Tarih 1918-1994**, 6.baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarı, Selcen Koca (2016), "Tehlikedeki Türk Dilleri: Genel Bir Bakış", **Tehlikedeki Türk Dilleri-1**, Süer Eker ve Ülkü Çelik Şavk (Ed.), Ankara&Astana: Ahmet Yesevi Üniversitesi&Uluslararası Türk Akademisi Yayını.

- Sartre, Jean-Paul (1964), **Situations, V: Colonialisme et néo-colonialisme**, Paris: Gallimard.
- _____ (1976), **Black Orpheus**, (çev. S.W. Allen), Paris: Presence Africaine.
- Sawant, Shrikant B. (2012), “Postcolonial Theory: Meaning and Significance”, **Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Literature**, 120-127.
- Schechter, Michael G. (2010), **Historical Dictionary of International Organizations**, 2.baskı, Maryland: Scarecrow Press.
- Schermers, Henry G. ve Blokker, Niels M. (2011), **International Institutional Law**, 5. Baskı, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Schmidt, Brian (2006), “On the History and Historiography of International Relations”, Walter Carlsnaes ve diğerleri (Ed.), **Handbook of International Relations**, London: Sage.
- Schuman, Frederick (1948), **International Politics**, 4.baskı, New York: McGraw-Hill.
- Schwarz, Henry (2000), **A Companion to Postcolonial Studies**, Wiley Blackwell, Oxford.
- Semmel, Bernard (1993), **The Liberal Ideal and The Demons of Empire: Theories of Imperialism from Adam Smith to Lenin**, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sharon L. Shelly, Sharon L. (1999), “Une Certaine idée du français: the dilemma for French language policy in the 21st century”, **Language & Communication**, n.19, 305-316.
- Sharp, Joanne P. (2011), **Geographies of Postcolonialism**, 2. Baskı, Londra: Sage Publications.
- Shimko, Keith L. (1992), “Realism, Neorealism and American Liberalism”, **The Review of Politics**, 54(2), 281-301.
- Skalkeas, Gregory (2009), “Welcome Address”, Christos Zerefos ve diğerleri (Ed.), **Twenty Years of Ozone Decline: Proceedings of the Symposium for the 20th Anniversary of the Montreal Protocol**, Netherlands: Springer, 3-4.

- Smith, Steve (1997), “The Self-Images of a Disciplin: A Genealogy of International Relations Theory”, Steve Smith ve Ken Booth (Ed.), **International Relations Theory Today**, Cambridge: Politiy Press.
- Steinmetz, George (2005), “Return to Empire: The New U.S. Imperialism in Comparative Historical Perspective”, **Sociological Theory**, 23(4), 339-367
- Sunar, İlkay (2008) **Düşün ve Toplum**, 4. Baskı, İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- Sur, Melda (2000), **Uluslararası Hukukun Esasları**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Swartz, David (1996), “Bridging the Study of Culture and Religion: Pierre Bourdieu’s Political Economy of Symbolic Power”, **Sociology of Religion**, 57(1), 71-85.
- Şulul, Kasım (2015), **İbn Haldun’a Göre İslâm Medeniyeti**, 3. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tacemen, Ahmet (1994), **Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değiştirilmesi: 1769-1940**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Tannenwald, Nina (2008), **The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945**, New York: Cambridge University Press.
- Tate, H. R. (1940), “The French Colonial Empire”, **Journal of the Royal African Society**, 39(157), 322-330.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **Kültür ve Turizm Bakanlığı İnternet Sitesi**, Türk Kültürü, <https://www.kultur.gov.tr/TR,96255/turk-kulturu.html>, (25.06.2016).
- TDİK, **Türk Konseyi Hakkında Genel Bilgi**, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10, (19.02.2017).
- _____ **Zirveler Süreci 1992 – 2010**, http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler_sureci_bilgi_notu/4/52, (01.03.2017).
- _____ (2014), **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul: Türk Konseyi.
- _____ **Türk Konseyi Zirve Bildirileri**, [http://turkkon.org/tr-TR/turk-konseyi-5-zirve-\(astana\)-bildirisi/4/56/56/1923](http://turkkon.org/tr-TR/turk-konseyi-5-zirve-(astana)-bildirisi/4/56/56/1923), (05.03.2017).

- _____ (2014), “Türk Konseyi Şartı”, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul, 1-10.
- _____ (2014), “Aksakallar Konseyi Yönetmeliği”, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul, 55-60.
- _____ (2017), **Turkic Council Annual Report 2016**, İstanbul.
- _____ (2014), “Türk Akademisi’nin Kuruluşuna Dair Andlaşma”, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul, 69-76.
- _____ (2014), “Türk Kültür ve Mirası Vakfı Şartı”, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul, 61-68.
- _____ (2014), “Türk İş Konseyi’nin Kuruluşuna Dair Andlaşma”, **Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Resmi Belgeler**, İstanbul, 77-84.
- TDK, **Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük**, “Teori Maddesi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.55154beddeb162.07811574, (14.07.2015)
- Terrasse, Pascal ve diğerleri (2015), “Rapport d’information sur les financements et la maîtrise de la dépense des organismes extérieurs de langue française”, **Assemblée Nationale**.
- Terzioğlu, Süleyman Sırrı (2013), “Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 9(36), 45-72
- Tétu, Michel (1988), **La Francophonie**, Paris: Hachette.
- The World Bank, **Country Context: Azerbaijan**, <http://www.worldbank.org/en/country/azerbaijan/overview>, (03.05.2017)
- _____ **Azerbaijan Trade at a Glance: Most Recent Values**, <http://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/AZE>, (03.05.2017)
- _____ **Country Context: Kazakhstan**, <http://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview> (04.05.2017)
- _____ **Kazakhstan Trade at a Glance: Most Recent Values** <http://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/KAZ> (03.05.2017)

_____ **Country Context: Kyrgyz Republic**, <http://www.worldbank.org/en/country/kyrgyzrepublic/overview>, (04.05.2017)

_____ **Country Context: Turkey**, <http://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>, (03.05.2017)

_____ **Turkey Trade at a Glance: Most Recent Values**, <http://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/TUR>, (05.05.2017)

Thomas, Nicholas (1994), **Colonialism's Culture**, Princeton University Press, New York.

Togan, Zeki Velidi (1977), **Türklüğün Mukadderatı Üzerine**, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Total, **Worldwide Presence**, <http://www.total.com/en/worldwidepresence>, (07.05.2017)

Turan, Osman (2014), **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, 23. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TÜDEV (1996), **Birinci, İkinci ve Üçüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları, Komisyon, Rapor ve Sonuç Bildirileri**, Ankara: TÜDEV.

_____ (1997), **Dördüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV.

_____ (1998), **Beşinci Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV.

_____ (1999), **Altıncı Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV.

_____ (1999), **Yedinci Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV.

_____ (2006), **Dokuzuncu Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV.

_____ (2007), **1-10'uncu Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları, Komisyon, Rapor ve Sonuç Bildirileri**, Ankara: TÜDEV.

- _____ (2007), **Onuncu Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Ankara: TÜDEV.
- _____ (2008), **Onbirinci Türk Devlet ve Toplulukları, Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri**, Bakü: TÜDEV.
- TÜİK, **Dış Ticaret İstatistikleri**, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (05.05.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, **Türkiye Büyük Millet Meclisi İnternet Sitesi**, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (21.10.2016).
- Türkiye Dışişleri Bakanlığı, **Türk Konseyi Künyesi**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, (25.02.2017).
- Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri**, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (03.05.2017).
- Türkiye Petrolleri (2016), **Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu**, http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/imaj/TP_HAM_PETROL-DOGAL_GAZ_SEKTOR_RAPORU__2015.pdf (03.05.2017).
- _____ **Yurtdışı Projeler**, <http://www.tp.gov.tr/tp5/?tp=m&id=29>, (03.05.2017).
- Türkmen, Serap (2003), “Identity in the Colonial Lands: A Critical Overview of the Postcolonial Studies”, **Turkish Journal of International Relations**, 2(3-4), 188-203.
- TÜRKPA (2012), **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**, Türk Dil Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Yayını, Ankara: TÜRKPA Yayınları.
- _____ **TÜRKPA İnternet Sitesi**, <http://www.turk-pa.org/news.php?id=1113&lang=tr>, (25.03.2017).
- _____ (2012), **Bakü Beyannamesi**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekreteryası, 69.
- _____ (2012), **İstanbul Andlaşması**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekreteryası, 66-68.

- _____ (2012), **İçtüzük**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekretaryası, 70-78.
- _____ (2012), **Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Sekretarya Yönetmeliği**, TÜRKPA Resmi Belgeler, Bakü: TÜRKPA Sekretaryası, 79-83.
- TV5, **Présentation**, <http://www.tv5.org/cms/chaine-francophone/footer-niveau-2/tv5monde/La-chaine/p-5857-Presentation.htm>, (14.03.2017).
- _____ **La Charte de TV5**, <http://www.mrif.gouv.qc.ca/content/documents/fr/ententes/2015-07.pdf>, (30.06.2016).
- _____ **Apprendre Français Avec TV5MONDE**, http://www.tv5.org/TV5Site/enseigner-apprendre-francais/accueil_apprendre.php, (15.03.2017).
- _____ **Organigramme**, <http://presse.tv5monde.com/dossier-de-presse-2016/organigramme/>, (14.03.2017).
- _____ **L'édito D'Yves Bigot**, <http://presse.tv5monde.com/dossier-de-presse-2016/le-modele-tv5monde/#edito.>, (14.03.2017).
- _____ **Données et Chiffres Clés**, <http://presse.tv5monde.com/dossier-de-presse-2016/tv5monde-donnees-et-chiffres-cles/>, (14.03.2017).
- UA, **Afrika Birliği Şartı**, <http://au.int/en/sites/default/files/Constitutive%20act%20French-1.pdf>, (15.04.2014).
- Valderrama, Fernando (1995), **A History of UNESCO**, Paris: UNESCO Publishing, 1-17.
- Valle, Emma Della ve diğerleri (2010), “A quoi sert la francophonie à l'heure de la mondialisation? Bilan du Sommet de Montreux”, **Terra Nova**, 1-10, <http://www.tnova.fr/note/quoi-sert-la-francophonie-lheure-de-la-mondialisation-bilan-du-sommet-de-montreux-0>, (14.12.2016).
- Vasquez, John A. (1998), **The Power of Politics**, Cambridge, Cambridge University Press.
- Vico, Giambattista (2007), **Yeni Bilim**, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V. (1987), **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond**, New York: MacMillan.

- Virally, Michel (1990), “La notion de fonction dans la théorie de l’organisation internationale”, **Le droit international en devenir – Essais écrits au fil des ans**, Paris: PUF.
- _____ (1981) “Definition and Classification of International Organizations: A Legal Approach” G. Abi-Saab (Ed.), **The Concept of International Organization**, Paris: UNESCO, 50-66.
- Wade Ira O. (1930), “The Abbe de Saint-Pierre and Dubois”, **The Journal of Modern History**, 2(3), 443-447.
- Walter, Henriette (1993), **French Inside Out: The Worldwide Development of the French Language in the Past, the Present and the Future**, Londra: Routledge.
- Waltz, Kenneth N. (1979), **Theory of International Politics**, Long Grove: Waveland Press.
- Weinstein, Brian (1976), “Francophonie: A Language-Based Movement in World Politics”, **International Organization**, 30(3), 485-507.
- Wendt, Alexander (1995), “Constructing International Politics”, **International Security**, 20(1), 71-81.
- _____ (1999), **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge University Press.
- _____ (1992), “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, 46(2), 391-425.
- Wendt Alexander ve Shapiro, Ian (1997), “The Misunderstood Promise of Realist Social Theory”, **Contemporary Empirical Political Theory**, K.R. Monroe (Ed.), Los Angeles: University of California Press, 166-190.
- Westlake, John (1904), “Part I, Peace”, **International Law**, Cambridge: University Press.
- White, Nigel D. (1996), **The Law of International Organisations**, Manchester: Manchester University Press.
- Williams, Eric (1994), **Capitalism and Slavery**, Londra: The University of North Carolina Press.

- Wiltse, Evren Çelik (2014), “Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 133-150.
- Wolin, Sheldon (1968), “Political Theory: Trends and Goals”, David Silis (Ed.) **International Encyclopedia of the Social Sciences**, New York: Macmillian and the Free Press, Cilt:12.
- Wright, Gwendolyn (1987), “Tradition in the Service of Modernity: Architecture and Urbanism in French Colonial Policy: 1900-1930”, **The Journal of Modern History**, 59(2), 291-316.
- Xavier, Deniau (1995), **La Francophonie**, Collection Que sais-Je, Paris: Presses Universitaires de France.
- Yalvaç, Faruk (2014), “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 31-66.
- Yardımcı, Pınar (2012), **Küreselleşme ve Bölgeselleşme Ekseninde Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar**, 1. Baskı, Ankara: Detay Yayınları.
- Young, Robert J. (2016), **Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş**, 1. Baskı, İstanbul: Matbu Kitap.
- Yurdusev, Nuri (2005), “Uluslararası İlişkilere Teorik Bakmak”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, 2/6, 157-163.
- _____ (1996), “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, Atilla Eralp (Ed.), **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Cemil Doğaç İPEK 1985 yılında İzmir’de doğmuştur. Ortaöğrenimini İzmir Buca Anadolu Lisesi’nde (Fransızca) 2003 yılında tamamlamıştır. Lisans öğrenimini 2009 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde bitirmiştir. Yüksek lisans öğrenimini 2011 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2012 yılından bu yana Atatürk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Akademik çalışmaları için Fransa ve Kazakistan’da bulunmuştur. Suriye Türkmen Meclisi’ne 2015 yılından bu yana danışmanlık yapmaktadır. 2015 ve 2017 yıllarında TRT’nin Fransızca yayınları için Türkiye, Avrasya ve Ortadoğu ile ilgili programlar hazırlayan İpek, iyi derecede Fransızca ve İngilizce bilmektedir.